

การเมือง

แค่ที่พระควรจะพูด

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

อนุสรณ์

นายผาสุก อารยางกูร

นางรัศมี อารยางกูร

การเมือง

แค่ที่พระควรจะพูด

ISBN.....

พิมพ์ครั้งแรก - พฤศจิกายน ๒๕๕๙

๑,๐๐๐ เล่ม

- งานพระราชทานเพลิงศพ นายผาสุก อารยางกูร

และ พระราชทานเพลิงศพ นางรัศมี อารยางกูร เป็นกรณีพิเศษ

ณ ฌาปนสถาน วัดชลประทานรังสฤษฎ์

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๙

แบบปก: พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุกทวีโร)

พิมพ์ที่

หมายรับสั่งที่ ๒๘๒๘๕

(แบบ ก.)
สำนักพระราชวัง

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

พระราชทานเพลิงศพ นายผาสุก อารยางกูร ท.ช.,ท.ม. ข้าราชการบ้านาญ
สังกัดกระทรวงมหาดไทย ณ เมรุวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เชิญหีบศพออกตั้งบำเพ็ญกุศล
ณ ศาลาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหีบกันแยมประกอบศพ
วันอาทิตย์ ที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ เวลา ๑๕.๐๐ น. เชิญหีบศพขึ้นตั้งบนจิตกาธาน
เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง.

พิชยา/พิมพ์/จ๊ะจ๋า /ทาน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นายผาสุก อารยางกูร เพื่อทราบ.
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับสั่ง

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเพลิงศพ นายผาสุก อารยางกูร ซึ่งนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณ ล้นเกล้าล้นกระหม่อม เป็นเกียรติอันสูงสุดแก่ผู้วายชนม์ และวงศ์ตระกูลอย่างหาที่สุดมิได้

หากความทราบโดยฉันทวิถีสืบถึงดวงวิญญาณของ นายผาสุก อารยางกูร ได้ด้วยประการใดในสัมปรายภพ คงจะมีความปลาบปลื้มซาบซึ้งเป็นล้นพ้นในพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้รับพระราชทานเกียรติอันสูงยิ่งในวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

ข้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นบุตร ธิดา และหลานๆ ขอพระราชทานกราบถวายบังคมทูลเบื้องพระยุคลบาท ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ อย่างหาที่สุดมิได้ และจะเทิดทูนไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม เป็นสรรพสิริมงคลแก่ข้าพระพุทธเจ้า และวงศ์ตระกูลตลอดไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า ครอบครัวอารยางกูร

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๒๘๒๔๒

สำนักพระราชวัง

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

พระราชทานเพลิงศพ นางรัศมี อารยางกูร เป็นกรณีพิเศษ ณ เมรุวัดชลประทานรังสฤษฎ์
อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

วันอาทิตย์ ที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง.

ทองหล่อ / พิมพ์ / / ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นางรัศมี อารยางกูร
	เพื่อทราบ
	เครื่องพระราชทานเพลิง และเจ้าพนักงานผู้เชิญมานี้
	เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่ที่กำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเพลิงศพ นางรัศมี อารยางกูร ซึ่งนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณ ล้นเกล้าล้นกระหม่อม เป็นเกียรติอันสูงสุดแก่ผู้วายชนม์ และวงศ์ตระกูลอย่างหาที่สุดมิได้

หากความทราบโดยฉันทวิถีสืบถึงดวงวิญญาณของ นางรัศมี อารยางกูร ได้ด้วยประการใดในสัมปรายภพ คงจะมีความปลาบปลื้มซาบซึ้งเป็นล้นพ้นในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้รับพระราชทานเกียรติอันสูงยิ่งในวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

ข้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นบุตร ธิดา และหลานฯ ขอพระราชทานกราบถวายบังคมทูลเบื้องพระยุคลบาท ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ อย่างหาที่สุดมิได้ และจะเทิดทูนไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม เป็นสรรพสิริมงคลแก่ข้าพระพุทธเจ้า และวงศ์ตระกูลตลอดไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า ครอบครัวอารยางกูร

ประวัติ

นายผาสุก อารยางกูร

๑. ประวัติส่วนตัว

ชื่อ-นามสกุล: นายผาสุก อารยางกูร

เกิด: วันที่ ๒๗ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๔ (ทะเบียน ๒๕๓๕)

สัญชาติ: ไทย

ศาสนา: พุทธ

อาชีพ: รับราชการ-รับบำนาญ-เกษตรกร

ชื่อบิดา: นายสำราญ อาชีพ ค้าขาย [ถึงแก่กรรมแล้ว เมื่อ ๕ ก.พ. ๒๕๓๕]
(บุตรของ นายเกียหยู - นางคง แซ่เฮง)

ชื่อมารดา: นางชุนกี อาชีพ ค้าขาย [ถึงแก่กรรมแล้ว เมื่อ ๑๔ ก.ค. ๒๕๓๐]
(บุตรของ นายตั้ง - นางแก้ว แซ่เตี๋ย)

ชื่อพี่น้องร่วมบิดามารดา:

- นายแพทย์เกษม อารยางกูร (เกิด วันจันทร์ที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ถึงแก่กรรมเมื่อ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๗)
- นายผาสุก อารยางกูร (เกิด วันศุกร์ที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๔ ถึงแก่กรรมเมื่อ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖)
- นายสรศักดิ์ อารยางกูร (เกิด วันศุกร์ที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๗ ถึงแก่กรรมเมื่อ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖)
- เด็กหญิงธิดา (เกิด พ.ศ. ๒๕๓๙ ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๑ ปี)
- ทันตแพทย์เอนก อารยางกูร (เกิด วันจันทร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐)
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) (เกิด วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ ม.ค. พ.ศ. ๒๕๔๑)
- นางสาวกานดา อารยางกูร (เกิด วันจันทร์ที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๓)
- นางบุบผา คณิตกุล (เกิด วันพฤหัสบดีที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔)
- นางจิตรา วัชรบุศราคัม (เกิด วันอังคารที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ถึงแก่กรรม วันศุกร์ที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗)

ชื่อภรรยา: นางรัศมี อารยางกูร (เง็กเลี้ยง นาคีใหม่) (เกิด วันศุกร์ที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๘๓)
บุตรของ นายกีหยู – นางพร แซ่อึ้ง

ชื่อบุตร-ธิดา:

๑. นางสาวสายฝน อารยางกูร (เกิด วันพุธที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓)
จบ พยาบาลศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยมหิดล
สมรสกับ นายอิทธิเดชน์ หัมพานนท์
มีบุตร ๑ คน คือ นายธรรมากร อารยางกูร (แบงก์)
๒. นายปรัชญา อารยางกูร (เกิด วันอังคารที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕)
จบ วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
สมรสกับ นางสาวศุภวรรณ อุไรลักษณ์
๓. นางสาวทิพา อารยางกูร (เกิด วันเสาร์ที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖)
จบ บริหารธุรกิจบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง
๔. นายธันวา อารยางกูร (เกิด วันพุธที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๗)
จบ วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น
สมรสกับ นางสาวกัลยา นาสมวา
มีบุตร ๒ คน คือ ๑. นางสาวธัญญา อารยางกูร (ข้าวฟ่าง)
๒. นางสาวธัญทิพย์ อารยางกูร (ข้าวทิพย์)

ภูมิลำเนา: เกิดที่ บ้านตลาดศรีประจันต์ ต.ศรีประจันต์ อ.ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี
ที่อยู่ปัจจุบัน (ภาคกลาง): บ้านเลขที่ ๙๕/๑๕๙ หมู่บ้านรุ่งเรืองนิเวศน์ หมู่ที่ ๕ ต.ปาก
เกร็ด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ๑๑๑๒๐

ที่อยู่ปัจจุบัน (ภาคอีสาน): บ้านเลขที่ ๑๕๐ หมู่ที่ ๖ บ้านหนองแซ่พัฒนา ตำบลบึงงาม
อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๒๑๐

๒. การศึกษา ฝึกอบรม และดูงาน

ประถมศึกษา ที่ ร.ร.ชัยศรีประชาราษฎร์ มัธยมศึกษาตอนต้น ที่ ร.ร.บำรุงวุฒิราษฎร์
ม.ปลาย ที่ ร.ร.มัธยมวัดบวรนิเวศ เตรียมอุดมศึกษา ที่ ร.ร.สวนกุหลาบวิทยาลัย

วุฒิ: น.บ. (นิติศาสตรบัณฑิต – มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

พบ.ม. (พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต – สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์)

การฝึกอบรมและดูงาน: นักเรียนนายอำเภอรุ่นที่ ๒๕ ดูงานการปกครองในประเทศ
มาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์

๓. ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๐๕ ตำแหน่งเสมียนพนักงาน ที่ทำการสหกรณ์อำเภอ ศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี
- พ.ศ. ๒๕๐๖ ตำแหน่งพนักงานสหกรณ์ตรี ที่ทำการสหกรณ์จังหวัดกาญจนบุรี
- พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๙ ตำแหน่งประจำแผนก สำนักงานเลขาธิการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๒ ตำแหน่งปลัดอำเภอตรี อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
- พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๖ ตำแหน่งประจำแผนก กองราชการส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง
- พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘ ตำแหน่งปลัดอำเภอโท อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี
- พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๑ ตำแหน่งนักวิชาการปกครอง กองวิชาการ กรมการปกครอง
- พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๓ ตำแหน่งปลัดอำเภอ (อาวุโส) อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
- พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๒๕ ตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายติดตามและประเมินผล กองวิชาการ กรมการปกครอง
- พ.ศ. ๒๕๒๖-๒๕๒๘ ตำแหน่งหัวหน้างานส่งเสริมและเผยแพร่วิชาการ กองวิชาการ
- พ.ศ. ๒๕๒๙ ตำแหน่งวิทยากร ฝ่ายฝึกอบรม วิทยาลัยการปกครอง กรมการปกครอง
- ๕ ต.ค. ๒๕๒๙
-๒ ต.ค. ๒๕๓๓ ตำแหน่งนายอำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๓ ต.ค. ๒๕๓๓
-๑๐ พ.ย. ๒๕๓๔ ตำแหน่งนายอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๑๑ พ.ย. ๒๕๓๔
-๓๐ เม.ย. ๒๕๓๕ ตำแหน่งนายอำเภอหนองพอก ระดับ ๗ ชั้น ๑๗,๑๕๐ บาท
- ๑ พ.ค. ๒๕๓๕
-๓๐ ก.ย. ๒๕๓๕ ตำแหน่งนายอำเภอหนองพอก ระดับ ๘ ชั้น ๒๐,๕๘๐ บาท
- ๑ ต.ค. ๒๕๓๕
- เป็นต้นไป ข้าราชการบำนาญ

ประวัติ

นางรัศมี อารยางกูร

นางรัศมี อารยางกูร (แจ็กกี้ นาคใหม่) เกิดวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๔๓ ที่ บ้านตลาดศรีประจันต์ อ.ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี เป็นบุตรนายกีหยา แซ่อิง กับนางพร นาคใหม่ มีพี่น้องรวม ๑๐ คน ดังนี้

๑. นางแจ็กกี้ แซ่อิง (เสียชีวิต)
๒. นางแจ็กกี้ แซ่อิง
๓. นายขุนเลี้ยง แซ่อิง (เสียชีวิต)
๔. นายเพิ่มศักดิ์ นาคใหม่
๕. นางนิภา มุสิกเตุ (เสียชีวิต)
๖. นางรัศมี อารยางกูร (ผู้ว่าชนม)
๗. นางแจ็กกี้ฮวย ศุภวิรัตน์บัญชา
๘. นายเกรียงศักดิ์ นาคใหม่
๙. นายเวโรจน์ นาคใหม่
๑๐. นางสาวพัชรา นาคใหม่

ประวัติการศึกษา

สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา ปีที่ ๔ จากโรงเรียนชัยศรีประชาราษฎร์ (วัดยาง) อ.ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี

ประวัติความเจ็บป่วย

- เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๗ ประสบอุบัติเหตุไฟลวกบริเวณต้นขาขวา รักษาตัว ณ วชิรพยาบาล (คณะแพทยศาสตร์ วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช) เป็นเวลากว่า ๕ เดือน ขณะกำลังตั้งท้องบุตรชายคนสุดท้าย

- ๕ เมษายน ๒๕๓๔ แพทย์ตรวจพบก้อนเนื้ออกในมดลูก และทำการผ่าตัด
- ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ แพทย์ตรวจพบอาการของโรคความดันโลหิตสูง จึงรักษาต่อเนื่องเรื่อยมา
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ทีมแพทย์โรงพยาบาลศรีนครินทร์ (คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น) ตรวจพบโรคมะเร็งต่อมไทรอยด์ ลูกกลมไปยังต่อมน้ำเหลืองใกล้เคียง จึงได้ทำการผ่าตัดร่วมกับการกลืนแร่กัมมันตรังสี และรักษาติดตามผลเรื่อยมา จนปี ๒๕๕๔ ได้ตามคู่สมรสมาพักที่บ้านในอำเภอปากเกร็ด จึงไม่ได้รักษาต่อเนื่องอีก และอยู่เป็นปกติสุขเรื่อยมา
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ เดือนเมษายน X-ray พบจุดผิดปกติที่ปอดด้านซ้าย แพทย์ผู้รักษาแจ้งให้ทำการรักษาด้วยการกลืนแร่กัมมันตรังสีอีกครั้ง แต่ผู้ป่วยปฏิเสธการรักษา โดยหวังให้เป็นไปตามธรรมชาติของโรค

เดือนกันยายน เริ่มมีอาการเบื่ออาหาร อ่อนเพลีย จึงนำส่งโรงพยาบาล แพทย์ตรวจพบว่าความเข้มข้นของเลือดต่ำ ทำให้ซีด จึงให้นอนพักรักษา ณ โรงพยาบาลชลประทาน (ศูนย์การแพทย์ปัญญาันท์ภิกขุชลประทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) และพิจารณาให้เลือดทดแทน และทำการสวนล้างที่ลำไส้ใหญ่ พบติ่งเนื้อ จึงตัดออก และส่งพิสูจน์ ผลออกมาไม่ใช่เนื้อร้าย และอาการดีขึ้นตามลำดับ จนแพทย์พิจารณาให้กลับบ้านได้

แต่กลับพบก้อนเนื้อขนาดปลายนิ้วก้อยที่เพดานปาก แพทย์จึงตัดส่งตรวจอีก และพบจุดเล็กๆ ที่ลิ้นอีกหลายจุด แพทย์พิจารณาว่าไม่ร้ายแรงจึงให้กลับบ้าน และนัดฟังผลอีก ๑ สัปดาห์ ผลปรากฏว่าไม่เป็นเนื้อร้าย แต่เนื้อนี้พัฒนาเร็วมากจนเป็นปัญหาต่อการรับประทานอาหาร และการสนทนา และอ่อนเพลียลงตามลำดับ

วันที่ ๒ พฤศจิกายน ไปพบแพทย์ตามนัด แพทย์พิจารณาพบว่าก้อนในปากและลำคอ มีขนาดใหญ่มาก อาจเป็นอันตรายต่อระบบทางเดินหายใจ จึงให้นอนพักรักษาในโรงพยาบาลเพื่อเตรียมผ่าตัดในวันที่ ๘ พฤศจิกายน อาการโดยรวมในช่วงนี้ยังทรงตัว เพราะได้รับสารอาหารเหลวทางสายยาง การผ่าตัดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

แพทย์แจ้งผล X-ray คอมพิวเตอร์ที่ปอด พบว่ามีก้อนเนื้อขนาด ๑๐ เซนติเมตร และมีของเหลวอีกจำนวนมากในปอดซ้าย พร้อมก็มีก้อนเนื้อขนาด ๓ เซนติเมตร อยู่ในปอดด้านขวา ที่พร้อมพัฒนา เพราะมีลักษณะใกล้เคียงกัน และยังพบการกระจายตัวของเซลล์ก้อนเนื้อนี้ไปยังตับ ม้าม ต่อมหมวกไต และพบก้อนคล้ำได้ใต้ผิวหนังอีกหลายแห่ง

แพทย์จึงได้ปรึกษาญาติเพื่อเปลี่ยนแปลงแผนการรักษาเป็นระบบประคับประคอง เพราะอาการลุกลามเกินกว่าจะเยียวยาให้หายเป็นปกติ และผู้ป่วยประสงค์ปฏิเสธการช่วยชีวิต อาการเหนื่อยหอบเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แพทย์ลงความเห็นทางเดินหายใจเริ่มตีบตัน จึงให้ยาขยายหลอดลมตามอาการจนร่างกายเริ่มปฏิเสธ ด้วยความอ่อนแอจากโรค

อาการทรุดลงตามลำดับ และเสียชีวิตลงอย่างสงบ ด้วยภาวะก้อนในปอด ในวันอาทิตย์ที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก เวลา ๒๓.๐๐ น. สิริอายุ ๗๖ ปี ๑ เดือน ๙ วัน

ปรารภ

ในบรรดาพี่น้อง คุณพี่ผาสุก อารยางกูร นำครอบครัวไปอยู่ในถิ่นห่างไกล และในวิถีของราชการ ได้ย้ายถิ่นบ่อย จนสุดท้าย ในบั้นปลายชีวิต หลังจากเกษียณอายุราชการแล้ว ได้มีชีวิตอย่างสงบอยู่กับธรรมชาติในถิ่นป่าเขาพงไพร พร้อมด้วยคุณวิเศษ และลูกหลาน อย่างยาวนานประมาณ ๒๐ ปี แม้จะแข็งแรงสดชื่นว่าเรingersอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่รื่นรมย์ แต่เมื่อถึงวัยชรา โรคาพาทก็เบียดเบียนครอบครัว จนเป็นเหตุให้ท่านถึงแก่กรรมจากไปใน พ.ศ. ๒๕๕๖ เมื่อมีอายุได้ ๘๒ ปี และต่อมา คู่ชีวิตของท่าน คือคุณวิเศษ อารยางกูร ซึ่งมีโรคที่เคยมืดเมื่อไม่นานแล้ว ก็ได้ถึงมรณกรรมเมื่อวันที่ ๑๓ พ.ย. ๒๕๕๙

ในหนังสือเล่มนี้ มีคำเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและครอบครัวของท่านผู้วายชนม์ตามที่คุณยายได้ให้สัมภาษณ์แก่หลานแบงค์ พร้อมกันนั้น กว้างออกไป ได้ถือโอกาสโยงเรื่องราวในชีวิตของคุณพี่ผาสุกออกไปสัมพันธ์กับภูมิหลังของท้องถิ่นและวงศ์ตระกูล จนถึงความเป็นไปในสังคมแห่งยุคสมัย โดยตั้งเป็นเรื่องซึ่งใช้เป็นชื่อหนังสือว่า *มองความเป็นไปของสังคมไทย ในความเป็นมาของครอบครัวหนึ่ง* และเนื่องจากเป็นหนังสือว่าด้วยเรื่องราวในชีวิตของท่านผู้จากไป จึงได้นำคำอาลัย-รำลึก ของท่านที่เคารพรักนับถือน้องๆ ลูกๆ เขย-สะใภ้ และหลานทั้งหลายมารวมไว้

พร้อมกันนั้น ในงานพระราชทานเพลิงศพอันสำคัญ เห็นควรพิมพ์หนังสือหลักธรรม-วิชาความรู้ เป็นอีกเล่มหนึ่งคู่ไว้ ในการนี้ ยามที่เร่งด่วน อาผา (คุณบุบผา คณิตกุล) ได้ใส่ใจช่วยงานเต็มที่ พร้อมด้วย “จูน” และ “จอย” ซึ่งต้องเดินทางไกลพากันไปๆ หนังสือเล่มหลังนี้ อาตมาอดคัดเวลานัก ดร. “จอย” เสนอให้พิมพ์เรื่องจำพวกการเมืองการปกครอง เพราะคุณพี่ผาสุกเป็นนักปกครอง หนังสือในหมวดนี้มีมากมาย จึงขอให้คณะช่วยเลือกจากหนังสือ ๒๐ เล่ม ดร. “จอย” ก็สละเวลารีบเลือกแจ้งไป ได้เรื่องพอพิมพ์เป็นเล่มที่ไม่ใหญ่เกินควร โดยตั้งชื่อรวมว่า *การเมือง แค่ว่าพระศวรจะพูด* แล้วพระครูวินัยธร (ชัยยศ พุกพิริวโร) ได้ช่วยออกแบบปกให้ทั้งสองเล่ม และเนื่องจากอาตมาอยู่ในถิ่นห่างไกล พระพงศธรณ์ เกตุภาโณ ได้รับภาระช่วยติดต่อสื่อสารในระบบของยุคสมัยให้ทั้งหมด

ขอคุณศ มีธรรมทานบุญกิริยาเป็นอาทิ ที่ญาติมิตรลูกหลานได้บำเพ็ญอุทิศ จงสัมฤทธิ์ผลอันววยประโยชน์สุข แก่ (อดีต) นายอำเภอ ผาสุก อารยางกูร และนางวิเศษ อารยางกูร เกื้อหนุนความเจริญธรรมเจริญปัญญาแก่มหาชน ในนามของท่านผู้วายชนม์ยืนนานสืบไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

สารบัญ

ปรารภ

ก

การเมือง แค่ว่าพระเจ้าจะพูด

๑

เบื้องการเมือง: เรื่องขุ่นใจก่อนเลือกตั้ง

๑

เบื้องการเมืองนักหนา อยากรีบหุีบิตตาเสียเลย

๒

จะแก้การเมืองไม่ดี หนีไม่พ้นต้องทำคนให้พัฒนา

๕

จะกำบัตรกาเบอร์เลือกตั้ง ก้าหัวใจตัวเองก่อน ว่าเอา "ชนะ" หรือเอา "ล้ม" "

๑๐

แม้สภาพจะไม่เอื้อ กำลังจะไม่พอ ก็ไม่ท้อ ไม่อับจนหนทาง

๑๓

เมื่อกระแสใหญ่ไหลลง คนที่แก้ไขต้องจับหลักให้ได้

๑๖

คนที่กล้าและเก่งจริง คือชนะได้โดยไม่ต้องใช้วิธีรุนแรง

๑๙

มองให้ลึก นึกให้ไกล

๒๔

(บทเรียน ทวี บทเรียน ในการพัฒนาประชาธิปไตย)

ข้อคิดจากเหตุการณ์ "พฤษภาทมิฬ" ๒๕๓๕

ขอลถาม ๑๐ ข้อ (แยกย่อย ๒๔ คำถาม)

๒๔-๔๙

๑. การเสียสัจจะเพื่อส่วนรวม มีความผิดไหม?

๒. การพูดเท็จเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ควรหรือไม่?

๓. จะให้อภัยอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์แก่บุคคลและส่วนรวมได้?

๔. อดอาหารประท้วง เป็นการรักษาชีวิตเพื่อรักษาธรรมหรือไม่?

๕. การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะ มีมุมมองและแง่ที่จะต้องพิจารณาอย่างไร?

๖. ใช้ความรุนแรงเพราะความจำเป็น จะได้หรือไม่?

๗. ข่าวสารมากมาย จะเชื่อฝ่ายไหนดี?

๘. จะแก้ไขใจลำเอียงเพราะรักเกลียด หลง กลัว ได้อย่างไร?

๙. ผู้ปกครองควรจะได้ข้อคิดอะไรบ้าง จากเหตุการณ์นี้?

๑๐. ข้อคิดหรือภาพสะท้อนจากเหตุการณ์ แสดงสภาพอะไรของสังคมนี้ที่ควรแก้ไข?

รัฐศาสตร์เพื่อชาติ vs. รัฐศาสตร์เพื่อโลก ๕๐

- ความสำเร็จทั้งหลาย จะได้มาโดยง่ายก็หาไม่ ๕๐
- ความสำเร็จของผู้ยิ่งใหญ่
คือพาคณชนะความยากไปถึงความสำเร็จที่สร้างสรรค์ ๕๑
- รัฐศาสตร์บอกชื่อตัว ว่าติดกรอบรัฐ
ขึ้นไปยันพาดานชาติ วิ่งตามลัทธิศาสน์อุดมการณ์ ๕๓
- แนวคิดทางรัฐศาสตร์ทั่วไป
ยากจะพ้นการให้ตนยิ่งใหญ่บนความย่อยยับของคนอื่น ๕๖
- จากรัฐศาสตร์เพื่อชาติ ก้าวใหม่ขึ้นไปสู่รัฐศาสตร์เพื่อโลก ๕๗
- ถ้าจะนำโลกขึ้นไปสู่ความพ้นปัญหา
ต้องมีความเข้มแข็งทางปัญญาเหนือกว่าผู้ที่ชนะการแข่งขัน ๖๐
- พระสงฆ์ต้องเป็นกัลยาณมิตรหลักของชาวบ้าน
ต้องอุดสังคัมไทยขึ้นจากความประมาทมัวเมาให้ได้ ๖๓
- เสรีภาพที่เลือนลอยไม่รู้จุดหมาย
ทำลายประชาธิปไตยของคนที่ใช้การศึกษา ๖๕
- ประชาธิปไตยไม่สำเร็จแค่เสียงข้างมากเป็นใหญ่
ประชาธิปไตยสัมฤทธิ์เมื่อการศึกษาได้พัฒนาคนส่วนใหญ่ ๖๗
- ถ้าคนไทยมีจิตใจใหญ่กว้างเป็นชาวพุทธถึงขั้น
ก็จะไปถึงจุดหมายใหญ่แห่งการสร้างสรรค์โลกที่สันติสุข ๖๙

สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา

๗๑

๑. ขัดแย้งเป็น ใ้ให้ได้เห็นประโยชน์..... ๗๑
- ความวิเศษของมนุษย์ อยู่ที่ไม่ต้องเป็นทาสของความขัดแย้ง..... ๗๑
- ทำการขัดแย้งให้เกิดผลเป็นประโยชน์..... ๗๓
- จะเป็นประชาธิปไตย ต้องพูดกันได้ และต้องใ้รู้ความจริง..... ๗๔
- ไทยดีด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ด้อยด้านวัฒนธรรมแสงปัญญา
- อเมริกานด้อยด้าน...เมตตา แต่ดีด้าน...แสงปัญญา..... ๗๕
- ไทยมัวตามฝรั่ง ระวังจะเสียสอง..... ๗๗
๒. จะเอาแค่ประนีประนอม
- หรือไปใ้ถึงความสอดคล้องสามัคคี ๗๙
- ระบบแข่งขันย่อมมาด้วยกันกับความขัดแย้ง
- และการแก้ปัญหาอมยุดีแค่ประนีประนอม..... ๗๙
- ในระบบประนีประนอม
- จริยธรรมเป็นปฏิบัติการด้วยความผืนใจ ๘๑
- จริยธรรมที่แท้
- คือ ปฏิบัติการแห่งการพัฒนาความสุข ๘๒
- ต้องมองระบบพิทักษ์สิทธิของฝรั่งอย่างรู้เท่าทัน..... ๘๔
- ถ้าจะรู้จักฝรั่งจริง
- ต้องมองใ้ถึงรากฐานในภูมิหลังของเขา..... ๘๖
- ไทยว่า อยู่นี้ดี “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”
- อเมริกานว่า อยู่นี้ไม่ได้ “ต้องไปข้างหน้า บุคฝ่าขยายพรมแดน” ๘๙
- มีจุดหมายใหญ่ที่ทุกคนใ้ร่วมกัน
- จึงจะข้ามพ้นจุดหมายย่อยของแต่ละฝ่ายที่ขัดกัน ๙๒

๓. ปฏิบัติการแก้ปัญหา ในระบบองค์กรวม..... ๙/๕

ปฏิบัติการของมนุษย์จะได้ผลจริง ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริง
และเต็มตามระบบของกระบวนการในธรรมชาติ ๙/๕

แม้แต่นักปลุกกระดม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจ
รัฐบาลจะพัฒนาประเทศ ก็ไปได้สวยด้วยอริยสัจ ๙/๗

พวกมนุษย์สมัยใหม่ พอลมาเจอเรื่องศาสนา
ก็พากันหลบปัญหา ไม่สู้หน้าความจริง ๙/๙

พวกอารยธรรมที่เจริญมา ฟ้องตัวเองว่า
เป็นอารยธรรมที่ก่อ ไม่ใช่แก้ปัญหา ๑๐/๑

จริงใจและเปิดใจที่เมตตา
แต่ต้องดำเนินการด้วยปัญญา ๑๐/๓

ไม่ว่าจะใช้หลักไหนๆ ก็ต้องมองให้เห็นทั้งระบบ ๑๐/๕

รู้จักอเมริกาไม่ใช่แค่ใช้แค่มีผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีของเขา
แต่ต้องเข้าไปถึงจิตใจและปัญญาของอเมริกัน ๑๐/๖

เวอร์จันับด้วยการไม่จงเวอร์ นั้นจริงแท้
แต่ต้องศึกษาว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่ต้องจงเวอร์ ๑๐/๙

คนไทยมีคุณสมบัติพิเศษที่น่าสังเกตน่าศึกษา
ในทางของการแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลก ๑๑/๑

ภาวะผู้นำ.....๑๑๔

<i>อาร์มวี่</i>		๑๑๔
ผู้นำ	มีความหมายอย่างไร	๑๑๕
ผู้นำสูงสุด	นำเพื่อสันติสุขของมวลมนุษย	๑๑๗
ผู้นำ	มาประสานให้พากันไป	๑๑๙
ผู้นำ	ประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม	๑๒๑
ผู้นำที่ดี	ได้ทั้งคนได้ทั้งงานโดยไม่เสียหลักการ	๑๒๔
ผู้นำที่แท้	เป็นสื่อที่แสดงตัวของธรรม	๑๒๖
ผู้นำ	สื่อสารให้ผู้โดยสารถูเห็นทางสว่างตา สว่างใจไปด้วยกัน	๑๒๗
ผู้นำ	พัฒนาความต้องการของคน	๑๒๙
ผู้นำ	รู้ทั้งเจ็ดด้าน ซึ่งทำให้พร้อมที่จะจัดการ	๑๓๐
ผู้นำที่ยิ่งใหญ่	มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง	๑๓๓

การสร้างสรรค้ประชาธิปไตย

๑๓๗

นำเรื่อง

๑๓๗

ทำบุญอุทิศ แก่ผู้เสียชีวิตเพื่อประชาธิปไตย

๑๓๘

๑. ประชาธิปไตย ไม่ใช่แค่รูปร่าง แต่ต้องมีเนื้อใน

๑๔๑

รูปแบบก็เหมาะสม เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

๑๔๑

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีคุณภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

๑๔๓

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล

๑๔๔

สิทธิต้องมากับหน้าที่

๑๔๙

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

๑๕๒

มีเสรีภาพทั้งภายในนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

๑๕๕

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือธงนำหน้าของประชาธิปไตย

๑๕๙

๒. ประชาธิปไตย จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย ๑๖๓

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่ธรรม

๑๖๓

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

๑๖๘

จะเรียกร่องประชาธิปไตย ต้องเรียกร่องให้สร้างสรรค้

๑๗๑

๓. ประชาธิปไตย จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่ ๑๗๔

ประชาธิปไตยอเมริกัน จะค้ำขึ้นเพราะขาดเอกภาพ

๑๗๔

ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด ถ้าไม่มีภราดรภาพ

๑๗๗

ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน้มนุษยชาติ

๑๘๐

สมภาพและเสรีภาพจะไปดี บนเวทีแห่งเอกภาพ

๑๘๓

สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไมตรี

เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี

๑๘๔

มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข	๑๘๖
ความเสมอภาคพื้นฐาน คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา	๑๘๘
ฟังเขาว่า ประชาธิปไตยดูมึนมาอยู่แสนไกล แต่พอได้เห็นตัวแท้ ก็แค่อยู่อีกไกลๆ เอาติดตัวไปได้ฉบับปล้น	๑๙๑
แนวท: <i>Americanism</i>	๑๙๖

ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย ๑๙๗

ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย คือ ทำอย่างไรจะให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย	๑๙๘
คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน	๑๙๙
ประชาชนปกครอง คือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ	๒๐๐
เสียงข้างมากตัดสินใจความต้องการได้ แต่ไม่อาจตัดสินใจจริง	๒๐๑
ประชาชนจะตัดสินใจถูกต้อง ประชาชนต้องมีการศึกษา	๒๐๒
หนึ่งบัณฑิต ดีกว่าพันพาล แต่ประชาธิปไตยต้องการให้ทั้งพันเป็นบัณฑิต	๒๐๓
ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ	๒๐๕
จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา	๒๐๖
อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง	๒๐๗
ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย	๒๐๘
พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง	๒๐๙
ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี	๒๑๐
ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญในวันเลือกตั้ง	๒๑๒

ผนวก:

วิชาทักษ์ เพื่อวัดและพุทธบริษัท	๒๑๕
ชาวพุทธที่ดีแท้ ไม่คิดดีอยู่แค่ตัว แต่ต้องเดินหน้าสามัคคี หนุนการทำดีไปด้วยกัน	๒๑๖
วัดที่ดี ทั้งเป็นทักษ์ และรื่นรมรมณีย์	๒๑๗
พระสงฆ์ที่ดี เป็นมโนภาวนีย์ หรืออย่างน้อย ต้องเป็นปสาทนีย์	๒๑๘
ลำดับชั้นความสำคัญ ของวันสำคัญ	๒๒๐
วันวิสาขบูชาสำคัญ ที่เป็นวันเกิด ๓ อย่าง	๒๒๒
โพธิญาณที่เป็นแกนของวิสาขบูชา สอนใจมิให้ระย่อต่อความยากแห่งการลุถึงความสำเร็จ	๒๒๓

เบื่อการเมือง:

เรื่องขุนใจก่อนเลือกตั้ง

- ขอให้พระบอกรวิทำใจ -

วันที่ ๒๓ ธันวาคมที่จะถึงนี้ จะมีการเลือกตั้งเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งในประเทศไทย หลังจากผ่านการปฏิวัติรัฐประหารเมื่อ ๑๙ ก.ย. ๒๕๔๙

ประชาชนส่วนหนึ่งมองการเมืองแล้วมีความรู้สึกไม่สบายใจกับสถานการณ์การเมือง ซึ่งมีที่ท่าว่าจะไม่เป็นความหวัง ในการสร้างสังคมไทยให้มีความเจริญก้าวหน้า หากเป็นเรื่องนำวิตกอย่างยิ่งที่นักการเมืองกลุ่มเดิมๆ หน้าเดิมๆ ที่เคยมีประวัติไม่ดีไม่งาม กำลังจะกลับมาบิบบทบาทที่น่าหวาดหวั่นว่า จะทำให้พวกเขากลับมา มีอำนาจ และจะนำพาบ้านเมืองไปสู่วิกฤต ซ้ำรอยเดิม

อีกทั้งเมื่อมีการทำโพลในเรื่องการเลือกตั้งครั้งใหม่ เอแบคโพลระบุว่า มีประชาชนที่ยินดีซื้อเสียง ถ้ามีคนซื้อ ก็จะขายเสียงให้ เบอร์เซนต์สูงถึง ๖๐%

ด้วยเหตุนี้ คณะบุคคลที่มีความวิตกในเรื่องดังกล่าว* จึงได้ไปปรึกษาพระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ที่วัดญาณเวศกวัน ว่าในสภาพบ้านเมืองอย่างนี้ ควรทำใจอย่างไร

* คณะมาสนทนาเมื่อวันพุธที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๐ ขอบอกนามแต่อย่างกันเอง ได้แก่ คุณหมอดำรงค์ คุณสุรเดช คุณนริศ คุณแอน คุณโสสมัยลี และบิดา; พิมพ์ครั้งแรก ในมงคลวารสารรอบปีแห่งอายุของ พลโท นายแพทย์ ดำรงค์ - คุณหญิงเยาว์ ธาระชานันท์ ในเดือนธันวาคม ๒๕๕๐

เป็การเมืองนักหนา อยากปิดหูปิดตาเสียเลย

ผู้ถาม: เนื่องจากเหตุการณ์บ้านเมืองปัจจุบันมีความน่ากลัว วิธีที่กระผมเลือกกระทำก็คือ ไม่ดูทีวี ไม่อ่านหนังสือพิมพ์ ไม่อยากเห็นหน้านักการเมืองบางคนที่มีประวัติไม่ดี แล้วผมก็ไปอยู่พัทยา เพื่อหนีจากเรื่องราวเหล่านี้

ทีนี้ เมื่อได้รู้ข่าวเรื่องพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร ก็รีบเปิดดูข่าวทีวี ดูข่าวเกี่ยวกับอาการประชวร ก็เห็นพวกนักการเมืองพากันมาถวายพระพรที่ศิริราช ผมรู้สึกเศร้าว่า ประเทศชาติของเราจะไปรอดละหรือ ผมคิดว่าคนอื่นที่รู้สึกอย่างผมก็คงมีมากมาย แล้วเราจะทำอย่างไรกันดี ทำวิธีแบบผม คือ ปิดหู ปิดตา ไม่รับรู้อะไร ตัดทิ้งปิดประตูเสียเลย

ผมเคยกราบเรียนแล้วให้ท่านอาจารย์ฟัง ท่านบอกว่า ทำอย่างนี้ไม่ถูก ผมจึงอยากจะกราบเรียนถามว่า วิธีที่ถูกคืออย่างไร เราจะช่วยเหลือสังคมอย่างไรในสถานการณ์แบบนี้

พระ: นี่มาถามพระที่ห่างไกล ไม่ใส่ใจการเมือง ต้องบอกไว้ก่อนว่า เรื่องการเมืองนี้ พระไม่ยุ่งด้วยนะ แต่พระต้องพูดนะ เรื่องธรรมะ/ธัมมะสำหรับการเมือง สำหรับคราวนี้ ดูเหมือนจะเป็นการช่วยแก้ปัญหาของคนที่มีความทุกข์เพราะการเมือง

ที่นี้ ที่พูดมานั้นก็เป็นการแสดงความเบื่อหน่ายต่อนักการเมือง แล้วก็เลยพลอยเป็การเมืองคลุมไปหมดเลย

และที่สำคัญ การเมืองในที่นี้ก็เป็นเรื่องของประชาธิปไตย เพราะฉะนั้น ที่ว่าเป็การเมืองก็เหมือนกับบอกด้วยว่าเป็ระชาประชาธิปไตยของบ้านเมืองนี้ เป็นความเป็อย่างที่พูดได้ว่าเต็มประดา ถึงขนาดจะปิดหูปิดตา ไม่อยากเห็น ไม่อยากได้ยิน เท่ากับตัดความมีส่วนร่วมทิ้งไปเลย ถ้าถึงขั้นนี้ ก็เห็นจะเตรียมชี้ชะตาประชาธิปไตยของเมืองไทยได้แล้ว

ในเรื่องที่ถามนั้น ก็ต้องมองเป็นขั้นๆ ไป การที่จะไม่ยอมรับรู้ ปิดหูปิดตาไปเลย ก็หนักไปหน่อย อาจถือว่าสุดโต่งไปข้างหนึ่ง

แต่ถ้าเราจะติดตามเรื่องเอาจริงเอาจังหันักไป จนกระทั่งเสียการเสียงานของเรา ใจไม่อยู่กับงาน ก็สุดโต่งไปอีกข้างหนึ่ง

ความพอดีอยู่ที่ไหน? สำหรับคนทั่วไป คือไม่ใช่คนที่มึนหน้าที หรือเอาใจใส่เรื่องนั้น โดยเฉพาะ ความรู้เรื่องราวที่เป็นสภาพแวดล้อม ก็จำเป็น นี่เรามองในระดับประเทศชาติสังคมทั้งหมด

ลองมองง่าย ๆ ถ้าเราไปอยู่ในสถานที่แห่งหนึ่ง หรือเราต้องไปพักที่ไหนสักแห่งหนึ่ง เราก็น่าจะต้องรู้สภาพแวดล้อมที่นั่นว่าเป็นอย่างไร รู้จักบริเวณนั้นว่าปลอดภัยไหม ทางหนีทีไล่เป็นอย่างไร มีอะไรที่เป็นข้อมูลทั่วไปพอให้ทราบไว้ เพื่อที่เราจะอยู่ได้โดยมีความสบายใจพอสมควร อย่างน้อยในแง่ความมั่นคงปลอดภัยของตัวเอง

อันนี้อาตมาคิดว่า มันก็คล้ายๆ กันนั่นแหละ นี่มองในแง่กว้างออกไปเป็นประเทศชาติ

สังคมนี้ ก็เป็นสิ่งที่แวดล้อมเราอยู่ มีอะไรเกิดขึ้น ก็ต้องกระทบตัวเรา กระทบคนที่เรารัก กระทบคนและกิจการที่เรารับผิดชอบ เราจึงต้องรู้ไว้ พอให้มองอะไรๆ ออกบ้าง พอจะวางตัวได้ในสถานการณ์ที่เป็นไป อย่างน้อยในจิตใจก็พอจะมีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยพอสมควร มิฉะนั้น ความไม่รู้นี้ มันจะทำให้เราปรับตัวไม่ได้ทันการณ์ แล้วก็จะมีอะไรจะคิดอะไรไม่ออก เพราะไม่มีข้อมูลที่จะเอามาใช้ในการพิจารณา คือเอาแค่พอรู้ทันว่าอะไรเป็นอะไร เอาแค่นั้นพอ

เหมือนอย่างข่าวการบ้านการเมืองที่เป็นไปอยู่ มีอะไรเกิดขึ้น ในฐานะชาวบ้านหรือคนทั่วไปที่อยู่ในสังคมนี้ เราก็ควรรู้ว่า ขณะนี้บ้านเมืองอยู่ในสถานการณ์อย่างนั้นจะเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อจะมีการเลือกตั้งใหม่ สภาพการเลือกตั้งยังไม่มั่นคงแน่นอน พรรคการเมืองต่างๆ มีเรื่องแก่งแย่งคน ชิงดีชิงเด่นกัน หรืออะไรก็แล้วแต่ คือเรารู้ทัน ฟังข่าวแล้วพอจับเรื่องได้ ไม่ถึงกับต้องติดตามเอาจริงเอาจัง

ขั้นที่ ๑ คือ เราไม่ได้เอาจริงเอาจังกับเรื่องนี้

ขั้นที่ ๒ คือ เราไม่ให้มันมาเป็นภาระแก่จิตใจ ที่จะต้องมาคิดวิตกกังวลอะไร

ผู้ถาม: พอเห็นเหตุการณ์ ก็พอรู้แล้วว่า มันจะยุ่งละ เราก็ไม่รับฟังเสียเลย เพราะมันบั่นทอนจิตใจของเราตลอดเวลา

พระ: ทำอย่างนั้นไม่ได้ เราต้องรู้ว่าอะไรกำลังเกิดขึ้นเป็นไปในสังคมไทย ในบ้านเมืองไทย เอาแค่พอรู้เรื่องเท่านั้น ปัญหาอยู่ที่การวางใจของเราต่างหาก

สิ่งที่ผ่านไปผ่านมา หรือเราเดินทางผ่านไป เราก็ได้พบเห็นสิ่งต่างๆ เราจะปิดตา ไม่ยอมมอง ปิดหูไม่ยอมฟังอย่างนั้น คงไม่ถูกต้อง เราควรรับฟัง ดู เห็นไปตามที่มันเป็น แต่เราไม่เอาใจไปหมกมุ่นกับมัน มองโดยวางท่าที่แบบรู้ ท้น แต่ไม่ต้องไปรู้สึกอะไร

“รู้” นี่สำคัญมาก ถึงแม้ว่าเราจะไม่ต้องการยุ่งเกี่ยวกับการเมือง เราก็ต้องรู้หรือ ควรจะรู้มัน เราเอาแต่ความรู้ ความรู้สึกเราไม่ยุ่ง ถ้าเกิดความรู้สึกขึ้นมา เราก็รู้ว่าเรามี ความรู้สึกนั้น แค่นั้นพอ ไม่ต้องตามมันไป พอได้ความรู้แล้ว ก็กลับมากอยู่กับเรื่องของ เราต่อไป

ตอนนี้ ปัญหาอยู่ที่ว่า บางที่เราไม่แยกระหว่างความรู้ กับความรู้สึก พอรู้อะไร ความรู้สึกก็มาทันที เพราะว่ามันรู้ ก็ตามมาด้วย ถูกใจ หรือไม่ถูกใจ ชอบใจ หรือไม่ ชอบใจ นี่คือการรู้สึก แล้วแทนที่จะอยู่กับความรู้หรือเก็บความรู้ต่อไป เราก็เลยไกลไปกับ ความรู้สึก นี่คือการผิดทาง

พอชอบใจ ไม่ชอบใจ เรื่องก็ยึดต่อ ที่ชอบ ก็คิดไปอย่างหนึ่ง ที่ไม่ชอบ ก็คิดไปอีก อย่างหนึ่ง ในกรณีนี้ เมื่อไม่ชอบ ใจคอก็ขุ่นมัวหม่นหมอง กังวลวุ่นวาย อะไรต่างๆ บาง ที่ก็พลอยเสียไปหมด

ในทางที่ถูก เมื่อรู้สึกไม่ชอบใจ ก็ให้รู้ตัวว่าเราไม่ชอบใจ แล้วก็จบ แต่ตอนนั้นเรา ได้ความรู้ไปแล้ว ด้านไม่พอใจเป็นความรู้สึก เราก็เอาความรู้มาองความรู้สึกของเรา ด้วยว่า เรามีเหตุผลใหม่ว่า ทำไมเราจึงไม่พอใจ ถ้าเราเห็นว่า เรามีเหตุผล ความรู้สึกนี้ ก็จะช่วยในการจับจุดจับแง่และเลือกความรู้ และช่วยเราในการป้องกันตัว

ความรู้สึกก็มีประโยชน์เหมือนกัน ความรู้สึกไม่พอใจ ไม่สบายใจ ความรู้สึกทุกข์ มันช่วยกระตุ้นเตือนคน ถ้าเราใช้เป็น ก็ใช้มันเป็นตัวส่งเรื่องต่อไปให้ปัญญา การที่เรา ไม่พอใจนี้ อาจจะมีเหตุผลว่าสถานการณ์นั้น เป็นเรื่องไม่ดี มีอันตราย เราก็จะได้ เตรียมตัวรับมือ ตั้งรับมัน หรือปฏิบัติต่อมันได้ถูก อย่างน้อย เราก็จะวางตัวได้ถูกใน ปัจจุบัน และพร้อมสำหรับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ดีกว่าไม่รู้อะไรเลย

ถ้าไม่รู้เลยจะลำบากมากนะ คือ พอเกิดอะไรขึ้นมา ก็มองไม่ออกว่าสถานการณ์ นี้มันมาอย่างไร จะไปอย่างไร ความรู้เท่าทันนี้ต้องมีเป็นธรรมดา เพียงแต่ให้แยก ออกมาได้จากความรู้สึก ต้องไม่ให้ความรู้สึกมาครอบงำจิตใจ หรือมาอิทธิพล ที่จะ ทำให้เกิดปัญหาแก่จิตใจของเราต่อไป

เราเพียงรู้ว่า อันนี้มันไม่ดี ไม่ถูกต้อง ใจเราไม่ชอบ และที่เราไม่ชอบก็มีเหตุผลว่า มันจะทำความเสียหาย ต่อชีวิต ต่อสังคม เป็นต้น

นอกจากนั้น เมื่อเราได้ความรู้ชัดขึ้น ความรู้นั้นก็จะเป็นประโยชน์แก่เราในการที่จะวางท่าทีต่อความรู้สึก หรือแม้แต่ปรับเปลี่ยนความรู้สึกของเราได้ด้วย

คนเราจะอยู่ดี ต้องมีความรู้ ซึ่งสำคัญมาก ต้องแยกความรู้กับความรู้สึกให้ได้ และมันก็เป็นการศึกษาตัวเราอย่างหนึ่งด้วย เพราะเป็นธรรมดาว่า ในการดำเนินชีวิตแน่นอนว่าเราต้องเจออะไรต่างๆ ที่ถูกใจบ้าง ไม่ถูกใจบ้าง เมื่อเราเจอมันเข้าจริงๆ แล้วเราวางใจต่อมันได้ถูก ก็เท่ากับเราได้ทำแบบฝึกหัดผ่านไว้ๆ ทำให้เราพร้อมสำหรับสถานการณ์ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะมาดีมาร้าย ฉันทก็วางใจได้ รับผิดชอบทุกรูปแบบ

ถ้าเราไม่ยอมรับ หรือรับไม่ได้ ก็เท่ากับเรายอมแพ้ ไม่สู้มัน และต่อไปก็ต้องเจอความลำบากใจกับปัญหาอยู่เรื่อย

จะแก้การเมืองไม่ดี หนีไม่พ้นต้องทำคนให้พัฒนา

ผู้ถาม: อย่างนักการเมืองบางคน พอเราเห็นหน้าเขา เราก็ไม่พอใจแล้ว เขาเป็นคนไม่ดี แต่ก็ยังอยู่ในแวดวงการเมือง จะกลับมาอยู่ในการเมืองสมัยหน้าอีก ในเมื่อเขาเป็นคนไม่ดี ทำไมไม่สั่งคมถึงยอมรับเขา เลือกลงเขา แล้วอาจมีคนสนับสนุนอยู่ข้างหลัง ผมก็เตรียมรับสถานการณ์ว่า ถ้าเขาได้เป็นรัฐบาล มันก็แย่งกันทุกคน แล้วเราจะทำอย่างไรกันดี

พระ: อย่างที่ได้บอกไปแล้วว่า เราก็ต้องรู้ทัน แต่ไม่เอาตัวเข้าไปหมกมุ่น อย่างน้อยรู้ทันว่าขณะนี้เกิดอะไรขึ้น แต่รายละเอียดเราไม่ลงลึก และที่ว่าทันของแต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่ที่คนนั้นว่ามีความเกี่ยวข้องแค่ไหน คนหนึ่งรู้แค่ภาพรวมหรือสภาพทั่วไปของเรื่องที่เกิดขึ้น แต่อีกคนหนึ่งเขาเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในเรื่อง ก็จะต้องรู้สึกเข้าไป สองคนรู้เรื่องเดียวกัน สถานการณ์เดียวกัน ความเป็นไปเดียวกัน แต่รู้คนละระดับ

คนหนึ่งต้องลงลึก เช่นรู้ว่า นายคนนี้เป็นใคร ภูมิหลังเป็นอย่างไร ตอนนี้อย่างไร อันนี้ ไปโยงกับใครอีก อย่างนี้เป็นต้น

แต่สำหรับเรารู้แล้วว่า อะไรกำลังเกิดขึ้น รู้ระดับนี้ก็พอสำหรับเราแล้ว เมื่อเหตุการณ์เป็นไปอย่างไร เราก็พอมองออก เพราะมีข้อมูลอยู่

แต่คนที่ไม่มีข้อมูลความรู้ เวลาเกิดอะไรขึ้นมา จะมองอะไรไม่ออก เมื่อมองอะไรไม่ออก ก็ตั้งท่าที่ไม่ถูก แล้วเรื่องบ้านเมืองนี้ ต่อไปมันต้องมาเกี่ยวข้องกับเราแน่นอน

บางครั้งเราจะต้องแสดงความคิดเห็นบ้าง ถ้าเราไม่มีข้อมูลไว้พิจารณา ก็จะไม่คิดเห็นไม่ถูกต้อง เมื่อเรามีเรื่องที่เป็นหลักของเราอยู่แล้ว เราก็อุทิศใจของเราให้แก่เรื่องนั้น อันที่เราเห็นคุณเห็นประโยชน์ว่าจะต้องทำ ส่วนเรื่องอย่างนี้เรารู้เพียงในระดับที่เหมือนเป็นสภาพแวดล้อมรอบตัวเรา ซึ่งไม่ว่าเราจะพอใจหรือไม่ มันก็ต้องเกี่ยวข้องอยู่ดี เราก็ต้องรู้ว่าสภาพแวดล้อมนั้นกำลังเป็นไปอย่างไร

เหมือนอย่างกับว่า เราไปท่องเที่ยวแล้วไปพักในที่แห่งหนึ่งอย่างที่ว่าไปแล้วเมื่อก็เราก็ต้องรู้ว่าที่นั่นเป็นอย่างไร สภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร ต้องรู้พอสมควร เท่าที่เรามองเห็น เขาแค่ยังไม่ปิดตาปิดหู คิดว่าแค่นั้นก็พอ ไม่ต้องรู้รายละเอียดลึกซึ้ง

นอกจากนั้น ประสบการณ์ที่ได้เคยผ่านอะไรต่ออะไรมา จะทำให้เรามองออกเหมือนกันว่า อะไรจะเป็นอย่างไร คือ ความรู้ของเราไม่ใช่เป็นความรู้ที่ลอยขาดตอน เฉพาะตรงนั้น มันมีความเป็นมาอยู่เบื้องหลังด้วย ประสบการณ์ก็จะเพิ่มขึ้นและมาเสริมกัน เรื่องอะไรเราจะไปตัดมันทิ้งไป

แล้วที่ว่านักการเมืองไม่ดี ทำไมอยู่ในแวดวงการเมืองได้ดี และสังคมก็ยอมรับอย่างดี นี่ก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่าสังคมนี้ชอบนักการเมืองอย่างนั้น ปัญหาจึงไม่อยู่แค่นี้ที่ตัวนักการเมือง แต่อยู่ที่สังคมทั้งหมด คือคนทั่วไปมีคุณภาพแค่นั้น เพราะฉะนั้น จะแก้ปัญหาให้ได้ผลจริง ก็หนีไม่พ้นว่าต้องพัฒนาคุณภาพของประชาชน

จริงไหมว่า นักการเมืองก็มาจากประชาชน หรือจากประชาชนนั้นแหละก็มาเป็นนักการเมือง นี่หมายถึงทั้งสองทาง คือ เมื่อประชาชนเป็นอย่างไร ก็ *หนึ่ง* คนที่เป็นนักการเมืองก็คือ บางคนในประชาชนนั้นแหละมาเป็น แล้วก็ *สอง* คนที่เป็นนักการเมืองก็คือ คนที่ประชาชนแบบนั้นแหละชอบอย่างนั้นแล้ว เลือกลงเข้ามา

ดังนั้น คุณภาพของประชาธิปไตย จึงอยู่ที่คุณภาพของประชาชน

ผู้ถาม: ถ้าเรารู้และทำใจได้แล้ว เราจะมีทำอย่างไร ในเมื่อมีพุทธวจนะว่า เราควรเสียทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ เสียอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต ขอมเสียชีวิตเพื่อรักษาธรรม ชั้นไหนที่เราควรจะสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม ในเมื่อทุกวันนี้ ธรรมะโดนย่ำยีตลอด ลัทธิบางลัทธิอ้างว่าพุทธพจน์ว่า นิพพานเป็นอัตตา อย่างนี้เป็นต้น เราควรจะทำอย่างไร แค่นี้ หรือนักการเมืองที่บางคนบอกว่าเขาเสียสละเพื่อชาติ แต่ความจริงโกงชาติ ผมอยากจะทำอย่างไร จุดใดที่เราต้องตัดสินใจว่าเราจะเสียสละ เสียสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะนี้ง่าย เสียสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิตก็ง่าย แต่เมื่อไหร่จะสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม

พระ: อยู่ที่สองอย่าง *หนึ่ง* เรื่องนั้นเกี่ยวข้องกับเรา แค่นั้น *สอง* เราจะไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น แค่นั้น อยู่ที่ตัวเองตัดสินใจด้วยตัวเอง

บางกรณี เรื่องนั้นมาเกี่ยวกับตัวเราโดยตรงเลย มันเจาะจงมาที่เรา ตอนนั้นเราต้องตัดสินใจแล้วว่า เราจะเอาอย่างไร ในกรณีข้อสอง หากเราพิจารณาว่าเรื่องนี้สำคัญ เราต้องเกี่ยว เราก็เลยเข้าไปเกี่ยว อันนี้เป็นการตัดสินใจของเราเอง เราเลือกได้

ในกรณีที่หนึ่ง เราเลือกไม่ได้ ถ้าเป็นกรณีที่หนึ่งนี้ หากเรามีความรู้อยู่บ้าง ถึงอย่างไรเราก็พอตั้งรับได้ แต่ในกรณีแบบที่สองนั้น เป็นเรื่องพิเศษออกไป อยู่ที่เราจะตัดสินใจว่า แค่นั้นที่เราจะเอา เราก็อาจจะพิจารณาของเราเอง เพราะเรื่องนั้นไม่ได้เกิดผลโดยตรงต่อชีวิตของเราอย่างชัดเจน แต่มันมีผลเสียต่อสังคม ต่อหลักการ ต่อธรรมะ เราก็พิจารณาสิว่า เราจะเกี่ยวข้องกับแค่นั้น

ในสถานการณ์อย่างนี้ การสละชีวิตเพื่อรักษารธรรมก็ควรทำได้ และน่าจะทำ แต่คงไม่ต้องถึงกับเป็นเรื่องล้มตาย คือ ควรสละชีวิตในความหมายว่า อุทิศชีวิตหรือยกชีวิตของเราให้กับการพัฒนาสังคม ทูมเทรียวแรงกำลังให้แก่งานพัฒนาคุณภาพคน มุ่งมั่นขับเคลื่อนให้ประชาชน ซึ่งก็รวมทั้งนักการเมืองด้วย ให้มีจิตใจและมีปัญญาที่ถึงธรรม

ผู้ถาม: ในเรื่องการสละชีพนี้ ถ้าเป็นชาวพุทธเรา ก็น่าจะง่าย เพราะเรามีหลักศีลธรรมเป็นตัวกำกับ เช่นว่า เราจะไม่ทำปาณาติบาต ไม่ฆ่าสัตว์ แต่ในกรณีของผู้ก่อการร้ายวันที่ ๑๑ กันยายน ก็เป็นเหตุผลที่เขาเสียสละเพื่อพระเจ้าของเขา สละชีพเพื่อรักษารธรรมของเขา ผมไม่ได้มาเถียงที่ว่า ทศนคติเขาเป็นอย่างไร แต่เขาก็อ้างได้ว่าเขาเป็นนักรบของพระเจ้า สละชีพเพื่อรักษารธรรม

พระ: กรณีนี้พิจารณาได้นี้ คุณจะสละชีพตัวเอง ก็สละชีพไป แต่ไปเล่นงานชีพของคนอื่นซะใหม่ คือ ไปสละปลิดชีพคนอื่นที่เขาไม่ได้เกี่ยวข้องกับ เอาแต่เรื่องของตัว ไม่คำนึงถึงใคร

ผู้ถาม: มหายานเขามีความคิดในเรื่องที่ว่า ถ้าหากจำเป็นต้องละเมิดปาณาติบาตเพื่อกำจัดพระยามาร ท่านยอมทำ เพื่อจะไม่ให้พระยามารนี้ก่อบาป ไปทำร้ายคนดีในสังคมอีกมหาศาล หลวงจีนยอมลงนรกแทน

พระ: อันนั้นเป็นเหตุผลของท่าน แต่มันก็ทำให้เกิดช่องโหว่ เป็นข้ออ้างสำหรับคนอื่นได้ บางทีคนอื่นยังไม่ถึงสถานการณ์จำเป็นอย่างนั้น ก็อ้างแบบเดียวกันได้ว่า ถึงเวลายอมลงนรกแล้ว

แทนที่จะพูดอย่างนั้น ท่านให้คิดสวนทางอีกแบบหนึ่ง คือ ทำอย่างไรเราจึงจะมีความสามารถในการแก้สถานการณ์วิกฤตได้โดยไม่ต้องไปทำร้ายใคร มันต้องพัฒนาคนให้ได้ขนาดนั้น ตามหลักการของพระพุทธศาสนาท่านสอนให้พยายามในแง่นี้ ซึ่งไม่ใช่เป็นการยอม

ในเรื่องนี้ **สุดโต่ง** มี ๒ แบบ

แบบที่ ๑ คือ ต้องใช้ความรุนแรงจัดการกับมัน

แบบที่ ๒ สุดโต่งไปอีกข้างหนึ่ง คือยอมสยบ คล้ายกับบอกว่าฉันจะไม่รุนแรง แล้วก็ยอมปล่อยไปเลย อีกฝ่ายหนึ่งที่ร้าย ก็เลยทำได้ตามชอบใจ

วิธีของพระพุทธศาสนาคือ ทำอย่างไรจะให้เรื่องนั้นระงับสงบ แก้ปัญหาได้ โดยไม่ใช่วิธีรุนแรง ต้องแก้ ไม่ใช่ปล่อย ไม่ใช่ยอม แต่ต้องใช้ความสามารถอย่างสูง ที่จะแก้ โดยไม่ใช่วิธีรุนแรง อันนี้จึงทำให้มีหลักคำสอน มีตัวอย่างที่ท่านสอนให้มนุษย์ฝึกตน ให้พัฒนาความสามารถที่จะแก้ปัญหาด้วยวิธีนี้ คือ สยบความรุนแรง ด้วยความสามารถที่จะระงับความรุนแรง

ผู้ถาม: ผมเห็นด้วยในหลักการ แต่ในแง่ความเป็นจริง คนหนึ่งเกิดมาเขาโกงไปเป็นแสนล้าน ตัวเรามีอยู่ไม่กี่สิบบาท เราสู้เท่าทันเขา เราจะพัฒนาปัญญาอย่างไรไปคัดค้านกับเขา ที่กระผมพูดอย่างนี้ เพราะกระผมมองว่า มันมีสิ่งที่เป็นสุดโต่งในสังคมอยู่แล้ว บางคนเกิดมามีทรัพย์มีอำนาจ แต่เป็นคนเลว อีกคนหนึ่งเกิดมาเป็นคนดี แต่ไม่มีอะไรเลย

พระ: อย่างนี้จะไปสู้เขาอย่างไร สู้ไป ตัวเองก็ตายเปล่า

ผู้ถาม: ก็เหมือนอย่างสถานการณ์บ้านเมืองทุกวันนี้ คนดีก็ไม่อยากไปยุ่ง เพราะรู้สึกว่ามันต้านกระแสไม่ไหว คนมีประวัติต่างพร้อมเข้ามาเต็มไปหมด เราจะอยู่อย่างไร

พระ: เรื่องนี้ไม่ใช่เป็นปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่เป็นปัญหาระยะยาว คือ ไม่ใช่แค่ว่าคนดีท้อใจ ไม่กล้าเข้าไปยุ่ง แต่อีกชั้นหนึ่งซึ่งกว้างกว่านั้นก็คือ เป็นเพราะสภาพสังคม มีค่านิยมที่เป็นปัญหาด้วย มันจึงไม่เอื้อ คือ ค่านิยมของสังคมไม่ได้เชิดชูคนดี เพราะฉะนั้น คนดีจึงไม่มีกำลัง ใช้ไม่หมด

ถ้าหากว่าตัวสังคม คือประชาชน มีค่านิยมเชิดชูคุณธรรม เชิดชูคนดี ยกย่องคนดี ก็จะยกคนดีให้มีกำลังเอง ไปสู้ได้ ทีนี้ องค์ประกอบด้านกำลังหนุนอันนี้มันไม่มีตัวเองเข้าไปคนเดียว ก็เลยไม่มีกำลังจะสู้ อันนี้เป็นปัจจัยอีกระดับหนึ่งที่เราต้องรู้ทัน

เราอาจจะมองอย่างคนกลัวการเมืองแบบที่ว่า เมื่อเห็นว่ามีแต่คนไม่ดี ก็เลยไม่กล้าเข้าไป ถ้าอย่างนั้น เราก็อาจจะไปเดินทางด้านอื่น โดยคิดในระยะยาวว่าจะต้องทำอะไรในการที่จะแก้ปัญหาแล้ว ก็อาจจะคิดได้วิธีการที่ออกมาในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องไปเข้าสนามเดียวกับเขา

เรารู้อยู่แล้วว่าสนามนี้มันเล่นโกงเราแน่ เราตายแน่ เราจะไปเข้าสนามนี้ทำไม เราก็ไปหาสนามอื่น มันต้องคิดหาทางออก เอาทางเลือกอื่น

เหมือนพระพุทธเจ้าบำเพ็ญทุกรกิริยานักหนาแล้ว นานตั้ง ๖ ปี ทำอย่างเต็มที่จนไม่มีใครจะทำแบบนี้ได้ ก็ไม่ตรัสรู้ อย่างนี้ก็เลิกได้แล้ว พระองค์เลิกล้มวิธีนั้น แต่พระองค์ไม่ได้คิดเลิกล้มการตรัสรู้ ทรงคิดว่ามันน่าจะมีทางอื่น ทางนี้ไม่ถูกต้อง ไม่ได้ผล ก็ต้องเปลี่ยนวิธีการ อย่างที่ว่าไปใช้วิธีการแห่งปัญญา

ผู้ถาม: ผมเทียบอย่างสังคมพม่า กับสังคมไทย สังคมไทยผ่านการต่อต้านเผด็จการช่วง ๑๔ ตุลา เป็นต้น แต่อย่างของพม่า ตั้งแต่เขาได้อิสระภาพจากการเป็นเมืองขึ้น จนกระทั่งมีรัฐบาลทหารขึ้นมา ทั้งๆ ที่เขาก็เป็นรัฐบาลพุทธเหมือนกัน ประชาชนก็เป็นพุทธ แต่ถึงวันนี้สถานการณ์เขาเลวร้ายกว่าเรามาก อย่างนี้มันก็เหมือนกับลักษณะปล่อยปละละเลย

พระ: ใครปล่อยละ คนที่ทำ ก็นึกไม่ถึงว่าจะเกิดสถานการณ์อย่างนี้ ฝ่ายที่อยู่ในอำนาจก็กลัว ความกลัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนรุนแรง เพราะกลัวว่าตัวจะแย ก็ต้องปกป้องตัวเองไว้ ถึงอย่างไร ก็ต้องเอาตัวฉันอยู่ให้ได้ แล้วเพื่อให้ตัวอยู่นี้แหละ ก็เลยทำทุกอย่างที่เลวร้ายได้ ความกลัวนี่แหละเป็นตัวการสำคัญ

เหมือนประเทศมหาอำนาจ ไม่ใช่เขาไม่กลัว เขากลัวว่าจะเสียอำนาจ กลัวว่าจะสูญเสียความยิ่งใหญ่ เขาจึงต้องทำอะไรๆ ที่รุนแรง

“คนที่เก่งถึงขั้นจริงๆ จึงจะกล้าแก้ปัญหาโดยไม่ต้องใช้วิธีรุนแรง” นี่ก็คือต้องพัฒนาตัวจนสามารถสยบความรุนแรงได้ ซึ่งมนุษย์ยังพัฒนาไปไม่ค่อยถึง หรือยังคิดไม่ถึง จึงได้แค่กลัวว่าตัวจะแย แล้วแรงมา ก็ต้องแรงไป

ผู้ร่วมสนทนา: พระพุทธเจ้าท่านทรงเป็นมหาบุรุษของโลก คือท่านมีความสามารถสูงมาก เป็นอัจฉริยะของโลก

พระ: อาตมายกตัวอย่างเพื่อให้เห็นแนวทางว่า มันไม่จำเป็นต้องใช้วิธีเดียว แต่เราต้องหาทางออกโดยวิธีอื่นด้วย และที่ท่านสอนไว้อย่างนั้น ก็เพราะท่านเห็นแล้วว่า จะแก้ปัญหาได้จริง ก็ต้องทำได้ถึงขั้นนั้น มิฉะนั้นก็จะวนเวียนกันอยู่อย่างนี้ และก็แค่นี้

จะกาบัตร์กาเบอร์เลือกตั้ง กาหวัใจตัวเองก่อน ว่าเอา "ธนะ" หรือเอา "ธัมมะ"

ผู้ร่วมสนทนา: คือไปทำอย่างอื่น ไม่ต้องเกี่ยวกับการเมืองเลยหรือขอรับ

พระ: ต้องแยกอีกแหละ คือ **หนึ่ง** ถ้ามองในแง่ว่าเรามีงานของเราที่เห็นว่าเป็นประโยชน์มาก เราไม่ควรจะมาเสียเวลาในเรื่องนี้ เพื่อไม่ให้เรื่องนี้มากกระทบทำลายงานของเรา เราก็ไม่ยอมสละเวลาให้กับเรื่องการเมืองนั้น เพื่อจะอุทิศเวลาให้กับงานที่เราเห็นคุณค่า ถ้าอย่างนั้น ก็ทำเรื่องของเราไป แต่อย่างที่ว่า นี่ก็คืออยู่ในระดับที่หนึ่ง คือ เอาแค่พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไรในสภาพแวดล้อมของสังคมนี้ ต้องรู้ไว้ แต่ไม่ลงลึก นี้อย่างหนึ่ง

ที่นี้ **อีกอย่างหนึ่ง** ก็คือ ในกรณีที่เกิดจะแก้ปัญหานี้ คิดแก้ปัญหาบ้านเมืองที่เป็นอย่างนี้ ก็มาถึงขั้นที่ว่าเราไม่จำเป็นต้องใช้วิธีเดียวกับเขา เราอาจจะต้องเปลี่ยนไปทำอะไรอย่างอื่น หรือใช้วิธีอื่น แต่ในระยะยาวมันก็นี่ไม่พ้นที่จะต้องแก้ไขทั้งสังคม

เวลานี้ เราต้องยอมรับความจริงว่า **องค์ประกอบของสังคมแทบทุกส่วน เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อความโดดเด่นของผู้มีบาปกรรม** ไม่ใช่เอื้อแก่คุณธรรม มันจึงเป็นโอกาสของเขา ก็ต้องรู้ตัวซิวว่า เราได้ปล่อยสังคมของเราให้หมักหมมอยู่ในความประมาทมานาน จนกระทั่งสังคมนีกลายเป็นสภาพเอื้อแก่คนพวกนี้ แล้วอย่างนี้ เราจะมาแก้ปัญหาฉบับล้นทันทันได้อย่างไร

อย่างประชาชนทั่วไปก็ไม่ใส่ใจแล้วว่าการเมืองจะทำให้บ้านเมืองส่วนรวมเป็นอย่างไร เอาแค่ให้ตัวฉันอยู่ได้ ก็ยอมรับเงินทองในการเลือกตั้งง่าย ๆ ถ้าเราเอาคนดีมาก็ยากที่จะได้รับการเลือกตั้ง นอกจากว่าจะมีความโดดเด่นประทับใจจนกระทั่งเป็นสุตรักสุดบูชาของประชาชน

ในแง่หนึ่งคือ ต้องมีมหาบุรุษขนาดนั้น จึงจะสามารถเปลี่ยนสังคมอย่างนี้ได้ ซึ่งเป็นเรื่องยากมาก แต่ก็ต้องยอมรับว่า องค์ประกอบในสังคมเวลานี้ มันเป็นอย่างนั้น และกระแสน้ำกำลังไหลไปทางนั้นอย่างรุนแรง

มีคณะที่มาคุยก่อนหน้านี้ เขาปรารภเรื่องความเลวร้ายของสังคมไทย อย่างการปกครองทุกวันนี้ ไม่เฉพาะส่วนกลาง ออกไปยังท้องถิ่น อบต. รับเลือกตั้งเข้ามา ก็มักเป็นพวกนักธุรกิจรับเหมาโน่นนี่ รับเลือกตั้งเข้ามา ไม่ใช่มีจุดประสงค์ที่จะมาพัฒนาทำความดีงามให้กับท้องถิ่นหรือแก่ประชาชน เขามาเพื่อธุรกิจของเขา เพราะฉะนั้น เวลาเข้ามา เขาก็มาด้วยการหว่านเงินอีก แม้แต่สังคมในระดับท้องถิ่นก็เสียหายไปหมด

แย่งตั้งแต่เลือกตั้ง ส.ส. ของประเทศ ลงไปจนถึงเลือกตั้งท้องถิ่น กลายเป็นระบบที่ไม่มีหลักการแล้ว เอาเงินเข้าว่า

นี่ก็หมายความว่า สังคมไทยบีบแบนเหลกเหลวไปหมดแล้ว อย่างนี้ก็หวังอะไรได้ยาก อย่างทางด้านโรงเรียน ครูก็กลัวจะขึ้น อบต. จึงพยายามหลีกเลี่ยง แต่ก็ไม่พ้น แล้วก็หวาดว่า ถ้าครูจะทำอะไรเพื่อพัฒนาการศึกษา แต่มาขัดผลประโยชน์ทางธุรกิจของเขา แล้วเขาจะเอาอย่างไรกับโรงเรียน ครูจะอยู่ดีได้ไหม นี่คือสภาพของสังคมที่ได้สร้างเหตุปัจจัยกันมา จนกระทั่งเป็นอย่างนี้ *ธุรกิจที่โถมผลกำไร กลายเป็นกระแสหลักของสังคม*

จริงอยู่ ส.ส. ที่ดี อบต. ที่ดี ที่มีหลักการ ก็มี แต่ **ถ้าฝ่ายดีเป็นกรณียกเว้น นั่นก็คือบอกว่าสังคมนี้ป่วยถึงขั้นอาการหนักแล้ว**

เมื่อคนโกล้ก็หวาด คนโกล้ก็ห่วงอย่างนี้ อบต. ก็เท่ากับมีเครื่องเตือนใจไว้แล้วว่าตัวเองจะต้องสร้างศรัทธาขึ้นมาให้ได้ ถ้าระดับท้องถิ่นสร้างความเชื่อมั่นขึ้นมาได้ ก็มีทางจะคืบหน้าขึ้นมาแก้ในระดับรัฐชั้น ส.ส. ที่ญาติโยมมาบ่นกันที่นั่นว่าแสนจะเบื่อ

เป็นทางเลือกของสังคมไทยว่าจะเอาธัมมะ หรือจะเอาธนะ ดูเหมือนว่าคนไทยมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ที่จะใช้สิทธิในการเลือกนี้ และคนไทยก็รู้ด้วยว่าที่ถูกต้องเอาธัมมะ

แต่ถ้าไม่เลือกธัมมะ กลับไปเอาธนะ ก็เพราะใจไม่เป็นไท ใจนั้นจึงไม่มีเสรีภาพที่จะเลือกเอาสิ่งถูกต้อง หมายความว่า *คนไทยที่ใจไม่เสรี* ก็ไปใช้เสรีภาพที่จะเลือกเอาธนะ

สำหรับตัวเรา อย่างน้อยเราก็ต้องมีหลักการของเรา แล้วก็ทำตามหลักการนั้นให้ดี แม้แต่ท่านที่ไม่ได้ยุ่งกับการเมือง เมื่อมีงานของตัวเองที่ตนชอบ ซึ่งเป็นเรื่องของความดีงาม ถึงจะไม่ได้เกี่ยวกับการเมืองเลย แต่ถ้าทำงานที่ดีนั้นได้ผลจริงจังในระดับหนึ่ง ถึงขั้นหนึ่งก็จะมีอิทธิพลเหมือนกัน

เราสามารถช่วยสังคมได้เป็นระดับๆ เป็นขั้นๆ ตามกำลังอิทธิพลในฝ่ายดีของเรา อย่างน้อยเราก็เป็นตัวหนุนเหนี่ยวสังคมไว้ไม่ให้เลื่อนไหลไปลงเหวไวเกินไป และถ้าเรามีกำลังมาก เราก็อาจจะมาต้าน มาดึงสังคมไว้ได้บ้าง เรียกว่า ช่วยกันทำในรูปแบบต่างๆ พอจะถ่วงจะตรึงไว้ เพราะว่าสภาพทั่วไปมันไม่เอื้อ

ผู้ร่วมสนทนา: ถ้าจะนิยามคำว่า ปฏิจจสมุปบาท คือ เกิดในดินแดนที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี อย่างเราเกิดในดินแดนพระพุทธศาสนา แต่สังคมนั้นเป็นสังคมที่ศีลธรรมต่ำ อีกอย่างหนึ่ง คือเราไปเกิดในดินแดนที่ไม่มีพระพุทธศาสนา แต่เป็นประเทศที่มีศีลธรรมอย่างไรจึงจะเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท

พระ: ต้องดูองค์ประกอบแต่ละอย่าง ส่วนไหนเยอะมากก็น้อย ให้แยกเป็นด้านๆ ไม่ใช่พูดคลุม เช่น อาจจะมีคนที่ดีในแง่จิตใจ ผู้คนมีน้ำใจไม่ค่อยมีความรุนแรง แต่ขาดความรู้ หรือบกพร่องด้านปัญญา

อีกแง่หนึ่ง ที่ว่ามีสิ่งแวดล้อมดี เราอาจจะบอกว่า ที่นี้ดินฟ้าอากาศดี แผ่นดินอุดมสมบูรณ์ คนอดตายได้ยาก ภัยธรรมชาติก็หาไม่ค่อยได้ และสังคมมีภูมิหลังที่รู้จักพระพุทธศาสนา มีทุนเดิมดี แต่คนส่วนใหญ่มักผลิตผลิตอยู่ในความประมาท ไม่รู้จักคุณค่าของสิ่งที่ตนมีอยู่ และไม่รู้จักใช้ หรือว่าสังคมได้เสื่อมลงไป ก็เรียกว่า ด้อย่างหนึ่ง เสียอย่างหนึ่ง หรือมีดี แต่ใช้ไม่เป็น

ที่พูดว่าเป็นดินแดนพุทธศาสนานั้น สังคมไทยเวลานี้ รู้จักพระพุทธศาสนาจริงหรือเปล่า และมีพระพุทธศาสนาในความหมายที่ว่าปฏิบัติตามหรือเอามาใช้ในชีวิตในสังคมหรือเปล่า มันอาจจะกลายเป็นว่า เราพูดถึงมรดกที่ยังมีซากเหลืออยู่เท่านั้น ที่พูดว่าเราเกิดในดินแดนพระพุทธศาสนานั้น จริงแน่หรือ เวลานี้ ดินแดนนั้นนับถือหรือถือตามลัทธิอะไรแน่

เอาละ ถ้ายังมีพระพุทธศาสนาชนิดที่เป็นซากมรดกเหลืออยู่ เมื่อมองในแง่ดี ก็ยังเป็นโอกาสว่าใครที่สนใจเอาใจใส่ ก็ยังสามารถได้ประโยชน์จากมรดกนั้น แต่ตัวประเทศตัวท้องถิ่นขณะนี้ เป็นปฏิรูปเทสวาโส หรือเปล่า อันนี้ก็ขอให้วิเคราะห์กันดู

แล้วอีกอย่างหนึ่ง ถิ่นแดนใดอยู่สบาย ในไม่ช้าคนก็ชักจะเอาอะไรแต่ที่ง่าย ๆ และมักเฉื่อยชา

ถ้าพูดสั้นๆ ก็เอาแค่ว่า ถิ่นแดนนี้มีสภาพเอื้อดีมาก แต่คนที่อยู่จะรู้ตัวและรู้จักใช้มันหรือไม่ ก็อีกเรื่องหนึ่ง

ผู้ถาม: อย่างกรณีพระผู้ใหญ่ที่ไปเทศน์ของหลวงพ่อจตุคามรามเทพ อันนี้เป็นกิจของสงฆ์หรือไม่ครับ ไม่ต้องพูดถึงพระที่เอามัดมาปาดคอ หรือเอาดาบมาฟันตัวเอง เพื่อโชว์ความขลัง

พระ: ในเรื่องจตุคามรามเทพก็ได้เขียนไว้แล้วว่า ระวังให้ดี พระเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ถ้ากลายเป็นว่า พระไปเคารพเทพพระก็ จะหล่นจากพระพุทธศาสนาเลยนะ นี่เป็นเรื่องหลักการของพระพุทธศาสนา ไม่ใช่แง่ของพระวินัย เพราะตอนนั้นไม่มีเรื่องจตุคามฯ สมัยพุทธกาลไม่มีแม้แต่การเททองหล่อพระ ข้อบัญญัติทางวินัยในเรื่องนี้จึงยังไม่มี

อย่างไรก็ตาม การที่ญาติโยมถามอย่างนี้ เป็นเรื่องที่ดี แสดงว่าญาติโยมยังใช้สิทธิในพระพุทธศาสนาของตน แต่ที่จริง ญาติโยมก็เป็นพุทธบริษัท มีสิทธิในพระพุทธศาสนาเท่ากับพระนั่นแหละ โดยเฉพาะในแง่ความรู้ จึงวินิจฉัยได้เองว่าเป็นกิจของสงฆ์หรือไม่ใช่ พระที่ไปเททอง ก็ไปตามนิมิตต์ของญาติโยมนั่นแหละ ถ้าญาติโยมนั้นรู้จักพระพุทธศาสนา และรู้จักตัวว่าเป็นพุทธบริษัท ก็ไม่นิมิตต์พระไปทำอย่างนั้น เรื่องก็ไม่มี

แม้สภาพจะไม่เอื้อ กำลังจะไม่พอ ก็ไม่ท้อ ไม่อับจนหนทาง

ผู้ถาม: เรื่องที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองแล้วไปทำเรื่องที่ตัวสนใจ อย่างอัล กอร์ (Al Gore) อดีตรองประธานาธิบดีสหรัฐฯ ไปทำเรื่อง Global Warming จนได้รางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ อันนี้เป็นทางออกอันหนึ่งได้ไหมครับ

พระ: เป็นตัวอย่างได้ หมายความว่า เราสามารถทำเรื่องอื่น ในระดับที่มีผลกว้างออกไป ที่มีกำลังมาก มันก็กลับมามีอิทธิพลค้ำยันหรือบีบในวงการเมืองได้เหมือนกัน เราจะทำอะไรก็ตาม ถ้ามันมีกำลังด้านดีงามที่มีผลต่อสังคมส่วนรวม มีผลต่อโลกในระดับขนาดใหญ่ มันก็กลับมาเป็นพลังในการต่อรองได้

ตอนนี้ ต้องยอมรับความจริงว่า การแก้ไขปัญหาในสังคมไทยนี้ยากมากแล้ว เพราะวาระระบบมันไหลไปตามสภาพค่านิยมในจิตใจคน ซึ่งทั้งหมดไม่เอื้อเลยต่อการสร้างสรรค์สังคม คนที่จะมาสู้กับสภาพอย่างนี้ ต้องมีกำลังมากพอสมควร

ผู้ถาม: อย่างพระเจ้าอยู่หัว ท่านทรงเป็นศูนย์กลางของคนไทยทุกระดับ ก็เลยเกิดความหวังกันว่า พระองค์ทรงพระประชวรอย่างนี้ เหตุการณ์บ้านเมืองจะยิ่งแย่ไปกันใหญ่

พระ: ความเป็นห่วงในแง่หนึ่งก็ช่วยให้เรามีจุดที่จะตั้งตัวไว้ และยังตั้งตัวอยู่ พร้อมทั้งเป็นการแสดงออกให้เห็นว่า เรามองสิ่งที่คาดหวัง หรือสิ่งที่จะเป็นคุณแก่ประเทศชาติว่าเป็นอย่างไร แต่ไม่ควรจะหยุดแค่ห่วง เมื่อห่วงแล้ว ควรทำอย่างไรต่อไป เพื่อป้องกันภัยอันตรายที่จะมา ก็ต้องคิดกัน

ผู้ร่วมสนทนา: ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานก็ตรัสไว้ว่า อย่ายึดตัวพระพุทธองค์เป็นหลัก ให้ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก

พระ: ก็เหมือนอย่างกรณีมารนั่นแหละ พระองค์ถูกมารมาทวงให้ปรินิพพาน พระองค์ตรัสบอกมารว่า เราจะยังไม่ปรินิพพาน จนกว่าพุทธบริษัทจะเป็นอย่างนี้ๆ หนึ่ง สอง สาม โดยหลักการ ก็คือ ถ้าพุทธบริษัทสามารถรักษาหลักพระศาสนาไว้ได้ พระองค์จึงจะปรินิพพาน เรื่องเป็นอย่างนั้น

อย่างกรณีนี้ ก็ต้องให้มีกำลังคนที่มีจิตใจแน่วไปในทางที่รักความดีงาม รักธรรมะ ให้มีพอสมควร ที่จริง คนที่รักธรรมะ รักความดีงาม ก็มีอยู่ แม้แต่ผู้ที่เข้าไปสู่วงการเมืองก็คงจะมี บางคนก็กำกึ่ง แต่ถ้าคนดีมีแค่เป็นกรณียกเว้น ก็ไม่ไหว

ผู้ร่วมสนทนา: ในมงคลสูตรที่ว่า อเสวนา จ พาลานํ เราไม่ควรจะไปคบคนพาลเลยใช่หรือไม่ครับ

พระ: ท่านสอนว่า ไม่คบคนเลว เว้นแต่จะช่วยเหลือเขา พุทธพจน์บอกไว้อย่างนั้น ท่านไม่ได้ว่าไม่ให้เกี่ยวข้องกับเลย แต่อย่าลืมนะว่า การไปเกี่ยวข้องกับคนพาล ถ้าเรามีกำลังสู้เขาไม่ได้ เราอาจถูกเขาดึงไปเลยก็ได้ เราต้องพิจารณาให้ชัดว่าเราแน่จริง เรามีกำลังเหนือเขาแน่นอน เราจึงเข้าไปช่วย เพื่อจะดึงเขาขึ้น หรือดึงออกมา

ผู้ร่วมสนทนา: พวกเรานับว่าโชคดีกว่าคนอีกหลายคน อย่างนางอองซานซูจี (Aung San Suu Kyi) แก่ถูกกักขัง ปิดหู ปิดตา ไม่ให้รับรู้ข่าวสารอะไรเลย ทำอะไรไม่ได้ ถูกกักบริเวณ

พระ: อองซานซูจี ถูกขัง ไม่มีอิสรภาพนั่นแหละ กลายเป็นกำลังที่เป็นแรงกดดันรัฐบาลพม่า รัฐบาลพม่าลำบากนะที่ไปกักขังนางอองซานซูจี ทำให้เป็นข้ออ้างสำหรับผู้ที่จะรวมตัวกันสู้กับรัฐบาล

ผู้ร่วมสนทนา: ในประวัติศาสตร์ มหาบุรุษมีอยู่ อย่างมหาตมะ คานธี (Mohandas Karamchand Gandhi) อย่างฟีเดล คาสโตร (Fidel Castro) ก็ประสบความสำเร็จ ทำทลายสหรัฐฯ อยู่จนทุกวันนี้

พระ: ในแง่หนึ่ง เราต้องยอมรับความจริง อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “วโส อิติสฺสริยํ โลกเก” อำนาจเป็นใหญ่ในโลก พวกเรามีอำนาจ มีกำลังมหาศาลที่จะจัดการกับอะไรต่ออะไรได้ต่างๆ

ผู้ร่วมสนทนา: พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสหรือครับว่า อำนาจต้องคู่กับปัญญา

พระ: ใช่สิ ถ้าอำนาจอยู่ได้ปัญญา หรืออำนาจอยู่ได้ธรรม ก็จะทำให้ผลดี คือ เอาธรรมเป็นอำนาจ

ลองคิดถึงพระเจ้าอโศกก่อนที่จะเข้ามาหาธรรมสิ พระองค์ก็ใช้อำนาจเล่นงานคนอื่นมามากมายนับไม่ถ้วน ในระบบนั้น ความเป็นใหญ่หรืออำนาจอยู่ที่บุคคลผู้เดียว อย่างพระเจ้าอโศกนี่ ก็เจาะไปที่นั่นเลย สามเณรนิโครธทำให้พระเจ้าอโศกกลับใจองค์เดียว ทุกอย่างก็เปลี่ยนทิศทางไปหมด

เหมือนอย่างเมื่อพระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนา ตอนนั้นแคว้นมคธยิ่งใหญ่ พระพุทธเจ้าเสด็จไปพาราณสีก่อน พาราณสีอยู่ในแคว้นกาสีซึ่งขึ้นต่อแคว้นโกศล แต่พระองค์ไม่ทรงประกาศพระศาสนาที่นั่น พอโปรดได้ปัญจวัคคีย์แล้ว ทรงพามามคธ เพราะมคธเป็นศูนย์กลางของอำนาจความยิ่งใหญ่ แล้วก็เจาะตัวที่พระเจ้าแผ่นดินเลย แต่ก่อนจะเข้าเมือง ก็ต้องจัดการกับพวกฤษีซึ่งเป็นที่นับถือของชาวมคธก่อน คือ พวกชฎิลสามพี่น้อง จากพวกชฎิล ก็เข้าถึงพระเจ้าพิมพิสาร ตั้งหลักประกาศพระศาสนาได้

ผู้ร่วมสนทนา: พระพุทธเจ้าคงทรงใช้พระญาณหยั่งรู้ว่า พระเจ้าพิมพิสารจะได้เป็นพระโสดาบัน แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ได้

พระ: คือต้องพิจารณาความพร้อมขององค์ประกอบต่างๆ แม้แต่บุคคลแต่ละคนที พระพุทธเจ้าจะทรงสอน ก็ต้องพิจารณาคุณอินทรีย์ของเขา ยิ่งในระดับสังคม ประเทศชาติที่กว้างออกไป ก็ต้องพิจารณา

เพราะฉะนั้น ความรู้ที่สำคัญ อย่างไรก็ขาดไม่ได้ จะใช้หรือไม่ใช้ก็แล้วแต่ ต้องมีไว้ แล้วความรู้นั้น ต้องแยกได้จากความรู้สึก ให้เป็นความรู้ เป็นข้อมูล เมื่อถึงคราวจะใช้ เราจะได้มีความพร้อม เพราะความรู้นั้นไม่จำเป็นจะต้องใช้ทันที ให้มีไว้ก็แล้วกัน อย่างน้อยให้ทันกับสถานการณ์

เราไปเกี่ยวข้องกับสังคมนี้ ที่มีสภาพอย่างนี้ ที่จุดใดก็ตาม แม้แต่งานของเรา งานที่เรารัก เราชอบ มีคุณค่า เราอาจเห็นว่าไม่เกี่ยวกับการเมือง แต่มันมีแงโยงกันจนได้ บางทีสถานการณ์ของสังคมมันเป็นไปเอง มันมาโยงกับงานของเราจนได้

เมื่อกระแสใหญ่ไหลลง คนที่แก้ไขต้องจับหลักให้ได้

ผู้ถาม: ผมได้อ่านบท “ไตรลักษณ์” ในหนังสือพุทธธรรม ก็ขีดเส้นใต้เอาไว้ รู้สึกว่าพอช่วยได้ พอเห็นว่าอะไรมันไม่ยั่งยืน เป็นอนิจจัง มันคงไม่เป็นแบบนี้ตลอดไป

พระ: นั่นเป็นแง่หนึ่ง แต่อย่าให้ออนิจจังเป็นเพียงข้อปลอบใจ หลักอนิจจังท่านสอนเน้นในแง่ว่าไม่ให้นิ่งนอนใจ คือให้ไม่ประมาท

อีกอย่างหนึ่ง คือมองกว้างมองไกลว่า สภาพนี้มันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ต้องคำนึงว่ามันจะเปลี่ยนไปทางไหน แน่นนอนว่ามันไม่คงอยู่ แต่ต้องระวังด้วยว่าทำอย่างไรเราจะไม่กลายเป็นปัจจัยเสริมในฝ่ายที่จะทำให้มันเปลี่ยนไปในทางที่หนักลงไปอีก

สังคมไม่ได้หยุดแค่นี้ ที่มันเสื่อมอยู่นี้ มันอาจจะเปลี่ยนในทางที่เสื่อมลงไปถึงกว่านี้ก็ได้ เราต้องรู้ทันถึงความเป็นไปได้นี้ และถ้ามีจุดแก้ไขและเบนทิศทางมันได้ ก็พยายามเบนมันออกไป เราต้องทำเหตุปัจจัยที่จะให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ถึงแม้เราจะไม่ได้อะไร แต่เราก็พอรู้ มันเข้ามา ผ่านตาเรา เรามีโอกาสรู้ ก็รู้ไป แล้วอันไหนเราสนใจอยากรู้มากขึ้น ก็ไปตามดูหน่อย เป็นส่วนประกอบรอบนอกของชีวิต ซึ่งเราไม่ได้เอาจริงเอาจัง เพราะเรามีเรื่องที่เราถือว่ามีคุณค่าที่ต้องเอาจริงเอาจังและอุทิศตัวให้มากกว่า

ในด้านความรู้สึก เราก็แค่รู้ตัวว่าเรื่องนี้เราไม่ชอบใจ ไม่พอใจ และเรามีเหตุผลที่จะไม่ชอบ เพราะมันไม่ถูกต้อง ไม่ดีอย่างนี้ๆ แต่ไม่ต้องไปครุ่นคิดอะไรมันมาก เราไม่ปิดตา แต่ก็ไม่ค่อยจ้องดู ก็มองๆ ดูๆ รู้ๆ ไป ให้ทันไว้ ส่วนไหนเรามีโอกาสเกี่ยวข้อง เราก็ทำส่วนนั้นให้ถูก หรือพยายามแก้ไขไป โดยเฉพาะในส่วนที่งานของเราเกี่ยวข้องด้วย ถ้าได้จังหวะ หรือถ้ามีโอกาส เราอาจจะช่วยแก้ไขปัญหาไปตามสมควร

ถ้าทำอย่างที่ว่านี้ จะดีกว่าการคอยตามจ้องดูนักการเมือง หรือไม่ยอมมองเลย แล้วก็ไม่ได้แต่ครุ่นคิดหรือกลัวกังวลว่าทำไมเขาเป็นอย่างนี้ ทำไมเขาไม่ทำอย่างนั้น ในขณะที่ตัวเราเองก็ทำอะไรไม่ได้ หรือไม่ได้ทำอะไร

ผู้ถาม: อย่างนี้เรียกว่าถืออุเบกขาธรรม ใช่หรือไม่ครับ

พระ: อุเบกขานะต้องมี แต่ต้องเป็นอุเบกขาแท้ ไม่ใช่อุเบกขาแบบเฉยเมย และไม่ใช่อุเบกขาที่กลายเป็นอัญญาอุเบกขา ไม่ใช่ปล่อยให้ปลงปละละเลย ทอดทิ้ง แต่ที่จริงเราดู เรามองดูอยู่ และมองในระยะยาวด้วย

เราไม่ได้มองแค่สถานการณ์ของนายคนนี่คนนั้น เพราะอันนั้นเดี๋ยวมันก็เปลี่ยนไป องค์ประกอบต่างๆ มันไหลเลื่อนไปเรื่อย แต่ข้อสำคัญคือ ทำอย่างไรเราจะพัฒนาคนในสังคมให้ดีขึ้น อันนี้คือเรื่องในวงกว้าง และในระยะยาว ถ้าแก้ไขคุณภาพประชาชนไม่ได้ มันยากนักหนา

อย่างการศึกษาก็เป็นเรื่องสำคัญ คนที่ทำงานในด้านการศึกษา ถึงเขาจะไม่ใส่ใจเรื่องการเมือง แต่ถ้าเขาหันต่อสถานการณ์ และรู้ปัญหาพื้นฐาน แล้วจับที่จุดนั้น นั่นคือเขาก็กำลังช่วยแก้ปัญหาของสังคมในระยะยาว และอย่างเป็นทางการ

เวลานี้การศึกษาก็มาอยู่ในภาวะหัวเลี้ยวหัวต่อ อาจจะต้องหยุดพักอีกก็ได้ การศึกษาที่ลงมาอยู่ในความรับผิดชอบของท้องถิ่นนี้ ไร่ไร่ได้ไหม คนมั่นใจกันไหม ดูจากการที่เคลื่อนไหวกันมา ก็น่ากลัวอยู่

ผู้ร่วมสนทนา: เขาอ้างเรื่องการกระจายอำนาจ

พระ: กระจายหรือไม่กระจายอำนาจ คุณภาพต้องเป็นเรื่องเอก กระจายอำนาจอาจจะได้แค่รูปแบบ หมายความว่า โดยหลักการ การที่ท้องถิ่นรู้จักรับผิดชอบตัวเอง ย่อมเป็นการดี นี่เขาก็อยากให้ท้องถิ่นรับผิดชอบตัวเอง แล้วมีการเตรียมความพร้อมอย่างไร อดบ. ที่ดีก็มี แต่เทียบสัดส่วนแล้ว เป็นที่สงสัยกันว่า ที่สบายใจได้ที่เปอร์เซ็นต์

ปัญหาใหญ่ของทั้งสังคม เรื่องคุณภาพประชาชน เราจะแก้อย่างไร ก็ต้องพัฒนาคุณภาพประชาชน พัฒนาประชาชนจะทำอย่างไร ก็ต้องด้วยการศึกษา แล้วการศึกษาจะพัฒนาคุณภาพของประชาชนได้อย่างไร ในเมื่อการศึกษาเองมีสภาพเป็นแบบนี้

ชาวบ้านรู้กันเล่ากัน คุณครูฐานะทางสังคมก็ไม่ได้รับยกย่องอย่างสมัยก่อน ฐานะทางเศรษฐกิจก็ไม่ดี สติงค์ไม่ค่อยมี พอวันหยุด บางทีไปเดินขายตรง ไปบ้านผู้ปกครอง พ่อแม่เห็นคุณครูมา นี่กว่ามาถามไถ่เรื่องลูกว่าเรียนเป็นอย่างไร เปล่าเลย มาขายของ ต่อมา พ่อคุณครูมา พ่อแม่ก็คอยหลบ เข้าวงจรธุรกิจไปหมด

ผู้ร่วมสนทนา: ไม่ต่างอะไรกับสื่ออย่าง นสพ. ที่ลงภาพลงข่าวประเภทยั่วยุกามกิเลส หรืออย่างโทรทัศน์ที่เสนอแต่ละครน้ำเน่า แล้วเขาก็อ้างว่า คนชอบบริโภคของอย่างนี้ ก็ต้องสนองอย่างนี้ พวกนี้ไม่ใช่เขาไม่ฉลาดนะครับ แต่เขาต้องการขาย ขายให้ได้มากๆ

พระ: เขาฉลาดทีเดียวแหละ คือฉลาดในการหาผลประโยชน์ คำพระว่า “อตตตถปญญา อสุจี มนุสสา” มนุษย์ที่ฉลาดหาผลประโยชน์ให้แก่ตน เป็นคนไม่สะอาด ฉลาดในที่นี้ คือฉลาดเอาเพื่อตัว

สื่อมวลชนก็อยู่ในระบบธุรกิจ ในแง่หนึ่งก็ต้องเห็นใจเขา แต่ก็ต้องขอให้เขาเห็นแก่สังคมบ้าง ถึงจะอยู่ในกระแสธุรกิจ ก็อย่าซ้ำเติมสังคมให้หนักนัก หรืออย่าได้แค่ไหลไปตามกระแสอย่างเดียว ถ้าคุณเห็นว่าอันนี้มีโทษ ไม่ดีต่อสังคม ในขณะที่คุณไปตามกระแสนั้น ก็ขอให้คุณมีหลัก ว่าทำอย่างไรจะหาส่วนดีมาใส่ในงาน ที่จะมาช่วยสังคมนี้บ้าง อย่างน้อยไม่ลืมหินจิตสำนึกด้านดีเสียทีเดียว ระวังตัวไปน่าจะจะได้แค่นี้

ที่นี้ แค่นั้นไม่พอ เราต้องมีคนไว้หลายระดับ เราจะหวังให้อยู่ๆ สังคมจะดีขึ้นมาเอง มันเป็นไปได้ไม่ได้ ก็ต้องมีคนในระดับที่เข้มแข็งกว่านั้น คือคนที่ไม่ยอมไหลตามกระแสเลย แต่พยายามนำกระแส หรือทวนกระแสขึ้นทางดีไปเลย คนที่เข้มแข็งจริงๆ ผู้เต็มที่ ด้านร้ายไม่เอาเลย ก็ต้องมีไว้บ้าง พวกดีนี่ ถ้าไม่มีกำลังหนุน ก็แยเหมือนกัน

แต่ต้องยอมรับว่า กระแสเวลานี้ไหลลง ถ้ามันไหลลงมากๆ อย่างนี้ กำลังมันมาก น่ากลัวจะแก๊ยกเต็มที่ เราจะทวนอย่างไรได้ ต้องคิดให้ดี

ผู้ร่วมสนทนา: เมื่อวันอาทิตย์ (๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๐) มีวงดนตรีเกาหลีชื่อ ดงบังชินกิ มาปรากฏตัวที่สยามเซ็นเตอร์ กับสยามดิสคัฟเวอรี เป็นสองอาคารที่เชื่อมกัน มีเด็กจำนวนเป็นหมื่นคนวิ่งตามรถดนตรี แล้วร้องเหมือนเปรด บางคนถือดอกไม้ บางคนถือตุ๊กตา ถืออะไรต่ออะไร แล้วไม่ใช่มีแต่เด็กกรุงเทพฯ เท่านั้น เด็กต่างจังหวัดก็มีมาก

อย่างผมเปิดร้านขายการ์ตูน เท่าที่ได้คุยกับเด็ก ก็รู้ว่าเดี๋ยวนี้เด็กสมัยนี้เขาไม่แยกดีกับชั่ว เขาแยกแต่มีเงินกับไม่มีเงิน การมีแฟนก็เพื่อจะนอนด้วยเท่านั้น พวกนี้ไม่ใช่เด็กโตนะครับ เป็นเด็ก ม. ๑ ม. ๒ อายุหน่อยๆ ทั้งนั้น บางครั้งผมรู้สึกว้า อันที่จริงการอยู่ท่ามกลางสังคมที่ทรามลงไปเรื่อยๆ อย่างนี้ โอกาสที่ทำให้เห็นธรรม ก็ชัดเจนยิ่งขึ้นตามไปด้วย

พระ: เราต้องมีพื้นของเราอยู่ ถึงจะดูแล้วเห็นธรรม ถ้าเราไม่มีพื้น เราเองก็จะโดนกระชากลากไปด้วย แต่ถ้าเรามีพื้นอยู่ เหตุการณ์พวกนี้ก็จะกลายเป็นอาหารของปัญญาอีกอย่างหนึ่ง การที่เราจะทำงานแบบนี้ เราก็ต้องมีความสุขกับการที่จะอยู่กับความดีนั้นด้วย มีความสุขที่จะอยู่กับธรรมะ มิฉะนั้น ก็ไม่ยั่งยืน

ต้องมองเผื่อว่า สังคมอาจแยกลงไปกว่านี้ก็ได้ ถ้าขนาดนี้ใจเรายังรับไม่ไหว เราจะไปปรับขนาดนั้นไหวหรือ จึงต้องเตรียมใจไว้ด้วย เพราะไม่เฉพาะแวดวงการเมือง แต่มันทั่วไปหมดทั้งสังคม ถ้าว่าตามที่ท่านมองไว้ สังคมจะเสื่อมลงไปเรื่อยๆ

ผู้ร่วมสนทนา: เราต้องมีจุดยืน ถ้าเป็นคนที่ยืนมาด้วยคอร์ปชั่นหรืออะไรแบบนั้น สังคมจะต้องไม่เคารพนับถือ ต้องหันหลังให้ ไม่ใช่ใจด้วย

พระ: สังคมทุกวันนี้ไม่มีหลัก สังคมนี ถ้าได้หลักแค่ ๓ ข้อต้น ของมงคลสูตร คือ ไม่คบพาล คบบัณฑิต บูชาคนที่ควรบูชา สังคมก็ไปรอดแล้ว แต่คนไทยเวลานี้ แค่ ๓ ข้อต้นนี้ก็ยังไม่ได้ จะไปรอดได้อย่างไร นอกจากจะไม่ได้ ยังไปทางตรงข้าม สวนทางไปเสียอีก แล้วจะพันอ้อมมงคลได้อย่างไร

สังคมนีบางที่ ต้องถูกกระทบหรือกระทบอย่างแรง เช่น มีเหตุร้าย มีภัยอันตรายรุนแรง ก็อาจจะตื่นขึ้นมาบ้าง แต่ในระยะยาว ถ้ากระแสเสื่อมนี้มันแรงอยู่นานไป เชื้อดีจะพลอยหมดไปด้วย

คนที่กล้าและเก่งจริง คือคนที่ชนะได้โดยไม่ต้องใช้วิธีรุนแรง

ผู้ร่วมสนทนา: ในสังคมบางประเทศ คนดูเหมือนจะอยู่กับหลักการได้ดี ไม่ค่อยมีเรื่องความรุนแรง แต่ทุกๆ ไปนั่น เวลานี้ ปัญหาความรุนแรงเป็นเรื่องใหญ่ของโลก เรา จะอยู่กันอย่างไร ในโลกที่เป็นอย่างนี้

พระ: ในบางประเทศนั้น บางที่ต้องแยกแยะลึกลงไป เช่น บางแห่งกระทบกระทั่งกันในเรื่องต่างๆ ไป ไม่เป็นไร แต่มีบางเรื่องกระทบไม่ได้เลย ต้องลงไม้ลงมือกันถึงตายไปเลย

หลักการของพระพุทธศาสนา คือ อย่าไปสุดโต่ง คุณะ

สุดโต่งข้างหนึ่ง คือ ใช้กำลัง หรือรุนแรงเข้าใส่กัน มีกำลังเท่าไร ใช้ให้หมด ฆ่ากันเลย เอาชนะให้จบสิ้นกันไป

อีกสุดโต่งหนึ่ง คือ ยอมเขาไป ไม่ทำอะไร อย่างชาวพุทธบางที่ก็คิดว่า เหวอระงับด้วยการไม่จองเวร เลยปล่อย เขาจะทำอะไรก็ยอม ไม่จองเวร ดีไม่ดีเข้าใจว่าพุทธศาสนาสอนอย่างนั้น แต่นี่คือสุดโต่ง

ที่จริงแล้ว ท่านสอนมากเหลือเกิน แต่เราไม่เอามาใช้ คือ เราต้องพยายามให้เขาทำอะไรเราไม่ได้ด้วย และต้องพยายามชนะโดยไม่ต้องใช้ความรุนแรงด้วย ซาดอกต่างๆ ในพระพุทธศาสนามีเรื่องเล่าไว้แบบนี้

เอาเรื่องมโหสถเป็นตัวอย่าง เราไม่ได้ทำอะไรเขา เราอยู่ของเราดีๆ ต่อมา อีกประเทศหนึ่งเขาต้องการความยิ่งใหญ่ ก็ยกทัพมานุก ที่นี้ ทำอย่างไรจะสู้เขาได้ มโหสถว่าเราต้องรักษาบ้านเมืองของเราไม่ให้ประชาชนเดือดร้อน นี่เป็นอันว่าไม่ใช่ปล่อยให้เขาทำร้าย แต่เราจะทำอย่างไร

หลักการก็คือต้องให้เขาทำอะไรเราไม่ได้ ให้เขายอมแพ้ แต่เราก็จะไม่ทำร้ายเขาด้วย **นียากที่สุด** พุทธศาสนิกต้องมีความสามารถขนาดนี้ หมายความว่าต้องพัฒนาตนเองอย่างยิ่ง เช่นต้องมีปัญญาอย่างเยี่ยมยอด เป็นต้น

มโหสถคิดวางแผน ใช้วิธีการถ่วงเวลาทัพศัตรูที่มารุกรานไว้ ตัวเองมีความสามารถมาก ถึงกับไปตลบหลังที่บ้านเมืองเขา ไปจัดการกับพวกราชวงศ์ ตั้งแต่มเหสีเป็นต้นไป ให้อยู่ในเงื้อมมือ พอพร้อมถึงเวลา ก็เปิดเผยว่า เรื่องเป็นอย่างนี้แล้ว จะยอมหรือไม่ ฝ่ายตรงข้ามนั้นไม่มีทางแก้ไข ก็ต้องยอมจำนน

เมื่อเขายอมแล้ว มโหสถก็ไม่ได้ไปทำอะไรเขา แต่ให้เขารู้ว่าเรามีหลักการอย่างนี้ๆ ฝ่ายนั้นตกลงว่า *หนึ่ง* ยอมเลิกรา ไม่รบ *สอง* เป็นมิตรกันต่อไป เพราะทางฝ่ายเราก็ไม่ได้ต้องการจะไปครอบครองประเทศของเขา ไม่ได้ต้องการให้เขาแพ้อะไรด้วย ก็เป็นอันว่าสงบศึก หมายความว่าชาวพุทธต้องทำให้ได้ขนาดนี้ ต้องมีความสามารถพิเศษอย่างมาก

ขาดก็ทำนองนี้ อย่างเรื่องที่ว่า กษัตริย์ที่ต้องการอำนาจรัฐหนึ่งยกทัพมาตี กษัตริย์ฝ่ายเจ้าถิ่นนี้ถือธรรมะ ก็ขอให้มีการเจรจากัน กษัตริย์ฝ่ายนี้ก็บอกว่า เขาอย่างนี้ คุณต้องการความยิ่งใหญ่จะครอบครองประเทศนี้ใช่ไหม ฉันขอตกลงเงื่อนไขเพียงว่า อย่าให้ประชาชนของฉันเดือดร้อนก็แล้วกัน เรื่องความเป็นใหญ่ ฉันยกให้คุณเลย เมื่อรักษาประชาชนได้ ฉันก็ตกลงมอบราชสมบัติให้เลย

ที่นี้ กษัตริย์ฝ่ายตรงข้าม ก็เป็นธรรมดาของคนที่ต้องการอำนาจ ก็ระแวงกลัวว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะมีแผนซ่อนไว้ ก็เลยสั่งจับกษัตริย์และแม่ทัพของฝ่ายที่ยกสมบัตินั้นหมด เตรียมฆ่าทิ้ง ด้วยวิธีฆ่าหรือประหารชีวิตสมัยนั้นอย่างหนึ่ง คือ ชุดหลุมฝังตัว ให้โผล่แค่หัว ทิ้งไว้ในป่า พอกกลางคืน พวกหมาใน หมาป่า และสัตว์ร้ายต่างๆ ก็จะมากัดกิน

พอจัดการชุดหลุมฝังเสร็จ ก็พากันฉลองชัยชนะ กินเหล้าเมายากัน โดยมีใจว่าฝ่ายที่ยกเมืองให้มันต้องตายแน่ แต่กษัตริย์ฝ่ายเจ้าถิ่นเดิมนี่เชื่อว่าจะอ่อนแอก็หาไม่ ที่แท้เป็นผู้นั้นมีความสามารถในการรบ แต่ที่ยกเมืองให้ก็เพราะไม่ต้องการให้ประชาชนเดือดร้อนเท่านั้นเอง เมื่อเหตุการณ์เป็นแบบนี้ จะทำอย่างไร

พอถึงตอนกลางคืน พวกสัตว์ร้ายก็มา กษัตริย์องค์นี้ก็ตั้งสติเตรียมพร้อม พอหมาเข้ามา ก็จับคอกหมาก่อน หมามันเจ็บ มันก็ตื่นตะกุกตื่น ทำให้ดินหลวมขึ้น ในที่สุด ตัวกษัตริย์เองก็หลุดออกมาได้ โดยอาศัยหมาที่จะมากินมันนั่นแหละ

พอขึ้นมาได้ พระองค์ก็ไปช่วยพวกที่ถูกฝังให้ขึ้นมา พอคนหนึ่งขึ้นมาได้ ก็ไปช่วยคนอื่น ประเดี๋ยวเดียวก็ขึ้นมาได้หมด

กษัตริย์และเสนาข้าทหารฝ่ายนี้ ตัวเองเป็นเจ้าของ ก็รู้ว่าจะเข้าไปในวังอย่างไร ที่ไหนจุดไหนสำคัญ ก็เข้าไปได้ถึงกลางวัง แล้วปลุกฝ่ายโน้นที่นอนหลับไหลไปแล้วให้ตื่นขึ้นมา บอกว่าบัดนี้เรายึดได้หมดแล้ว และบอกให้รู้ว่า เราไม่ต้องการทำร้ายอะไรท่านหรอก เราต้องการอยู่อย่างสงบสันติ ตกลงฝ่ายที่ยกมาตีนั้น ก็ยอมแพ้ และยกทัพกลับโดยยินดีเป็นมิตรกันต่อไป

นี่คือแนวคิดพุทธ ซึ่งหายากที่จะมีใครคิดแบบนี้ ส่วนมากจะคิดแค่จะทำอย่างไร จึงจะชนะเขา แล้วก็มุ่งที่จะฆ่า จะทำร้ายกัน ก็ต้องยอมรับว่า วิธีแบบพุทธนี้ทำได้ยากมาก แต่ถ้าจะให้โลกมีสันติ ก็ต้องพยายามทำตามหลัก **ธรรมวิธี** นี้ให้ได้ มิฉะนั้นก็อยู่ในวังวนแห่งสงครามและความขัดแย้งกันต่อไป จนกว่าอารยธรรมจะพินาศ

ผู้ร่วมสนทนา: วิธีพุทธนี้ขุนหู่เอาไปใช้นะครับ มีปรากฏในตำราพิชัยสงครามของขุนหู่ รบโดยที่ไม่ใช้กำลัง เป็นการรบที่ดีที่สุด เป็นการรบชั้นเลิศ ขุนหู่อาจศึกษาแนวคิดพุทธศาสนา เพราะขุนหู่เกิดที่หลังพระพุทธเจ้า

พระ: อาจจะไม่ค่อยคล้าย ไม่ถึงกับเหมือน จุดหมายอาจไม่ตรงกันทีเดียว

สรุป/วิธีปฏิบัติต่อความรุนแรง ๓ แบบ

แบบที่ ๑ เขาจะทำอะไร ถึงตัวจะย่อยยับ ก็แล้วไปแล้ว ไม่ทำอะไรเขา ปล่อยให้ไปเลย

แบบที่ ๒ ตอบโต้เต็มที่ แรงมากก็แรงไป เอาความรุนแรงเข้าใส่กัน มีกำลังเท่าไร ใช้ให้หมด ทำลายล้าง ฆ่ากันเลย เอาชนะให้จบสิ้นกันไป

แบบที่ ๓ มีความสามารถเหนือเขา ถึงขั้นที่พวกใช้ความรุนแรงทำอะไรเราไม่ได้ และใช้อหิงสาวิริยสยบความรุนแรง ทำให้เขาต้องยอมรับสันติโดยดี

แบบที่ ๑ เป็นทางของความประมาท หรือทางของพวกที่เข้าใจผิดในหลักการแห่งสันติ

แบบที่ ๒ คือที่ปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป จนโลกนี้อยู่ในภาวะเสี่ยงภัยแห่งความพินาศในบัดนี้

แบบที่ ๓ คือทางของมนุษย์ที่พัฒนาอย่างสูง ซึ่งทำได้ยาก แต่เป็นทางเดียวที่จะให้โลกถึงสันติภาพได้

ถามเพิ่ม*: ตอนเลือกตั้ง รับเงินเขาไปแล้ว ไม่เลือก ไม่กาบัตรกาเบอร์ให้เขา ผิดหลักกตัญญู กลายเป็นคนไม่กตัญญูรู้คุณคน ใช่ไหมครับ?

พระ: ผิดอย่างไร ไม่กตัญญูอย่างไร เอาหลักอะไรมาพูด ที่พูดนั้นไม่เห็นเป็นหลักอะไรเลย เรื่องนี้ อาตมาไม่ต้องตัดสินหรือก เอาหลักจริงๆ มาพูดกัน เมื่อรู้หลักแล้ว ก็ตัดสินได้เอง

ความกตัญญู คืออย่างไร เราเห็นใครมีทุกข์ มีปัญหา หรือต้องการความช่วยเหลือ เราก็ไปช่วยเขา ไปให้เงิน หรือจะช่วยเหลืออะไรก็ตาม เพื่อให้เขาพ้นทุกข์ พ้นปัญหา หรือจะได้สุขสบาย จบแค่นั้น

ที่ไปช่วยเขานั้น **จุดหมาย** คือให้เขาสุขสบายหายทุกข์ **เจตนา** คือให้เขาหมดทุกข์ จะได้สุขสบาย อย่างนี้เรียกว่าทำคุณ มีอุปการะ เขารู้ ก็กตัญญู

แต่ถ้าเอาเงินไปให้ ไปช่วย แล้วบอก หรือทำอย่างไรก็ได้ ให้รู้กันว่า คุณได้เงินนี้แล้ว ก็ไปทำอันนั้นๆ นะ ดูเจตนาสิ อย่างนี้เรียกว่าอะไร?

ผู้ร่วมสนทนา: อ้อ... ก็เรียกว่า**จ้าง** ถ้าตกลงเอาด้วย ก็เป็น**รับจ้าง**

พระ: นั่นแหละ นั่นคือ “จ้าง” ถ้าตกลงทำตามนั้น ก็เรียกว่า “รับจ้าง”

เอาละ ทีนี้ ถ้า “จ้าง” เรื่องก็ตามมาอีกว่า เรื่องที่จะไปทำนั้นคืออะไร เป็นความดีงามถูกต้อง หรือเป็นความผิด ความร้าย ทำการเสียหาย

การไปเลือกตั้ง ก็คือ การไปคัดเลือกคนดีมีปัญญาดีเจตนาสุจริต ที่พระเรียกว่าบัณฑิต (ชนิดแท้) เพื่อเป็นตัวแทนของเรา ที่จะไปทำงานบ้านเมือง เช่นไปออกกฎหมาย จนถึงไปปกครองบ้านเมืองบริหารประเทศชาติให้ดีให้เจริญมั่นคงร่มเย็นเป็นสุข เป็นเรื่องสำคัญอย่างที่สุด

เสริม: การไปเลือกตั้งก็เป็นการไปทำความดี แล้วก็เป็นเรื่องใหญ่มากด้วย

พระ: จะเป็นการทำความดี ก็ต้องทำตามหลักที่ว่านั่น คือต้องรู้ว่า เรื่องนี้สำคัญมากนะ เป็นเรื่องเป็นเรื่องตายของประเทศชาติบ้านเมืองเลยทีเดียวละ เราจะต้องตั้งใจคัดเลือกเอาคนที่ดี คนมีปัญญาสามารถ ที่ใจสุจริตจริงๆ ให้ไปเป็นตัวแทนของเรา ถ้าเราตั้งใจทำให้ตรงตามนี้ ให้ได้ตามนี้ ก็เรียกว่า เรามีใจสุจริต เป็นธรรม เราก็ทำความดี

* เพิ่มเติม: หลังจากหนังสือเล่มนี้เผยแพร่ออกไปแล้ว วันหนึ่ง โดยบังเอิญ มีท่านผู้หนึ่งที่มาวัด ได้พบและตั้งคำถามข้อหนึ่ง ซึ่งเห็นว่าควรนำมาเติมไว้ด้วย (ส่วนเติม ๒ หน้า ณ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๐)

ผู้ร่วมสนทนา: นี่ไม่ใช่เรื่องง่าย แค่ดูคนที่จะคบ จะหาคนมาอยู่ด้วย หรือเอาคนมาทำงานบ้าน งานร้าน ยังคิดเยอะ นี่จะเอาคนมาจัดการบ้านเมือง คนไทยไม่ค่อยคิดกัน เห็นคนไปเลือกตั้งมาบ่อย หลายคนก็ไปอย่างนั้นๆ ไม่เห็นจะพิจารณาอะไร ที่ทำตรงข้ามมีเยอะ

พระ: ถ้าทำตรงข้ามกับที่วามานั้น แต่ว่าไม่ตั้งใจจริงที่จะคัดเลือกเอาคนดีให้ได้ แค่นี้ก็เสียหายแล้ว เรียกว่าทำกรรมด้วยความประมาท

ยิ่งถ้ารู้อยู่ว่า คนนี้ไม่ดี มีคุณภาพไม่เข้ามาตรฐาน แล้วเราไปเลือกเขา นอกจากผิดหลักการของประชาธิปไตยในการเลือกตั้งแล้ว เราก็กลายเป็นคนที่ไม่รับผิดชอบต่อประเทศชาติบ้านเมือง เพราะเมื่อเลือกคนอย่างนั้นเข้าไปแล้ว เขาอาจจะไปทำความเลวร้ายเสียหาย ก็คือเราช่วยกันส่งคนที่หน้าด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ไปทำร้ายบ้านเมือง

ถ้าจะว่าให้ชัด คนที่ทำกับการเลือกตั้งอย่างนี้ ก็คือ เป็นคนที่หักหลังประชาธิปไตย และ ทำร้ายประเทศชาติ ไซ้ใหม่

ก็เลยจะกลายเป็นว่า ที่เราไปเลือกตั้งนี้ เราไปทำการร้าย หรือไปร่วมมือส่งเสริมการทำ ความชั่วร้ายด้วย ไซ้ใหม่ คิดให้ดี ที่ว่านี่จริงไหม

เสริม: แล้วถ้าเป็นอย่างที่พูดเมื่อกี้ นั่น คือ เขาจ้าง และ เราจ้าง

พระ: เขาจ้างเราให้ไปทำไม่ดี เราก็รับจ้างเขาไปทำการไม่ดี ก็กลายเป็นว่า สองฝ่ายร่วมมือกันทำการร้าย ถ้าพูดทางธรรมก็คือ สมคบกันทำบาป ละเมิดธรรม เรื่องเป็นอย่างนี้ ถูกไหม ขอให้คิดพิจารณาด้วยตนเอง

การเลือกตั้งนี้ สำคัญนัก เราเป็นคนหนึ่งที่จะชี้ชะตากรรมของประเทศชาติ คิดให้ดี

ในวันเลือกตั้งนี้ เราจะยังเป็นคนดี หรืออาจจะกลายเป็นคนร้ายไปก็ได้ จะเป็นคนที่สร้างชาติ หรือเป็นคนทำลายชาติ ก็เป็นไปได้

มองให้ลึก นึกให้ไกล*

(บทเรียน หรือ บทเรียน ในการพัฒนาประชาธิปไตย)

ข้อคิดจากเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ๒๕๓๕

- ๐ -

คำถาม

๑. การเสียสัจจะเพื่อส่วนรวม มีความผิดไหม?
๒. การพูดเท็จเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ควรหรือไม่?
๓. จะให้ภัยอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์แก่บุคคลและส่วนรวมได้?
๔. อดอาหารประท้วง เป็นการรักษาชีวิตเพื่อรักษาธรรมหรือไม่?
๕. การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม มีมุมมองและแง่ที่จะต้องพิจารณาอย่างไร?
๖. ใช้ความรุนแรงเพราะความจำเป็น จะได้หรือไม่?
๗. ข่าวสารมากมาย จะเชื่อฝ่ายไหนดี?
๘. จะแก้ไขใจลำเอียงเพราะรักเกลียด หลง กลัว ได้อย่างไร?
๙. ผู้ปกครองควรจะได้ข้อคิดอะไรบ้าง จากเหตุการณ์?
๑๐. ข้อคิดหรือภาพสะท้อนจากเหตุการณ์ แสดงภาพอะไรของสังคมที่ควรแก้ไข?

---

* บทให้สัมภาษณ์แก่ คุณอรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ ณ สำนักสงฆ์ญาณเวศกวัน หลังพุทธมณฑล จ. นครปฐม เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ ครั้งหนึ่ง และสัมภาษณ์เพิ่มเติมอีกครั้ง ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาลำโรงดงยาง จ.ฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

ถาม คำถามที่อยากจะกราบเรียนถามในช่วงแรก คงจะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อถกเถียงบางเรื่อง ที่เกิดขึ้นทั้งในระหว่างและหลังเหตุการณ์ โดยที่หลายเรื่องเกี่ยวพันไปถึงหลักธรรมและการตีความธรรมะในพุทธศาสนา จึงคิดว่าน่าจะได้นำมาทบทวนให้เกิดความชัดเจน

ข้อถกเถียงหนึ่ง คือ เรื่องของสังฆะ และการพูดเท็จ เช่น การที่บุคคลไม่ว่าฝ่ายใดก็ตาม ไม่ได้ถือสังฆะดังที่ตนเคยประกาศไว้ โดยบอกว่ายอมเสียสังฆะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ถ้าเขาไม่มีเจตนาจะพูดเท็จ แต่เขาคิดด้วยความเชื่อเช่นนั้นจริง การเสียสังฆะเพื่อส่วนรวมจะมีความผิดไหม และอีกกรณีหนึ่ง คือ ถ้าเขาตั้งใจจะพูดเท็จ แต่ก็มีใจเพื่อประโยชน์ของตน หากเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

ทั้ง ๒ กรณีนี้ เราจะวินิจฉัยโดยยึดหลักอะไร?

ตอบ อันแรกที่ต้องพิจารณาก็คือ ตอนที่เขาพูดนั้นมีเจตนาหรือเปล่า หมายความว่า ถ้าเขาไม่ได้ตั้งใจเลยว่า เขาจะหลอกใคร คือเขาตั้งใจไว้อย่างนั้นจริงๆ ในตอนนั้น คือคิดไว้ว่า ไม่เอาละ ตำแหน่งฐานันดรหรืออะไรอย่างอื่น โดยที่ตัวเขาเองก็ไม่ได้หลอกตัวเองเลย คือพูดไปตามที่ตั้งใจ ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ถือว่าไม่มีการพูดเท็จ เพราะเจตนาที่จะพูดเท็จไม่มี

แต่ต่อมา เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป มีผู้มาแนะนำชี้แจงว่า เขาจะต้องรับตำแหน่งนะ ไม่รับจะเกิดความเสียหายอย่างนั้นอย่างนี้ จนตัวเขาเองก็เห็นคล้ายตามว่า มันจะเป็นอย่างนั้นๆ จริงๆ โดยไม่ได้มีความรู้สึกที่จะหลอกใคร แต่เป็นความบริสุทธิ์ใจ ถ้าเป็นอย่างนี้ ตอนแรกเจตนาจะพูดเท็จมันไม่มีอยู่แล้ว เขาจึง *ไม่เสียศีล*

แต่ที่มาพูดเปลี่ยนใจในตอนหลังนี้ ก็จะไปเสียในแง่ของการรักษาสังฆะ แต่ว่าเบาลง เพราะไม่ได้เสียศีล คือไม่ผิดในเรื่องศีล ถ้าใช้ภาษาโบราณ ก็เรียกว่า *ผิดกรรม*

ในเรื่องนี้ ถ้าดูวินัยของพระ จะเห็นชัด การพูดเท็จที่เป็นความผิด ท่านเรียกว่า “สัมปชานมุสาวาท” (การพูดเท็จทั้งที่รู้) คือจงใจพูดให้คลาดจากความเป็นจริง จึงเป็นความผิด แต่ในกรณีที่ตอนพูดก็ว่าไปตรงๆ ตามที่คิดที่ตั้งใจ เช่น พระกล่าวความตั้งใจว่าคราวนี้จะจำพรรษาตลอดไตรมาสที่นี้ แต่ต่อมากลางพรรษา ที่นั่นเกิดน้ำท่วมใหญ่ วัดจมน้ำ อยู่ไม่ได้ พระต้องหนีไปพักที่อื่น ในกรณีอย่างนี้ พระขาดพรรษา แต่ไม่มีความผิด (ถึงพรรษาจะขาด ก็ไม่ต้องอาบัติ หรือพูดในทางกลับกันว่า ถึงจะไม่ต้องอาบัติ แต่ก็ขาดพรรษา)

อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุตกลงรับคำใครว่าจะอยู่ แม้ว่าตอนนั้นจะไม่ได้คิดพูดเท็จ แต่ต่อมามีเหตุผลที่ทำให้เปลี่ยนใจไม่อยู่ โดยมีสาเหตุจำเป็นอย่างน้ำหนักนั้น ภิกษุนี้ถึงจะไม่มีความคิดต้องอาบัติในชั้นสัมปชานมุสาวาท แต่ก็ยังมีความผิดที่เบาลงไป ที่ท่านเรียกว่า “ปฏิสสวทุกกฎ” (ความคิดชั้นเบา ฐานไม่ทำตามที่รับคำ)

รวมความว่า ข้อเสียหายก็มีอยู่ ไม่ใช่จะไม่มีเลย เพียงแต่ว่าน้อยลง คือถ้าเขามีความปรารถนาดี มีความเข้าใจอย่างนั้นจริงๆ ว่า การที่เขาเปลี่ยนใจนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ ก็เป็นเจตนาที่เป็นบุญ แต่ในส่วนที่เสียไปก็คือเสียสัจจะ จึงมีส่วนเสียหายอยู่ด้วย ไม่ได้หมดไปทีเดียว นี่คือการเตือนให้พยายามทำการทุกอย่างโดยรอบคอบ

การกระทำอย่างนี้ เมื่อเป็นไปโดยบริสุทธิ์ใจ บางทีก็จัดว่าเป็นการเสียสละอย่างหนึ่ง คือเป็นการที่ต้องยอมแม้แต่สละตัวเองว่า เอละ เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ เราต้องเสียประโยชน์ส่วนน้อยนะ แต่ก็ไม่พินข้อเสียที่จะกลายเป็นแบบอย่าง

อย่างน้อยก็เป็นข้ออ้าง ให้คนอื่นเอาไปอ้างได้ว่า เออ! ไม่ต้องรักษาสัจจะหรอกนะ ต่อไปก็จะทำกันจนกลายเป็นมั่งง่ายไป เดียวคนนั้นคนนี้ก็เอาอย่างบ้าง บอกว่าตอนที่พูดนั้นฉันไม่ได้ตั้งใจจะพูดเท็จนี้ ก็จะพูดกันไปง่าย ๆ

การพูดง่าย ๆ แม้จะไม่ได้พูดเท็จ ก็ไม่ดี เพราะขาดการไตร่ตรอง *แสดงถึงการขาดสติ ไม่ใช้ปัญญา และขาดความรับผิดชอบ*

ในบางกรณี เมื่อพูดไปแล้ว จะทำให้ได้เพื่อรักษาสัจจะ กลายเป็นเรื่องเสียหายไปก็มี เช่น โกรธขึ้นมาพูดว่าจะฆ่าลูกของตนเสีย หรือมีความเห็นผิดจึงพูดว่าจะทำอะไรที่ไม่ถูกต้องสักอย่างหนึ่ง ต่อมาหายโกรธแล้ว รู้ดีรู้ชั่วแล้ว ไม่ยอมแก้ไข ยืนยันจะทำให้ได้เพื่อรักษาสัจจะ ก็จะกลายเป็นต้อรันในความชั่วร้ายไป *สัจจะจึงต้องชอบธรรมด้วย*

เพราะฉะนั้น อย่างน้อยเราต้องไม่มั่งง่าย ไม่พูดอะไรง่าย ๆ และมีสำนึกในการพัฒนาหรือปรับปรุงตน

ในกรณีนี้ อาจจะไม่เสียมาก เพราะว่าเขาก็ไม่ได้มั่งง่ายอะไร แต่มันก็เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นต่อไปได้ กลายเป็นข้ออ้างไปได้ และตนเองก็อาจจะเคยตัว มีข้อเสียในแง่นี้

เพราะฉะนั้น รวมความแล้วก็คือ ต้องดูว่ามีส่วนดีแค่ไหน ส่วนเสียแค่ไหน เราไม่ได้ยกให้เขาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยสิ้นเชิง และจะต้องมองปัญหาในแง่ของการที่จะพัฒนาคนอยู่เสมอ

ถาม แล้วในกรณีที่ตั้งใจพูดเท็จ แต่ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง หากเพื่อรักษาประโยชน์ของผู้อื่น โดยเฉพาะส่วนรวม?

ตอบ ก็นั่นแหละ มันก็ไม่พ้นผิดโดยสิ้นเชิง คือก็มีผิดอยู่ส่วนหนึ่ง เพราะพูดไม่ตรงความจริง พุทธศาสนาถือหลักตรงความจริง คือตรงตามธรรมชาติ ไม่ใช่ตรงตามตัวอักษร

ธรรมชาติมันเป็นของมันอย่างนั้น เมื่อผิดความจริง มันก็ผิดความจริง ก็ว่าไปตรงๆ ไม่ต้องมาอ้างโน่นอ้างนี่กันละ ส่วนที่ผิด ก็ว่าผิด ให้รู้ว่าผิด แล้วก็ดูว่ามีเหตุมีผลอย่างไรที่ทำอย่างนี้ เช่น ฉันไม่ได้เจตนาร้ายนี้ ก็ว่าเป็นส่วนๆ ไป หรือพิจารณาเป็นแง่ๆ ไปเลย เพราะตามหลักของศีลนั้น จุดสำคัญของการพูดเท็จก็เพื่อหักรานตัดรอนผลประโยชน์ของผู้อื่น มีเจตนาจะเบียดเบียนผู้อื่น

ต้องจับสาระนี้ให้ได้ว่า หลักสำคัญของศีล ๕ คือ มีเจตนาที่จะเบียดเบียนผู้อื่น หรือเปล่า ตั้งแต่ศีลข้อหนึ่งไปถึงข้อสุดท้าย เอาหลักนี้เป็นตัวตัดสินที่สำคัญ

การพูดเท็จที่ผิดศีลแน่นอน ก็คือเจตนาพูดเท็จเพื่อให้เขาเสียประโยชน์ เพื่อกีดกันเขาไม่ให้ได้รับประโยชน์นั้น เช่น ถ้าเขาเดินไปตรงนี้ แล้วเขาจะได้ประโยชน์ตามที่เขาประสงค์ พอเขามาถามทางเราว่าจะไปตรงนั้น ต้องเดินทางนี้ใช่หรือเปล่า? เราคิดว่าจะไม่ให้นายคนนี้ได้ประโยชน์ เราก็เลยแกล้งเสียเลย โดยบอกไปว่าไม่ใช่ ให้ไปทางโน้นแทน อย่างนี้มีเจตนาทำลายประโยชน์เขา ก็ชัดเลยว่าเป็นการผิดศีล

ทีนี้ ในกรณีหมอมพูดเท็จ ไม่บอกคนไข้ที่มีอาการหนักอย่างตรงๆ โดยที่หมอมมีเจตนาดี คือต้องการให้ประโยชน์แก่คนไข้ ซึ่งจิตใจยังไม่เข้มแข็งพอที่จะยอมรับสภาพป่วยไข้ของตน หมอมก็เลยยอมพูดเท็จ ในกรณีนี้ เจตนาที่จะคิดทำลายประโยชน์ของคนไข้ไม่มี ความผิดก็เบาไปเยอะแยะ

แต่ก็เหลือความผิดอยู่ส่วนหนึ่ง คือบอกไม่ตรงตามสังขารธรรม แล้วก็มีข้อเสียส่วนหนึ่งด้วย เพราะว่ายังมีความดีงามสูงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่งที่จะเกิดมีขึ้นเมื่อเราสามารถพูดความจริงได้แม้กับตัวคนไข้ ซึ่งถ้าคนไข้ยอมรับความจริงแล้ว เขาจะได้ประโยชน์จากความจริงยิ่งกว่าการที่เราไปพูดเท็จให้เขาหลงคิดว่าตัวจะหาย ถูกไหม? เพราะฉะนั้นเราต้องไม่ตัดส่วนนี้ไปด้วย ว่ามันก็มีส่วนที่เสียอยู่เหมือนกัน คือมันไม่สมบูรณ์

เพราะฉะนั้น อย่างมองในแง่เห็นแก่คนอย่างเดียว จะต้องคำนึงถึงการรักษาธรรมด้วย เพราะในที่สุดแล้ว คนก็ได้ประโยชน์ที่สูงสุดจากธรรมนี้แหละ ธรรมเป็นความจริงของธรรมชาติ เป็นมาตรฐานที่สม่ำเสมอตลอดกาล แม้แต่เราทำให้เสียสังขารไปเพียงหน่อย ก็ยังถือว่ามีความผิดมีข้อเสีย ไม่พ้นโดยสิ้นเชิง

ถาม หลังเหตุการณ์ มีการพูดกันมากด้วยทัศนคติที่ต่างกันไป ในเรื่องของการให้อภัย แก่ผู้ทำผิด จึงอยากกราบเรียนถามว่า ในเรื่องการให้อภัยนั้น ควรมีหลักการ เงื่อนไข หรือ ขอบเขตแค่ไหนอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม?

ตอบ เราให้อภัยได้ แต่เราให้ความชอบธรรมไม่ได้ เราให้อภัย ก็คือไม่มีภัยจากเราแก่ เขา แต่ความชอบธรรม หรือความผิดธรรม เป็นเรื่องของธรรม ไม่ขึ้นต่อเรา เราเปลี่ยน มันไม่ได้

ที่นี้ การให้อภัยนั้น มันก็มีการให้อภัยในจิตใจ กับการกระทำภายนอก ซึ่งเป็น เรื่องการแสดงออก การให้อภัยในจิตใจเป็นเรื่องที่เราควรจะต้องให้ การให้อภัยต้อง ออกมาจากในจิตใจ หมายความว่า เราจะไม่มีถือเอามาเป็นเรื่องที่จะทำการใดๆ ด้วย ความเคียดแค้นชิงชัง แต่การกระทำเพื่อรักษาธรรม เพื่อรักษาประโยชน์ของสังคมนั้น เรายังต้องทำ ตรงนี้ต้องแยกให้ออก

ในกรณีอย่างนี้ เราก็จะลงโทษคนโดยที่ที่เราไม่ได้ทำด้วยความชิงชัง แต่ทำเพื่อ รักษาธรรมของสังคม ซึ่งบางทีเราก็ต้องทำเพื่อรักษาประโยชน์สุขของสังคม แต่การที่ เราทำโดยไม่มีเคียดแค้นชิงชังนั้น จะทำให้การตัดสินต่างๆ เป็นธรรมมากขึ้น มันจะ บริสุทธิ์ และเป็นไปโดยปัญญา เพราะถ้าเราตัดสินด้วยความเคียดแค้นชิงชัง มันก็จะ เบี่ยงเบนไปได้ อนาคตจะเกิดขึ้นใหม่

ดังนั้น ทางจิตใจเราจึงควรให้อภัยไว้ก่อน อุเบกขาก็จะเข้ามา ตอนนี้จะคือ อุเบกขาด้วยปัญญา เพราะจิตเรียบสงบ ไม่มีความเคียดแค้นชิงชัง และไม่เอนเอียง ก็ ตัดสินเรื่องต่างๆ ไปด้วยความรับผิดชอบ เพื่อรักษาธรรม

ส่วนการแสดงออกภายนอกนั้น เราอาจจะแบ่งเป็นขั้นตอน เพราะการที่จะให้ อภัยหรือจะลงโทษใครแค่ไหน ก็ต้องมีลำดับ เช่นเรื่องนี้ เราจะต้องหาหลักว่าอะไรเป็น จุดสำคัญที่จะเป็นตัวตัดสิน เช่น

หนึ่ง เพื่อให้ธรรมของสังคมดำรงอยู่ เพื่อความเป็นแบบอย่างของสังคม

สอง เพื่อประโยชน์สุขในระยะยาว ในกรณีนี้ เราควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้ ประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด

นี่เป็นข้อพิจารณาในการตัดสิน แล้วก็มาดูในส่วนของตัวเองบุคคล โดยควร คำนึงถึงคุณธรรมของเขาด้วย เช่น ดูว่าเขามีความสำนึกไหม

ความสำนึกนั้นต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ หรือบางทีก็ต้องมีการให้ปัญญาแก่เขาด้วย เพราะบางทีเขาทำผิดโดยมีความบริสุทธิ์ใจ เข้าใจว่าที่เขาทำนั้นถูกต้องดีแล้ว ซึ่งเขาเข้าใจผิดพลาด เพราะเขาไม่มีปัญญาที่จะมองอะไรได้อย่างรอบด้าน อย่างนี้ก็ต้องถกเถียงกัน ก็มาใช้ปัญญาพูดคุยกัน ให้เขาเห็นว่าสิ่งที่เขาทำมันเป็นผลเสียอย่างไร เสียประโยชน์ของส่วนรวมอย่างไร

ถ้าเขาได้เข้าใจข้อมูลอะไรต่างๆ อย่างนี้แล้ว เขายังไม่สำนึก อย่างนี้ก็ค่อยว่ากันอีกที แต่เราต้องมีการทำเป็นขั้นตอนก่อน ไม่ใช่ว่าอยู่ๆ จะไปทำให้เขาสำนึกทันทีทันใด แล้วการสำนึกนั้นก็มักเป็นไปตามความหมายของเรา

บางทีก็เป็นอย่างนั้นนะ คือเป็นการสำนึกในความหมายของเรา เพราะฉันเห็นว่าอย่างนี้ถูก เขาต้องสำนึกตามที่ฉันต้องการ ส่วนคนผิดเขาก็คิดเหมือนกันว่า ฉันก็ว่าของฉันอย่างนี้ถูก แล้วจะให้ฉันสำนึกอะไรยังไง เพราะฉะนั้นเราจึงต้องสร้างปัญญาขึ้นก่อน สำนึกที่ซอบบรรพมนักก็เกิดจากปัญญาที่มองเห็น และเข้าใจความเป็นไป

ถาม แล้วอย่างการให้อภัยภายในจิตใจนี้ หมายถึงว่าเราให้ไปโดยที่ไม่มีเงื่อนไขเกี่ยวกับสำนึกหรือไม่สำนึก?

ตอบ ใช่ เพราะว่ามันเป็นเรื่องของความเคียดแค้นชิงชัง เป็นเรื่องของกิเลส เราควรให้อภัยได้เลย ไม่ให้มีความเคียดแค้นชิงชัง ถ้าเราจะรักษาธรรม จะทำให้ถูกต้อง ก็ต้องไม่ทำด้วยความเคียดแค้น เพราะนั่นก็จะกลายเป็นอคติ แต่การปฏิบัติภายนอกนั้นต้องว่าไปตามธรรม ให้ธรรมเป็นตัวตัดสิน

ถาม แล้วกรณีที่ผู้ปกครองหรือประชาชนที่คิดว่า การที่เขาลงมือปราบปรามอย่างรุนแรง เพราะต้องการรักษาผลประโยชน์ของสังคมส่วนใหญ่ อันนี้เราจะมีหลักการวินิจฉัยหรือมองแง่มุมไหนได้บ้าง?

ตอบ มันก็มีหลักอยู่ ชั้นแรก ต้องเอาคนที่เรื่องของ **เจตนา** ก่อน ส่วนความรู้และสติปัญญาก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ตอนแรก ต้องดูว่าตอนที่จะทำนั้น เขามีเจตนาอย่างไร เขาทำด้วยความบริสุทธิ์ใจจริงๆ ไหม ที่คิดว่าทำอย่างนี้ก็เพื่อรักษาประโยชน์ของส่วนรวม ถ้าเขาเข้าใจว่าเป็นอย่างนั้นจริงๆ ด้วยเจตนาบริสุทธิ์ เราก็ตัดสินได้ชั้นหนึ่งว่าเขาเจตนาดี

แต่ยังไม่หมดนะ เพราะ **สติปัญญา** ก็เป็นตัววินิจฉัยด้วย เขาอาจจะตัดสินใจด้วยสติปัญญาที่บกพร่อง

ที่นี้ เวลาที่เราพิจารณาปัญหา เราไม่ได้พิจารณาเฉพาะตัวเขา แต่เราพิจารณาเพื่อประโยชน์แก่สังคมต่อไป เพื่อให้คนรุ่นหน้าได้มีแบบอย่างด้วย จะได้เป็นแนวทางในการที่จะมาพัฒนาคนกันต่อไป

ในการที่เขาตัดสินใจนั้น คงไม่ใช่เป็นการทำด้วยจิตที่มีองค์ประกอบอย่างเดียว ไม่ใช่เจตนาอย่างเดียวล้วน คือในสถานการณ์ในเวลาอย่างนั้น มันมีความรู้สึกในเรื่องการต่อสู้กันแทรกซ้อนอยู่ด้วย โดยเฉพาะความรู้สึกในด้านทฤษฎี และมานะ

แล้วในสถานการณ์อย่างนี้ ฝ่ายไหนยืนยันกับตัวเองได้ไหม ว่าตนตัดสินใจและทำการทั้งหลายด้วยความบริสุทธิ์ใจจริงๆ เพื่อธรรม และตามธรรมล้วนๆ ไม่ถูกทฤษฎีหรือมานะเป็นต้น เข้ามามีอิทธิพล บางที่มันก็เป็นแบบนี้กันทั้งสองฝ่าย คือไม่ใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบริสุทธิ์จริง เพราะฉะนั้น ท่านถึงไม่ตัดสินใจใครง่าย ๆ เพราะฝ่ายที่จะให้อีกฝ่ายหนึ่งสำนึกนั้น ความจริงตนเองก็มองข้ามส่วนที่ตัวบกพร่องไป หรือพยายามไม่มอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะเอากันให้สุจริตชอบธรรมดีจริงๆ ก็ต้องเปิดใจอย่างเต็มที่ โดยมุ่งที่ความบริสุทธิ์ตั้งงามของสังคม

ที่ว่ามานี้ มองเน้นในแง่ของคน ที่นี้ ถ้ามองในแง่ของธรรม ในความหมายที่สมบูรณ์ตามธรรม และเพื่อให้คนเข้าถึงธรรมได้โดยสมบูรณ์ จะต้องยอมรับก่อนตั้งแต่นั้นว่า การใช้วิธีรุนแรง เป็นการกระทำที่บกพร่อง ทั้งในแง่ที่ยังมีการทำร้าย และเป็น การขาดความสามารถที่จะทำให้บรรลุจุดหมายที่ดีด้วยวิธีการที่ดีกว่านั้น

ปัญหานี้จึงโยงไปถึงเรื่องการพัฒนาคนด้วย ว่าทำอะไรถึงจะให้คนมีพฤติกรรมแสดงออกในระดับสูง มีพฤติกรรมที่เป็นธรรมจริงๆ เอาตรงนี้เป็นตัวเกณฑ์ไว้ก่อน เจตนาของจิตใจภายในก็ค่อยว่ากันอีกที

เมื่อเอารูปธรรมหรือพฤติกรรมไปตัดสิน ในกรณีนี้ก็ต้องถือว่าเป็นความผิด คือมีความผิดในระดับศีลแล้ว เพราะมีการฆ่าฟันกันเกิดขึ้น

ที่นี้ ขั้นต่อไปก็พิจารณาลึกลงไปในระดับจิตใจ ว่าการที่มีพฤติกรรมออกมาอย่างนี้ เขามีเจตนาอย่างไร มีความคิด ความเข้าใจ มีปัญญาอย่างไร ก็ว่ากันไปเป็นขั้นๆ เป็นลำดับ

นี่คือ เราจะพิจารณาพฤติกรรม แล้วก็จิตใจ สภาพจิต คุณธรรม และแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง แล้วก็ปัญญาความรู้ ความเข้าใจ ถ้าเมื่อไร ๓ ส่วนนี้สมบูรณ์แล้ว เราก็สบายใจ ดังนั้น จึงให้พิจารณา ๓ ส่วนนี้เพราะสำคัญมาก คือ

หนึ่ง พิจารณาพฤติกรรมที่ปรากฏ อันนี้ตัดสินง่ายที่สุด พฤติกรรมของบุคคลนั้นมีข้อเสียหาย มีการเบี่ยงเบนจากมาตรฐานทางศีลธรรมเกิดขึ้นหรือไม่

สอง ในแง่สภาพจิต แรงจูงใจอะไรที่ทำให้เขากระทำ มันเป็นไปด้วยคุณธรรมอะไรหรือเปล่า มีอะไรแอบแฝงไหม

สาม ปัญญาที่รู้เข้าใจ ที่ทำให้สามารถทำการเพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งงาม ด้วยวิธีการที่ตั้งงามถูกต้องชอบธรรมมากที่สุด

ถ้าพิจารณากันให้รอบด้านอย่างนี้ ก็จะเป็นทางที่จะทำให้พัฒนาคนต่อไปได้ แล้วทุกคนจะต้องสำนึกว่าเราต้องพัฒนาตัวเอง ไม่ใช่อยู่กันแค่ระดับเท่านี้

ทั้ง ๒ ฝ่ายจะต้องพัฒนาต่อไป ไม่ว่าจะฝ่ายผู้ปกครอง หรือฝ่ายประชาชน หรือฝ่ายไหนกับฝ่ายไหนก็ตาม ต่างก็ต้องพัฒนาตนเอง

ถ้าเราพิจารณาในแง่นี้แล้ว มันก็เป็นเรื่องของมนุษย์ที่เรายอมรับความบกพร่อง และเราต้องปฏิบัติไปตามธรรม เพื่อรักษาธรรมและประโยชน์สุขของสังคมไว้ แล้วก็ในแง่พันธะต่อบุคคล ทุกคนจะต้องพัฒนาตนเองต่อไป

ถ้าไม่คิดอย่างนี้ ก็จะตั้งต้นเอาชนะกัน แล้วก็ไม่มีใครมองดูตัวเองว่าจะต้องพัฒนาตัวเอง เรื่องก็หยุดอยู่แค่นั้น แล้วก็ไปเรียกร้องจากฝ่ายตรงข้าม

ตอนนี้ปัญหาอยู่ที่การเรียกร้องกัน ต่างฝ่ายก็เรียกร้องจากอีกฝ่ายหนึ่ง ทัศนียภาพก็เกิดขึ้นมา แล้วก็มาหาทางปกป้องตัวเอง ปัญหานี้ก็จะกลายเป็นวงจรหมุนซ้ำรอยกันต่อไป เพราะฉะนั้น ถ้าแก้ปัญหานี้จุด ทุกคนจะต้องเห็นแก่ที่ว่าตัวเองจะต้องพัฒนาตนเองด้วยกัน ทุกคนทุกฝ่าย

ถาม ที่นี้ ลักษณะของสภาวะจิตนี้มันไม่มีใครรู้ได้ นอกจากตัวคนนั่นเอง แสดงว่าลักษณะของการวิเคราะห์จะต้องเป็นการวิเคราะห์เฉพาะตัว คือคนนั้นจะต้องเป็นคนปรับปรุงตัวเอง แล้วเราจะวัดหรือรู้ได้อย่างไร?

ตอบ เพราะฉะนั้นจึงบอกว่า ที่มองเห็นได้ง่ายคือพฤติกรรม เราจึงวัดด้วยพฤติกรรมก่อน เกณฑ์การตัดสินเบื้องต้นจึงใช้ระดับศีล คือเป็นเรื่องของพฤติกรรม เนื่องจากเรามองไม่เห็นจิตใจจริงๆ ของเขา เราจึงต้องเอาพฤติกรรมเข้าวัด อย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแง่พฤติกรรมหรือในระดับศีล ก็ผิดแล้ว ไม่ควรจะให้เกิดเหตุอย่างนี้ เป็นเรื่องที่ดีว่าเขาต้องรับผิดชอบส่วนหนึ่ง

แต่ที่นี้ ในแง่ของการพัฒนามนุษย์ ด้านนามธรรมเป็นตัวแท้ตัวจริงของคน ถึงจะดูยาก ก็ต้องพยายาม แม้แต่ในทางกฎหมายหรือในกระบวนการยุติธรรม ก็ยังต้องหาทางพิสูจน์ *เจตนา* เราจำเป็นต้องมองให้ถึงจิตใจและปัญญา และตัวเขาเองก็ต้องพิจารณาว่า ที่ทำไปนั้นด้วยแรงจูงใจอะไรแน่

สำหรับผู้อื่นนั้น อาจมองดูได้ยาก แต่ก็ไม่ใช่จะตัดโอกาสโดยสิ้นเชิง เพราะการพิสูจน์แรงจูงใจนั้นเป็นไปได้เหมือนกัน แต่มันอาจจะยากหน่อย จะต้องไปพิจารณาสภาพแวดล้อม ไปดูบุคคลที่เกี่ยวข้อง ไปดูลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรม แล้วอันนี้แหละจะโยงไปหาสภาพจิตและแรงจูงใจ จนสรุปวินิจฉัยได้ไม่มากก็น้อย ไม่ใช่ไม่ได้เลย ตัวสื่อแสดงมันมีอยู่ เป็นหลักฐานให้เห็นว่าอย่างน้อยเขาน่าจะมีแรงจูงใจอย่างนี้ๆ

ส่วนด้านปัญญา ก็พอจะมองเห็นได้จากวิธีปฏิบัติ และพฤติกรรมนั้นแหละ แต่หมายถึงวิธีการที่จะให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งงามด้วยการกระทำที่ชอบธรรมนะ ไม่ใช่หมายถึงแค่วิธีที่จะเอาชนะกัน

ถ้ามองอย่างนี้ ย้ำอีกทีว่า *มองปัญญา* ที่ความสามารถในการบรรลุจุดหมายที่ตั้งงามด้วยการกระทำที่ชอบธรรม มิใช่ที่ความเก่งกาจในการกำจัดเอาชนะฝ่ายตรงข้าม เราจะเห็นภาพของมนุษย์ในวิถีของการพัฒนาอยู่เรื่อย ไม่ติดตันอยู่กับปัญหาระหว่างตัวบุคคล

ถาม จิตใจที่จะให้อภัย อาศัยอะไรเป็นปัจจัยให้เกิด และจะรักษาจิตใจที่ให้อภัยนั้นให้ดำรงอยู่โดยมันคงได้อย่างไร เพราะหลายครั้งที่ดูเหมือนจะให้อภัยได้ แต่พอได้เห็น ได้ฟังอะไรซ้ำ หรือพบสิ่งใหม่ ก็มักจะให้อภัยไม่ได้อีก

ตอบ การให้อภัยนั้น ความเมตตาก็เป็นหลักใหญ่ เป็นปัจจัยสำคัญ เพราะเป็นคุณภาพของจิตใจ ซึ่งตรงข้ามกับความชิงชังคั่งแค้นโดยตรง แต่มันจะหนักแน่นก็ด้วยปัญญา คือตัวคุณธรรมนี้ต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวนำให้เกิดช่องทางที่ชัดเจน ไม่งั้นมันก็เป็นเพียงความรู้สึก ซึ่งบางทีก็ต้องอาศัยการยึดถือด้วยซ้ำ

คุณธรรมที่แท้จะเกิดก็ต่อเมื่อปัญญามีความแจ้งชัด อย่างความกรุณาในหมู่มนุษย์นั้น ไม่ว่าจะความเห็นใจ หรือความอยากจะช่วยเหลือผู้อื่น หรืออะไรต่างๆ จำพวกนี้ โดยทั่วไปต้องมีการปลูกฝัง เพื่อจะให้เขามีคุณธรรมอันนี้ๆ ขึ้นมา

แต่เมื่อใดที่เขามีปัญญาชัดเจน มีความเข้าใจในชีวิตของมนุษย์ เห็นความทุกข์ ความสุข หยั่งถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ในตัวคนนั้นๆ ชัดขึ้นแล้ว ความกรุณาที่แท้จึงจะเกิดจากปัญญานี้เองที่

เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงมีความกรุณาที่บริสุทธิ์เพราะเกิดจากปัญญา คือ เข้าใจชีวิตมนุษย์ จากประสบการณ์ในชีวิตของพระองค์เอง เมื่อทรงมองเห็นสัตว์ทั้งหลายขาดอิสรภาพ จึงอยากช่วยเหลือปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์ ความกรุณา จึงจะมีฐานที่มั่นคง เป็นคุณธรรมที่แท้จริง

ส่วนคุณธรรมที่เราใช้กันโดยทั่วไป เป็นคุณธรรมประเภทที่เราพยายามปลุกฝัง บางทีก็อาศัยวัฒนธรรมประเพณี แล้วก็ระบบวิถีชีวิตของสังคมมาช่วย ทำให้เข้าไปประทับอยู่ในใจ เป็นความเคยชินของจิตใจไป แต่มันยังไม่ใช่อะไรที่แท้จริง จนกว่าจะเกิดจากปัญญา

การมีคุณธรรมที่จะให้อภัยแก่ใครนั้น ก็อาศัยเมตตาเป็นตัวประกอบสำคัญ แต่ที่นี้ ถ้าความเข้าใจยังไม่ชัดเจน มันก็ทำให้มีอะไรที่ยังกินใจ หรือมีอะไรที่ยังรู้สึกไม่โล่ง ไม่โปร่ง ยังติดขัดอยู่ จนกว่าเราจะเข้าใจความจริง เข้าใจชีวิต เข้าใจเพื่อนมนุษย์ และธรรมชาติของมนุษย์นั้นละ เราจึงจะถึงขั้นให้อภัยได้จริง ซึ่งที่จริงคืออภัยเองโดยไม่ต้องให้อภัย

ที่ว่ามานี้ก็คือบอกว่า ปัญญาเป็นตัวตัดสินขั้นสุดท้าย ที่จะให้คุณธรรมทั้งหลาย มีความเป็นของจริง ของแท้

ที่จริงเราคิดอย่างง่าย ๆ ก็ได้ว่า ที่เขาทำนั้นนะ มันเป็นข้อเสียของเขาเอง เป็นผลร้ายต่อชีวิตของเขาด้วย ถ้าหากว่าเขาได้พัฒนาไปมากกว่านั้น เขาได้แก้ไขปรับปรุง ตัวแล้ว เขาก็จะมีพฤติกรรมที่ต่างออกไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง และเป็นประโยชน์แก่สังคมด้วย

เมื่อเรามองเห็นได้อย่างนั้น เราก็จะมีความกรุณาเกิดขึ้นแทน ไม่มัวไปโกรธอยู่ คือรู้ว่าที่เขาเป็นอย่างนั้นก็เพราะว่า เขามีความบกพร่องที่เป็นความเคยชินอย่างนั้น แล้วความเคยชินก็มีรากฐานอยู่ที่มานะหรืออะไรอื่น ๆ ที่มาหนุนกันไว้ให้เขาพอใจที่จะแสดง อย่างนั้นอยู่เรื่อย

ที่นี้ทำอย่างไรถึงจะ让他เห็นว่า ที่ทำอย่างนี้เป็นผลเสียแก่ตัวเขาเอง ถ้าเขาแก้ไขเสียหน่อย เขาก็จะได้ประโยชน์มาก ผลดีก็จะเกิดกับตัวเขาเองด้วย แม้แต่ในเรื่องความนิยม หรือแก่ความเข้าใจผิดได้ พูดอย่างนี้อาจจะกว้างไปหน่อย แล้วก็ป็นนามธรรมมาก

ถาม อีกประเด็นหนึ่งที่มีข้อถกเถียงในช่วงนั้นก็คือ เรื่องเกี่ยวกับการสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม อย่างเช่นช่วงที่มีผู้ประท้วงด้วยการอดอาหาร ก็มีข้อถกเถียงขึ้นมาว่าการอดอาหารให้ตาย เป็นการทำร้ายตัวเองในทางพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรจะอดอาหาร แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็บอกว่า การอดอาหารอย่างมีเป้าหมายนั้น เป็นการอดอาหารเพื่อสละชีวิตรักษาธรรม ประเด็นนี้ก็เป็นข้อที่ถกเถียงกันอยู่ โดยที่ยังไม่มีความชัดเจนในแง่หลักธรรม จึงอยากจะกราบเรียนถามท่านในเรื่องนี้?

ตอบ ประเด็นนี้มีหลายแง่หลายมุม คือ หลักการมีอยู่ว่า การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมนั้นนะดี แต่ที่นี้ในบางกรณี เช่น การอดอาหาร บางทีก็ใช้เป็นเครื่องต่อรองกัน กลายเป็นอุบาย ตลอดจนเป็นวิธีการต่อสู้ คือเรื่องมันอยู่ที่เจตนาด้วยว่ามุ่งอะไรแน่ หมายความว่า แม้แต่ตัวเจตนาเองก็ต้องมีการวิเคราะห์ว่าเป็นการสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมโดยตรง หรือว่าเป็นเครื่องมือต่อรองเท่านั้น เรื่องนี้ก็เลยยากขึ้น ง่ายที่จะพูดแง่เดียว

เรื่องอย่างนี้ บางครั้งเราก็ยกความดีให้เป็นแง่ๆ ไป แต่ไม่ถือว่าบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง เพราะถ้าในกรณีที่ใช้เป็นเครื่องมือต่อรองกัน ไม่ใช่มีเจตนาที่จะสละชีวิตแท้ๆ เพื่อเห็นแก่ธรรม มันก็กลายเป็นอุบายไป แล้วที่นี้เราจะไปรู้ได้อย่างไร เราก็เลยต้องดูพฤติกรรม และดูอะไรต่ออะไรหลายอย่าง

เมื่อพูดกว้างๆ เราจึงได้แต่หลักการ ว่าหลักการนั้นไม่ผิดพลาดหรอก ถ้าสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม แต่ที่นี้ก็ต้องดูว่าเขาทำเพื่อการนั้นจริงไหม เพราะพฤติกรรมอย่างเดียวกัน อาจจะมีเจตนาคนละอย่างก็ได้ หมายถึงว่าต้องวินิจฉัยที่ตัวเจตนาเป็นหลัก

ถาม แล้วถ้าสมมติว่าเขามีเจตนาเพื่อต่อรอง แต่ต่อรองเพื่อให้เกิดเรื่องที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เราจะพิจารณากรณีนี้อย่างไร?

ตอบ ในกรณีนั้น ก็ดูที่เจตนาอีกแหละ การมีเจตนาเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ก็เป็นเจตนาที่ดี แต่ถ้าต่างฝ่ายต่างก็บอกกันว่า ฉันก็เจตนาดีด้วยกันทั้งนั้น เรื่องก็เลยอยู่ที่ว่าใครจะฉลาดกว่ากัน ใครจะใช้เครื่องมือหรืออุบายที่ฉลาดกว่ากัน เพื่อให้สำเร็จวัตถุประสงค์ของตัวเอง และอุบายนั้นเป็นธรรมหรือไม่

เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ แง่ที่หนึ่งที่พิจารณาก็คือ เจตนาบริสุทธิ์หรือไม่ นี่แง่หนึ่ง และสองก็คือว่า ใครมีอุบายที่ฉลาดกว่ากันในการทำให้สำเร็จวัตถุประสงค์ของตัวเอง หรือบางทีมันก็ไม่ใช่เป็นความฉลาด แต่เพราะสถานการณ์อำนวย

ใครอยู่ในสถานการณ์ที่อำนวย แล้วก็ใช้สถานการณ์นั้นให้เป็นประโยชน์ได้มากที่สุด การใช้อุบายหรือสถานการณ์นั้นเป็นธรรมแก่อีกฝ่ายหนึ่งใหม่ เปิดโอกาสแก่การให้สติปัญญาของประชาชนที่จะเข้าถึงความจริงและความเป็นธรรมหรือไม่ หรือเป็นอุบายที่มาบังปัญญาเสีย

เพราะฉะนั้น สำหรับเรื่องราวอย่างนี้ เราจึงไม่สามารถตอบได้ทันที เราคงได้แต่พูดหลักการไว้ให้ แล้วก็ให้เขาไปคิดเองด้วย เราต้องให้โอกาสแก่คนทั้งหลาย ที่จะศึกษาพิจารณาด้วยปัญญาของเขาเอง เราจะไม่เป็นผู้ตัดสินโดยตรง แต่เราสามารถให้หลักการ อาตมาคิดว่าเราอยู่ในฐานะนี้มากกว่า เพราะหลายอย่างเราไม่สามารถวินิจฉัยได้โดยชัดเจนเด็ดขาด เราจึงทิ้งหลักการไว้ให้คิด

แต่ทั้งนี้ เรามีเป้าหมายระยะยาว มุ่งที่จะให้คนได้พัฒนากันต่อไป ไม่ใช่ติดอยู่ที่แค่เหตุการณ์แล้วก็ถือว่าเป็นจุดยุติ

การให้โอกาสให้คนได้ใช้ปัญญา ให้เขารู้จักคิดวินิจฉัยเองได้ และพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ อันนี้ไม่ใช่หรือที่เป็นหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย

ถาม แล้วอย่างกรณีผู้ที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ด้วยการต่อสู้ คือรู้สึกว่ากำลังต่อสู้กับสิ่งที่ไม่ชอบธรรม ท่านคิดว่าควรจะวินิจฉัยอย่างไร?

ตอบ ถ้าหากรวมๆ แล้ว เรื่องนั้นให้เกิดผลดีทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เราก็มักจะใช้วิธียกประโยชน์ให้เขา เพราะในรายละเอียดจริงๆ แล้ว เราไม่รู้ชัดหรอกว่าคนที่เข้าไปร่วมแล้วเสียชีวิตนั้นด้วยเหตุใดบ้าง มีความคิดจิตใจอย่างไรบ้าง บางคนก็เจตนาดีจริงๆ บางคนก็อาจจะไม่ได้มีเจตนาอย่างนั้น ในแง่ปัญญาก็มีความรู้เข้าใจบ้าง ไม่รู้ไม่เข้าใจบ้าง อันนี้เรายกประโยชน์ให้ เพราะเราเอาผลรวมของเหตุการณ์ทั้งหมดว่า มันดี

แต่ถ้าจะวิเคราะห์กันให้ละเอียดชัดเจน เพื่อประโยชน์แก่สติปัญญาจริงๆ แล้ว เราจะต้องมีการแยกแยะพิจารณาเป็นแง่ๆ ไป จะไม่พูดอะไรแบบตัดสินกันง่ายๆ แต่เราก็สามารถสรุปอย่างนี้ว่า เอานะ เพื่อความมุ่งหมายในแง่นี้ เราตกลงว่ายกประโยชน์ให้

ถาม การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม ที่กระทำไปด้วยความโกรธ คือยอมสู้ตายอย่างนี้ ในแง่พุทธศาสนามองอย่างไร?

ตอบ ถ้าจะวินิจฉัยกันจริงๆ แล้ว พุทธศาสนาวិเคราะห์ทุกชั้นเลย ทุกชั้นหมายความว่า เอละ เจตนาอันดี คือเห็นว่าสิ่งนี้ถูกต้อง ฉันจะทำเพื่อสิ่งนี้ แต่ในขณะที่ทำนั้นก็ มีข้อบกพร่องเกิดขึ้น เช่น มีโทษะ ซึ่งจะทำให้การพิจารณาใช้ปัญญา มีจุดอ่อนลงไป เวลาเราวิเคราะห์ เราก็จะบอกว่า การกระทำนี้ดี แต่มีจุดอ่อนตรงนี้ๆ อย่างนี้เป็นต้น เราจะพูดแบบนี้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ทั้งหมด

หลักการก็คือ เราจะวิเคราะห์เป็นเรื่องๆ ไป เหมือนอย่างเรื่องที่ว่า เด็กคนหนึ่ง ไปขโมยเงินมาให้แม่ที่ป่วย เพื่อมารักษาแม่ เราจะต้องวิเคราะห์ ไม่ใช่พูดไปรวมๆ เหมาทิเดียว หรือพูดแบบตีคลุมว่าดี หรือไม่ดี คือต้องแยกแยะว่า การที่เขา มีความกตัญญู รักแม่แล้วเสียสละนั้นนะดี แต่การที่ไปลักขโมยนั้นไม่ดี ทำให้การแสดง ความกตัญญูของเขาตรงนี้มีจุดอ่อนลงไป มีจุดเสีย ไม่สมบูรณ์ แต่เราไม่ได้ไปปฏิเสธความดีของเขาเลย

อย่างนี้คือที่ท่านเรียกว่าเป็น “วิรัชชาติ” หมายความว่า ต้องแยกแยะออกไปให้ชัดเป็นเรื่องๆ แล้วมันจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนา แม้แต่กับตัวเด็กผู้นั้นเองด้วย ว่าเรายอมรับความกตัญญูของเธอนี้ว่าดีมากทีเดียว เราต้องยกย่องสรรเสริญ แต่ว่าเธอต้องพัฒนาตัวเองให้ฉลาดยิ่งขึ้น มีสติปัญญามากขึ้น แล้วก็พยายามทำโดยที่ถ้าไม่ให้เกิดผลเสียด้านอื่นด้วย เพราะด้านที่เสีย นั้น อย่างน้อยมันก็เป็นข้ออ้างสำหรับคนอื่นที่อาจจะไม่มีเจตนาดีเหมือนอย่างเด็กคนนี้ก็ได้อีก แต่เอาไปเป็นพฤติกรรมสำหรับอ้างว่าทำไปเพราะเสียสละ

ดังนั้น เราจึงต้องแยกแยะทั้งเพื่อประโยชน์แก่สังคม และเพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคลผู้นั้นเองด้วย ในการที่เขาจะได้พัฒนายิ่งขึ้นไปอีก

ในเวลาที่เรากล่าวว่าคนๆ นั้นเขาทำเพื่อความถูกต้อง เรายอมรับเจตนาตอนนั้นว่าดี มุ่งหมายเพื่อสิ่งที่ดี จนยอมแม้กระทั่งเสียสละชีวิต เรียกว่าเป็นความดีอย่างมาก แต่เรายังไม่ได้พิจารณาจุดอื่นเลย

ยังไม่ต้องพูดถึงความโกรธที่แทรกเข้ามาหรือ แม้แต่จุดที่เขาว่าถูกต้อง เราก็ยังอยู่ในขั้นที่ต้องไปพิจารณาอีกที เพราะว่าบุคคลนั้น บางทีเข้าใจสิ่งที่ถูกต้องนั้นโดยไม่มีปัญญาแจ่มชัด บางทีก็โดยยึดถือตามเขาไป ซึ่งเป็นอันตราย ถ้าทำอย่างนี้บ่อยๆ เขาจะถูกชักจูงได้ง่าย

ในกรณีเฉพาะนั้นอาจจะไม่เสียหาย ไม่เป็นไร เพราะพอดีว่าเป็นกรณีจริงๆ และถูกต้อง แต่ในกรณีอื่นๆ ถ้าเขาไม่ได้ใช้ปัญญาอย่างนี้ เขาอาจจะถูกชักจูงให้เข้าไปทำสิ่งที่เข้าใจว่าถูกต้อง ทั้งๆ ที่อาจไม่ถูกต้อง

เราจะต้องพิจารณาว่า เขาทำด้วยสติปัญญาของตัวเองหรือเปล่า มีความเข้าใจชัดเจนไหม ก็เป็นเรื่องของการพัฒนาคนอย่างที่ว่ามาแล้ว อย่าทำการวินิจฉัยชนิดที่เป็นการตัดหรือปิดกั้นหนทางของการพัฒนามนุษย์ไปเสีย

ถาม ยังติดใจตรงประเด็นว่า ในส่วนของจิตของผู้ที่สละชีวิตเพื่อรักษาธรรมนั้น ตามหลักธรรมแล้ว ผู้สละชีวิตนั้นจะต้องมีจิตซึ่งมุ่งที่ตัวธรรมะจริงๆ คือไม่ใช่มุ่งที่ว่าต้องการเพื่อให้เกิดผลตามทฤษฎี หรือว่าตามมานะของตนเอง ใช่หรือไม่?

ตอบ โดยหลักการก็แน่นอนว่าต้องอย่างนั้น คือ เพื่อธรรม ไม่ใช่เพื่อเห็นแก่ตัวในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง แม้แต่เห็นแก่ชื่อเสียงของตัวเอง มันก็มีจุดต่างพร้อมแล้ว แต่ก็หมายความว่า มันอาจจะมีส่วนเสียน้อยลงไปตามความเบาของอิทธิพลกิเลส คือกิเลสตัวใหญ่ ซึ่งบงการพฤติกรรมมนุษย์ ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ

ตัณหา ก็คือต้องการผลประโยชน์เพื่อตัวเอง หาสิ่งบำรุงบำเรอความสุขส่วนตัวแล้วก็ **มานะ** คือต้องการความยิ่งใหญ่ของตัวเอง อยากได้อำนาจความโดดเด่นในอะไรก็ตาม แม้แต่ความมีชื่อเสียงโด่งดัง แล้วก็ **ทิฏฐิ** คือความยึดถือเอาความเห็นของตัวเอง ไม่ฟังใคร

ทั้งสามตัวนี้จะเข้ามาบดบังและชักจูง ทำให้มนุษย์หันเหพฤติกรรมของตนออกไปจากธรรม ที่นี้ ถ้าเราจะสละชีวิตเพื่อเห็นแก่ธรรม มันก็ต้องไม่ใช่ด้วยสามตัวนี้

ถาม แต่บางทีคนก็เข้าใจไปว่า ทิฏฐิที่ตัวเองยึดถืออันเป็นสัมมาทิฏฐิ ก็เลยสละชีวิตตัวเอง

ตอบ นี่แหละ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องระวังจุดนี้ด้วย คือว่า จะต้องมีการเตือนตัวเองให้ระวังว่า มันเป็นทิฏฐิของเรา หรือว่าเป็นความจริงของธรรมกันแน่

ถาม แล้วเราจะมีวิธีตรวจสอบตัวทิฏฐินี้ได้อย่างไรบ้าง?

ตอบ เราต้องมองว่า ทิฏฐิเป็นขั้นตอนหนึ่งในการเข้าถึงความจริงของมนุษย์ เราพยายามเข้าถึงตัวสัจจะ คือความจริงที่เป็นกลางๆ ที่เป็นธรรมชาติ เป็นสากล

ที่นี้ ในขณะที่เราเริ่มหาความจริง หรืออยู่ระหว่างทางของการหาความจริงนั้น เราไปได้ความรู้ความเข้าใจบางอย่างและเกิดมีข้อสรุปอย่างใดอย่างหนึ่งเข้า ก็มักจะเกิดความยึดถือว่าเป็นของตัวเองขึ้นมา ที่นี้ พอใครไปกระทบสิ่งนี้เข้า มันไม่ใช่กระทบสิ่งที่ยึดถือ แต่มันมากระทบตัวตน ถึงตอนนั้นก็ทำให้เกิดปัญหา

เราจะแยกได้ใหม่ว่า ระหว่างสิ่งที่เรามองเห็นว่าเป็นความจริงกับตัวเรานั้น การกระทบมันกระทบที่ตัวเรา หรือมันกระทบที่ตัวความจริง ถ้ากระทบที่ตัวความจริง เราจะยินดีต้อนรับ เพราะเราต้องการเข้าถึงความจริงแท้ใช่ไหม

“ธรรมาธิปไตย” หรือการยึดถือธรรมเป็นใหญ่ นั่นแหละ ที่มาแก้เรื่องทฤษฎีนี้ได้ คือถ้าใจเราอยู่ที่ความจริงแล้ว ความรู้ในความจริงเท่าที่เรามองเห็นนี้แหละ จะเป็นตัวช่วยให้เข้าถึงความจริงที่สมบูรณ์

แต่ถ้าเมื่อไรเราไปยึดความรู้เข้าใจเท่าที่มีที่ถึงนั้น เป็นตัวฉันของฉัน เป็นความเห็นของฉัน พอเขาพูดอะไรเกี่ยวกับสิ่งที่เรามองเห็น มันก็มากกระทบที่ตัวเราด้วย สิ่งที่เรามองเห็นนั้นแทนที่จะเป็นตัวช่วยให้เข้าถึงความจริง ก็กลับกลายเป็นอุปสรรคต่อการที่จะเข้าถึงความจริงไปเลย ทำให้เราไม่พัฒนาสู่ก้าวต่อไป เพราะพอกระทบตัวฉันฉันก็ทนไม่ได้ ฉันก็เลยกลายเป็นปกป้องสิ่งนั้นไว้ ถึงตอนนี้ความเห็นที่ฉันยึดถือไว้นั้น มันสำคัญยิ่งกว่าความจริงแล้วใช่ไหม

นี่คืออุปสรรคใหญ่ของมนุษย์ แล้วทำอย่างไรจะแก้ได้ ท่านจึงบอกว่า ต้องพยายามฝึกคนให้เป็นธรรมาธิปไตย คือยึดถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เพื่อแก้ปัญหาอันนี้

ถาม การเกิดสถานการณ์ซึ่งทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องใช้ความรุนแรงเข้าแก้ปัญหา หรือเข้าตอบโต้ด้วยความโกรธ หรือเพื่อป้องกันตนเอง พุทธศาสนามองการใช้ความรุนแรงโดยความจำเป็นนี้อย่างไร?

ตอบ ในบางกรณีเราอาจจะเห็นใจ แต่ไม่ว่าในกรณีใดก็ตาม เราจะวินิจฉัยได้ว่าวิธีการนั้นยังไม่ดีจริง หมายความว่า ถ้าหากว่าคนมีความสามารถจริง เขาก็จะใช้ปัญญาและคุณธรรม ทำให้ไม่ต้องมีความรุนแรง

ไม่ใช่คุณธรรมเพียงอย่างเดียว ที่จะยับยั้งความรุนแรงได้ ต้องมีปัญญาด้วย ยิ่งถ้ามีปัญญามาก เขาก็สามารถใช้วิธีคุณธรรมได้มาก คือ คนนั้นฉลาดจนกระทั่งว่าไม่ต้องใช้วิธีรุนแรงมาช่วยเลย เพราะการที่ต้องรุนแรงกันนั้น เนื่องจากคนหาช่องทางอื่นไม่ได้ คนยังไม่ฉลาดพอ

ถ้าเรายอมรับความจริงตรงนี้ได้ โดยไม่คิดว่าอะไรต่ออะไรตัวทำแล้วต้องถูกหมด มันก็จะเป็นทางของการพัฒนามนุษย์ได้ต่อไป เพราะการที่เรายอมรับตัวเองว่า ที่เรารุนแรงนั้น เพราะเราเองยังไม่เก่งจริง *ถ้าเราเก่งจริง มีปัญญาจริง เราจะทำได้สำเร็จ โดยไม่ต้องใช้วิธีรุนแรง*

เพราะฉะนั้น คุณธรรมจึงต้องมากับปัญญา ถ้าไม่มีปัญญาเต็มที่บริบูรณ์ คุณธรรมก็ไปไม่รอดเหมือนกัน คุณธรรมก็ทำได้แค่ยอมเสียสละตัวเองตายไปเลย เหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ในตอนที่บำเพ็ญบารมี ยังไม่บรรลุโพธิญาณ

คือ พระโพธิสัตว์นั้น เราก็ต้องยอมรับลักษณะอย่างหนึ่งว่า ท่านบำเพ็ญความดี อย่างยิ่ง แต่ท่านยังไม่ใช้คนที่สมบูรณ์นะ ท่านยังอยู่ในระหว่างขั้นตอนของการพัฒนา ตนเอง ดังนั้นจึงไม่ใช่หมายความว่าการกระทำของพระโพธิสัตว์จะถูกหมด แต่เจตนาของพระโพธิสัตว์นั้นดี คือมีความเสียสละ ส่วนนี้เป็นคุณธรรมเต็มที่ แต่ว่าสิ่งนี้บางที ท่านทำไม่ถูก อันนี้เป็นจุดหนึ่งที่คนมักจะมองข้ามไป

อย่างพระโพธิสัตว์หลายชาติก็ไปบวชเป็นฤๅษี บำเพ็ญฌานได้ผล จบแล้วก็ตาย พอมาถึงพระพุทธเจ้า ท่านบอกว่าที่ไปบำเพ็ญฌานจบแค่นั้น ยังไม่ถูกต้องหรอก พระโพธิสัตว์ท่านพัฒนาตัวของท่านเต็มที่ ตอนนั้นท่านไปได้ถึงขั้นนั้น ท่านก็ต้องยอมตาย เพื่อรักษาคุณธรรมไว้โดยไม่ทำวิธิรุนแรง คือยอมสละชีวิตให้เขาไปเลย อันนี้ก็เป็นเรื่องของ การเลือกในขั้นที่ยังไม่สมบูรณ์ ก็เอาที่คุณธรรมก่อน

ทีนี้ ถ้าถึงขั้นที่สมบูรณ์นั้น มันจะต้องมีปัญญามาเป็นตัวช่วยหาทางออกเพื่อให้ คุณธรรมอยู่ได้ และให้ทำสำเร็จด้วยคุณธรรม ไม่อย่างนั้นคุณธรรมก็กลายเป็นเบี้ยล่าง ไป ก็ถูกฝ่ายที่ไม่มีคุณธรรมจัดการหมด

คุณธรรมทำให้เราเสียสละเพื่อจุดมุ่งหมายที่เห็นว่าดี แต่ต้องมีปัญญา จึงจะรู้ได้ ชัดเจนว่าจุดหมายนั้นดีจริง และสามารถบรรลุจุดหมายที่ดีนั้น ด้วยวิธีการที่ดีด้วย

ถ้าเราใช้ปัญญาพิจารณายอมรับข้อบกพร่องที่ยังมีอยู่ เราก็จะมีการพัฒนา มนุษย์กันต่อไป ไม่ต้องหมุ่นเวียนอยู่ในวงจรร้ายที่ซ้ำรอย

ถาม ในช่วงที่เหตุการณ์ต่างๆ วุ่นวายหรือแม้แต่ในปัจจุบัน ที่มักจะมีข่าวสารมากมาย ขว่นให้ไขว้เขว เราควรจะมีวิธีคิดหรือทำที่อะไร อย่างไร ต่อการรับฟังสิ่งต่างๆ ที่ผ่าน เข้ามา

ตอบ เรื่องนี้อยู่ที่ฝ่ายผู้ทำข่าว กับผู้ฟัง ทั้งสองฝ่าย คือพูดรวมๆ แล้ว ทั้งสองฝ่ายนี้ ต้องมุ่งที่ตัวธรรม ที่ตัวความจริง ความถูกต้อง

อย่างผู้ทำข่าวนั้น ถ้าเสนอข่าวอะไรต่างๆ โดยมีความรู้สึกไปยึดฝ่ายหนึ่งว่าเราจะเอาอย่างนี้ละนะ เขาจะมีความรู้สึกเลยว่า เขาจะหาทางทำอย่างไรให้คนเข้าใจ ตามที่เขาอยากให้เห็น

ถึงตอนนี้ เขาจะไม่คำนึงถึงตัวความจริงแล้ว จะมุ่งแต่ในแง่ของฝ่ายว่า เราจะให้ฝ่ายของเราชนะ ให้คนเห็นด้วยกับฝ่ายของเราอย่างนี้เท่านั้น เพราะฉะนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นข่าวเป็นอะไร ก็หันเหหรือเอียงหมดเลย

มนุษย์ในสังคมที่ยังพัฒนาไปไม่ถึงที่สุด ก็เพราะจุดนี้ คือถึงจุดหนึ่งแล้วก็จะมาติดเรื่องการที่ยึดถือฝักฝ่ายอยู่ แล้วตัวเองก็จะพยายามให้สิ่งที่ตนยึดถือหรือฝ่ายที่ตนยึดถือเป็นฝ่ายที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้น การที่จะแสวงหาความจริง หรือการทำให้คนเข้าถึงความจริงแท้ๆ นั้น จึงไม่ค่อยมี

ที่นี้ ในแง่ของเราผู้ฟังหรือผู้สดับ เราก็ต้องรู้ทันความจริงนี้ว่า คนส่วนใหญ่เป็นอย่างไรว่านี่แหละ เพราะฉะนั้นเราต้องรู้และเข้าใจความจริงของชีวิตจิตใจของเขา โดยเราจะไม่ตีเตียบเขาละ เราเพียงแต่รู้ให้เท่าทัน และตัวเราเองก็มีหน้าที่ที่จะต้องค้นหาความจริงความถูกต้องที่แท้ไปด้วย อันนี้ก็จะเป็นสติ ที่จะทำให้เราได้ใช้ปัญญา เรียกว่ามี “โยนิโสมนสิการ” คือรู้จักทำในใจโดยแยบคาย ไม่ใช่หลงตามไปอย่างง่ายๆ กับถ้อยคำที่ฝ่ายใดชักจูง

บางที่ทั้งสองฝ่ายก็มีทั้งส่วนถูก แล้วก็มีส่วนผิด ด้วยกันทั้งนั้น ที่นี้แต่ละฝ่ายก็มักจะพยายามให้ฝ่ายหนึ่งผิดแท้ๆ กับอีกฝ่ายหนึ่งถูกแท้ๆ คือจะเอากันร้อยเปอร์เซ็นต์ทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้นมันก็ขัดกับความจริง

คนเรามักจะไม่ยอมกัน เพราะต่างก็มีความยึดถือ ตรงนี้แหละคือกิเลสของปุถุชน คือจะยึดถือเอาที่ตัวเองเอา แล้วก็เอียงไปให้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะฉะนั้นคนที่พิจารณาจึงต้องรู้เท่าทันความจริงในธรรมชาติของมนุษย์ข้อนี้ แล้วก็มองเขาด้วยความเห็นใจนะ ไม่ใช่ที่เราจะต้องไปด่าไปว่าอะไรเขา แต่ก็จะต้องหาโอกาสเตือนเขาด้วย ว่าอย่าไปเอาอะไรแต่เพียงแง่เดียว หรือว่ามีเจตนาที่จะหาทางชักจูงให้เป็นอย่างของฉันทันนั้นจึงจะถูกต้อง คือถ้าหากว่าแต่ละฝ่ายมีการพิจารณาตัวเองบ้าง มันก็จะทำให้มีการปรับปรุง

เพราะฉะนั้น เราต้องยอมรับว่า มนุษย์ทั้งหลายมีข้อบกพร่อง มีจุดอ่อนอยู่ แล้วเราก็ควรปรับปรุงพัฒนากันเรื่อยๆ ไป ถ้าเรามีความรู้สึกอันนี้อยู่บ้าง เราจะไม่มองแต่ว่าจะเอาชนะกัน หรือต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งผิด หรือเราถูกต้องเต็มบริบูรณ์ แต่เราจะมองขึ้นไปหาสิ่งที่สูงกว่านั้น โดยไม่มัวมาติดอยู่แค่สองฝ่ายของคน คือเรามองไปถึงสิ่งที่ดีงามประเสริฐสุด คือธรรม นั่นก็คือ เรามุ่งเข้าหาสิ่งที่เป็นตัวธรรม แล้วเราทั้งสองฝ่าย หรือจะก็ฝ่ายก็ตาม ก็พากันเดินทางเข้าสู่สิ่งที่ดีงามสูงส่งหรือความสมบูรณ์นั้น

ถาม แต่ปุณชนั้น มักจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ โดยถูกรอบงำด้วยอคติ ทั้ง ๔ (ลำเอียงเพราะรัก เกลียด หลง กลัว) เราจะแก้ไขเรื่องอคติทั้ง ๔ ได้อย่างไร?

ตอบ ถ้าเป็นปุณชน ก็ต้องเริ่มจากการพัฒนาให้พื้นภาวะของอันทพาลปุณชน มาเป็น กัลยาณปุณชน พอเป็นกัลยาณปุณชนแล้ว แม้อคติยังไม่หมดจากใจ แต่จะมีสติที่จะไม่ยอมตามอคตินั้น สามารถที่จะบังคับตัวไม่ให้อยู่ในอำนาจของสิ่งเหล่านี้

หมายความว่า เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น เราต้องตรวจสอบตัวเองเสมอ การที่เรารู้ว่า อคติทั้ง ๔ นั้นมีอยู่ในปุณชนทั่วไป และพื้นฐานของมันมาจากความชอบ-ไม่ชอบ เราก็จะได้เตือนตัวเองให้ตรวจสอบว่า เราจะทำการครั้งนี้ เราตัดสินใจหรือวินิจฉัยไปอย่าง มีอคติอยู่หรือเปล่า ถ้ามันตัวเองเสียหน่อยก็ยังดี พออย่างนี้มันก็จะออกมาในแง่ พุทธิกรรมว่า เราไม่รับผลคุณผลัน หุนหัน ตัดสินวินิจฉัยไปทันที เพราะมันอาจจะพลาด ด้วยอคติได้ เราจึงต้องแสวงหาข้อมูลให้ชัดก่อน มันก็จะทำให้เรามีพุทธิกรรมในการ แสวงหาข้อมูล เช่น เราอาจจะไปปรึกษาไต่ถามคนอื่น ฟังความรู้ความคิดของเขาก่อน

สรุปก็คือว่า *หนึ่ง* ต้องมีสติเตือนตนเอง แล้วก็มีการสำรวจตนเอง *สอง* เพื่อให้ได้ผล อย่างนี้ เราก็ต้องมีวิธีการ โดยเราจะรับฟัง และแสวงหาข้อมูลข้อเท็จจริงและความจริง ให้มากที่สุดก่อน อันนี้แหละคือ *ธรรมาธิปไตย* ละ

หมายความว่า เราจะวินิจฉัยโดยใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ ที่นี้จะใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ได้อย่างไร ก็ต้องหมายความว่าเราได้พิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริงต่างๆ มากที่สุด อย่างเพียงพอแล้ว เรื่องมันจะโยงกันไปเอง

ถาม ในส่วนของผู้ปกครองนั้น เขาควรจะได้ข้อคิดอะไรบ้างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น?

ตอบ ก็พูดได้ในแง่หลักธรรมที่เป็นนามธรรม คือปัญหาของคนนั้น มันเกี่ยวกับการยึดติดในตัวตน บางคนก็มีทิฐิมานะมาก บางคนก็มานะมาก บางคนก็ตัณหามาก

ถ้า “ตัณหา” มาก เวลาทำอะไรก็เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองทั้งนั้น เราจะเห็นได้ในนักการเมืองไม่น้อย บางคนทำอะไร ถ้าเพื่อผลประโยชน์ล่ะก็ เอาทั้งนั้น

ส่วนบางคนก็ “มานะ” มาก ต้องการใหญ่โตโก้เด่นดัง ทำอะไรเกี่ยวกับการเสียศักดิ์ศรี เสียอำนาจ ลบหลู่ แล้ว จะยอมไม่ได้เลย

บางคนก็ “ทิฐิมานะ” มาก หมายความว่า ถ้าเป็นทิฐิมานะหรือความเห็นของฉันล่ะก็ ต้องเอาให้ได้ จะยอมไม่ได้เลยเหมือนกัน

กิเลส ๓ ตัวนี้แหละที่คอยบงการมนุษย์ คือ *ตัณหา* *มานะ* *ทิฏฐิ* ซึ่งถ้ามองแล้ว ก็ไม่เฉพาะผู้ปกครองหรือทุก ๆ คนก็มีปัญหาทั้งนั้น ถ้าไม่มีสติที่มองดูตัว หรือตรวจสอบตนเองบ้าง และไม่ยึดหรือคิดนี้กระลึกที่จะเอาธรรมมาตั้งเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย) ที่จะยังตัวไว้ เมื่อไร ก็อยู่แค่กับสามตัวนี้ ไม่ไปไหน ไม่พัฒนาไปได้เลย

ที่นี่ ทำอย่างไรถึงจะได้ธรรม หรือความจริง ความถูกต้องดีงาม ที่จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนจริงๆ เราก็ต้องมีสติที่จะสำรวจตัวเอง แล้วก็แก้ไข ไม่ยอมทำตามตัวบงการสามอย่างนี้ ให้สำรวจดูว่า ที่เรานั้น เป็นไปเพราะตัณหา เพราะมานะ หรือเพราะทิฏฐิหรือเปล่า พอเราเห็นตัวเราชัดขึ้นมา เราก็ยังตัว เราก็แก้ไข อย่าไปทำตามมัน แต่มองมุ่งไปที่ธรรม เอาธรรมมาทับมันเสีย แล้วหันไปอยู่กับธรรม และทำตามธรรม

ที่นี้ในแง่ของคนอื่น เขาก็ต้องสำรวจตนเองด้วย และคนที่มุ่งธรรมแท้ๆ ใช้ปัญญาจริงๆ ก็จะช่วยเหลือได้ด้วย สมมติว่าเขาคนนี้มีมานะแรงอยู่แล้ว คนอื่นที่มีปัญญาก็ควรจระระวัง อย่าไปแตะที่มานะของเขา ก็ควรจะใช้วิธีอื่น ซึ่งอาจจะทำให้การแก้ไขเรื่องนี้ดีขึ้นได้ แต่บางทีก็ด้วยความยึดถือของตัวเองที่จะต้องเอาอย่างนั้นให้ได้ ก็เลยมีปัญหา

หรือฝ่ายหนึ่งมานะแรง ฝ่ายหนึ่งทิฏฐิแรง แล้วมาเจอกันเข้า ก็เลยหนักไปด้วยกัน ทั้งสองฝ่าย กลายเป็นปัญหายิ่งขึ้น

ถาม โดยเปรียบเทียบแล้ว ตัวไหนอันตรายที่สุด ต่อสังคมส่วนรวม?

ตอบ มันหนักคนละแบบ คือบางคนนั้น เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองแล้ว เขาทำได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะแย่งชิง เบียดเบียน ช่มเหง ทำร้าย ชำพินใครทำอะไร ก็ทำได้

บางคน เพื่ออำนาจความยิ่งใหญ่ ก็ทำได้ทุกอย่างเหมือนกัน คือเพื่อให้ฉันคงอำนาจอยู่ ใครมาขวางทางที่ทำให้รู้สึกว่าคุณทำให้เสียความยิ่งใหญ่ จะทนไม่ได้เลย เขาก็จะทำได้ทุกอย่างเหมือนกัน

อีกพวกหนึ่งคือ เพื่ออุดมการณ์ที่เป็นทิฏฐิของตนแล้ว อะไรๆ ก็ทำได้หมด แม้การยอมตาย เช่น อุดมการณ์ชาตินิยม อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ หรืออุดมการณ์ยึดถือศาสนา

ถ้าว่าตามประวัติศาสตร์ของมนุษย์แล้ว ปัญหาของผู้ปกครองในอดีต คือ กษัตริย์นั้น เรื่องของ *ตัณหา* และ *มานะ* เป็นเรื่องสำคัญ

การยกทัพทำสงคราม ก็ด้วย *ตัณหา* เพื่อกวาดรวบเอาทรัพย์สมบัติมากมายไปครอบครอง แย่งชิงกามารมณ์กัน

มานะ ก็เป็นอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญมาก เพราะต้องการความยิ่งใหญ่เหนือใครๆ ต้องการเป็นมหाराช เป็นราชาธิราช หรือเป็นกษัตริย์ผู้เดียวที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก ในประวัติศาสตร์ อย่างเช่น อเล็กซานเดอร์มหाराช คือขอให้ได้พูดว่าตนเองยิ่งใหญ่ที่สุดเท่านั้น แล้วก็ทำได้ทุกอย่างเลย

ที่นี้ยุคต่อมา สงครามในหมู่มนุษย์มักจะเป็นเรื่อง **ทิวฐิ**

เรื่อง **ตันทา มานะ** นั้นมักจะเป็นกับบุคคล แต่ก็แผ่อิทธิพลไปถึงหมู่คนด้วย แต่ว่า **ทิวฐิ** นี้มักจะเป็นระหว่างมนุษย์เป็นกลุ่มเป็นหมู่ อย่างที่กำลังเป็นปัญหาของยุคปัจจุบัน และดูว่าจะต่อไปด้วย ทำให้เกิดสงครามศาสนา สงครามระหว่างค่ายอุดมการณ์ในรูปต่างๆ เรื่อง **ทิวฐิ** นี้ไม่ใช่เรื่องย่อยเลย

ถาม ถ้าเราจะแก้ปัญหาดังนี้ ควรเริ่มจากตรงไหน อย่างพระเจ้าอโศกนั้น เดิมก็แสวงหาความยิ่งใหญ่มาก แต่ก็ยังกลับใจได้อย่างทันทีทันใด เมื่อเห็นผลที่ตนเองก่อจากการทำสงคราม ซึ่งมีผู้คนล้มตายมากมาย ผู้ปกครองอื่นๆ จะมีโอกาสเป็นแบบนี้บ้างไหม?

ตอบ พระเจ้าอโศกนั้น กลับใจก็เพราะประสบสถานการณ์ที่กระทบจิตใจรุนแรงมาก ทำให้พลิกความรู้สึก ก็เหมือนกับคนที่ได้ประสบการณ์อะไรบางอย่างที่พลิกผันชีวิตของตน พระเจ้าอโศกก็ได้ประสบการณ์ที่เกิดจากการกระทำของพระองค์เองที่มีผลมากต่อจิตใจ แล้วก็อาจจะประจวบกับที่มีหลักธรรมที่เคยรู้เคยผ่าน ได้ช่องเข้ามาให้ความคิดในทางใหม่ ก็เลยทำให้เปลี่ยนไปเลย ขณะที่ราชามากมายเจออย่างพระเจ้าอโศก ก็ไม่ได้คิดอะไร กลับฮึกเหิมหนักขึ้น

ที่นี้ ในกรณีทั่วไป เราจะไปมัวหวังจังหวะอย่างนั้นไม่ได้ มนุษย์เราจะต้องพยายามพัฒนาตนเอง อย่างน้อยก็ให้มีสติ แล้วก็มีการสำรวจตัวเอง ให้มีความรู้ทัน และมีความสามารถที่จะยับยั้ง ไม่ปล่อยตัว ไม่ยอมตามใจตัวที่กัลดกิเลสพวกนั้น

แก่นี้ที่มนุษย์จะพอทำได้ คือไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของมัน แล้วก็มิสิ่งที่จะตั้งไว้เป็นหลักให้ตัวยืนหยัดได้มัน คือยึดถือธรรมเป็นใหญ่ โดยเอามาข่มทับมัน หรืออย่างน้อยก็เป็นตัวคานไว้ สำหรับมนุษย์ปุถุชนทำได้ในระดับนี้ ก็จัดว่าดี

ถาม แล้วในแง่ของการใช้ความรุนแรง ในฐานะที่เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ ควรจะได้ข้อคิดอย่างไร ทั้งในส่วนของผู้ปราบ แล้วก็ผู้ถูกปราบ?

ตอบ เรื่องนี้ก็อยู่ที่การฝึกฝนในเรื่องคุณธรรม เพราะมนุษย์นั้นมีความพร้อมที่จะรุนแรงอยู่ในตัวเองแล้ว บางทีเราก็กำราบกันไว้ หรือข่มกันไว้ด้วยวัฒนธรรมประเพณี หรือด้วยธรรมที่ยึดถือไว้ เช่น สั่งสอนกันว่า เราเป็นชาวพุทธนะ จะต้องประพฤติอย่างนี้ๆ

แต่ที่นี้ พอเข้าไปในเหตุการณ์แล้ว สิ่งที่จะมาช่วยกำกับเหล่านี้มันหายไป ทั้งผู้สั่ง ผู้ปราบ ผู้ตอบโต้ ก็ไปตามความรู้สึกรู้สึกที่พลุ่งขึ้นมาแทน ในขณะที่นั้น สิ่งที่เข้ามากำกับ จึงกลับเป็นฝ่ายตรงข้าม คือแทนที่จะเป็นคุณธรรม ก็กลับเป็น *ตัณหา มานะ ทิฏฐิ* มันก็เลยออกมาในรูปอย่างนี้

ถ้าว่าในแง่ของธรรมะ ก็เป็นธรรมดาของธรรมชาติมนุษย์อยู่แล้ว มันอยู่ที่ว่าตัวไหนจะเข้ามาบงการพฤติกรรมขนาดไหน อย่างตอนนั้น *ตัณหา ทิฏฐิ มานะ* เข้ามาบงการหมด ก็นำไปสู่การใช้ความรุนแรง

ถ้าเราคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของธรรมอยู่เสมอว่า ที่เราทำนี่เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม เพื่อความดีงามของสังคมไทย เราก็มองที่มนุษย์ทั้งหมด ถ้าเราสำนึกตระหนักอยู่ในจุดหมายนี้ ก็จะทำให้เราทำอะไรด้วยความรอบคอบมากขึ้น แทนที่จะไม่คิดอะไรเลย ปล่อยไปตามอารมณ์ที่พลุ่งนั้น ยิ่งมุ่งจะเอาชนะกัน ปัญญาที่จะมองถึงประโยชน์ที่แท้จริงก็หายไปเลย กลายเป็นปัญญาที่เอามารับใช้ความคิดที่สนอง *ตัณหา มานะ ทิฏฐิ* ไป

ถาม โดยสรุปแล้ว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ได้ให้ข้อคิดหรือภาพสะท้อนอะไรของสังคม ที่เราควรจะต้องหาทางแก้ไข?

ตอบ ภาพสะท้อนก็คือ มันฟ้องว่า เรายังไม่ได้มีความใส่ใจและเข้าใจจริงจังในเรื่องของหลักการ และเนื้อหาของระบอบประชาธิปไตย เราก็มืดติดกันอยู่แค่รูปแบบที่เห็น พอมีอะไรขึ้นมา ก็ไปติดต่อกันแค่สิ่งที่เป็นอาการภายนอก ไม่ค่อยมีคนที่จะใฝ่รู้หรือจะศึกษากันจริงจัง พอเหตุการณ์ผ่านไปแล้ว ก็กลับไปเหมือนอย่างเดิมอีก หมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้ไม่รู้จบ เรียกว่าฮือกันไปเป็นพักๆ เพราะไม่มีความคิดของตนเอง จึงขาดหลักวินิจฉัย คืออาจจะมีการวางๆ ว่าประชาธิปไตยต้องเป็นอย่างนี้ๆ พอใครจู้จู้ขึ้นมา ก็ตามๆ เขาไป

มันแสดงหรือฟ้องว่า ในยามปกติ เวลาสงบ มีโอกาส เราไม่ได้เอาใจใส่ใช้เวลาในการศึกษาพัฒนาคน เรื่องหลักการของประชาธิปไตย ก็ตาม เรื่องการถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ยอมตามกิเลส ก็ตาม ไม่ได้ใส่ใจ พอเจอเหตุการณ์ ส่วนมากก็เฮ้ก็ฮือกันไป

ที่นี่ ทำอย่างไรจะให้คนมีความรู้ความเข้าใจของตัวเองได้ เราย่น่าจะเอาเหตุการณ์รูปธรรมที่เกิดขึ้น มาเป็นจุดกระตุ้นต่อเพื่อไม่ให้มันจบแค่นั้น นำมากระตุ้นเพื่อให้คนได้ศึกษาและสนใจเรื่อง **ประชาธิปไตยที่แท้จริง** ที่เป็นด้านเนื้อหาสาระกันหน่อย เพราะสังคมของเราขาดตรงนี้มาก

ถ้าเราไม่มีอันนี้มาอยู่ในปัญญา เราก็ตัดสินอะไรไม่เป็น ก็ต้องถูกใช้เป็นเครื่องมือ ไม่ของใครก็ของใคร เพราะไม่มีหลักที่จะคิดเอง

ประชาธิปไตย คือการให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง เมื่อจะเป็นผู้ปกครองตนเอง ประชาชนก็ต้องมีคุณภาพ สามารถใช้ปัญญาคิดเองเป็น รู้จักวินิจฉัย เพราะถ้าปกครองแบบประชาธิปไตยไม่สำเร็จ มันก็ต้องมีคนมาบงการแทนอยู่เรื่อยไป

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราได้อยู่อย่างหนึ่ง คือว่า เหตุการณ์ที่ผ่านมา นั้น อย่างน้อยมันก็เป็นเหมือนหนังสือเรียน ที่ให้ความเข้าใจอะไรขึ้นมาบ้าง จากภาพที่เห็น แต่มันอาจจะไม่ชัด หรือบางคนก็อาจจะถึงกับเข้าใจผิดก็ได้ แต่ว่าโดยสรวนรวมของสังคม ก็ทำให้ได้ฉลาดขึ้นมาบ้าง แต่เพียงเท่านี้ไม่พอหรอก เพราะมันจะได้ก็แค่ลักษณะหรืออาการที่ปรากฏ ซึ่งไม่ชัดเจน บางทีผิวเผิน ฉาบฉวย

อยากจะให้ข้อสังเกตอีกนิดหนึ่งว่า **การเรียกร้องประชาธิปไตย** อะไรต่างๆ ที่มีการถกเถียงกันมานั้น โดยมากแล้ว คนมากมายที่เข้ามาอยู่กับเรื่องเหล่านี้ ส่วนมากเขาไม่ได้สนใจประชาธิปไตยจริงจัง เวลามีเหตุการณ์ขึ้นมา ก็ฮือกันเข้าไป

และเวลาสนใจ ก็มาติดอยู่แค่รูปแบบ เช่น วิธีการเลือกตั้งตามที่เขาบัญญัติไว้ อะไรต่างๆ เหล่านี้ แต่ตัวสาระเนื้อแท้ของความเป็นประชาธิปไตยนั้น กลับไม่ได้หยิบยกขึ้นมาถกเถียงกันอย่างจริงจัง พอเหตุการณ์ผ่านไป ความสนใจประชาธิปไตยจึงเงียบหาย ซึ่งในระยะยาวแล้ว ความสำคัญอยู่ที่อันนี้

เรายอมรับว่า สังคมตะวันตกอย่างอเมริกานั้น ได้ก้าวหน้าในการพัฒนาประชาธิปไตยมาก ในแง่หนึ่ง ก็เพราะเขาผ่านประสบการณ์มามาก เรียกว่าต่อสู้กันในทางการเมืองมากมาย เพื่อจะได้มาซึ่งสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค

แต่สิ่งหนึ่งที่ฝรั่งเถียงกันมากด้วย ก็คือเรื่อง “สาระ” อันนี้ อาตมาว่าเป็นข้อเด่นของเขาอันหนึ่ง คือเขาต้องการรู้ความจริงว่า สาระของความเป็นประชาธิปไตยคืออะไรกันแน่

เพราะฉะนั้น ในเมื่อมีเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นมา ถ้าจะให้ดี เราน่าจะโยนต่อไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรม ที่เป็นตัวหลักการทางความคิด ไม่ใช่ติดอยู่แค่รูปธรรมที่เห็นเป็นเหตุการณ์เด่นๆ เฮกันไป แล้วก็จบ แล้วก็เลิก แต่ส่วนที่เป็นสาระไม่เคยคิดกันเลย จนกว่าจะมีเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรมขึ้นมาจี้จิก ก็สนใจกันใหม่ ผ่านไปทีๆ

แล้วทีนี้ เราต้องมองอีกชั้นหนึ่งด้วยว่า แม้แต่ฝรั่งเอง เขาก็ยังมีปัญหา สาระและหลักการประชาธิปไตยของเขา ก็ยังไม่สมบูรณ์ ทั้งๆ ที่เขาพัฒนามาถึงขั้นที่เราเอาเขามาเป็นตัวอย่าง แต่เดี๋ยวนี้เขาเองก็ยังมีปัญหาอยู่

ทำไมเราไม่คิดต่อ ที่จะช่วยกันโดยมองในแง่ของอารยธรรมโลกว่า มนุษย์จะต้องช่วยกันทั้งหมด แต่นี่กลายเป็นว่า ฝรั่งได้มาแค่นั้น เราก็จะทำตามแค่นั้น แทนที่จะคิดต่อไปอีกให้ไกล คือช่วยกันในแง่ที่เราเป็นเพื่อนมนุษย์ ฝรั่งเป็นเพื่อนมนุษย์กับเรา ช่วยกันคิดเพื่อหาจุดสมบูรณ์ โดยจะต้องมองให้กว้างออกไปให้ทั่วโลก ไกลออกไปในอนาคต จนให้ถึงความสมบูรณ์

อย่ามาติดอยู่เพียงแค่ว่า ใครผิด ใครถูก ให้ถือว่าเรามีส่วนบกพร่องด้วยกันทั้งสองฝ่าย แล้วจะต้องมาช่วยกันพัฒนาดีกว่า

ถาม ถ้าเราช่วยกันพัฒนาดังที่ว่าแล้ว อะไรคือหลักใหญ่ที่ทุกฝ่ายควรยึดถือ เพื่อให้สำเร็จตามที่มุ่งหมายนี้?

ตอบ หลักการปกครองหลักใหญ่นั้นมีอยู่แล้ว โดยที่รูปแบบเปลี่ยนแปลงไปได้ เพราะแต่ละยุคสมัยนั้น สภาพแวดล้อมไม่เหมือนกัน เราอาจจะต้องเปลี่ยนด้านวิธีการ แต่หลักการนั้นมักจะใช้ได้ตลอดเวลา นั่นคือ ไม่ว่าจะเป็ใครในสมัยไหน ก็ต้องเป็น **ธรรมาธิปไตย** ถืออันนี้เป็นหลักใหญ่

ธรรมาธิปไตย นั้น ไม่ใช่ระบบการปกครอง คือบางทีมีความสับสนกัน เพราะบางคนไปเข้าใจว่าธรรมาธิปไตยคือระบบการปกครอง ซึ่งที่จริงแล้วไม่ใช่ เพราะไม่ว่าในการปกครองรูปแบบไหนก็ตาม คุณสมบัติที่ ต้องการของมนุษย์ ก็คือธรรมาธิปไตย ทุกคน ไม่ว่าจะใคร ต้องเอาธรรมเป็นใหญ่

ธรรมาธิปไตย เป็นคุณสมบัติของตัวคน ส่วน **ประชาธิปไตย** เป็นระบบการปกครอง เรียกว่าคนละเรื่องกันเลย

ธรรมาธิปไตย นั้น เป็นคุณสมบัติของคนที่จะทำให้เกิดการปกครองที่ดี ไม่ว่าจะในระบบใด มันเป็นตัวตัดสินคุณภาพของคน

การปกครองระบบไหนจะดีกว่ากัน หรืออันไหนจะดีที่สุด อันนั้นก็ว่ากันด้วยเหตุผลและปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในแง่ของระบบ แต่ทุกระบบต้องการธรรมาธิปไตย เช่น ถ้าข้าราชการเป็นผู้ปกครองแล้วเป็นธรรมาธิปไตย ก็จะได้การปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดี หรือเป็นกรณีที่ดีที่สุดของระบบราชาธิปไตย

ที่ว่า “ประชาธิปไตยไม่ใช่การปกครองที่ดีที่สุด แต่เป็นการปกครองที่เลวน้อยที่สุด” นั้น ก็เพราะมันมีข้อเสียให้แก่อธรรมาธิปไตยได้มากกว่าระบบอื่นๆ เราอาจจะพูดต่อว่า “ในความเลวที่น้อยที่สุดนั้น ประชาธิปไตยจะดีที่สุด เมื่อประชาชนมีคุณภาพมากที่สุด” และคุณภาพที่ว่านั้น ตัวที่เป็นแกนก็คือความเป็นธรรมาธิปไตย

เมื่อเราปกครองแบบประชาธิปไตย ก็ต้องให้คนที่มีส่วนร่วมในการปกครอง คือประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี คือ ถ้าทุกคนยึดถือความถูกต้อง ความจริง ความดีงามเป็นใหญ่แล้ว ก็มีหวังว่าจะได้การปกครองแบบประชาธิปไตยที่ดี แต่ถ้าประชาชนแต่ละคนไม่เอาธรรม ไม่เอาความถูกต้องหรือความจริงเป็นหลักเสียแล้ว ก็หมดกัน พอเสียหลักแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นทันที

ที่นี้ปัญหาปัจจุบันก็คือว่า ทำอย่างไรจะให้ในบรรดาประชาชนนั้น คนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย หรือคนส่วนมากเป็นธรรมาธิปไตยก็ได้ เพราะจะให้ทุกคนเป็นธรรมาธิปไตยหมดคงเป็นไปได้ แต่ถ้าคนส่วนใหญ่ที่มาปกครองในแบบประชาธิปไตยนี้เป็นธรรมาธิปไตย ประชาธิปไตยนั้นก็จะเป็นประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ

อยากตั้งข้อสังเกตอันหนึ่งขึ้นมาด้วยว่า ในสังคมมนุษย์นั้น ปัญหาหลักที่เด่นขึ้นมาก่อน มักจะเป็นเรื่องของผลประโยชน์

ในยุคที่เป็นมานี้ คนมีปัญหาเกี่ยวกับผลประโยชน์ของตัวเอง เช่นว่า แต่ละคนไม่มีสิทธิเสรีภาพ หรือมีไม่มากเท่าที่ควร หรือไม่เป็นไปตามมาตรฐาน มนุษย์ในสังคมนั้นก็จะดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพ ซึ่งรวมไปถึงความเสมอภาคด้วย โดยเป็นเรื่องของแต่ละคนหรือปัจเจกชน อย่างในอเมริกาก็ดิ้นรนมากเรื่องนี้ จนกระทั่งเป็นลัทธิปัจเจกชนนิยมไป คือมองไปที่สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลของประชาชนแต่ละคน

ต่อมา เมื่อปัญหาเรื่องนี้เบาบางลงไป คล้ายๆ ว่าแต่ละคนได้รับสิ่งที่ต้องการพอสมควรจนถึงจุดที่ว่าใช้ได้แล้ว ถึงตอนนี้ปัญหาอื่นก็จะเด่นขึ้นมาแทน คือปัญหาเรื่องการแบ่งพวก เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ สีผิว ศาสนา ลัทธิ อย่างที่เราจะเห็นได้ทั่วไปตอนนี้ในอเมริกาก็มีปัญหาเรื่องนี้เด่นมาก ถ้าคาดการณ์ภายนอก ก็มองไม่เห็นว่าจะลดลงด้วย

ในสังคมอื่นๆ ก็เหมือนกัน บางสังคมมีปัญหานี้มาแต่ไหนแต่ไรแล้ว และยิ่งถ้าหากได้ประชาธิปไตยไปแล้ว ปัญหานี้ก็จะยิ่งเด่นมาก

ต่อไปโลกจะยุ่งด้วยปัญหาดังกล่าว ในประเทศเดียวกัน ก็จะมีเรื่องเล่าว่า ไหน ผิวไหน ศาสนาไหน มนุษย์จะพัฒนาพันความแบ่งแยกนี้ได้หรือไม่ นี่เป็นเรื่องใหญ่ที่ถือว่าเป็นปัญหาของอารยธรรมมนุษย์เลยทีเดียว

ก็เลยอยากเน้นจุดนี้ว่า เราอย่าคิดกันแค่นี้เลย เราควรมองต่อไปที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ให้สำเร็จจริงๆ ไม่ใช่แก้กันอย่างขอไปที เพราะว่ามันไม่ได้มีแค่นี้หรอก ปัญหาที่ว่ามันจะเด่นขึ้นมาเรื่อย เมื่อเราเดินทางกันต่อไป แล้วเราจะแก้ไขได้อย่างไร มนุษย์มีความดีงาม มีการพัฒนาเพียงพอหรือไม่ ที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้

ถาม คำถามสุดท้าย จึงอยากจะกราบเรียนถามว่า เมื่อมองทบทวนอดีตและมองต่อไปสู่นาคตข้างหน้าแล้ว อะไรคือเรื่องสำคัญหลักที่ควรจะต้องช่วยกันคิดให้มาก?

ตอบ เรื่องหนึ่งก็คือการปลูกฝังให้ทุกคนหรือคนส่วนใหญ่เป็นธรรมาธิปไตย มุ่งไปที่ตัวธรรม ความจริง ความถูกต้องดีงาม ถือธรรมเป็นใหญ่ ปลูกฝังกันตั้งแต่เด็ก จนให้เป็นนิสัยของจิต ซึ่งจะช่วยให้คนเราข้ามพ้นความยึดติดในตัวตนได้ แม้มันจะต้องฝืนใจบ้าง จะต้องเจ็บบ้าง แต่มันก็ยังมีทางไป

เรื่องนี้ต้องย้ำไว้ เพราะขณะนี้สังคมของเราไม่มีลักษณะนี้เลย มันก็เลยมาตันอยู่ที่ตัวตนของแต่ละคน

ในสังคมตะวันตกนั้น เท่าที่สังเกต เห็นว่าเขาปลูกฝังเรื่องการยึดถือความจริง ความถูกต้องได้บ้างไม่น้อย เมื่อเข้าที่ประชุมหรือมีการถกเถียงอะไรกัน ทุกคนก็เถียงกันได้หมด บางทีเถียงกันหน้าดำ แล้วก็มีคนเจ็บปวดเหมือนกัน ไม่ใช่เขาไม่เจ็บปวดจากการถกเถียง เพราะฝรั่งก็มีทฤษฎี มีความน้อยอกน้อยใจ แต่เพราะเขามีความยึดถือร่วมกันที่ฝังรากลึก อยากเข้าถึงตัวความจริงหรือเข้าถึงธรรมมากกว่า เพราะเขาถือเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมาก ดังนั้นถ้าจะต้องเจ็บปวดบ้างก็ช่างมัน เพราะตัวอยากได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นความจริง ดังนั้นเขาก็ไปถึงสวรรค์ได้ ไปสู่จุดหมายของประชาธิปไตยในขั้นหนึ่ง

เราควรปลูกฝังเรื่องนี้ให้มาก ให้เกิดการไผ่หาความจริง เพราะมันจะเป็นฐานของประชาธิปไตย ถ้าประชาธิปไตยไม่มีสิ่งนี้เป็นฐาน ก็คงพัฒนาได้ยาก เพราะ**ต้นทุน**ที่จะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว **มานะ**ที่ต้องการความยิ่งใหญ่โดดเด่น และ**ทิวฐิ**ที่ยึดถือเอาแต่ความเห็นของตน เหล่านี้จะมาเป็นอุปสรรคบงกชการไม่ให้เราเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการได้

ที่นี้ เวลาปลูกฝังอะไร เรามักจะเน้นไปที่รูปแบบมากกว่านึกถึงสาระ เช่น รูปแบบการฝึกประชาธิปไตย ก็ไปจัดระบบในระดับพฤติกรรม แม้แต่**ติดอยู่แค่รูปแบบของการเลือกตั้ง** ขาดคุณภาพในระดับจิตใจ และระดับปัญญา ก็เลยได้ของที่ไม่แท้จริง และไม่มั่นคง แล้วเด็กก็พัฒนาไม่ได้

ในการฝึกฝนที่ดีนั้น เราจะต้องให้เขาสามารถพัฒนาต่อไปได้เองด้วย เพราะเด็กจะต้องไปอยู่ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงต่อไป เขาจะต้องมีปัญญาที่สามารถปรับรูปแบบประชาธิปไตยต่อไปได้ด้วย ไม่ใช่มีอยู่เพียงความเคยชินในระดับพฤติกรรม

ระดับพฤติกรรมไม่ใช่ไม่สำคัญ มันได้ประโยชน์มากในระดับที่หนึ่ง เพราะเราจะฝึกคน ก็ต้องใช้ระดับพฤติกรรมเป็นพื้นฐาน ทำให้เคยชินเป็นวิถีชีวิตของเขาเลย เช่น มีเรื่องอะไร ก็จะนำมาประชุมปรึกษาร่วมกัน หรือนำมาวินิจฉัยด้วยเสียงส่วนรวม คือฝึกพฤติกรรมให้เคยชินจนกระทั่งเป็นวิถีชีวิตของเขา ให้มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย ซึ่งเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยได้

แต่เราต้องไม่พอแค่นี้ เราจะต้องให้เขามีสภาพจิตที่เข้ากับพฤติกรรมนั้นด้วย เช่น ความพึงพอใจและความรู้สึกรับผิดชอบที่สอดคล้องกลมกลืนกับพฤติกรรม โดยเฉพาะมีปัญญาที่รู้และเข้าใจหลักการ เหตุผล ว่าทำไมเราถึงทำอย่างนี้ มันมีผลดีอย่างไร

จะต้องพัฒนาคน ให้ใฝ่รู้ใฝ่รักมีใจจับอยู่กับเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย ให้มีความใฝ่รู้ความจริง ความใฝ่ที่จะเข้าถึงธรรม รักธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ อย่างเข้มแข็งแรงพอที่จะทำให้เขาพ้นจากอำนาจครอบงำของ *ตัณหา มานะ* และ *ทิฏฐิ* เพื่อให้เขาสามารถพัฒนาประชาธิปไตยต่อไปได้

ไม่ใช่ประชาธิปไตยที่ไปติดกันอยู่แค่รูปแบบ เป็นประชาธิปไตยแคมีป้าย ได้เปลือก หรือได้แค่เอารูปแบบมาเล่นล่อหลอกกัน

รัฐศาสตร์เพื่อชาติ

vs.

รัฐศาสตร์เพื่อโลก*

ความสำเร็จทั้งหลาย จะได้มาโดยง่ายก็หาไม่

เรามานึกถึงความสำเร็จของคนทั้งหลายในโลก เป็นธรรมดาว่า ความสำเร็จในการสร้างสรรค์ชีวิต สร้างสรรค์สังคม และทำสิ่งดีงามต่างๆ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่บรรลุผลได้ง่ายดาย คนจะต้องมีความเพียรพยายาม ต้องมีความเข้มแข็ง ต้องมีความอดทน ต้องมีคุณสมบัติต่างๆ มากมาย และต้องดิ้นรนฝึกฝนตัวเอง รวมไปถึงต้องพัฒนาคน

เมื่อพูดถึงความสำเร็จของแต่ละคน คนนั้นก็คือตัวเอง หมายความว่าต้องพัฒนาตน ถ้าเป็นสังคม ก็ต้องช่วยกันพัฒนาคนทั้งหลาย ที่จะมาร่วมกันสร้างสรรค์สังคมนั้น ให้เป็นคนที่มีเข้มแข็ง มีความเพียรพยายาม ใจสู้ เป็นต้น จึงจะสร้างความสำเร็จได้

ถ้าให้หลักธรรมง่ายๆ เราก็บอกว่า *อิทธิบาท ๔* ง่ายๆ ต้องมี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อันนี้ก็ยิ่งชัด ไม่ว่าจะพูดสำนวนไหนอย่างไร ก็คือต้องมีความเข้มแข็ง มุ่งมั่น แน่วแน่ จริงจัง ซึ่งหมายถึงว่าต้องมีปัญญาเข้มด้วย

ในเมื่อผลที่หมาย ความเจริญอกงาม ความดี ความเลิศประเสริฐสุดของมนุษย์ก็ตาม ความดีงามของสังคมก็ตาม สันติสุขของโลกก็ตาม จะเกิดขึ้นได้ ล้วนเป็นความสำเร็จที่ต้องอาศัยความเพียรพยายาม การสร้างสรรค์ด้วยริ้วแรงความเข้มแข็งอย่างนี้ เราจึงต้องพยายามชักชวนกัน ในการที่จะพัฒนาตัวเอง ให้มีคุณธรรมความดี ความเข้มแข็ง ความขยันอดทน

* ธรรมเนียม ของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ในวันวิสาขบูชา ๒ มิ.ย. ๒๕๔๗ ณ อุโบสถวัดญาณเวศกวัน ได้พิมพ์เป็นเล่มหนังสือ มีชื่อว่า *รัฐศาสตร์เพื่อชาติ vs. รัฐศาสตร์เพื่อโลก* มี ๒ ภาค คือ “ภาค ๑ วิสาขทัศน์ เพื่อวัดและพุทธบริษัท” และ “ภาค ๒ วิสาขทัศน์ เพื่อรัฐและเพื่อโลก” ในการพิมพ์ครั้งนี้ เมื่อนำเนื้อหา มารวมเล่มกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ได้แยกภาค ๑ ไปไว้ท้ายเล่มเป็น “ผนวก” ส่วนภาค ๒ ที่คงไว้ นี้ ก็ได้ตัดชื่อของภาคออกไป

ตั้งต้นแต่ในครอบครัว พ่อแม่ก็ต้องอบรมเลี้ยงดูลูกของตนให้เป็นคนมีจิตใจ
ใฝ่ในความดีงาม รักความรู้ รักการสร้างสรรค์ มีจิตใจเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียร ใฝ่ใจ
เสาะประาะบาง ไม่เหาะเหยเหยียบโหยง เป็นต้น

กว้างออกไปในสังคม เราจึงต้องมีการจัดการศึกษา มีการฝึกฝนอบรมให้เด็ก
และเยาวชนได้พัฒนาตน ตลอดจนผู้คนทั่วไป คือประชาชนทั้งหมด ก็ต้องให้มี
คุณสมบัติและให้มีคุณธรรมเหล่านี้

ความสำเร็จของผู้นำที่ยิ่งใหญ่

คือพาคนชนะความยากไปถึงความสำเร็จที่สร้างสรรค์

ไม่ใช่แค่นั้น เรื่องนี้จะต้องพัฒนากันขึ้นไปถึงระดับผู้นำประเทศ หรือผู้ปกครอง
บ้านเมืองเลยทีเดียว เพราะผู้ปกครองบ้านเมืองนั้น จะต้องมานำประชาชนให้เกิด
ริ้วแรงกำลังกาย-ใจ-ปัญญา-สามัคคี ในการสร้างสรรค์

ตัวผู้ปกครองที่จะนับได้ว่าเป็นผู้นำมีความสามารถ ก็คือผู้ที่มาเป็นศูนย์รวม
ประสานใจ ช่วยชักชวน ชักจูง กระตุ้นเร้าจิตใจของคนร่วมชาติ ให้ใฝ่ในการสร้างสรรค์
ความดีงาม ให้มีความเข้มแข็งอดทน มีความเพียรพยายามไม่ระย่อท้อถอย ให้มุ่งมั่นที่
จะช่วยกันพัฒนาชีวิต พัฒนาสังคม มีปัญญาหยั่งรู้มองกว้างคิดไกล สามารถชี้แนะ
ทางว่ามีอะไรดีงามที่ชีวิตและสังคมควรจะได้ควรจะได้ ให้ตระหนักว่าสังคมของเรามี
อะไรเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข มีอะไรที่จะต้องช่วยกันสร้างสรรค์ แล้วพากันบุกฝ่าไป

ถ้าผู้นำท่านใดมีความสามารถนี้ มาช่วยกระตุ้นเร้าให้คนในชาติมีแนวคิด มี
ทิศทาง มีกำลังใจ และมีริ้วแรงที่จะสร้างสรรค์ทำความดี รวมใจเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกันได้ ประเทศชาตินั้นก็เจริญงอกงามเข้มแข็ง เฉพาะอย่างยิ่งในระยะยาว

เพราะฉะนั้น ถ้าพูดให้สั้น หน้าทีของผู้นำก็คือ ต้องคอยกระตุ้นเร้าชักจูง
ประชาชนให้ไม่ประมาท

ไม่ประมาท ก็คือ ไม่หลงระเริง ไม่อ่อนแอ ไม่มัวเมา ไม่ปล่อยปละทิ้งโอกาสแห่ง
การสร้างสรรค์ ไม่มองข้ามละเลยที่จะแก้ไขป้องกันเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อม ไม่มัว
ขลุกขลุ่มจมอยู่กับสิ่งเสพบำเรอบันเทิงต่างๆ ที่จะยั่วยวนล่อเร้าให้ไหลลงไปในทาง
เสื่อม หรือทำให้ล่าช้า รวมแล้วก็คือที่จะทำให้ประมาท

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ในฐานะที่พระองค์เป็นพระราชา สิ่งสำคัญก็คือ

๑. พระองค์ต้อง **มีกัลยาณมิตร** และ

๒. (พระองค์ผู้มีกัลยาณมิตรนั้น) จะต้อง **เป็นผู้ไม่ประมาท**

การอยู่ด้วยความไม่ประมาท โดยมีกัลยาณมิตรนั้น สำคัญอย่างยิ่ง คือ ต้องมีข้าราชการบริวาร มนตรี คนที่มาจับใช้ร่วมงาน ผู้สนองงานต่างๆ ตลอดจนที่ปรึกษา ที่เป็นคนดี มีความรู้ มีความดีงาม มีคุณธรรม มีความสามารถ ใฝ่ดี ต้องการจะสร้างสรรค์ประเทศชาติสังคมให้ดี ไม่ละโมภทุจริต ไม่คิดหลอกลวงมุ่งหาแต่ลาภ แล้วก็ให้คำแนะนำอะไรต่างๆ ที่ดีงามแยบคาย

ถ้าผู้นำทำได้แบบนี้ ก็จะมีประชาชนเป็นกัลยาณมิตรด้วย ประชาชนก็จะมีจิตใจใฝ่ดี มีความรักความสามัคคี มีจิตใจร่วมกัน และมีไมตรีจิตต่อผู้บริหารประเทศชาติบ้านเมือง เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน แต่ผู้นำนี้แหละต้องทำตัวให้เป็นกัลยาณมิตรก่อน เพราะเป็นผู้นำที่จะชักจูงเขาไปในทางที่ถูกต้องดีงาม

ถ้าผู้นำถูกทางอย่างนี้ สังคมก็จะมีสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางที่ดีงาม มีเอกภาพของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร ก็จะรวมกำลังกันได้เข้มแข็งสามารถฟันฝ่าอุปสรรค แก้ไขปัญหา และนำประเทศชาติไปสู่ความเจริญงอกงามได้แน่ หลักการนี้เป็นสิ่งสำคัญ เป็นหัวใจของการสร้างสรรค์ประเทศชาติ

คุณธรรมของผู้ปกครองนั้นมีเยอะแยะ มีภาวะผู้นำด้านต่างๆ มากมาย แต่ในที่สุดแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสย้ำว่า **ผู้นำต้องมีกัลยาณมิตร** ถ้าเพื่อนพ้องบริวารผู้บริหารบ้านเมืองด้วยกัน ตลอดจนผู้ทำงานรับราชการทั้งหลาย ไม่เป็นกัลยาณมิตร เป็นคนทุจริต ไม่ซื่อตรง ประมาท มัวเมา หลงอาภิส ไม่มีคุณธรรม ก็เป็นจุดอ่อนร้ายแรงที่สุด

เมื่อมีคนเป็นกัลยาณมิตรแล้ว ก็ต้องไม่ประมาทในทุกภารกิจและเหตุการณ์ด้วย

เมื่อผู้นำไม่ประมาท ก็จะรักษาและขยายวงกัลยาณมิตรเพิ่มขึ้นด้วย แต่ถ้าผู้นำประมาทเสีย นอกจากตัวเองประมาทแล้ว ก็จะทำให้ผู้อื่นประมาทด้วย กัลยาณมิตรที่ไม่มั่น ก็จะผันแปรไปกลายเป็นปาปมิตร เลยกินกันใหญ่ จะหายหน้ากันทั่วทั้งสังคม เพราะฉะนั้น จะต้องพยายามถือหลักนี้ให้มั่น

พระพุทธเจ้าทรงให้หลักนี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ในที่สุดแล้ว คุณสมบัติของผู้นำจะมีอะไรก็ตาม ต้องมี ๒ ข้อนี้ด้วย เป็นตัวคุมและเป็นหลักประกันไว้ คือต้องมี*กัลยาณมิตร* และต้องตั้งอยู่ในความ*ไม่ประมาทตลอดเวลา*

แล้วก็อย่างที่ว่า ไม่ใช่ไม่ประมาทเฉพาะตนเองเท่านั้น ต้องชักชวนกระตุ้นเร้าคนข้างเคียงและประชาชน ให้ไม่ประมาทด้วย แต่เมื่อตนเองไม่ประมาทแล้ว ก็ง่ายที่จะทำให้ประชาชนไม่ประมาทด้วย มักไปด้วยกัน อันนี้เป็นเรื่องที่ต้องย้ำไว้

ผู้นำที่มีความสามารถจริงอย่างนี้ จะน่าชื่นชมมาก ทำอย่างไรเราจะมีผู้นำที่คอยกระตุ้นเตือนชักนำประชาชนให้ไม่ประมาท ไม่ให้ลุ่มหลงมัวเมาหมกมุ่นอยู่กับความมั่งง่ายได้กองเหยื่อล่อ แต่คอยปลุกเร้าให้สังคมเข้มแข็งที่จะก้าวไปในทางของการสร้างสรรค์ไม่ระย่อในการสู้หน้าแก้ปัญหา และมุ่งมั่นในการทำสิ่งดีงามให้เจริญพัฒนายิ่งขึ้นไป

รัฐศาสตร์บอกชื่อตัว ว่าติดกรอบรัฐ ขึ้นไปยันเขตแดนชาติ วิ่งตามลัทธิศาสน์อุดมการณ์

เรื่องของสังคมประเทศชาติทั้งหลาย ที่มีความเป็นไปต่างๆ นั้น มีเหตุปัจจัยที่หลากหลาย ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก และเหตุปัจจัยเหล่านั้นก็ซับซ้อนหลายชั้น เช่น ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกสังคมนั้น ก็มีทั้งปัจจัยข้างในและปัจจัยข้างนอกจิตใจของบุคคลเป็นตัวบีบคั้นขั้วดัน

กรณีตรงข้ามกับที่พูดข้างต้น มีมาแต่สมัยโบราณนานนักหนาแต่ไหนแต่ไรแล้ว เป็นธรรมดาว่า ในการปกครองก็มีประเทศของเราและประเทศของเขา มีประเทศที่เป็นฝ่ายของตัวและประเทศที่เป็นฝ่ายศัตรู มีรัฐอื่นภายนอกทั้งใกล้และไกล แล้วก็มีปัญหาในการขัดแย้งกระทบกระทั่งกัน มีการแข่งขันแย่งชิงอำนาจ รบราฆ่าฟันทำสงครามกัน

เพราะฉะนั้น ความคิดทางรัฐศาสตร์แต่ไหนแต่ไรมาจึงมุ่งให้เราได้ ให้เราเหนือเขา ให้เราชนะ และหาทางว่า ถ้าเป็นฝ่ายอื่นพวกอื่น เราไม่ต้องกรำให้เจริญอกงามเราก็ไปทำให้ประมาทเสีย

อย่างเรื่องสงครามภราดร ในกาพย์*มหาภารตะ* ที่เล่าเรื่องราวเหตุการณ์สมัยประมาณ ๘๐๐ ปีก่อนพุทธกาล (แต่วรรณกรรมที่แต่งเป็นมหากาพย์ ซึ่งเล่าเรื่องนี้ เกิดหลังพุทธกาลราว ๒๐๐-๓๐๐ ปี) แม้จะมีความคิดค่านึงทางธรรมที่เรียกว่าเป็นปรัชญาไม่น้อย แต่พูดรวมๆ ว่า พวกวรรณคดีในยุคของเรื่องราวก่อนพุทธกาลนี้ แสดงหลักรัฐศาสตร์การปกครองแบบที่ว่า ต่างฝ่ายก็จะแย่งชิงอำนาจกัน ต่างก็มุ่งหมายความยิ่งใหญ่ของตน

เพราะฉะนั้น หลักการทั่วไปก็คือ รัฐทั้งหลายจะสร้างคามยิ่งใหญ่ของตน บนความย่อยยับของรัฐอื่น เป็นอย่างนั้นเรื่อยตลอดมา ด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองจะต้องพยายามให้รัฐอื่นอ่อนแอ

อย่างตำราการปกครองสมัยโบราณยุคปู่พระเจ้าอโศก คือพระเจ้าจันทรคุปต์ ซึ่งมีพราหมณ์จากภักยะเป็นมหาเสนาบดีหรือปุโรหิต จากภักยะที่เรียกได้ว่าเป็นผู้สร้างพระเจ้าจันทรคุปต์ขึ้นมาได้ แต่งตำรารัฐศาสตร์สำคัญเรียกว่า “อรรถศาสตร์” ว่าด้วยหลักการปกครองซึ่งใช้กันมาในอินเดียโดยตลอด

“อรรถศาสตร์” สอนวิธีการให้กษัตริย์แสวงหาความยิ่งใหญ่ บอกกลวิธีว่าจะขึ้นสู่ความยิ่งใหญ่มีอำนาจสูงสุดได้อย่างไร จะสร้างรัฐของตนให้ยิ่งใหญ่เจริญรุ่งเรืองได้อย่างไร

ความคิดในทางรัฐศาสตร์โดยทั่วไปก็จะเป็นอย่างนี้ คือว่าพระราชาก็เป็นผู้ปกครองที่ดีนั้น มีความปรารถนาดีต่อประชาชนในรัฐของตน แต่ว่าแค่ของตัวเองจะสำหรับรัฐอื่น ฉันทพร้อมที่จะห้าหน้เต็มที

เพราะฉะนั้น ก็จะมีวิธีการที่ว่า ทำอย่างไรจะให้รัฐอื่นจมอยู่ในความอ่อนแอ เช่นว่า รัฐทั้งหลายที่อยู่ใกล้เคียง ถ้าเก่งขึ้นมา อาจเป็นอันตรายต่อเรา เราก็หาทางให้เขาขัดแย้งกันไว้ เมื่อเขาขัดแย้งกัน เราก็สบาย นอกจากว่าเมื่อเขามัวยุ่งกันอยู่ จะไม่มายุ่งกับเราแล้ว เขายังมาพึ่ง หรือหวังพึ่งเราด้วย เพราะว่าทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อขัดแย้งกันแล้ว ก็ต้องหาพวก เราก็ยิ่งสบาย เข้าทางโน้นที เข้าทางนี้ที

ถ้าไม่อย่างนั้น ก็อาจจะใช้วิธีการต่างๆ ในการปลุกปั่นยุแหย่หรือล่อหลอกมอมเมา ที่จะทำให้ประชาชนของรัฐอื่นอ่อนแอ จมอยู่ในความวุ่นวายกันเองหรือมัวเมาประมาทเสีย ซึ่งปัจจุบันนี้ก็อาจจะยังมีการใช้กันอยู่

ดังที่ได้รู้เห็นกันว่า ถอยหลังไปสมัยอาณานิคม ญาติโยมเก่าๆ ก็คงจำได้ว่า อังกฤษก็ปกครองอาณานิคม ฝรั่งเศสก็ปกครองอาณานิคม ซึ่งก็อยู่แถวๆ นี้ ใกล้ๆ รอบๆ เมืองไทยนี่เอง

เราจะได้ยินว่า อังกฤษนั้นเน้นวิธีปกครองอาณานิคมแบบที่ฝรั่งเรียกว่า “divide and rule” คือ แบ่งแยกแล้วปกครอง หมายความว่า ประเทศอาณานิคมหรือเมืองขึ้นทั้งหลายนี้ เขาจะต้องทำให้ประชาชนหรือคนภายใน ตั้งแต่ผู้บริหารประเทศที่เป็นเมืองขึ้นแตกแยกกัน เมื่อแตกแยกกันแล้ว พวกนี้ก็จะยุ่งนัวเนี้ยกันอยู่ข้างใน ไม่มาคิดกู้เอกราช หรือจะไม่มาคิดแข็งขึ้นต่อผู้ปกครอง แต่มจะคอยพึ่งและคอยขอให้ช่วยเขา

เป็นอันว่า อังกฤษใช้วิธีปกครองแบบนี้จนเป็นที่รู้จักกัน เรียกว่า “divide and rule” ให้คนข้างในประเทศแตกกันทะเลาะกันเสีย แล้วเขาก็ปกครองได้สะดวก

ที่นี้ฝรั่งเศส เขาก็ว่าไปตามที่รู้จักกันว่า ฝรั่งเศสนั้นใช้วิธีทำให้ประชาชนมัวเมา เผลิดเผลิน เช่น ปล่อยให้ตามใจหรือมอมเมา ให้ชาวเมืองขึ้น ได้เล่นการพนัน ได้ดื่มสุราก็ให้สบาย พอสนุกสนานเผลิดเผลินมัวเมา ก็ติดจม ปวกเปียกบ่อแป้ ไม่ใส่ใจที่จะมาแข็งขันหรือคิดการอะไร

ที่จริง เรื่องแบบนี้เป็นวิธีการปกครองที่มีมาแต่โบราณ อย่างใน*มหาภารตะ* ที่พูดถึงเมื่อก็ ก็แสดงวิธีการอย่างนี้ เช่นว่า เมื่อไปรบชนะประเทศอื่นแล้ว พวกพระราชาราชบุตรของเขาอย่ามีความเคียดแค้นต่อประเทศที่ไปตีไปฆ่าเขา เพราะพ่อแม่พี่น้องญาติมิตรของเขาต้องตายกันไปมากมาย เขาก็มีวิธีการอย่างหนึ่งว่า ไปสนับสนุนส่งเสริมมหรสพ และการละเล่นบันเทิงต่างๆ ให้แพร่หลายทั่วไป ไปเอาอกเอาใจแบบนี้ให้เขาชอบ

พวกราชบุตรเหล่านั้น ก็ไปลุ่มหลงเผลิดเผลินมัวเมากับการสนุกสนานกินเหล้าเมายากัน เลยลืมความแค้น หรือสนุกจนหายแค้นไปเลย บางที่ยังกลับมานิยมชมชอบฝ่ายประเทศผู้ปกครองที่มาเอาใจด้วยซ้ำ

แม้แต่ในประเทศของตนเอง ถ้าผู้ปกครองใช้วิธีที่จะทำให้ประชาชนเผลิดเผลินหลงระเริงมัวเมาประมาท ก็ไม่สามารถจะพ้นจากการถูกระวาง เพราะว่าคนที่รู้หลักรัฐศาสตร์มาแต่โบราณ เขาก็จะคิดสงสัยได้ว่า ท่านผู้นี้มีเจตนาอะไร มุ่งอะไรกันแน่ คิดจะเอาอย่างไรกับราษฎร จะเอาราชบุตรมาเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ของตัวหรือเปล่า หรือจะทำให้จมอยู่กับเรื่องเหล่านี้จนลืมคิดอะไรสักอย่าง

แต่รวมแล้ว ในที่สุด ผลร้ายก็มาตกที่ส่วนรวมทั้งสังคม คือ ประชาชนจะประมาท ไม่เข้มแข็ง อ่อนแอ ไม่มีกำลัง และไม่ใส่ใจที่จะมาช่วยกันสร้างสรรคประเทศชาติ แม้แต่ชีวิตของแต่ละคน ครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่นทั้งหลาย ก็จะกะปลกกะเปลี้ยไปหมด

แม้แต่อุดมการณ์ใหญ่ๆ และลัทธิศาสนาเป็นอันมาก ที่มองอะไรกว้างออกไป ก็เข้ามาจำกัดกับการเมืองการปกครองและเรื่องของสังคม ในลักษณะที่เป็นการแข่งขันแย่งชิง พวกฝ่าย แล้วก็กลายเป็นต้นเหตุของการบีบคั้นหาหนั้นเบียดเบียนไปเสียเอง แต่เรื่องนี้ยาวมาก ต้องข้ามไปก่อน

แนวคิดทางรัฐศาสตร์ทั่วไป

ยากจะพ้นการให้ตนยิ่งใหญ่ บนความย่อหยับของคนอื่น

เป็นอันว่า เรื่องสำคัญในการที่จะนำประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ก็คือ ข้อที่ว่า ทำอย่างไรเราจะช่วยกันทำให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง มีความเพียรพยายาม ในการสร้างสรรค์ โดยไม่ประมาท ถ้าทำได้อย่างนี้ นั่นคือความสำเร็จของผู้นำ ที่ควรแก่ การยกย่องอย่างแท้จริง

ผู้นำต้องมีความสามารถแบบนี้ คือ สามารถกระตุ้นเร้าให้คนร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจที่จะทำการอะไรต่างๆ ซึ่งจะทำให้เกิดความสามัคคี และก็จะมีความนิยมต่อ ผู้ปกครองไปด้วย

แต่ที่นี้ จะกระตุ้นด้วยอะไร อาจกระตุ้นด้วยโลหะ คือความอยากได้ ให้ยุ่งกับ เรื่องผลประโยชน์ เรื่องอามิสสิ่งเสพบำเรอ อาจกระตุ้นด้วยโมหะ ให้ติดเพลินหลง ระเริงมัวเมา หรือบางทีกระตุ้นด้วยโทสะ

ในการกระตุ้นด้วยโทสะ เขาเอาประเทศอื่นหรือศัตรูเป็นเป้า แล้วก็ปลุกระดม ให้ เคียดแค้นเกลียดชังพวกนั้น ยิ่งแค้นเขา ก็ยิ่งมารักเรา แล้วก็เกิดกำลัง ทำให้มาร่วมด้วย

เหมือนอย่างฮิตเลอร์ ท่านผู้นี้ก็ใช้วิธีเอาความแค้นของชาวเยอรมันมาเป็นจุด ปลุกระดม คือว่า ชาวเยอรมันหลังจากแพ้สงครามโลกครั้งที่ ๑ แล้ว มีความโกรธแค้น ต่อพวกประเทศสัมพันธมิตรที่ชนะสงครามแล้วทำสัญญาที่กดขี่พวกเขา จุดนี้เป็นปม แห่งความเคียดแค้นอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น พอฮิตเลอร์หยิบเอาจุดเหล่านี้ขึ้นมา ปลุกระดม ชาวเยอรมันก็ยิ่งเคียดแค้น และมีกำลังร่วมสามัคคีอย่างเต็มที่ เลยเกิด สงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นมา นั่นก็คือ กระตุ้นด้วยโทสะ

มนุษย์ทั่วไปก็กระตุ้นกันด้วยโลหะบ้าง ด้วยโทสะบ้าง ด้วยตัณหาบ้าง ด้วย มานะ ความต้องการยิ่งใหญ่บ้าง อะไรต่างๆเหล่านี้

พระพุทธศาสนาต้องการให้กระตุ้นเร้าชักชวนกันด้วยปัญญา ด้วยคุณธรรม ความใฝ่ปรารถนาดี ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากอยู่ หลักรัฐศาสตร์ของพระพุทธศาสนาจึงขยาย พันขอบเขตผลประโยชน์และอำนาจของรัฐ ออกไปถึงประโยชน์สุขของทั้งโลก

รัฐศาสตร์ตั้งแต่สมัยโบราณเป็นอย่างไรว่าข้างต้นนั้นมาโดยตลอด พราหมณ์ จาณักยะที่พูดถึงเมื่อกี้ มีอีกชื่อหนึ่ง เรียกว่า *เกาฏิถยะ* ซึ่งแปลว่า คนเจ้าเล่ห์นั่นเอง เพราะว่าท่านใช้วิธีที่ว่านี้

สำหรับบ้านเมืองของท่าน ท่านตั้งระบบการบริหารอย่างดี หมายความว่า มุ่งหมายให้ราษฎรของตัวเองอยู่ดี มีความร่มเย็นเป็นสุข ภายในรัฐที่เข้มแข็ง แต่สำหรับประเทศอื่น ก็ไปทำให้เขาอ่อนแออย่างที่สุดเมื่อก็คือ **สร้างคามยิ่งใหญ่แห่งรัฐของตน บนความย่อยยับของรัฐอื่น**

ทางตะวันตกก็เหมือนกัน อย่างรัฐบุรุษอิตาลีที่เป็นนักคิดเจ้าทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากของฝรั่ง ชื่อแมคคิอาเวลลี (Niccolò Machiavelli) ซึ่งบางทีถึงกับได้รับยกย่องให้เป็นบิดาแห่งรัฐศาสตร์สมัยใหม่ ก็สอนระบบที่เรียกว่าเจ้าเล่ห์เจ้ากล ในการแสวงคามยิ่งใหญ่ ด้วยการกำจัดฝ่ายศัตรู ไม่ว่าจะกำจัดได้อย่างไร เอาทั้งนั้น ไม่ถือเป็นการเสียคุณธรรม

มีคนเทียบว่า จาณักยะ เป็นแมคคิอาเวลลีแห่งชมพูทวีป แต่ที่จริงไม่น่าเรียกอย่างนั้น เพราะจาณักยะเก๋ากว่าเยอะ จาณักยะนี้ นับดู พระเจ้าจันทรคุปต์ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๖๓ แต่แมคคิอาเวลลีเพิ่งตายเมื่อปี ๒๐๗๐/1527 แมคคิอาเวลลีจึงหลังจาณักยะเกือบ ๒,๐๐๐ ปี ฉะนั้น จะเรียกจาณักยะ เป็นแมคคิอาเวลลีแห่งชมพูทวีป คงไม่ถูก ต้องเรียกแมคคิอาเวลลี เป็นจาณักยะแห่งตะวันตก หรือแห่งยุโรปจึงจะได้

แต่รวมความว่า ทั้งจาณักยะและแมคคิอาเวลลี มีความคิดทำนองเดียวกันนี้ คือต้องทำลายศัตรู ซึ่งเป็นแนวคิดที่ยึดถือกันมา จนกระทั่งเกิดพระพุทธศาสนา แล้วก็เกิดพระเจ้าอโศก ที่นำหลักพระพุทธศาสนามาใช้ ว่าทำอย่างไร เราจะไม่ใช่มีรัฐศาสตร์เพียงเพื่อชาติ แต่มีรัฐศาสตร์เพื่อโลก

จากรัฐศาสตร์เพื่อชาติ

ก้าวใหม่ขึ้นไปสู่รัฐศาสตร์เพื่อโลก

การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา มองได้กว้างขวาง ไม่ใช่เพียงในแง่ของธรรมะที่เราเอามาใช้ปฏิบัติในวัดเท่านั้น แต่กินความกว้างทั่วไปหมด ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา ที่ควรจะเป็นและต้องเป็นอย่างนั้น เพราะคุณธรรมความดี และสติปัญญาอะไรทุกอย่าง เป็นคุณสมบัติที่ต้องใช้ทุกที่ทุกกาล ปรียบขยายไปใช้ได้ทุกระดับ เพราะฉะนั้น เมื่อจิตใจและปัญญาพัฒนาต่อมา **รัฐศาสตร์เพื่อชาติ** ก็กลายเป็น **รัฐศาสตร์เพื่อโลก**

หลักความคิดนี้จะเห็นได้แม้แต่ในชาดก ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงนิทานสำหรับเด็ก ถ้าพูดอย่างภาษาคณะสมัยนี้ ก็เรียกว่า มีปรัชญาการปกครอง มีปรัชญาในทางเศรษฐกิจ เป็นต้น อยู่ในชาดกนั้นเยอะไปหมด

ขาดกแทนที่จะสอนว่า ทำอย่างไรจะทำลายศัตรูได้ จะแก้แค้นเขาให้สำเร็จได้อย่างไร กลับสอนเรื่องเหล่านี้ว่า ทำอย่างไร ประเทศต่างๆ รัฐต่างๆ จะอยู่กันด้วยดีโดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน นี่คือก้าวใหม่ ซึ่งแปลกมากจากระบบความคิดทางการปกครองในสมัยโบราณ

ที่จริง ความคิดทางการปกครองเดี่ยวนี้อีกยังโบราณอยู่ ยังไม่ไปไหน ก็ยังคิดแต่ว่า จะเอาอย่างไรให้ฉันรักษาผลประโยชน์ของฉันได้ จะทำลายฝ่ายศัตรูได้ คิดกันแต่อย่างนี้เท่านั้น แล้วอย่างนี้จะไปสร้างสันติสุขให้แก่โลกได้อย่างไร

มนุษย์ต้องมีความคิดที่จะก้าวต่อไป ต้องข้ามพ้นความคับแคบ พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักขึ้นมา ให้ไม่คิดแค่ว่าจะสร้างความยิ่งใหญ่ให้แก่รัฐของตน แล้วก็ทำให้รัฐอื่นต้องแตกสลายย่อยยับไป แต่ทำอย่างไรจะอยู่ดีด้วยกัน ให้ประโยชน์ของเราเป็นส่วนร่วมที่แผ่กระจายไปยังโลก ที่มีรัฐต่างๆ และมีมนุษย์เหมือนอย่างเราพวกอื่นๆ มากมายอยู่ร่วมกัน

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นผู้นำหลักธรรมนี้มาใช้จริงจัง ในหลักแห่งนโยบายที่เรียกว่า **“ธรรมวิชัย”** คือแทนที่จะชนะด้วยศาสตราวุธ ก็ชนะด้วยธรรม

หลักนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ในจักกวัตติสูตร (เรียกเป็นไทยว่า จักรวรรดิสูตร ก็ได้) เป็นต้น คือมีในพระสูตรหลายสูตร ซึ่งมีพุทธดำรัสว่า “อภตฺถน อสฺสเถน ธมฺเมเน สฺเมเน อภิวิชฺชีย” นี่คือการที่พระไตรปิฎกของคำว่า **ธรรมวิชัย** ซึ่งเป็นหลักการปกครองของพระราชผู้เป็นจักรพรรดิ

“จักรพรรดิ” ในที่นี้ หมายถึง จักรพรรดิในความหมายเดิมทางธรรม ไม่ใช่จักรพรรดิแบบ emperor

ในเวลาที่แปลเป็นภาษาอังกฤษนั้น จกฺกวัตฺติ/จักรพรรดิ นี้ นักปราชญ์ในวงการภาษาบาลี แม้แต่ฝรั่ง เขาไม่แปลเป็น emperor หรือก แต่คนไทยเราเอา “จักรพรรดิ” มาเป็นคำแปลสำหรับ emperor กันเอง

ที่จริง คำว่าจักรพรรดิไม่ได้แปลว่า emperor ต้องบอกว่าเป็น emperor ในความหมายของไทย แต่ในวงวิชาการ จกฺกวัตฺติ/จักรพรรดิ เขาแปลกันว่า Universal Monarch หรือ Universal Ruler คือพระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองที่เป็น universal (ไม่ใช่เจ้าผู้ปกครอง empire)

พระมหากษัตริย์ที่เป็นจักรพรรดิแบบนี้ ต้องเป็นผู้ที่มีชัยชนะโดยไม่ต้องใช้ ศาสตร์ไม่ต้องใช้ทัศนคติ ไม่ต้องใช้การลงโทษ หรือเครื่องมือทำร้ายกัน แต่ชนะโดยธรรม คือชนะใจด้วยความดี และพระเจ้าอโศกก็นำหลักนี้มาใช้ จึงเรียกนโยบายของพระองค์ ว่า “ธรรมวิชัย” แล้วพระองค์ก็ทำสำเร็จด้วย จึงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด

ฝรั่งบางคนถือว่าพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นกษัตริย์ผู้เดียวในประวัติศาสตร์ที่ เขานับถือ เป็นผู้เดียวที่ยิ่งใหญ่จริงๆ ท่านผู้นี้คือ H. G. Wells ซึ่งเขียนไว้ในหนังสือชื่อ *Outline of History*

รวมความว่า พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นที่ชื่นชมนิยมนับถือ เพราะนำหลัก “ธรรมวิชัย” มาใช้ ซึ่งก็หมายความว่า พระองค์ได้เลิกแนวคิดของพระเจ้าปู่ที่ พร่าหมณ์จาดนักยะได้ปลุกฝังตั้งไว้

จากนักยะนี้เป็นผู้สร้างอาณาจักรมคธที่พระเจ้าจันทรคุปต์เป็นผู้เริ่มวงศ์ ปกครองและยิ่งใหญ่มา สมัยเดียวกับพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander the Great) คือ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชพิชิตดินแดนมากมายมาจนถึง ชายแดนประเทศอินเดีย ได้ได้แคว้นโยนก (ฝรั่งเรียก Bactria) ลงมาถึงดักสิลาราวปี ๓๒๖ ก่อนคริสต์ศักราช (ถ้านับเป็น พ.ศ. แบบเรา ก็ ๑๕๗) ตั้งทัพเตรียมจะบุกอินเดีย

ที่นั่น อเล็กซานเดอร์มหาราชได้พบกับจันทรคุปต์ที่เป็นปู่ของพระเจ้าอโศก ซึ่ง เวลานั้นยังไม่ได้อำนาจ ตอนแรกก็จะร่วมมือกัน แต่แล้วเกิดขัดใจกัน พระเจ้าอเล็ก-ซานเดอร์มหาราชก็จับจันทรคุปต์ขัง แต่หนีออกมาได้

เรื่องนี้ยืดยาว รวบรวมว่า ในฝ่ายของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชนั้น เสนาข้า ทหารเป็หน้ายการรบเต็มที เพราะได้รับราชาพาพันมาตลอด ก็เลยยกทัพกลับไปในปี ๓๒๕ ก่อนคริสต์ศักราช และจากนั้นอีก ๔ ปี (บางตำราว่าในปี 325 B.C. นั่นเอง) จันทร คุปต์ก็โค่นราชวงศ์นั้นทะลงได้ และตั้งราชวงศ์โมริยะ (เรียกอย่างสันสกฤตว่า เมารยะ)

นี่คือพระอัยกาหรือปู่ของพระเจ้าอโศกมหาราช อโศกที่เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ที่สุดของชมพูทวีป หรือพูดคร่าวๆ คืออินเดีย

เป็นอันว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ล้มเลิกนโยบายแบบของพระเจ้าจันทรคุปต์ ที่พร่าหมณ์จาดนักยะวางไว้ ที่มุ่งให้สร้างคามยิ่งใหญ่แห่งรัฐของตน บนความย้อยยับ ของรัฐอื่นๆ เปลี่ยนมาใช้นโยบาย “ธรรมวิชัย” ที่ว่าทำอย่างไรจะให้รัฐทั้งหลายและมวล มนุษย์อยู่ดีด้วยกันด้วยความสงบสุข เพราะฉะนั้นจึงบอกว่า ไม่ใช่ รัฐศาสตร์เพื่อชาติ แต่เป็น รัฐศาสตร์เพื่อโลก

ถ้าจะนำโลกขึ้นไปสู่ความพ้นปัญหา

ต้องมีความเข้มแข็งทางปัญญาเหนือกว่าผู้ที่ชนะการแข่งขัน

ที่พูดกันว่าอารยธรรมปัจจุบันเจริญนักหนานั้น แม้กระทั่งบัดนี้ มนุษย์ก็ยังไม่สามารถก้าวขึ้นไปถึงหรือแม้แต่เฉียดใกล้รัฐศาสตร์เพื่อโลกอันนี้เลย

คนไทยเรา ในเมื่อมีหลักธรรมอันนี้ ที่พระพุทธศาสนาได้มอบให้ไว้ เราก็ควรจะก้าวออกหน้าไปได้ ด้วยจิตสำนึกกว่า เราควรจะมีอะไรให้แก่โลกนี้บ้าง เราไม่ควรมาติดอยู่แค่จะแข่งขันในระบบแห่ง *รัฐศาสตร์เพื่อชาติ* เท่านั้น

แม้แต่จะแข่งขันสู้กันให้ชนะเขาได้ในยุคโลกาภิวัตน์แห่งการแข่งขันทางธุรกิจ เป็นต้นนี้ เราก็ต้องมีความเข้มแข็งให้มากพอ จึงจะเดินหน้าไหว แล้วเราจะมาอ่อนแอ ปวกเปียกมัวเมาลุ่มหลงอยู่ได้อย่างไร เราก็ต้องมีความเข้มแข็ง สร้างกำลังงานพัฒนา คนของเราให้มีพลังความสามารถขึ้นมา

โดยเฉพาะ **ความเข้มแข็งทางปัญญา** ต้องมีให้มาก ถ้าไม่มีปัญญา ก็มีติดบอดไปไหนไม่รอด ถึงจะมีกำลังกาย และกำลังอาวุธอย่างเยี่ยมยอด ก็ได้แค่คอยฟังพามา แต่มีกำลังจิตใจเข้มแข็ง ก็ติดตันไปไม่ตลอด ต้องมีปัญญาที่เยี่ยมยอด จึงจะชนะเขาได้ เราจึงต้องมาเน้นการสร้างคนของเราให้มีกำลังปัญญา แล้วเราจึงจะสามารถมีชัยชนะที่แท้จริงในโลกาภิวัตน์ ในโลกแห่งการแข่งขันนี้ได้

แต่เราไม่ควรมีเป้าหมายเพียงแค่นั้น เราจะต้องมองต่อไปให้ถึงจุดหมายที่แท้ของอารยธรรมที่ว่า เราจะต้องแก้ปัญหาของโลกที่ติดจมอยู่ในการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน การแย่งชิงอำนาจ และการทำลายผู้อื่นรัฐอื่น เพื่อประโยชน์แห่งรัฐของตน ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหานี้ได้ ชาวพุทธที่ว่ามีศาสนาแห่งโพธิปัญญา จะต้องคิดให้ได้ในระดับนี้

ในชาตกมีคำสอนประเภทนี้ ขอให้ไปศึกษาดู *ทำไมจึงเรียกพระมโหสถว่าเป็นผู้สูงสุดในด้านปัญญาบารมี?* ก็เพราะมโหสถสามารถใช้ปัญญาสยบศัตรูที่จะมาทำร้ายประเทศชาติของท่าน โดยไม่ต้องทำร้ายเขา และทำให้เป็นไมตรีกันได้ คือเอาชนะโดยธรรม เอาชนะโดยไม่ต้องทำร้ายเขา

เคยพูดบ่อยๆว่า ที่พระพุทธเจ้าสอนว่า เรายังไม่ระงับด้วยการจงใจเรานั้น ไม่ใช่ว่าเขามาทำร้ายเราแล้ว เราไม่ต้องจงใจเราก็คือเราอยู่เฉยๆ ปล่อยให้เขาฆ่า ไม่ใช่อย่างนั้น

คนไทยมักไปติดหรือตันอยู่แค่นั้น คือคิดแค่ว่า เขามาทำร้ายเรา ช้อ เวิร์จะจับ ด้วยการไม่จ้องเวร เราก็นอนให้เขาฆ่าเสียดี ๆ หรือเขาทำร้ายเสร็จแล้ว เราไม่ตาย ก็แล้วไป จบแค่นั้น ไม่ใช่อย่างนั้น

พระพุทธเจ้าสอนไว้ อย่างในชาดก เช่นมโหสถชาดกนี่ชัดเจนมาก ฝ่ายศัตรูเขามุ่งร้าย เราไม่ได้คิดมุ่งร้ายเขา เขายกทัพมาเลย จะมาทำสงครามฆ่าฟันเอาเราเป็นเมืองขึ้น แล้วมโหสถคิดและทำอย่างไร ที่แน่ ๆ ก็คือ มโหสถไม่ต้องการทำร้ายเขา แต่ก็ต้องรักษาบ้านเมืองและประชาชนให้อยู่ดีด้วย

เมื่อไม่ต้องการทำร้ายเขา ก็ต้องเอาชนะเขาด้วยวิธีที่ไม่ต้องทำร้ายตอบ มโหสถต้องคิดหนัก แต่ที่สำคัญคือต้องมีปัญญาที่จะคิด ขยายความว่า ต้องมีปัญญาที่รู้ได้แจ่มจริง และที่คิดได้ชัดเจน

ยกตัวอย่าง มโหสถนอกจากรู้เชี่ยวชาญในหลักวิชาการด้านรัฐศาสตร์และยุทธศาสตร์แล้ว ก็รู้ข้อมูลและแสวงหาข้อมูลของฝ่ายที่ทำตัวเป็นศัตรูจนรู้เขาละเอียดลออทั่วตลอดทุกจุดทุกด้าน แล้วจากความรู้นั้นก็คิดจัดคิดวางแผนดำเนินการเป็นขั้นเป็นตอนที่จะทำให้ปฏิบัติการของฝ่ายที่คิดร้ายนั้นเป็นหมัน หรือไม่ก็กลายเป็นการก้าวเข้าไปในกับดักที่แม้ไม่ถูกทำร้าย แต่ก็เดินไม่ได้ จนในที่สุด ฝ่ายที่คิดร้ายนั้นต้องหยุดยอมแต่โดยดี

คนที่จะชนะเขาโดยไม่ต้องทำร้ายเขา ที่เรียกว่าไม่ชนะด้วยเวรนั้น ต้องเก่งกว่าคนที่คิดจะทำร้ายเป็น ๑๐ เท่า เพราะฉะนั้น คนที่จะสร้างโลกให้มีสันติสุขที่แท้จริงจะต้องเป็นคนที่พัฒนาอย่างสูง ถ้าเรามัวมาเพลิดเพลिनมัวเมากันอยู่ อ่อนแอพวกเปี้ยก โดยเฉพาะอ่อนปัญญา (หรือเบาปัญญา) ก็ไปไม่รอด

เราจะต้องสร้างคนของเราให้มีคุณภาพเหนือกว่าประเทศที่ก้าวหน้าพัฒนาแล้วในการแข่งขันนี้เสียอีก เราต้องเหนือเขาจริงๆ โดยเฉพาะเหนือทางปัญญา เพราะฉะนั้นเราจะมัวมานิ่ง มานอน มาเพลิดเพลिनมัวเมาอยู่ได้อย่างไร เราต้องเร่งรัดกัน

ขั้นที่ ๑ เราต้องสามารถชนะในการแข่งขันนี้ อย่างน้อยไม่ให้เรามาครอบงำเราได้

ขั้นที่ ๒ เหนือกว่านั้นก็คือ เราจะต้องก้าวขึ้นไปสู่การแก้ปัญหาของโลกที่เปียดเปี้ยนซึ่งกันและกันอยู่ที่นี่ เปลี่ยนแปลงโลกนี้ให้เป็นโลกที่มีสันติสุข นำเอารัฐศาสตร์เพื่อโลกไปสถาปนาในโลกยุคปัจจุบัน หรือโลกาภิวัตน์ให้ได้

ชาวพุทธควรจะมาปลุกใจกันในเรื่องเหล่านี้ มาสร้างความเข้มแข็งในตัว แล้วเราจะก้าวไปได้จริงๆ เพราะเรามีหลักการแล้ว เรื่องมโหสถชาดกขอให้ไปศึกษาให้ดีว่า ปัญหาของพระมโหสถเป็นอย่างไร

ปัญญาย่อมมโหสถนั้น สาระสำคัญก็คือ ท่านสามารถใช้ปัญญาเอาชนะศัตรูที่มุ่งร้ายต่อเราด้วยการไม่ทำร้ายตอบเขา และนอกจากไม่ทำร้ายตอบเขาแล้ว ยังสามารถทำให้เขายอมสยบ ยอมเป็นมิตร เพื่ออยู่ด้วยกันอย่างดี มีสันติสุขสืบไป

เห็นได้เลยว่า การใช้ปัญญาขั้นนี้ยากที่สุดในโลก เอาชนะด้วยศาสตราวุธยังง่ายกว่า แต่ทั้งโลกก็ต้องยอมรับว่า ถ้าไม่ก้าวไปถึงรัฐศาสตร์เพื่อโลกแบบนี้ โลกก็ไม่มีทางมีสันติสุข จะทำอย่างไรได้ ถึงจะยากก็ต้องทำ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว โลกนี้จะไม่มีความหวัง

ตามสภาพเวลานี้พูดได้ว่า ความหวังในสันติภาพไม่มีเลยในโลก มีแต่ความคิดที่จะเบียดเบียนทำร้ายทำลายกัน มนุษย์อยู่กันด้วยความหวาดกลัว อยู่กันด้วยความไม่อำนาจ ทั้งใฝ่อำนาจ แล้วก็กลัวด้วย

อย่างประเทศใหญ่ๆ ที่พัฒนาแล้ว ไม่ใช่ว่ามุ่งอำนาจยิ่งใหญ่อย่างเดียว แต่ในการรักษาอำนาจความยิ่งใหญ่ นั้น เขาก็มีความหวาดกลัวมาก ยิ่งใหญ่ ก็ยิ่งกลัว โดยเฉพาะกลัวสูญเสียอำนาจ และความกลัวนั้นทำให้หวาดระแวง เมื่อหวาดระแวงก็ทำให้ต้องกำจัดคนอื่น ต้องทำร้ายเขาก่อน เพื่อป้องกันไว้ เพื่อไม่ให้เขามีกำลังขึ้นมาเป็นคู่แข่งหรือเป็นอันตรายแก่ตัว

“ความกลัว” นี้แหละเป็นตัวร้าย อย่างมองแค่ความโลภอยากได้ผลประโยชน์ หรือความอยากได้อำนาจเท่านั้น ไม่ใช่อย่างนั้นหรอก ความกลัวนี่ร้ายยิ่งนัก

คนไม่มีอำนาจก็กลัว คนมีอำนาจก็กลัว ทั้งสองฝ่ายกลัว แต่คนกลัวที่ไม่มีอำนาจ ทำอะไรเขาไม่ได้ ได้แต่หนี แบกทุกข์ไว้ที่ตัว ส่วนคนกลัวที่มีอำนาจนี้ร้ายที่สุดเลย เพราะว่า เพียงแค่หวาดระแวงขึ้นมา เขาอาจจะทำร้ายผู้อื่นให้พังพินาศยับเยินไปหมด เพื่อให้ตัวอยู่ได้ ตัวเองทุกข์แล้ว ทำให้คนอื่นยิ่งทุกข์อย่างหนัก เพราะฉะนั้น ท่านจึงถือว่าความกลัวเป็นเรื่องสำคัญ ความหวาดระแวงเป็นเรื่องร้ายแรงอย่างยิ่ง

เราอย่าไปมองเฉพาะความโลภอยากได้ผลประโยชน์ และความอยากใหญ่มีอำนาจเท่านั้น แต่ความโลภและห่วงหวงอำนาจนั้นจะพ่วงเอาความระแวงหวาดกลัวมาด้วย หลักการหลายอย่างทางรัฐศาสตร์ที่สร้างกันขึ้นมา ก็สืบเนื่องมาจากความหวาดระแวง และความหวาดกลัวว่า ชาติอื่นรัฐอื่นใหญ่ขึ้นมา จะเป็นภัยแก่ตน หรือแม้เพียงแข่งกับตน เป็นต้น ก็เป็นกันมาอย่างนี้

เพราะเหตุนี้จึงว่ามา **รัฐศาสตร์เพื่อชาติ** จึงไม่อาจสร้างสันติภาพที่แท้จริงได้ และเราจึงต้องก้าวต่อไปให้ถึง **“รัฐศาสตร์เพื่อโลก”**

พระสงฆ์ต้องเป็นกัลยาณมิตรหลักของชาวบ้าน

ต้องจุดสังคัมไทยขึ้นจากความประมาทมัวเมาให้ได้

ได้พูดมานานมากแล้ว วันนี้ได้พูดถึงธรรมเนียมในแง่ของการสร้างสรรค์ชาติประเทศ และสังคัมของโลก ให้มีสันติสุข ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญในยุคนี้ ที่เราจะต้องก้าวต่อไป แต่ที่พูดมาทั้งหมดนี้ไปเน้นที่ผู้ปกครอง ท่านผู้นำ ผู้บริหารประเทศชาติ จึงขออย่าอย่าลืม ต้องมองดูพระด้วย พระนี้แหละสำคัญมาก

เราบอกว่าท่านผู้นำผู้บริหารประเทศชาติจะต้องเป็นกัลยาณมิตร มาชักจูงประชาชนให้มีกำลังใจเข้มแข็ง มีความเพียรพยายาม ไม่ประมาท ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ไม่อ่อนแอ ไม่ระย่อทอดถอย แล้วร่วมใจกันสร้างสรรค์ต่างๆ อันนี้จะเป็นความสำเร็จที่แท้

ผู้นำที่ยิ่งใหญ่จริงๆ คือ ผู้นำที่สามารถเอาหลักความจริง หลักความถูกต้อง เอาประโยชน์ที่แท้ มาเป็นที่อ้างอิงที่จะให้ประชาชนร่วมแรงร่วมใจกันในการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคัม โดยไม่ต้องอาศัยความโลภหรือความโกรธมาเป็นเครื่องกระตุ้นเร้า เราก็หวังอย่างนี้ จึงขอท่านผู้นำอย่าได้มานำให้ประชาชนลุ่มหลงมัวเมาอะไรเลย

ที่นี้อีกฝ่ายก็พระนี่แหละ อย่าได้ไปมองเฉพาะท่านผู้นำ หรือผู้บริหารบ้านเมืองเท่านั้น พระนี่บางทีก็ทำหนักเหมือนกัน คือไม่เอาหลักพระพุทธศาสนาไปสอน ไม่ไปกระตุ้นปลุกเร้าประชาชนให้ไม่ประมาท แต่กลับไปทำในทางที่ตรงข้าม

พระต้องตั้งมั่นในหลักที่พระพุทธเจ้าสอน และนำประชาชนไปตามหลักนั้น หลักที่พระพุทธเจ้าทรงสอนย้ำนักก็คือ ให้ไม่ประมาท แม้กระทั่งจะบริณีพพานก็ตรัสเป็นปัจฉิมโอวาทว่า **ให้ไม่ประมาท** พระก็ต้องเป็นผู้นำในความไม่ประมาท และพระก็จะต้องไปชักจูงสั่งสอนญาติโยมประชาชนให้ไม่ประมาท

ให้ไม่ประมาทในอะไร ก็คือ ให้ไม่ประมาทในการนำหลักและข้อปฏิบัติที่ดีที่ถูกต้องในการพัฒนาชีวิตสังคัม มาใช้ มาดำเนินการสร้างสรรค์ชีวิต สร้างสรรค์ครอบครัว เช่นทำกิจการอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น แต่ถ้าพระไปชักจูงในทางตรงข้าม ก็กลายเป็นชักจูงให้ประมาท

ชักจูงให้ประมาท ก็คือ ให้เขาลุ่มหลงมัวเมา ให้หวังผลจากการอ่อนวอน จาก การดลบันดาล จากการรวยทางลัด จากการหวังโน่นหวังนี่ที่เลื่อนลอย เช่นไปขูดเลขขูด หวยอะไรต่างๆ พูตรวมสั้นๆ ว่า **รวยลัด-ลาภลอย-คอยผลดลบันดาล** นี่คือพระไปนำคน ในทางที่ประมาท ซึ่งเวลานี้กลายเป็นว่าพระได้มีส่วนสำคัญในการชักนำด้านนี้

ถึงเวลาแล้ว ที่พระเราจะต้องเข้าสู่ทางปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักที่พระพุทธเจ้า สอน และเป็นกัลยาณมิตรของประชาชนชาวบ้าน ที่จะนำเขาไปในทางที่ถูกต้องนั้น ไม่ใช่กลายเป็นผู้ทำลายหลักนั้นเสียเอง

พระนั้น ถ้าทำไม่ดี ก็กลายเป็นผู้ทำลาย และทำลายได้ทั้งหมด เริ่มตั้งแต่ ทำลายคำสอนของพระองค์ แม้แต่ทำลายพระพุทธเจ้าก็ได้ หรือกลายเป็นปฏิปักษ์ต่อ พระพุทธเจ้า อย่าง **พระที่ไปชักจูงประชาชนให้ประมาท** คือให้ปฏิบัติตรงข้ามกับคำสอน ของพระองค์ **ก็เท่ากับเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธเจ้า**

เพราะฉะนั้น ถึงเวลาที่ชาวพุทธจะต้องชัดเจน ว่าอะไรเป็นพระพุทธศาสนา เรา ปล่อยปละละเลยกันมานานแล้ว อยู่กันแบบเรื่อยเปื่อย หลักอะไรก็ไม่รู้ ความเป็นพุทธ หรือไม่ใช่พุทธอยู่ตรงไหน ก็ไม่สนใจ ที่ว่าเป็นพุทธเป็นอย่างไรก็ได้ นี่คือ **“สังคมแห่งความ ประมาท”** ถ้าขึ้นอยู่กันอย่างนี้ เราจะสร้างประเทศชาติขึ้นไปได้อย่างไร

เพราะฉะนั้น จะต้องมาปลุกเร้ากระตุ้นเตือนกัน ให้เข้มแข็งขึ้นมา ให้ไม่ ประมาท ให้มีความเพียรในทางที่ดี นี่ไม่ใช่ปลุกให้ไปโกรธไปเกลียดเคียดแค้นอะไรกัน แต่ให้มาคิด ให้มาทำ ให้มาช่วยกันสร้างสรรค์ อย่างน้อยให้ดูใจคิดบ้างว่า อะไรนะ เป็นพระพุทธศาสนา หลักการของพระพุทธศาสนาว่าอย่างไร ที่เรียกว่าเป็นชาวพุทธ นั้น เราจะต้องทำอะไรบ้าง

ถ้าจะมาปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ ก็ต้องรู้แล้วว่า การเป็นพุทธมามกะนี่คือ เป็นอย่างไร จะต้องเชื่ออย่างไร ต้องรู้อะไร และต้องทำอะไรบ้าง แต่นี่ พอลถามว่าเป็น พุทธมามกะ คือเป็นอย่างไร จะต้องรู้อะไร จะต้องทำอะไร จะต้องเป็นอยู่อย่างไร พุทธ ศาสนาสอนว่าอย่างไร ไม่รู้สักอย่าง

วันนี้ได้ทราบว่ามี การปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ ญาติโยมจะต้องไปถามว่า ท่านที่ปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะวันนี้ รู้ไหมว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไร ลองบอกมาสัก ๒ ข้อ แล้วตัวท่านจะต้องทำอะไรบ้าง ไม่อย่างนั้นท่านจะเป็นพุทธมามกะได้อย่างไร

นี่เราก็ปรารถนาดีต่อกัน ไม่ได้แกล้งว่าอะไร แต่ต้องพูดไว้บ้าง เป็นการเสริมสติ รวมความก็คือ **มาชวนกันให้ไม่ประมาท** นั่นเอง

เสรีภาพที่เลื่อนลอยไม่รู้จุดหมาย

ทำลายประชาธิปไตยของคนที่ได้รับการศึกษา

เวลานี้ สังคมนั้นถึงจุดวิกฤตแล้ว ย่ำแย่แล้ว คนไทยต้องมาช่วยกันสร้างสรรค์ชีวิต สร้างสรรค์ครอบครัว สร้างสรรค์สังคมของตัวเองขึ้นมา ให้เป็นชีวิต เป็นครอบครัว เป็นสังคม ที่ไม่ประมาท โดยเฉพาะ **ไม่ประมาทในการศึกษา** คือไม่ประมาทในการสำรวจตรวจตราและฝึกฝนพัฒนาชีวิตของตน ในการพัฒนากาย วาจา จิตใจ และปัญญาของตน พร้อมทั้งพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม กับเพื่อนร่วมโลกร่วมสังคมต่างๆ ให้ดี ร่วมกันทำให้ประเทศชาติสังคมและโลกนี้ร่มเย็นงอกงามอยู่ในสันติสุขต่อไป

เมื่อรู้จักจุดของปัญหาและรู้แนวทางในการสร้างสรรค์อย่างนี้แล้ว ถ้าเราตื่นขึ้นจากความประมาท ก็จะเกิดมีพลังที่จะทำการต่างๆ อย่างมีจุดหมาย

ตอนนี้แหละ พวกเสรีภาพและหลักการอะไรต่างๆ ที่ประชาธิปไตยให้ไว้ ก็จะมี ความหมายขึ้นมา เราก็จะใช้เสรีภาพเป็นต้นนั้นอย่างมีจุดหมายด้วย โดยถูกต้องตามหลักการ ในการที่จะพัฒนาชีวิต ในการแสวงปัญญา ในการทำสิ่งดีงาม ในการนำเอา ศักยภาพที่มีอยู่ ที่ได้พัฒนาออกมาเป็นความรู้ความสามารถสติปัญญาที่สูงงอมแล้ว เอามาเพื่อแม่แก่กัน และเอามาร่วมกันในการสร้างสรรค์ชีวิตสังคมประเทศชาติ

ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่มีเป้าหมาย ไม่มีแนวคิด ไม่เห็นทิศเห็นทาง มีแต่ความประมาท **เสรีภาพ** ที่ประชาธิปไตยให้ไว้ ก็จะกลายเป็นเสรีภาพที่ไม่สนองจุดหมายของประชาธิปไตย แต่จะเป็นเสรีภาพที่ทำลายประชาธิปไตยเสียเอง

เวลานี้ก็น่ากลัวเหมือนกันว่า เสรีภาพที่ฟุ้งๆ กันอยู่ กำลังเป็นเสรีภาพที่ทำลายประชาธิปไตย ทำลายอย่างไร

ดูง่าย ๆ เสรีภาพของคนจำนวนมาก ถูกใช้ไปเพื่อสนองโลภะ เขาใช้เสรีภาพเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ เป็นเสรีภาพในการประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่น และระบบแก่งแย่งแข่งขันก็เอื้อเสียด้วยที่จะทำให้เกิดภาวะเช่นนี้

เพราะฉะนั้น ในการใช้เสรีภาพ คนจึงไม่รู้ตัวเลยว่าตนเองนั้น กำลังใช้เสรีภาพเพื่อสนองราคะ สมองโลภะ สมองโทสะ สมองตัณหา สมองมานะ ที่เป็นเรื่องของความเห็นแก่ตัวเท่านั้น แล้วเสรีภาพแบบนี้จะช่วยสร้างสรรค์สังคมได้อย่างไร ประชาธิปไตยจะมีหรือจะพัฒนาได้อย่างไร

ประชาธิปไตยมีเสรีภาพไว้เพื่ออะไร? ว่ากันในขั้นพื้นฐานที่สุด ก็เพื่อให้มีช่องทางที่แต่ละคนจะได้พัฒนาชีวิตของตัวเองให้ดีให้สมบูรณ์ เพราะชีวิตของคนเราเกิดมามีคุณสมบัติไม่เพียงพอที่จะอยู่ได้อย่างดี ยังไม่ถึงงาม ยังไม่เลิศไม่ประเสริฐขึ้นมาในทันที ยังต้องการโอกาสในการที่จะฝึกหัดพัฒนาศึกษาสืบไป

พูดง่าย ๆ ว่า ชีวิตต้องการเสรีภาพ เพื่อให้โอกาสแก่การศึกษา ที่เป็นสิทธิและหน้าที่พื้นฐานที่สุดของมนุษย์ นี่คือความต้องการเสรีภาพในระดับของชีวิต

เพราะฉะนั้น เราจะต้องพัฒนาชีวิตของเราให้เป็นที่อยู่ดีมีความเจริญงอกงามขึ้นมา เราต้องมีเสรีภาพในการที่จะได้จะถึงสิ่งและสภาวะที่เกื้อกูลต่างๆ ที่จะใช้จะช่วยพัฒนาชีวิตของตนให้เป็นที่อยู่ดีขึ้นไปสู่ความสมบูรณ์

เมื่อคนพัฒนาชีวิตของเขาให้ดีให้พร้อมขึ้นมา เขาก็มาพัฒนาครอบครัว พัฒนาชุมชน และพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นด้วย เขาพัฒนาตัวเองยิ่งพร้อมยิ่งดีเท่าใด เขาก็ยิ่งช่วยพัฒนาครอบครัวตลอดถึงสังคมได้พร้อมได้ดีมากขึ้นเท่านั้น

ที่นี้ก็มาถึงความต้องการเสรีภาพในระดับของสังคม ตามที่ถามว่า ประชาธิปไตยมีเสรีภาพไว้เพื่ออะไร ว่ากันในขั้นพื้นฐานระดับสังคม สังคมต้องการเสรีภาพ เพื่อให้โอกาสที่แต่ละบุคคลจะได้มีช่องทางที่จะมีจะให้ความเป็นส่วนร่วม โดยนำเอาสติปัญญาความรู้ความสามารถของตน มาบอกมาแจ้งมาถ่ายทอดแก่กันมาร่วมและมารวมกันในการสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติ พร้อมทั้งได้รับประโยชน์จากสังคมที่ตนได้ร่วมสร้างสรรค์

เช่นอย่างที่ว่า เมื่อเรามีเสรีภาพที่จะแสดงออก เรามีสติปัญญาความรู้ความสามารถอะไรอย่างไร เราก็เอาสติปัญญาความรู้ความสามารถนั้นมาบอกแจ้งแสดงถ่ายทอดแผ่ขยายประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคมได้

แต่ถ้าเราไม่มีเสรีภาพ สติปัญญาความรู้ความสามารถของเราที่มีอยู่ ก็เท่ากับถูกปิดกั้น ความสามารถของบุคคลก็ไม่เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม ตัวเองก็พัฒนาชีวิตไม่ได้ พัฒนาสังคมไม่ได้

เพราะฉะนั้น เขาจึงให้มีหลักการแห่งเสรีภาพในสังคมประชาธิปไตย เพื่อว่าคนที่เป็นสมาชิกอยู่ร่วมสังคม จะได้ใช้เสรีภาพเพื่อพัฒนาชีวิตของตนเอง และเมื่อพัฒนาชีวิตของตนให้ดีงามมีความสามารถขึ้นมา ก็มีโอกาสนำเอาความรู้สติปัญญาความสามารถนั้นไปเพื่อแผ่เผยแพร่ให้ผู้อื่นในสังคมร่วมได้ประโยชน์ และพัฒนาสังคมไปด้วย

ความมุ่งหมายของเสรีภาพในขั้นพื้นฐานอีกอย่างหนึ่งก็คือ เสรีภาพมิไว้เพื่อให้คนมีโอกาสที่จะบอกแจ้งและสนอง *ความต้องการ* ต่างๆ ซึ่งโดยหลักใหญ่ก็พุ่งมากับโอกาสในการที่จะพัฒนาชีวิตและเป็นส่วนร่วมของสังคมนั่นเอง กล่าวคือ ในการพัฒนาชีวิตก็ตาม ร่วมสร้างสรรค์สังคมก็ตาม ย่อมต้องการปัจจัยเอื้อต่างๆ ซึ่งอาจจะต้องขาดยังพร่องและควรจะต้องหาทางจัดอำนวยให้ จึงต้องมีโอกาสบอกแจ้งแสดงความต้องการนั้น

น่าสังเกตว่า เวลานี้ คนมักมุ่งจะเอาเสรีภาพเฉพาะในแง่ของการได้รับโอกาสที่จะสนองความต้องการของตน และความต้องการนั้นก็มักเป็นเรื่องปะปะ เช่น เพียงเพื่อจะสนองตัณหา สมองราคาจะ สมองโทสะ สมองโมหะ ซึ่งไม่เกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตและการสร้างสรรค์สังคม ไม่สนองจุดหมายของประชาธิปไตย

รวมความว่า เสรีภาพในสังคมประชาธิปไตยนั้น มีจุดหมาย อยู่ในระบบแห่งความสัมพันธ์ ไม่ใช่เสรีภาพที่เลื่อนลอยหรือจบในตัวของมันเอง

ประชาธิปไตยไม่สำเร็จแค่เสียงข้างมากเป็นใหญ่

ประชาธิปไตยสัมฤทธิ์ เมื่อการศึกษาได้พัฒนาคนส่วนใหญ่

ถ้ามองความหมายของเสรีภาพผิด ก็มองความหมายของประชาธิปไตยผิดด้วย ประชาธิปไตยนั้น ไม่ใช่แค่ว่าคนส่วนมากหรือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ ไม่ใช่แค่เอาความต้องการของคนส่วนมากเป็นใหญ่

ถ้าเอาแบบนี้ ก็เหมือนนักเรียนกับครู เข้าโรงเรียนวันนี้ พอระซังแก๊ง เข้าแถวเรียบร้อยแล้ว เข้าชั้นเรียน พอเข้าชั้นปุ๊บพร้อมกันแล้ว ครูก็ปรึกษานักเรียน

“นักเรียนทั้งหลาย เรามาตกลงกันเสียงกันซิว่า วันนี้เราจะเรียนหรือจะเล่น”

ปรากฏว่านักเรียนส่วนใหญ่บอกว่า “เล่น” นี่ประชาธิปไตยสำเร็จแล้ว ประชาธิปไตยแบบนี้ดีไหม ก็ลองคิดดูเถิด ประชาธิปไตยที่ใช้เสรีภาพเพื่อสนองความต้องการแบบปะปะเลื่อนลอย สมองตัณหา สมองโลภะ สมองราคะ สมองโทสะ สมองมานะ อะไรพวกนี้ เป็นประชาธิปไตยจริงหรือ

ตัวอย่างที่ยกมานี้ ไม่ใช่จบแค่นั้น แต่มันเป็นบทพิสูจน์ที่ทำทลายระบบประชาธิปไตยด้วย

ทำทายเป็นไร คือ มันทำทายเป็นไร การพัฒนาประชาธิปไตยจะสำเร็จหรือไม่ ประชาธิปไตยที่แท้จะมีได้จริงไหม

เมื่อนักเรียนส่วนมากลงคะแนนเสียงว่าให้เล่น-ไม่เรียน นั่นคงเป็นการแสดงความต้องการแบบเปะปะ หรือความต้องการดิบ

คุณครูที่ดี ย่อมไม่ติดตันแค่นั้น แต่จะช่วยให้เด็กให้พัฒนาขึ้นสู่ประชาธิปไตย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ เช่น ชี้แจงอธิบายถกเถียงสนทนา

เมื่อนักเรียนรู้เข้าใจความจริง มองเห็นคุณค่า ประโยชน์ และเหตุผล เป็นต้นของการเรียนแล้ว ถ้ารู้ตระหนักจริง ความต้องการของเขาจะเปลี่ยนไป คือกลายเป็น **ความต้องการที่พัฒนาแล้ว** หรือเป็น**ความต้องการของคนที่มีการศึกษา** คะแนนเสียงส่วนมากอาจจะบอกว่า “เรียน” ยังไม่เล่น

คุณครูและโรงเรียนจะทำการนี้สำเร็จหรือไม่ นี่เป็นบททดสอบที่ทำท่าย ซึ่งบอกในตัวว่าประชาธิปไตยมีทางที่จะงอกงามในสังคมนี้หรือไม่ และยืนยันหลักการที่ว่า **ประชาธิปไตยสัมฤทธิ์ได้ด้วยการศึกษา** ประชาธิปไตยด้วยการศึกษา และประชาธิปไตยเพื่อการศึกษา

จากที่ได้พูดมา ลองดูว่าเดี๋ยวนี้เขาใช้เสรีภาพกันเพื่ออะไร เสรีภาพมีประโยชน์เพื่อสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยหรือเปล่า เป็นไปตามหลักการของประชาธิปไตยหรือเปล่า

เดี๋ยวนี้ เขาไม่ถามกันว่าประชาธิปไตยมีเสรีภาพไว้เพื่ออะไร ตามหลักการจะต้องคำนึงถึงเรื่องนี้ เมื่อมีประชาธิปไตย ก็ต้องมีเสรีภาพ แล้วทำไมต้องมีเสรีภาพคนในสังคมนี้ต้องมีคำตอบ

แต่เดี๋ยวนี้ คนสักว่ามีเสรีภาพ มองแค่รูปแบบถ้อยคำ แล้วความหมายก็คลาดเคลื่อนเพี้ยนไปหมด เสรีแล้วก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ เสรีภาพก็ไม่สนองจุดหมายของประชาธิปไตย แล้วในที่สุด **เสรีภาพก็จะทำลายประชาธิปไตยนั้นเสียเอง**

สังคมจะเป็นประชาธิปไตยได้ ต้องมีความดีงาม ต้องเป็นสังคมแห่งสติปัญญา เป็นสังคมของผู้มีการศึกษาพัฒนาแล้ว ไม่เช่นนั้นจะไปไม่รอด ถ้าจะสร้างสังคมประชาธิปไตย อย่างน้อยก็ต้องรู้จักใช้เสรีภาพให้ถูกต้อง

ถ้าคนไทยมีจิตใจใหญ่กว้างเป็นชาวพุทธถึงขั้น ก็จะไปถึงจุดหมายใหญ่แห่งการสร้างสรรค์โลกที่สันติสุข

วันนี้ก็เลยพูดกับญาติโยมเสียยาวนาน รวมแล้วก็คือ เป็นภาระของพุทธบริษัท ทั้ง ๔ ทั้งที่เป็นพระสงฆ์ ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์ ทั้งที่เป็นชาวบ้านราษฎร จนถึงผู้นำผู้บริหาร ประเทศชาติแผ่นดินตลอดจนถึงโลก ต้องไม่มองแค่ประโยชน์และความยิ่งใหญ่ที่จำกัด ผูกพันอยู่กับตัว

ขอบเขตความคิดของพระพุทธรุคศาสนานั้น ไม่ใช่อยู่แค่ชาติหรือรัฐของตน แต่อยู่ที่การสร้างสรรค์สันติสุขของโลกทั้งหมด เรามีความคิดที่ชัดเจนในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งพูดได้โดยมั่นใจว่า พระพุทธรุคศาสนามีแนวคิด **รัฐศาสตร์เพื่อโลก** ซึ่งยังไม่เห็นที่ไหนอื่น เพราะมีกันแต่ **รัฐศาสตร์เพื่อชาติ** คือรัฐศาสตร์เพื่อผลประโยชน์และอำนาจแห่งรัฐของตนเอง

พระพุทธรุคศาสนาให้หลักนี้ไว้แล้ว และมีพระราชามหากษัตริย์ที่ทำไว้เป็นแบบอย่าง คือ พระเจ้าอโศกมหาราช แต่พอสิ้นสมัยของพระองค์ไป ไม่ซำก็เลิกหมด กลับไปสู่ยุคเก่า

พระเจ้าอโศกนั้นห้ามนักหนาในเรื่องการแสวงแสตงอำนาจเบียดเบียน ถึงกับทำศิวาจาริกไว้ ห้ามมิให้มีการบูชาอัญญา เป็นหลักการใหญ่อันหนึ่ง แต่ราชวงศ์สูงคะที่ล้มราชวงศ์ของพระเจ้าอโศก พอขึ้นครองราชย์บิ๊ป ก็ทันทีเลย ประกาศความยิ่งใหญ่ ด้วยการประกอบพิธีบูชาอัญญาอันยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า **อัสวเมธ**

การบูชาอัญญาที่เจียบหายไปเป็นศตวรรษ ก็เลยฟื้นมา ลัทธิแสวงอำนาจยิ่งใหญ่ก็ฟูขึ้นอีก แล้วเขาก็พยายามเสริมระบบวรรณะให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น กระแสโลกก็เลยไปกันอีกทางหนึ่ง การสร้างสรรค์โลกด้วย **ธรรมวิชัย** ก็หยุดชะงักและเลือนหายไป

คนไทยจะสามารถช่วยกันฟื้นหลักการสำคัญระดับนี้ให้คืนมาได้หรือไม่ ก็ขอให้มาช่วยกันคิดต่อไป บนพื้นฐานแห่งความรักความปรารถนาดีต่อกัน

ราษฎรก็ต้องมีความรักความปรารถนาดีเป็นกัลยาณมิตรให้แก่ผู้บริหารประเทศชาติ รัฐบาลก็ต้องเป็นกัลยาณมิตรให้แก่ประชาราษฎร์ ต่างก็มีน้ำใจปรารถนาดีต่อกัน ด้วยมุ่งจุดหมายอันเดียวกัน คือเพื่อให้ประเทศชาติสังคมร่มเย็นเป็นสุขเจริญงอกงาม และให้ประเทศชาติของเรามีกำลังมีความสามารถที่จะไปร่วมแก้ไขปัญหาของโลก เพื่อนำโลกสู่สันติสุขสืบต่อไป

หวังว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และสอนไว้ ซึ่งเริ่มที่วันวิสาขบูชานี้ จะมีความหมายเป็นประโยชน์ต่อชาวโลก ถ้าหากได้นำไปประพฤติปฏิบัติในแง่ต่างๆ ซึ่งวันนี้ก็ได้เห็นในแง่ของการเมืองการปกครอง ตลอดจนในเรื่องของสังคมโดยทั่วไป

ทั้งนี้ก็อาศัยพื้นฐานตั้งแต่การพัฒนาชีวิตของตน คือการที่ทุกคนต้องศึกษานั่นเอง เพราะว่าตามหลักธรรมที่แท้นั้น การศึกษาก็คือฝึกตนเองให้พัฒนาขึ้นไป ทั้งในศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งทางกาย วาจา ใจ ปัญญา ทั้งด้านพฤติกรรม ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และทางสังคม ทั้งด้านพัฒนาการทางจิตใจ ทั้งด้านพัฒนาการทางปัญญา

ถ้าทำได้แบบนี้ โดยมีจุดหมายที่ชัดเจนว่า จะทำเพื่อชีวิตที่ดี สังคมที่ดี และโลกที่ดีน่าอยู่อาศัย ก็จะเดินหน้าไปอย่างมั่นคง และมีความมั่นใจ

เวลานี้ จุดหมายของมนุษย์ต้องวาง ๓ อย่าง คือ *หนึ่ง* ชีวิตดี *สอง* สังคมดี *สาม* โลกที่น่าอยู่อาศัย จึงจะได้ครบหมด โดยมีองค์ประกอบ ทั้งด้านมนุษย์ที่เป็นชีวิตและบุคคล ทั้งสังคม และทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เราต้องมาช่วยกันสร้างสรรค์ต่อไป โดยมองอย่างถูกต้อง ให้เห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเหล่านี้ ว่ามันโยงถึงกันหมด

เมื่อปฏิบัติถูกต้องแล้ว ก็จะได้ผลสำเร็จด้วยกันหมดทุกด้าน ครบทั้ง ๓ แดน ทั้ง **ชีวิตดี สังคมดี โลกที่น่าอยู่อาศัย** หรือ **ชีวิตดีงาม โลกน่ารื่นรมย์ สังคมมีสันติสุข**

ขอให้พุทธศาสนิกชนมีกำลังใจที่จะช่วยกันนำธรรมของพระพุทธเจ้าไปศึกษาเพิ่มเติม ทำความเข้าใจให้ชัดเจน แล้วนำไปบอกเล่าแนะนำสั่งสอนกัน ตั้งแต่ในครอบครัวเป็นต้นไป และปฏิบัติให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติสังคมและชาวโลก

วันนี้เป็นวันดี ขออนุโมทนาโยมญาติมิตรทุกท่าน ที่มีน้ำใจเป็นบุญเป็นกุศล เป็นวาระอันเป็นมงคลแท้ที่เกิดจากกุศล ซึ่งเราได้ทำทั้งกาย วาจา ใจ

ขอน้อมนำบุญกุศลนี้ ประกอบเข้ากับคุณพระรัตนตรัย เป็นปัจจัยอภิบาลรักษาให้ทุกท่านเจริญงอกงามด้วยจตุรพิธพรชัย มีความร่มเย็นเกษมศานต์ มีกำลังในการที่จะร่วมกันสร้างสรรค์ชีวิต ครอบครัว สังคมประเทศชาติ และโลกนี้ ให้มีความร่มเย็นเป็นสุขสืบต่อไป อย่างยั่งยืนนาน

สลายความขัดแย้ง*

เข้มแข็งด้วยปัญญา

- ❁ -

- ๑ -

ขัดแย้งเป็น ให้ได้เห็นประโยชน์

ปฐกา: พระคุณเจ้าเจ้าคะ ในปัจจุบันนี้ ยังคงมีเรื่องราวที่เป็นปัญหาใหญ่ของสังคม คือ มักจะพุดกันเรื่อง *ความขัดแย้ง* อันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน หรือความต้องการไม่ตรงกัน

วิธีการที่จะทำให้ความขัดแย้งลดลง คิดดีต่อกัน และกลายเป็นความร่วมมือต่อกัน ควรจะเริ่มต้นจากจุดคิดหรือหลักคิดอย่างไร เจ้าคะ

ความพิเศษของมนุษย์ อยู่ที่ไม่ต้องเป็นทาสของความขัดแย้ง

วิสัยนา: ความขัดแย้งนั้น ในแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา คือ มันเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่แต่ละอย่างมีความเป็นไปของมัน เมื่อต่างอย่างต่างส่วนเป็นไปคนละทาง ก็ย่อมขัดแย้งกัน

แม้แต่เมื่อดำรงอยู่ตามปกติ สิ่งทั้งหลายก็ย่อมแตกต่างกันเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ความต่างต่างนั้นขัดกันบ้าง เข้ากันบ้าง แล้วทำให้เกิดความหลากหลาย และความสมบูรณ์

* คำวิสัยนาของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) แก่คุณจุฬารัตน์ นีริตติยกุล กรรมการผู้จัดการ บริษัท สื่อเกษตร จำกัด ที่วัดญาณเวศกวัน, วันอาทิตย์ที่ ๑๕ ธ.ค. ๒๕๔๕ (บันทึกเทป ธรรมบรรยายอายุพรปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๖) [พิมพ์ครั้งแรก มี.ค. ๒๕๔๖ รวมเล่มกับ นิติศาสตร์แนวพุทธ รัฐศาสตร์แนวพุทธ และ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ณ มิ.ย. ๒๕๕๘ ได้แยกพิมพ์เฉพาะเรื่อง โดยเติมชื่อวรรคหลัง เป็น *สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา* และจัดปรับเพิ่มเติมเล็กน้อย กับทั้งขอย่อหน้ามากมาย ให้อ่านสะดวก เข้าใจง่าย, พิมพ์ซ้ำรวมใน *การเมือง แต่ที่พระควรจะพูด*, พ.ย. ๕๗]

แต่มนุษย์เป็นธรรมชาติส่วนพิเศษที่สามารถจัดสรรความเป็นไปต่างๆ ให้เป็นไปตามเจตนาของตนได้ มนุษย์จึงเอาประโยชน์จากความขัดแย้งก็ได้ ปรับเปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นความประสานเสริมกันก็ได้ แม้แต่ความแตกต่าง แทนที่จะให้เป็นความขัดแย้ง มนุษย์ที่ฉลาด ก็อาจทำให้กลายเป็นส่วนเติมเต็มของกันและกัน

จากที่พูดมานี้ก็หมายความว่า ชั้นแรก **ต้องขัดแย้งเป็น** ถ้าขัดแย้งเป็น ก็เกิดประโยชน์ได้ เช่น แทนที่จะให้เป็นการกระทบกระทั่งระหว่างกัน คือการกระทบทางสังคม หรือแม้แต่การกระทบทางจิตใจ ก็ให้เป็นการมาช่วย **กระทบทางปัญญา** แล้วทำให้เกิดแนวคิด มุมมอง และเกิดสติปัญญาอะไรใหม่ ก็กลายเป็นดีไปได้

ข้อสำคัญก็คือ ความขัดแย้งนั้นต้องมาจากเจตนาที่ดี อันนี้แหละสำคัญ ถ้าความขัดแย้งนั้นเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศล โดยปรารถนาดีต่อกัน มุ่งหมายเพื่อความดีงาม ความเจริญ เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความร่มเย็นเป็นสุข ไม่คิดเบียดเบียนใคร ถ้าตั้งใจดีแน่นอน เจตนาจะเป็นตัวกำกับทำให้ความขัดแย้งไม่เสียหาย เพราะมีจุดร่วมหรือจุดประสาน คือเจตนาที่มุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน

แต่ที่เป็นปัญหาก็คือ ความขัดแย้งนั้น ถ้าเกิดจากเจตนาไม่ดีแล้ว ก็ยุ่ง เพราะฉะนั้น ตัวสำคัญก็คือ **เจตนา**

เจตนา ก็คือตัวความตั้งใจ ซึ่งเล็งไปที่จุดหมาย คนมีเจตนา ที่ว่ามีความตั้งใจ ก็คือมีจุดหมายนั่นเอง คือคนนั้นมีเป้าหมายอะไรแล้ว เขาก็ตั้งเจตนาทำไปเพื่อจุดหมายอันนั้น

ทีนี้ ถ้าเป็นเจตนาเพื่อจุดหมายที่ไม่ดี ก็เรียกว่าเป็นเจตนาที่เป็นอกุศล เมื่อเจตนาเป็นอกุศลแล้ว อะไรต่ออะไรก็พลอยไม่ดีไปหมดทั้งกระบวนการ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็เลยกลายเป็นปัญหา ไม่เป็นการขัดแย้งที่สร้างสรรค์

แต่ถ้าเป็นการขัดแย้งที่เกิดจากเจตนาที่ดี ก็นำไปสู่การพูดจากันด้วยสติปัญญา เพื่อให้เกิดผลสมตามเจตนาที่ดี ถึงตอนนี้ก็เป็นขั้นวิธีการ รวมแล้วในตอนนี้อันนี้จึงมี

ขั้นที่ ๑ ความขัดแย้งต้องเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศล จากนั้น เมื่อเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศลดีแล้ว

ขั้นที่ ๒ ในทางปฏิบัติ คือ วิธีที่จะจัดการกับความขัดแย้ง เช่นพูดจา ต้องพูดจาอย่างรับผิดชอบ คือไม่ใช่พูดตามอารมณ์เรื่อยเปื่อย ไม่ใช่ขึ้นมาก็พูด แต่พูดโดยความคิด พูดโดยใช้วาจาดีงาม สุภาพ มีเหตุผล ให้เห็นว่าพูดด้วยเจตนาดี และพูดให้ตรงกับเจตนาที่ดีนั้น

ทำการขัดแย้งให้เกิดผลเป็นประโยชน์

ทางพระกำหนดไว้ ๓ ชั้น คือ มีเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตาเมตตามโนกรรม

หมายความว่า ด้านที่เป็นการแสดงออกทางกาย ก็ทำด้วยเมตตา คือมีกิริยาอาการเอื้อเฟื้อ ทั้งต่อคนนั้นและต่อสังคมทั้งหมด ด้านวาจา ก็พูดด้วยเจตนาที่ดี มีถ้อยคำสุภาพ แล้วก็ด้านในใจ ในที่สุดก็เริ่มมาจากใจที่มีเมตตานั่นแหละ โดยมีความปรารถนาดี และพยายามมองกันในแง่ดี มีความจริงใจว่า เขาอาจจะไม่ได้เจตนาร้ายอะไร เราค่อยพูดจากันก่อน

ถ้ามาตามกระบวนการอย่างนี้ ก็มีทิศทางที่จะไปได้ได้ เป็นอันว่าได้ ๒ ชั้นแล้ว คือ **เจตนาดี** โดยมีเป้าหมายที่ดี แล้วก็ใช้**วิธีการ** ในเชิงปฏิบัติที่ดี เช่นสุภาพ เป็นต้น และให้เป็นวิธีการที่จะใช้ความขัดแย้งให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์

ดังที่ในสมัยใหม่นี้ก็คิดกันมากว่าจะวางวิธีปฏิบัติ หรือทำอย่างไรให้การขัดแย้ง แม้แต่ในทางความคิด ให้กลายเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเสริมเติมความรู้ และทำให้เกิดการสร้างสรรค์ เพราะว่า เป็นไปไม่ได้ที่ใครคนเดียวจะคิดโดยมองเห็นข้อมูลหมดทุกอย่าง อย่างพวกเราอยู่ในสังคมไทย เราก็รู้จักประเทศไทยได้คนละนิดละหน่อย ไม่ต้องไปถึงโลกหรอก อย่างวัตถุดิบพวกวันนี้ อาตมาได้เป็นเจ้าของแล้ว ยังไม่รู้ทั่วเลย

ในเมื่อเราไม่รู้ทั่ว เราก็ต้องยอมรับความจริง ว่าอาจจะมีแง่ะไรบางอย่างที่คนอื่นเขารู้ แต่เราไม่เห็น ซึ่งถ้าเราเป็นคนฉลาด เราอยากหาความรู้อยู่แล้ว เราก็อยากจะรับฟัง หรือหามาฟัง อันนี้ก็คือใจที่อยากจะรับฟังอยู่แล้ว

การเป็นนักหาความรู้นั้นมีแง่ดีอย่างยิ่ง คือทำให้เราพร้อมที่จะรับความรู้ ทำให้เราอยากฟังเขา แทนที่เราจะเที่ยวแสดงว่าเรารู้เช่นนั้นอย่างนี้ บางทีเราไปขอให้เขาพูดให้ความรู้หรือแม้แต่ขอให้เขาแสดงความเห็น ในแง่มุมมองต่างๆ เพื่อมาเติมความรู้หรือเป็นตัวกระตุ้นแง่มุมมองความคิดของเรา แล้วประโยชน์ก็ได้แก่เรานั่นเอง

ที่ว่ามานี้ก็คือ เริ่มต้น เรายอมรับความจริง ว่าเราจะไปรู้ได้อย่างไรหมดทุกอย่าง เป็นไปไม่ได้ ดังนั้น เพื่อจะให้ความรู้ของเราเต็มบริบูรณ์ขึ้น เราก็หาทางหาความรู้ โดยเอาคนอื่นเป็นช่องทาง หรือเอาคนอื่นเป็นเครื่องมือหาความรู้และกระตุ้นความคิดของเรา

ถ้ามองอย่างนี้ ก็กลายเป็นว่าคนอื่นกลายเป็นเครื่องมือของเรา ในการหาความรู้ แต่อันนี้เป็น การพูดคล้ายหยอกๆ ความจริงก็คือเราให้เกียรติคนอื่น ให้โอกาสแก่เขาที่จะแสดงออกเป็นต้น แต่พร้อมกันนั้นผลก็คือ ได้แก่เรา เราก็ได้ความรู้มากยิ่งขึ้น และเมื่อเรามีเจตนาที่ดี ผลที่เราได้นั้นก็จะไปสำเร็จแก่ส่วนรวมหรือแก่สังคมนั่นเอง

จะเป็นประชาธิปไตย ต้องพูดกันได้ และต้องใฝ่รู้ความจริง

ถ้าเรามีจุดหมายในการหาความรู้ ให้เต็มให้สมบูรณ์ เราจะไม่รังเกียจ เราก็จะคอยรับฟังหาความรู้ของเราเรื่อยไป ซึ่งก็กลายเป็นดี เพราะฉะนั้นทางพระเจ้าสอนให้ เป็น *ธัมมกาโม* แปลว่าเป็นผู้ใคร่ธรรม

ที่ว่า “ใคร่ธรรม” ก็คืออยากได้ความจริง ที่ว่าอยากได้ความจริง ก็คืออยากรู้ เมื่ออยากรู้ ก็หาความรู้ จึงต้องเป็นนักศึกษา เป็นนักไถ่ถาม และรู้จักแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพราะฉะนั้นหลักข้อนี้ท่านจึงย้ำไว้มาก

ธัมมกาโมนี้ เมื่อเป็นค่านาม ก็เป็น *ธรรมกามตา* แปลว่า ความเป็นผู้ใคร่ธรรม รักความจริง อยากได้ความจริง ท่านให้ไว้คู่กับอีกหลักหนึ่งที่เรียกว่า *โสวัจฉสตา* แปลว่า ความเป็นคนที่พูดกันง่าย

หลักพูดกันง่ายนี้ โบราณใช้กันไปใช้กันมา คนไทยพูดกันไปพูดกันมา กลายเป็น “ว่านอนสอนง่าย”

ทีนี้ ว่านอนสอนง่าย ไปๆ มาๆ ก็เลยเชื่อแต่คำสั่งโดยไม่คิดเลย เรียกว่าเอียงไปข้างเดียวสุดโต่ง

ความจริงนั้น “โสวัจฉสตา” ถ้าแปลตามศัพท์แท้ๆ ก็คือ “พูดกันง่าย” *โสวัจฉสตา* เป็นหลักสำคัญในสังคมประชาธิปไตย คนในสังคมประชาธิปไตย ต้องเป็นคนพูดกันง่าย โดยชอบรับฟัง

เมื่อมี *โสวัจฉสตา* เป็นคนที่พูดกันง่าย และมี *ธรรมกามตา* ความเป็นผู้ใคร่ธรรม รักความจริงความถูกต้องดีงาม อยากรู้ อยากเข้าถึงความจริง มาเข้าชูดกัน ตอนนั้นก็แค่เดินหน้าอย่างเดียว เพราะว่าชอบฟังอยู่แล้ว เมื่ออยากหาความรู้ ก็เลยชอบซักถาม ชอบแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

เมื่อเรามองคนอื่นที่มาขัดแย้งในแง่ที่เราจะหาความรู้เพิ่มเติม ก็จะแก้ไขความขัดแย้งได้ด้วย

หลักการนี้เป็นข้อสำคัญที่ต้องใช้ในสังคมประชาธิปไตย การที่เราแสดงความคิดเห็น จะต้องมาด้วยกันกับความพร้อมที่จะรับฟังคนอื่น และในการรับฟังคนอื่นนั้น เราจะได้เดินหน้าในการหาความรู้เพิ่มขึ้นด้วย

บางคนชอบฟังอย่างเดียว แต่คนที่ชอบฟังนั้นมีหลายแบบ คือบางคนฟังไปอย่างนั้นเอง ฟังแล้วไม่รู้จักคิด ก็ไม่ได้เรื่องอะไร

ส่วนบางคนไม่ค่อยพูดอะไร แต่เขาฟังแล้วคิดตลอดเวลา เขาได้ประโยชน์จากสิ่งที่คนอื่นพูด ขณะที่คนอื่นพูดนั้น เขาฉลาดฟัง และได้แง่มุมความคิดใหม่ๆ คือ ในขณะที่เขาฟัง เขาคิดอะไรไปอีกเยอะ เขาได้จุดกระทบ หรือแง่มุมใหม่ๆ แล้วก็คิดไปถึงสิ่งที่คนที่พูดไม่ได้คิดด้วยซ้ำ เพราะว่า เขาเป็นคน que คิดเป็น เขาจึงต้องหาแง่มุมหาข้อมูลความรู้มาใช้ในการเดินความคิด

ทีนี้ พอได้ข้อมูลใหม่ ได้แง่มุมเพิ่มขึ้น เขาก็เชื่อมั่นให้เป็นประโยชน์ในการคิดแตก ลูกแตกแงแตกมุมออกไปอีก ก็เลยดีใหญ่ และการที่เขาได้เพิ่ม ก็ไม่ใช่เขาได้คนเดียว แต่ได้ทั้งสังคม เพราะว่าเขากำลังทำงานเพื่อสังคม เพื่อประเทศชาติอยู่ เมื่อเขาได้สังคมก็จึงได้ด้วย

การปฏิบัติอย่างนี้ ก็เหมือนกับว่าเราไม่มีตัวตน แต่เราทำไปตามกระบวนการของธรรมชาติ เมื่อเรารู้ยู่ที่ว่าเรานั้นไม่สามารถจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง เราก็อยากจะมีความรู้ที่เต็ม สมบูรณ์ เราก็คอยรับและหาความรู้ เพื่อเอาความรู้มาเติม แล้วเราก็เอาความรู้นั้นมาเป็นข้อมูลของความคิด เมื่อคิดไปได้อย่างไร ก็แสดงความเห็น

บางที่การแสดงความคิดเห็นของเรา ก็อาจจะออกมาในรูปของคำถาม เพราะว่าในการแสดงความคิดเห็นนั้น เราไม่จำเป็นจะต้องไปพูดว่าอย่างนั้นอย่างนี้ บางที่คนฉลาดในการแสดงความคิดเห็นโดยแสดงออกมาเป็นคำถามก็ได้ แล้วการแสดงออกเป็นคำถามนั้น บางที่ได้ผลดีมากกว่า

เราจึงต้องหัดพลิกความเห็นเป็นคำถาม เมื่อถามแล้ว ก็ได้ประโยชน์มากขึ้น

ไทยดีด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ด้อยด้านวัฒนธรรมแสวงปัญญา

อเมริกันด้อยด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ดีด้านวัฒนธรรมแสวงปัญญา

อันนี้ก็เป็นเรื่องของเทคนิควิธีต่างๆ แต่รวมแล้วก็คือ จิตใจต้องดีก่อน คือ มีความใฝ่รู้ อยากรู้ และเป็นคนที่แสวงปัญญา

ก็เลยอยากจะทำว่า เวลาที่ สังคมไทยเราขาดวัฒนธรรมทางปัญญา หรือจะเรียกเต็มว่า ขาดวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา

ถ้าจะพูดในเชิงเปรียบเทียบก็ได้ว่า มีวัฒนธรรมอยู่ ๒ อย่าง คือ *วัฒนธรรมแห่งเมตตา* ได้แก่ความมีน้ำใจ ความรัก ความปรารถนาดี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันต่างๆ ตลอดจนนับถือกันเป็นพี่เป็นน้อง เป็นต้น และอีกด้านหนึ่งคือ *วัฒนธรรมแห่งปัญญา* หรือวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา

สังคมไทยของเรานี้ มีพื้นเพภูมิหลังที่ดีในด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เราค่อนข้างขาดวัฒนธรรมแห่งปัญญา

จะเห็นได้ว่า คนไทยเราไม่ชอบค้นหาความรู้ อย่างที่ว่านักเรียนนักศึกษาไปห้องสมุด แทนที่จะอ่านค้นคว้าตำรับตำรา กลับไปอ่านแต่หนังสือบันเทิง ไม่สนใจหนังสือค้นคว้า อย่างนี้เป็นต้น

ในสังคมไทย หนังสือประเภทที่เป็นหลักวิชา ต้องใช้ความคิด ต้องอ่านเพื่อหาความรู้จริงๆ นั้น คนไม่ค่อยซื้อ คนชอบหนังสืออ่านเล่นสนุกสนานบันเทิง จนเอียงสุดไปข้างเดียว

อันนี้เป็นสภาพที่ฟ้องว่า สังคมไทยของเรานี้ขาดวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา

ที่นี้ หันไปดูสังคมฝรั่ง เมื่ออยู่ในโลก เขาก็ลองเทียบกันดู สังคมฝรั่งอย่างอเมริกัน ก็เห็นกันว่าด้อยวัฒนธรรมแห่งเมตตา เพราะเป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน เป็นสังคมแห่งการแก่งแย่งแข่งขัน คนที่แย่งชิงกัน ก็ต้องแข่งขัน จึงจะเก่ง และคนต้องแย่งชิงกัน การแข่งขันจึงจะดำเนินไปได้

อเมริกันด้อยทางวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เขาดีทางด้านวัฒนธรรมแห่งปัญญา หรือวัฒนธรรมแสวงปัญญา เพราะเขาถูกบีบคั้นมามาก จึงต้องดิ้นรนคิดหาทางเป็นอิสระ

แม้แต่ความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน ก็ทำให้ต้องดิ้นรนหาทางรอด เมื่อดิ้นรนหาทางรอด ก็ต้องคิดแก้ปัญหา เมื่อคิดแก้ปัญหา ก็ต้องหาความรู้ ต้องพัฒนาปัญญา ต้องรู้จักมองดูสถานการณ์ ต้องศึกษาสภาพแวดล้อม วิธีชีวิตอย่างนี้บังคับให้ฝรั่งต้องหาความรู้ และต้องใช้ความคิดมาก เขาจึงพัฒนาวัฒนธรรมด้านการแสวงปัญญา แต่พร้อมกันนั้น มันก็ทำให้เขาด้อยทางด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา

ที่นี้ ของเราที่มีวัฒนธรรมแห่งเมตตาช่วยเหลือเกื้อกูลกันดีนั้น ก็ต้องคอยเตือนกัน อยู่เสมอว่า พวกเราที่อยู่กันสบายนี้ ระวังนะ เดี่ยวจะประมาท คือ เมื่อเราช่วยเหลือกันดี เราก็เลยอยู่กันสบาย ไม่ค่อยทุกข์ร้อน ไม่ถูกบีบคั้น เราก็เลยไม่ดิ้นรน

เมื่อไม่เจอปัญหาบ่อยๆ ไม่ดิ้นรนแล้ว การแสวงหาความรู้ และการคิดหาทางแก้ปัญหา ก็ยอมด้อยลงไป สังคมของเราจึงมีจุดอ่อนที่ว่าด้อยทางวัฒนธรรมแห่งการแสวงปัญญา

นอกจากนั้น ความประมาทของคนที่อยู่สบาย ยังส่งผลร้ายที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ วัฒนธรรมแห่งเมตตา ที่ช่วยเหลือกันดี ฟังพากันได้ง่าย ที่เป็นส่วนดีนั้น ถ้าไม่รู้จักใช้ ถ้าไม่พัฒนาคนให้พ้นความประมาท จะทำให้คนไม่พยายามฟังตนเอง ได้แต่รอฟังคนอื่น และขอจบการที่มีคนอื่นมาทำให้

ถ้าเป็นด้านการเมือง ก็จะไม่เอนเอียงไปในทางที่ชอบผู้เผด็จการ และกลายเป็นคนอ่อนแอ เป็นภาวะเสียดุลของชีวิตและสังคม

ถ้าว่าตามหลักก็คือ การปฏิบัติพรหมวิหาร ๔ ไม่ครบกระบวนการ (ได้เพียงด้านช่วยเหลือคน แต่ด้อยในด้านรักษารธรรม)

ไทยมัวตามฝรั่ง ระวังจะเสียสอง

เมื่อเรามาอยู่ในโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ เรากลายเป็นฝ่ายที่ตามเขาบ้าง รับจากเขาบ้าง แทนที่จะเป็นฝ่ายนำเขา

เมื่อเป็นฝ่ายรับ ก็ถูกรอบงำ หรือรับอิทธิพลจากเขา จนกระทั่งกลายเป็นว่า วัฒนธรรมของเรา ซึ่งมีส่วนดีอยู่บ้าง ก็หดหายไป อย่างที่รู้กันชัดๆ ว่า วัฒนธรรมแห่งเมตตาของเรากำลังเสื่อมลง ดูจากคนไทยทุกวันนี้ไม่ค่อยมีเมตตากัน ความเป็นมิตรและความรู้สึกฉันพี่น้องเลือนรางไป ความมีน้ำใจก็ลดน้อยลงไป ยิ่งในเมืองในกรุงยิ่งเป็นมาก ส่วนชาวบ้านนอกก็เป็นไปตาม

ต่อไปเมืองไทยก็จะเป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน เวลานี้คำว่าลุงป้าน้าอาพี่น้องก็จะไม่ค่อยเรียกกันแล้ว

แต่ก่อนนี้ผู้หญิงผู้ชายเรียกกันเป็นพี่เป็นน้องลุงป้าน้าอา โดยมองกันเป็นญาติ จึงมีทัศนคติต่อกันในทางที่ดี

แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มองกันแบบนี้ แต่มองกันแบบเป็นคู่แข่งหรือเป็นเพศตรงข้ามอย่างเดียว ในขณะที่ด้านการรักษาภักดี เราก็ยังไม่พัฒนา มันก็เลยทำให้เกิดปัญหา นี่คือสภาพที่เรากำลังสูญเสียวัฒนธรรมแห่งเมตตาของเราไป

พร้อมกันนั้น วัฒนธรรมแห่งการแสวงปัญญาของเราก็แทบจะไม่พัฒนาขึ้นมาอย่างนี้ต้องเรียกว่าเสียทั้ง ๒ ด้าน ขณะที่ฝรั่งในด้านวัฒนธรรมเมตตาเขาต้องจริง แต่วัฒนธรรมแสวงปัญญาเขายังเป็นผู้นำอยู่ เพราะฉะนั้น เขาก็จะต้องเหนือกว่าเรา

ไทยเราต้องรู้ตัวว่า: ๑. ต้องรักษาวัฒนธรรมเมตตาเอาไว้

๒. ต้องพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญาขึ้นมา

โดยเฉพาะถ้าเราจะรักษาพระพุทธศาสนาไว้ให้ได้ผลจริง ย่อมไม่มีทางเลี้ยงที่จะต้องทำให้ครบทั้งสองอย่างนี้ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา

เป็นเรื่องน่าแปลกใจอย่างยิ่งว่า ทั้งที่รู้กันชัดๆ ทั้งสากลโลกว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา และเน้นปัญญายิ่งนัก แต่คนไทยกลับขาดการแสวงหาปัญญา

ก็ต้องถามว่า มันเป็นอย่างนั้นไปได้อย่างไร?

ที่จริง คนที่เชื่อว่าเป็นพุทธ ต้องเป็นนักแสวงปัญญา ต้องใฝ่รู้ อย่างที่เรียกว่า “ใคร่ธรรม” คืออยากจะรู้เข้าใจเข้าถึงความจริง อะไรมันจริง อะไรมันถูกต้อง อะไรดีงาม ต้องคิดต้องหากันจนกระทั่งให้ถึงแก่นถึงฐานให้ได้ แล้วก็ต้องให้เกิดสิ่งที่คุณจุฬารัตน์พูดเมื่อกี้ คือ สัมมาทิฐิ

การที่จะเกิดสัมมาทิฐิได้ ก็ต้องหาความรู้ เมื่อไม่รู้ มันจะมีความเข้าใจและความเห็นถูกต้องได้อย่างไร ความเห็นถูกต้องนั้น ต้องมาจากความรู้

ต่อจากนั้น ก็มาถึงความคิด เมื่อมีความรู้ถูกต้องชัดเจนแล้ว คิดบนฐานของความรู้ที่ชัดเจนถูกต้อง มันก็มีทางที่จะคิดได้ถูกต้อง

เมื่อคิดถูกต้องแล้ว ผลของความคิดนั้น ซึ่งเป็นผลิตผลแห่งความรู้จริงและความคิดที่ถูกต้องชัดเจน ก็เป็นผลิตผลทางปัญญาที่แท้จริง มันก็เป็น สัมมาทิฐิ

เพราะฉะนั้น คนไทยเรา ถ้าไม่พัฒนาวัฒนธรรมแห่งการแสวงปัญญา ซึ่งเป็นหลักการของพุทธศาสนาแล้ว เราจะเข้าถึงสัมมาทิฐิไม่ได้

พูดออกนอกเรื่องมาเยอะ คงจะต้องหันกลับไปพูดเรื่องความขัดแย้งให้จบ

จะเอาแค่ประนีประนอม หรือไปให้ถึงความสอดคล้องสามัคคี

ระบบแข่งขันย่อมมาด้วยกันกับความขัดแย้ง
และการแก้ปัญหาย่อมยุติแค่ประนีประนอม

ป/อฉา: ในส่วนนี้ จากความที่ท่านเจ้าคุณเมตตาให้แนวคิดโดยยกตัวอย่างปัญหาที่เป็นความขัดแย้งว่า ในทางปฏิบัติก็คือ อย่านำบุคคลผู้ขัดแย้งเป็นตัวขัดแย้งเสียเอง แต่เอาปัญหาเป็นเป้าหมาย เพื่อจะช่วยกันทำให้หมดปัญหา แล้วก็เปลี่ยนความขัดแย้งเป็นความร่วมมือโดยการใช้อำนาจ

ที่นี้ ยังมีอยู่ ๒ คำเจ้าคะ ซึ่งมักจะเอาไปใช้กันโดยเข้าใจไม่ครบถ้วนหรืออะไรไม่ทราบ เช่น พอพูดถึงความร่วมมือ ก็กลายเป็นความร่วมมืออย่างที่เรียกว่า *ประนีประนอม* หรือ *compromise* ที่ท่านเจ้าคุณได้เคยเมตตาให้แนวคิดไว้ ซึ่งก็จะต้องแตกต่างจากคำว่าหลอมรวมเป็นเนื้อเดียว หรือ *harmonize* ซึ่งน่าจะดีกว่า แต่คนไปนึกว่ามันเหมือนกัน ก็เลยกลายเป็นว่า การแก้ไขความขัดแย้งยังไม่สมบูรณ์

ขอเมตตาท่านช่วยชี้แนะทั้ง ๒ คำนี้ด้วยค่ะ

วิศิษฐา: ความจริง ปัญหาของมนุษย์ โดยเฉพาะในเรื่องการเมือง ที่แก้ไขยุติถึงขั้นมีความสงบสุขกันไม่ได้ ก็มักเป็นเพราะมาได้แค่การประนีประนอม

การประนีประนอมนี้เป็นเรื่องพิเศษของอารยธรรมตะวันตก เพราะอารยธรรมตะวันตกนั้น เจริญมาในระบบแข่งขัน เขาถนัดและนิยมติดอยู่ในระบบแข่งขัน เพราะฉะนั้น ตะวันตกก็จึงเคยชินหรือสะสมมาในระบบการแก้ปัญหแบบ *compromise* คือการประนีประนอม

การประนีประนอม หรือ *compromise* นี้ หมายความว่า แต่ละฝ่ายยอมลดความต้องการของตน เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างก็ได้ แต่พร้อมกันนั้น ต่างฝ่ายต่างก็ต้องยอมเสียบ้าง

หมายความว่า ให้ทั้ง ๒ ฝ่ายอยู่กันได้ โดยต่างก็ต้องยอมเสียบางส่วน เพื่อให้ต่างก็
ได้บางส่วน แต่ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็ไม่สามารถได้เต็มที่ อย่างนี้เรียกว่า “ประนีประนอม”

เหมือนกับที่ฝรั่งพูดว่า ได้ขนมปังครึ่งก้อน ดีกว่าไม่ได้เลย^๑ (แต่ก็ฝรั่งอีกนั่นแหละที่
บอกว่า การประนีประนอมช่วยให้ได้ร่วมที่ดี แต่ได้หลังคาที่เลว^๒)

ที่นี้อีกวิธีการหนึ่งเรียกว่า harmonize (n.=harmony) คือการที่มา *ประสาน*
กลมกลืน เข้าด้วยกัน หรือ *สอดคล้องลงตัว* หมายความว่า ไม่มีหรือไม่เหลือความ
ขัดแย้ง เมื่อมีความขัดแย้ง ก็จัดจนกระทั่งลงตัว

ที่ว่าลงตัวก็คือ เข้ากันได้ดี ทุกอย่างประสานกลมกลืน โดยองค์ร่วมต่างๆ อยู่ใน
ตำแหน่งที่ถูกต้อง และมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องของมัน พร้อมทั้งทำหน้าที่ถูกต้องต่อ
กัน ส่งต่อประสานกันดี

เหมือนอย่างส่วนประกอบของเครื่องยนต์กลไก เช่นรถยนต์ ถ้าหากมัน
compromise กัน ก็แยแส ไปไม่รอด แต่รถยนต์จะต้องเดินไปด้วยระบบที่เป็น
harmony คือส่วนประกอบต่างๆ ต้องอยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้องของมัน และทำหน้าที่ต่อ
กันอย่างถูกต้อง โดยส่งต่อกัน และประสานกันด้วยดี อย่างนี้ก็เกิดความสอดคล้อง
กลมกลืน และรถก็จะวิ่งได้อย่างสมบูรณ์

ยิ่งรถคันไหนทำให้ส่วนประกอบมี harmony สมบูรณ์ขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งมันคง
แข็งแรง วิ่งได้คล่องดีเท่านั้น

ปัญหาในโลกปัจจุบันก็อยู่ที่ว่า มนุษย์ไม่สามารถมาถึงจุด harmony แต่มาได้แค่
compromise การแก้ปัญหาจึงขาดตกบกพร่อง ไม่มั่นคงยั่งยืน และไม่แท้ไม่จริง เพราะ
compromise คือต่างฝ่ายต่างยอมลดความต้องการของตัวเองลง เพื่อตัวเองจะได้บ้าง
มีฉะนั้นอาจจะต้องรบราฆ่าฟันกัน ซึ่งอาจจะพินาศทั้ง ๒ ฝ่าย คือไม่ได้ทั้ง ๒ ฝ่าย หรือ
ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้ไปข้างเดียว ซึ่งเป็นวิถีแห่งความขัดแย้ง

เมื่อจะยุติความขัดแย้งและยอมที่จะได้อย่างไม่สมบูรณ์ มันก็ไม่ยุติจริง แต่ทั้ง
ปัญหาหรือเชื้อแห่งปัญหาค้างคาไว้ เหมือนยอมตกลงสงบศึกไว้ก่อน นี่คือ
compromise ซึ่งไม่เป็นสามัคคี และไม่อาจจะมีเอกภาพ แต่ถ้าจะยุติเรื่องโดยสมบูรณ์
ก็ต้องถึง **harmony** ซึ่งทำให้เกิด **สามัคคี** และเป็น **เอกภาพ**

^๑ Half a loaf is better than no bread.

^๒ “Compromise makes a good umbrella but a poor roof.” (James Russell Lowell, 1886)

ในระบบประนีประนอม จริยธรรมเป็นปฏิบัติการด้วยความผืนใจ

ที่นี้ ในทางพุทธศาสนา ท่านว่าไปตามความจริงของธรรมชาติว่า เป็นธรรมชาติที่ *องค์รวม* จะต้องมีความประสานกลมกลืน โดยมี *องค์รวม* ทุกอย่างอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมถูกต้อง แล้วทำหน้าที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

เมื่อเพื่อทั้งหลาย ทั้งเล็กและใหญ่ หมุนไปโดยประสานเข้ากันดี เป็น harmony เครื่องจักรเครื่องยนต์ทั้งหลายจึงสมบูรณ์ นี่เป็นเรื่องธรรมชาติของธรรมชาติ

แต่ปัจจุบันนี้ ปัญหาอยู่ที่ว่า คนยังรู้ถึงกฎธรรมชาติไม่เพียงพอ และเอากฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้ไม่เท่าที่ควร พุดสั้นๆ ว่า *ยังไม่ถึงธรรม* คือยังไม่สามารถเข้าถึงความเป็นจริง

เราพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ขึ้นมา โดยที่ว่ากฎหรือกติกาของมนุษย์นั้นเอาแค่ compromise ไปก่อน คือตกลงว่าจะประนีประนอมกันอย่างไรเพื่อที่จะอยู่กันได้ แต่ในใจก็ยังไม่ยอมกันจริง คือที่ยอมหรือตกลงกันไปในั้น ตัวเองก็ไม่มีความสุขแท้จริง แต่จะให้สุขสมบูรณ์ก็ทำไม่ได้ ก็เลยต้องอยู่กันไปอย่างนี้

ด้วยเหตุที่ว่ามานั้น เวลานี้โลกก็จึงอยู่ในระบบ compromise ไม่ใช่แค่ระหว่างมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ยัง compromise คือประนีประนอมกับธรรมชาติด้วย

ดังจะเห็นชัดจากปัญหาปัจจุบันในเรื่องสิ่งแวดล้อม ที่มนุษย์ยุคบริโภคนิยมมีความเชื่ออยู่โดยไม่รู้ตัวว่า มนุษย์เราจะมีความสุขสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้เสพบริโภคเต็มที่ และการที่เราจะบริโภคเต็มที่ได้นั้น ธรรมชาติก็ต้องมาเป็นวัตถุดิบเข้าโรงงานอุตสาหกรรมให้มากที่สุด แต่ถ้ามนุษย์ทำอย่างนั้น ธรรมชาติก็จะย่อยยับ

เมื่อธรรมชาติเสียหายหมด มนุษย์ก็จะเดือดร้อน มนุษย์เราก็จึงต้องรักษาธรรมชาติไว้ แต่เมื่อรักษาธรรมชาติไว้ เราก็ต้องเสพไม่ได้เต็มที่ ก็เลยเกิดจริยธรรมสิ่งแวดล้อมขึ้นมา เรียกว่า environmental ethics ซึ่งเป็นจริยธรรมแห่งการประนีประนอมกับธรรมชาติ

หมายความว่า มนุษย์จะเอาแต่ใจตนเองในการที่จะบริโภคอย่างเต็มที่เพื่อให้ได้ความสุขที่สมบูรณ์นั้น เป็นไปไม่ได้ มนุษย์จะต้องยอมมี restraint บ้าง คือต้องยอมยับยั้ง ต้องยอมบังคับใจตัวเอง ยอมอดยอมลดความต้องการลงไปบ้าง คือ *ยอมที่จะมีความสุข เท่าที่ธรรมชาติจะไม่พินาศ* เอาแค่นั้น โดยยอมรับว่ามนุษย์จะมีสุขเต็มที่ไม่ได้ เพราะถ้ามนุษย์มีความสุขเต็มที่ ธรรมชาติก็ต้องพินาศไป ซึ่งก็จะส่งผลย้อนกลับมาให้ตัวมนุษย์เองก็อยู่ไม่ได้ นี่แหละจึงเป็นระบบ compromise

เวลานี้มนุษย์ยุคปัจจุบันอยู่กันด้วยวิธี compromise เพราะถูกครอบงำด้วยระบบแก่งแย่งแข่งขัน จึงไม่มีวัฒนธรรมแห่งการประสานกลมกลืน

แต่จะต้องยอมรับความจริงว่า จริยธรรมแห่งการประนีประนอม นั้น เป็น **จริยธรรมแห่งการผินใจ** เพราะคนที่ประนีประนอม ก็ต้องยอมผินใจที่จะไม่ได้เต็มตามความต้องการ

นั่นคือ ต้องผินใจว่า เขาจะ เพื่อให้เราได้อะไรบ้าง เราก็ต้องยอมเสียบ้าง หรือยอมได้ไม่เต็มตามความต้องการ ซึ่งต้องอยู่ในภาวะที่มีความผินใจตลอดเวลา *กลบเกลื่อนความขัดแย้งภายนอก ด้วยการยอมกล้ำกลืนความขัดแย้งไว้ภายในจิตใจของตน* อันเป็นภาวะแห่งการขาดสันติภาพที่แท้จริง

โลกปัจจุบันเป็นอย่างนี้ อย่างที่เห็นกันอยู่ชัดเจนว่า มนุษย์อยากได้อะไรก็มีเต็มที แต่ถ้าทำอย่างนั้น เขาก็ต้องขัดแย้งกับเพื่อนมนุษย์ ซึ่งเมื่อไม่ยอม ก็จะต้องตีกัน แล้วสังคมก็จะเดือดร้อน ก็เลยต้องอยู่กันด้วย จริยธรรมแห่งการประนีประนอม

นี่คือ ในด้านสังคม ก็ยอมให้คนอื่นอยู่ได้ โดยที่ตนเองต้องยอมไม่ทำตามใจอยากของตนเอง แล้วในด้านธรรมชาติ ก็ไปประนีประนอมโดยยอมยับยั้งการเสพบริโภคตามหลักการที่เรียกว่า **อนุรักษธรรมชาติ**

จริยธรรมที่แท้ คือ ปฏิบัติการแห่งการพัฒนาความสุข

ที่นี้ จริยธรรมแบบประนีประนอม ซึ่งอยู่กันอย่างกล้ำกลืนผินใจนี้ เป็นจริยธรรมแบบตะวันตก แต่ในจริยธรรมแบบพุทธศาสนา เราไม่ได้มองอย่างนั้น

ขอให้สังเกตว่า คนที่มองความหมายของจริยธรรมด้วยสายตาแบบจริยธรรมตะวันตก จะนึกว่าจริยธรรมแบบไหนๆ ก็เหมือนๆ กัน แต่ที่จริงไม่เหมือนกันเลย

จริยธรรมในพุทธศาสนาเป็น **จริยธรรมแห่งความสุข** หมายความว่า คนเรานี่เมื่อปฏิบัติตามหลักจริยธรรม พอเริ่มพัฒนาในจริยธรรม ก็จะเริ่มพัฒนาความสุขไปด้วย โดยมีสภาพจิตตัวเย็น คือ **ปีติปราโมทย์**

ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่นคนที่ปฏิบัติตามหลักจริยธรรม เมื่อเจริญสมาธิ ก่อนจะมี **จิตตสมาธิ** คือเกิดสมาธิของจิตใจ ก็มี **ธรรมสมาธิ** ขึ้นมาก่อน คือเมื่อธรรมที่เป็นองค์ประกอบตั้งแนว จิตก็จะตั้งแนวด้วย

ธรรมสมาธิ ธรรมอันเป็นองค์ประกอบที่ตั้งแนวนั้น มี ๕ ข้อ คือ

๑. ปราโมทย์   ความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส
๒. ปิติ   ความปลาบปลื้มอิมใจ
๓. ปัสสัทธิ   ความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจ ไม่เครียด
๔. สุข   ความฉ่ำชื่นรื่นใจ
๕. สมภา   ความอยู่ตัวตั้งแน่วของจิต

พอได้ ๕ อย่างนี้ครบ ก็ถึงตัวสมาธิ เรียกว่าเป็น **จิตตสมาธิ** การฝึกสมาธิก็สำเร็จ เพราะฉะนั้น จิตตสมาธิ ก็คู่กับธรรมสมาธิ

หลักธรรมสมาธิ ๕ ข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงเน้นเสมอ เพราะฉะนั้น ชาวพุทธจะต้องทำจิตใจของตัวเองให้มอญประกอบ & ประการนี้อยู่เสมอ เฉพาะอย่างยิ่งข้อที่ ๑. ปราโมทย์ ความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส และ ๒. ปิติ ความอิมใจ ปลื้มใจ

อย่างคุณแม่เห็นลูกเรียนหนังสือได้ดี ก็ปลื้มใจมีปิติด้วย ลูกเรียนหนังสือ เห็นคุณแม่สบายใจมีความสุข ตัวเองก็มีความสุขด้วย อย่างนี้เรียกว่ามี **ปิตินุส** ทั้งคุณแม่และคุณลูกมีปิตินุสด้วยกัน ประสานกลมกลืนไปด้วยกัน ไม่ต้องฝืนใจ เป็นปิตินุสที่เราสร้างขึ้นได้ในชีวิตที่ติงาม อย่างเป็นประจำทุกวัน

แล้วต่อจากนั้น ก็มี **ปัสสัทธิ** ที่ว่าสงบเย็น ผ่อนคลาย ไม่เครียด

สมัยนี้ ดุสิ โลกแห่งการประนีประนอมนี้เต็มไปด้วยความเครียด เพราะว่าจิตมันไม่ยอมจริง มันฝืน มันจำใจ มันขัดแย้งในตัวเอง เมื่อมันลงไปไม่ถึง harmony มันฝืนใจตัวเอง ก็จึงต้องคับข้องติดค้าง แล้วก็เครียดอยู่

ฉะนั้นจึงต้องสร้าง **ธรรมสมาธิ ๕** นั้นขึ้นมา ให้ทุกอย่างเข้ากันประสานคล้องจองสอดรับกันมันแน่วลงตัว ถ้าสร้างได้ จึงจะเกิดจริยธรรมที่แท้จริง

ใน **จริยธรรมแบบฝืนใจ** ตามระบบประนีประนอมแห่งการแข่งขันแย่งชิงนั้น แม้แต่ความสุขของคนก็ขัดแย้งกัน เช่น ถ้าเราได้ เขาก็อด ถ้าเราสุข เขาก็ทุกข์ **เมื่อฝ่ายหนึ่งสุข ฝ่ายหนึ่งทุกข์ สันติภาพที่แท้จริงก็เป็นไปไม่ได้ หรือไม่อาจยั่งยืนอยู่ได้**

แต่ใน **จริยธรรมที่แท้** คนจะพัฒนาขึ้นไปในด้านความสุข ทำให้ความสุขก็มาประสานกัน กลายเป็นความสุขร่วมกัน ด้วยกัน

ความสุขแบบประสานที่เป็น harmony ในทางความสุขนี้ ก็พัฒนาไปจากฐานของธรรมชาตินี้เอง โดยเริ่มจากในครอบครัว จากการทำความดีต่อกันระหว่างพ่อแม่กับลูก ที่มีเมตตา คือรักใคร่ปรารถนาดีต่อกัน เช่น คุณแม่อยากเห็นลูกมีความสุข ก็ให้อะไรต่างๆ แก่ลูก โดยไม่เสียดายเลย และเมื่อเห็นลูกมีความสุข แม่ก็มีความสุขด้วย

ที่นี้ ลูกก็เหมือนกัน ถ้ารักแม่ ก็อยากทำอะไรให้แม่ พอทำอะไรให้แม่ได้สำเร็จ เห็นแม่มีความสุข ลูกก็ปลื้มใจมีความสุขด้วย

ความจริงของธรรมชาติมันก็เป็นอย่างนี้ แล้วเราก็พัฒนาต่อไปโดยขยายความรัก ออกไปยังพี่น้อง ญาติมิตร เพื่อนร่วมชาติ ร่วมโลกทั้งหมด ให้มีความสุขแบบประสานไปทั่ว

คนเราที่จะพัฒนาในจริยธรรม ก็มีความสุขไปในตัวตั้งแต่ในการทำความดีแต่ละอย่างแต่ละครั้งนั่นแหละ คือเมื่อทำอะไรที่ดั่งงามขึ้นมาได้สำเร็จ หรือทำก้าวหน้าไป ก็เกิดความอึ้งใจ มีปีติ เมื่อเราทำอะไรด้วยใจรัก ก็มีความร่าเริงเบิกบานใจในเวลาที่ทำ

จริยธรรมแบบนี้ เป็นจริยธรรมแท้ที่ต้องเอามาใช้ เป็นจริยธรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ใช่จริยธรรมแบบบทบัญญัติที่เป็นข้อบังคับฝืนใจ จึงหวังว่าเราจะต้องมาทำ reengineering กันในเรื่องจริยธรรมนี้

ตอนนี้ชักจะลืมนกันไปแล้ว เมื่อ ๖-๗ ปีก่อน พูดกันเหลือเกิน คนไทยลืมน่าย ตอนนั้นตื่นกันนักหนา reengineering ต้องรีอปรับระบบกันใหม่

ตอนนี้ต้องรีอปรับระบบจริยธรรมกันใหม่ จริยธรรมที่มันพลาดไปกลายเป็น **จริยธรรมแห่งความทุกข์** หรือ **จริยธรรมแห่งความฝัน**

ต้องมาปรับกันใหม่เข้าสู่ระบบที่ถูกต้อง คือให้เป็น **จริยธรรมแห่งความสุข** ซึ่งเป็นจริยธรรมแห่งการพัฒนามนุษย์ อย่างถูกต้องสอดคล้องตามกฎธรรมชาติ

ต้องมองระบบพหุศาสตร์ลัทธิของฝรั่งอย่างรู้เท่าทัน

อีกประการหนึ่ง ซึ่งก็เป็นเรื่องใหญ่ที่ว่า สังคมไทยเราเป็นสังคมที่หลงเตลิดไปนานแล้ว จนลืมน **ไม่รู้จักตัวเอง**

เริ่มจากไม่รู้ตัวเองก่อน แล้วจึงไม่รู้จักตัวเอง คือ **ไม่รู้**ว่าตัวเองเป็นอย่างไร มองไม่เห็นพื้นเพภูมิหลังและวัฒนธรรมของตัวเองว่าเป็นอย่างไร แม้แต่มองพระพุทธศาสนา ก็มองด้วยความไม่เข้าใจ

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่งก็ **ไม่รู้จักรัฟรัง** ไม่เข้าใจภูมิหลังของตะวันตก

ในการที่จะมาอยู่ร่วมกันให้เกิดความประสานกลมเกลียวนั้น ก็มีหลักสำคัญอย่างหนึ่งว่า จะต้องไม่ใช่วิธีที่เป็นเล่ห์กล

เวลานี้ เมื่อเราไปนิยมตามตะวันตก เราก็ไปเข้าทางของการใช้วิธีแบบเล่ห์กลนี้ ดังจะเห็นว่า แม้แต่วิธีการทางด้านจิตวิทยาของตะวันตก ก็เป็นแบบเล่ห์กลเสียมาก คือกลายเป็นวิธีการที่ทำให้จะได้อะไรสักอย่างหนึ่ง

ดังที่เคยพูดบ่อยๆ เช่น จิตวิทยาตะวันตกสอนให้ยิ้ม แต่ยิ้มเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ยิ้มแบบตะวันตกก็จึงมักจะเป็นยิ้มล้วงกระเป๋า หรือ “ยิ้มธุรกิจ” คือไม่ได้ยิ้มด้วยเจตนาดีต่อคนอื่น ไม่ได้มีไมตรีจิตมิตรภาพแท้จริง แต่ยิ้มเพื่อให้เขาชอบ แล้วเขาจะได้เข้ามาเป็นลูกค้า เสร็จแล้ว เขาจะได้ซื้อสินค้า เราก็จะได้เงิน แต่ใจจริง ยิ้มหรือเปล่านั้นไม่รู้

ส่วนในจริยธรรมที่แท้ การยิ้มเกิดจากใจมีเมตตา คือยิ้มด้วยใจจริง ยิ้มด้วยปรารถนาดีต่อเขา อยากให้เขามีความสุข ไม่ใช่ยิ้มจะเอา

ความหมายของจิตวิทยาในแบบของตะวันตกนั้น คุณสิ เราเอามาใช้จนกระทั่งพูดขึ้นมา ก็ฟ้องตัวเอง เช่น พอพูดว่า คนนี้มีจิตวิทยา ก็หมายความว่า เขาอาจจะไม่ซื่อไม่ตรงแล้ว คือทำโดยเป็นวิธีการหรือเป็นอุบายอะไรสักอย่าง

รวมแล้วก็เป็นเรื่องของแนวคิดที่เน้นผลประโยชน์ของตัวเอง หรือมุ่งความสำเร็จที่เชิดชูคุณค่าเกียรติยศของตน

แนวคิดตะวันตกนั้น เป็นวิธีคิดที่เน้นเรื่องผลประโยชน์ของตัวเอง เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมของเขาจึงเป็นระบบแห่งการพิทักษ์ผลประโยชน์ส่วนตัว และพิทักษ์สิทธิ์ของตัวเอง

จะเห็นว่าสังคมตะวันตกเน้นเรื่องสิทธิมาก ซึ่งเราจะต้องรู้เท่าทันภูมิหลังหรือวัฒนธรรมของเขา เพื่อจะได้ระวังไว้ ไม่ให้เรื่องการรักษาสิทธิมนุษยชนอะไรต่ออะไรกลายเป็นไปสุดโต่ง

ที่จริง เรื่อง “สิทธิ” เรื่องการพิทักษ์ผลประโยชน์ส่วนตัวนี้ เป็นของจำเป็น แต่ต้องรู้ด้วยว่า **มนุษย์เรานั้นมิใช่อยู่ว่าจะรักษาสิทธิ**

มนุษย์เราเป็นสัตว์ประเสริฐ เห็นความเป็นผู้รักษาสิทธิและปกป้องตัวเอง ก็คือมนุษย์สามารถพัฒนาตัวขึ้นไปอีก ให้เป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ทำให้แก่ผู้อื่นด้วย เมื่อไรพ่อแม่เอาแต่รักษาสิทธิกับลูก เมื่อนั้นลูกก็แย่ ลองสิ คุณแม่อยู่กับลูก ถ้าต่างฝ่ายก็ตั้งหน้าพิทักษ์ปกป้องเรียกร้องสิทธิของตัวเอง ครอบครัวก็ยุ่ง แล้วก็แย่งแย่ง

แต่ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่ว่า คุณแม่ไม่ได้คำนึงแค่ว่าจะป้องกันพิทักษ์รักษาสิทธิของตัวเอง แต่คุณแม่มองไปที่ว่า อะไรจะทำให้ลูกมีความสุขได้ ก็ทำให้ ก็ทำไปเลย บางทีหรือบ่อยๆ ตัวเองต้องยอมลำบาก (ต้องสละสิทธิ) ก็ยินดีทำเพื่อลูก ใช้นหรือเปล่านั้นเพราะอย่างนี้ ลูกจึงมีความสุข และมีความซาบซึ้ง แล้วความมีน้ำใจต่อกันก็เกิดขึ้น

ทีนี้ ถ้าเรามุ่งหน้าไปในระบบพิทักษ์สิทธิขั้นสุดโต่ง ก็จะลำบาก แล้วในที่สุด แม้แต่พ่อแม่กับลูกก็ต้องมาเข้าสู่ระบบประนีประนอม โดยมีจริยธรรมแห่งความเข้าใจ และความขัดแย้งก็จะเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้น จะต้อง *รู้ทันฝรั่ง*

เรื่องการพิทักษ์สิทธินี้ ขอสรุปเป็นการตัดตอน โดยอ้างคำที่เคยพูดไว้ในเรื่อง สิทธิมนุษยชน ว่า

ในระดับหนึ่ง เราอาจจะพูดว่า

สังคมอะไรกัน

แม้แต่สิทธิพื้นฐานของคนก็ยังไม่ดูแลรักษา
แสดงว่าเป็นสังคมที่อ่อนด้อยอย่างยิ่ง
ขาดวัฒนธรรม ไม่มีอารยธรรมเสียเลย

แต่ในอีกระดับหนึ่ง

เราน่าจะพูดข้อนเติมให้สมบูรณ์ว่า

สังคมอะไรกันนี้

อยู่กันได้แค่จะคอยพิทักษ์รักษาและเรียกร้องสิทธิเท่านั้นเองหรือ จะเป็นสังคมที่ตีงาม
พัฒนาอารยธรรมแท้จริง
ที่มนุษย์อยู่อย่างเกื้อกูลกันไม่ได้หรือ

ถ้าจะรู้จักฝรั่งจริง ต้องมองให้ถึงรากฐาน ในภูมิหลังของเขา

ฝรั่งมีอะไรดี คือฝรั่งเขามีประสบการณ์ที่สะสมมา ในแง่ที่ว่ามีภูมิหลังของสังคมที่แต่ละคนตัวใครตัวมัน ต้องดิ้นรนต่อสู้มาก เขาจึงต้องพัฒนาระบบพิทักษ์สิทธิ คือกันไม่ให้คนอื่นฝ่ายอื่นมาละเมิดต่อตนเอง

อันนี้ก็เป็นที่วิวัฒนาการตามธรรมดา ซึ่งทำให้เขาเป็น *สังคมแห่งกฎหมาย* จนกระทั่งมีหลัก *rule of law* เป็นอุดมคติของสังคม เราก็พูดตามเขามากใช้ไหม ว่าจะเป็นสังคมแห่งนิติธรรม อะไรทำนองนี้ ซึ่งมันก็ดี

ทีนี้ สังคมไทยเราไม่มีพื้นเพภูมิหลังแบบนั้น ถ้าไม่รู้จักจัดปรับให้พอดี ได้แต่ตี้นดูตามเขา จะเอากฎหมายบังคับ ก็ไม่ได้ผลสักที ภาพออกมาก็เป็นสังคมที่แย่มากที่สุดในเรื่องกติการักษากฎหมายไม่ได้

นี่ก็เพราะไม่รู้ตัว และไม่รู้ภูมิหลังของตัวเอง จึงพัฒนาไม่เป็น ได้แต่ฉวยโน่นจับนี่ สับสนุ่นวាយ

จะตามอย่างอเมริกัน แม้แต่คติ frontier ของเขาก็ไม่รู้จัก จะไปหยิบหลัก rule of law ของเขามา โดยคิดว่าจะได้เป็นอย่างดี แต่พื้นเพภูมิหลังของตัว มันก็ไม่ได้เข้าทางอย่างนั้น ก็เลยไม่ได้เรื่องสักอย่าง

เราต้องรู้จักเอาของดีนั้นๆ ขึ้นมาจัดให้เหมาะกับสังคมของตัวเอง ด้วยความรู้อยู่ใจทั้งสองด้าน อย่าไปเอาอย่างฝรั่งมาทั้งดุ้น เป็นไปไม่ได้ ต้องรู้เท่าทันฝรั่งว่าเขาเจริญมาอย่างไร

ฝรั่งนั้นดูแค่อเมริกาก็ได้ เขาเดินร่นต่อสู้อมาอย่างไร บรรพบุรุษอเมริกันหนีภัยจากยุโรปมากันหลายระลอก ขึ้นฝั่งที่พลีมัท (Plymouth) แล้วใกล้ๆ นั้น ก็บอสตัน ตลอดจนไปนิวยอร์ก บัลติมอร์ จนถึงฟลอริดา ขึ้นจากทะเลแล้วก็บุกไปข้างหน้า ฝ่าฟันขยายพรอนเทียร์ (frontier) เรื่อยมา ได้เฉลี่ยปีละ ๑๐ ไมล์ นับจากขึ้นฝั่งที่แอตแลนติกมา ๓๐๐ ปี จึงจบถึงฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก ที่แคลิฟอร์เนีย

คนอเมริกันบุกไปๆ นานนักหนา กว่าที่จะจบพรมแดน เขาก็ได้นิสัยใจคอที่ปลูกฝังไว้มากมาย เช่น สภาพจิตอเมริกัน คือเป็นนักบุกฝ่า มุ่งไปข้างหน้า เป็นนักผจญภัย

แต่พร้อมกันนั้น ถ้ามองในแง่ไม่ดี ก็เป็นนักรุกรานด้วย อย่างน้อยในระหว่างนี้ ก็ไปเอาที่ดินของอินเดียแดง ครอบงำพื้นที่กัน จนพวกอินเดียแดงแทบจะสูญพันธุ์

อันนี้เป็นเรื่องที่เราต้องเข้าใจเท่าทันฝรั่งว่า เขาเดินร่นต่อสู้อมาตั้งแต่ยุโรปแล้ว การที่เขามาอเมริกา นั้น ก็เพราะหนีภัยเป็นเหตุหลัก หนีภัยการบีบคั้นข่มเหง มาหาอิสระเสรีภาพ ถ้ามีฉะนั้น เขาก็ไม่ตั้งต้นผจญภัยฝ่าความทุกข์ยากในมหาสมุทรแอตแลนติกมาหรอก ที่หนีภัยนั้น เพราะรู้ตัวว่า ขึ้นอยู่บ้าน ก็ตายหรือแย่นั่น สู้อเสี่ยงภัยข้ามทะเลไป ยังมีทางรอดบ้าง และมีความหวังที่ดีกว่า

ฝรั่งพวกนี้ถูกกำจัดถูกบีบคั้นในยุโรปมาเป็นร้อยเป็นพันปีแล้ว ก่อนหนีมาอเมริกา ที่นี้มาถึงอเมริกาแล้ว ยังต้องบุกต่อหาที่อยู่ทีกันอีก ๓๐๐ ปี ประสบการณ์ในการเดินร่นต่อสู้อเหล่านี้แหละ ทำให้เขาพัฒนาลักษณะจิตใจแบบพิทักษ์ปกป้องเรียกร้องสิทธิของตน พร้อมกับพัฒนากฎกติกาขึ้นมามากมาย จนเป็นสิ่งคมที่อยู่ด้วยคติ rule of law ที่ว่าเมื่อ

ที่จริง ถ้าจะแปลให้ถูกตามภาษาที่มีในภูมิหลังของเรา คติ **rule of law** ก็คือ **ธรรมาธิปไตย** ด้านหนึ่งนั่นเอง

ไม่ต้องไปแปลว่านิติธรรมอะไร ให้เป็นของแปลกประหลาดจากที่ไหน

ถ้าว่ากันไป ที่แปลว่า “นิติธรรม” ก็ไม่ถูก หรือไม่พอด้วยซ้ำ เพราะนิติธรรม ก็แค่ **law** เท่านั้น

ส่วน **rule** ซึ่งขาดหายไปในคำแปลนั้น คืออำนาจตัดสิน หรืออำนาจบังคับ ตัวกำกับบงการ ได้แก่ “**อธิปไตย**”

เหมือนอย่างในคำว่า **democracy** ที่เราแปลว่า “**ประชาธิปไตย**” นั้น ตัว “-cracy” ซึ่งมาจากคำกรีก (kratos) ที่เราแปลว่า “**อธิปไตย**” ถ้าแปลเป็นภาษาอังกฤษก็คือ **rule** หรือ **government** หรือ **authority** ที่ตรงกับคำว่า “**อธิปไตย**” นั่นเอง

คำว่า “**ธรรมาธิปไตย**” แปลว่า ถือธรรมเป็นใหญ่ ประกอบด้วย **ธรรม** = หลักการ กฎเกณฑ์ กติกา **กฎหมาย** (เช่น **ธรรมศาสตร์** แปลว่า **วิชากฎหมาย**) + **อธิปไตย** = ภาวะที่เป็นใหญ่ เป็นตัวบงการตัดสิน

จึงเห็นชัดๆ ว่า **rule of law** นั้น ต้องแปลว่า “**ธรรมาธิปไตย**” จึงจะตรง และได้ความหมายเต็ม

rule of law ต้องเป็นฐานรองรับ เป็นตัวกำกับ และเป็นแกนนำของ **democracy**

นี่ก็คือ **ธรรมาธิปไตย** ต้องเป็นฐานรองรับ เป็นตัวกำกับ และเป็นแกนนำของ **ประชาธิปไตย**

แต่ธรรม คือหลักการ ตลอดจนกฎหมายนั้น จะต้องเป็นธรรมจริงๆ

เมื่อก็ได้พูดถึงวัฒนธรรม ๒ แบบไว้แล้วคู่หนึ่ง คือ **วัฒนธรรมแห่งเมตตา** กับ **วัฒนธรรมแสวงปัญญา** และได้บอกว่**ไทย**เด่นด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา ด้อยด้านวัฒนธรรมแสวงปัญญา **อเมริกัน**ด้อยด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เด่นด้านวัฒนธรรมแสวงปัญญา

แต่สังคมไทยเวลานี้ กำลังสูญเสียวัฒนธรรมแห่งเมตตาของตนไป พร้อมกับที่ วัฒนธรรมแสวงปัญญาอย่างเขา ก็ไม่พัฒนาขึ้นมา

จึงจะกลายเป็นสังคมที่คืบหน้าจากความเสียศูนย์ มาสู่ความสูญเสีย หรือสูญสิ้น เพราะเสียทั้งสองด้าน

ของดีที่ตัวมี ก็รักษาไว้ไม่ได้ ของดีที่ตัวยังไม่มี ก็ไม่พัฒนาขึ้นมา

ถึงตอนนี้ ก็มีวัฒนธรรมอีกคู่หนึ่ง คือ วัฒนธรรมเมตตานั่น ในแง่*ความโอบอ้อมอารี* และ*โอบอ้อมผ่อนปรน* รวมถึงความอะลุ่มอล่วย และการที่มักพูดว่า “ไม่เป็นไร” กับ*วัฒนธรรมแห่งกฎกติกา*

ไทยเด่นด้านวัฒนธรรมแห่งความโอบอ้อมอารี ด้อยด้านวัฒนธรรมแห่งการรักษา กฎกติกา อเมริกาน่าดูด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เด่นด้านวัฒนธรรมแห่งกฎกติกา

แม้ในแง่นี้ สังคมไทยที่กำลังจะเสียทั้งสองด้าน คือวัฒนธรรมแห่งความโอบอ้อม อารีก็จะสูญสิ้น ขณะที่ด้านวัฒนธรรมแห่งความเคร่งครัดอยู่ด้วยกฎกติกา ก็ยังพัฒนาขึ้นมาไม่ได้ ก่อนนี้ก็เสียศูนย์ ขาดความสมดุลอยู่แล้ว ตอนนี้จะสูญเสียไปทั้งหมด

นอกจากนั้น วัฒนธรรมเมตตานี้ ในขณะที่เลือกรางคับแคบลง และไม่มี วัฒนธรรมแห่งการรักษากฎกติกามาดุล ก็กลายเป็นเรื่องของเส้นสายหมู่พวกและ ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งยิ่งกีดกันให้พัฒนาวัฒนธรรมแห่งกฎกติกาขึ้นมาได้ยาก

เมื่อไม่ยึดถือกฎกติกา ก็ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ใช่ **rule of law** ก็ทำให้ยิ่งแก้ไข ความขัดแย้งได้ยาก เพราะไม่มีมาตรฐานที่จะยอมร่วมกัน

ยิ่งใช้เมตตาไม่เป็น กลายเป็นวิธีเส้นสาย ยึดหมู่พวกกัน ก็ยิ่งขยายปมขัดแย้งให้ ซับซ้อนหนักขึ้น

ถ้าจับจุดไม่ได้ แก้ไขไม่ตรงจุด สังคมไทยที่สับสน จะพัฒนานานวันเนี่ย ว่ากันอุตุลุด พัลวัน

ไทยว่า **อยู่นี่ดี “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”**

อเมริกันว่า **อยู่นี่ไม่ได้ “ต้องไปข้างหน้า บุกฝ่าขยายพรมแดน”**

ขอให้ดูด้วยว่า **สังคมไทย**เรา เป็นสังคม “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” อันนี้สำคัญมาก คนไทยไม่ค่อยคิดกัน

สังคมอเมริกันเขาเป็นสังคมตามคติ **frontier** คือ สังคม “บุกฝ่าไป ขยายพรมแดน” หมายความว่า มุ่งไปข้างหน้า-ฝ่าฟันไป-ขยายพรมแดน

ฝรั่งมาขึ้นฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกบีบ มองไปข้างหน้า ฟากฟ้าตะวันตก คือ frontier เป็นเขตหรือพรมแดนกีดกัน ที่ตัวยังไม่ได้ข้ามไป ล้วนแต่ดินแดนที่ตนยังไม่ได้ ครอบครองทั้งสิ้น

เขาถูกจำกัดอยู่ที่พรอนเทียร์ แล้วจะทำอย่างไร ความหวังก็อยู่ที่จะต้องบุกไปข้างหน้า ถ้าฝ่าฟันขยาย frontier นี้ไปได้ ก็จะมีจะได้ทรัพยากร ได้ที่อยู่อะไรต่างๆ นี่คือการความหวังในความอุดมสมบูรณ์ ก็ต้องบุกไปข้างหน้า ขยายพรอนเทียร์ไป

เพราะฉะนั้น นิสัยฝรั่งอเมริกันที่เขาเรียกว่า นิสัยพรอนเทียร์ หรือ สภาพจิตพรอนเทียร์ (frontier traits ใน American character)

นิสัย frontier ก็คือ นิสัยบุกฝ่าไปข้างหน้า อยู่กับความหวังแห่งอนาคตที่ไม่เลือนลหาย ด้วยการพากเพียรต่อสู้

สมัยหนึ่ง เขามีคำนิยมว่า “Go West, young man, go West!” เจ้าหนุ่ม จมูกงูหน้าไปตะวันตก คือต้องผจญภัยบุกฝ่าหาโชคไปตะวันตก จนสุดแผ่นดินให้ถึงฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกที่แคลิฟอร์เนีย

ไปตะวันตก ก็คือไปผจญภัย เสี่ยงตาย จนมีสำนวนฝรั่งว่า “go west” แปลว่า “ตาย” แต่ฝรั่งก็ไปกัน และอเมริกาก็ขึ้นมาด้วย “go west”

นี่คือภูมิหลังของสังคมตะวันตก ที่เป็นสังคมแห่งการบุกฝ่าผจญภัย มุ่งไปข้างหน้า แล้วก็ต้องแก่งแย่ง แข่งขัน ตื่นรนต่อสู้ พร้อมกับพัฒนากฎกติกาขึ้นมา เพื่อให้ไม่ให้ล้มเส้นกัน

ส่วนสังคมไทยของเรานี้ เป็นสังคมที่เน้นการอยู่กับที่ ตามคติ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ซึ่งเท่ากับบอกว่า ที่นี้ดีแล้ว อย่าไปไหนเลย

ยิ่งกว่านั้น จากการศึกษาที่มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ คนไทยก็เกื้อกูลเผื่อแผ่กันได้ง่าย เหมือนอย่างเมื่อ ๕๐-๖๐ ปีก่อนนี้ คนแปลกหน้าอาศัยมาที่บ้าน คนไทยนอกจากเอาอาหารมาต้อนรับให้กินข้าวกินปลาแล้ว บริเวณบ้านมีต้นกล้วย ต้นมะม่วง ไม้ผลต่างๆ ก็ให้เขากินเขาเก็บเอาไปตามสบาย

เพราะฉะนั้น ของเรากำลังจะก้าวข้ามกับสังคมฝรั่ง แทนที่จะเน้นกฎกติกา ก็มุ่งที่ความมีมิตรจิตมิตรใจ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน

จำไว้เลยว่า สังคมอเมริกัน คือสังคม frontier

คำว่า **frontier** เป็นศัพท์สำคัญของอเมริกัน ไม่ว่าจะทำอะไรที่สำคัญ เขาชอบพูดว่า frontier แต่ก่อนตอนแรกๆ ก็มี land frontiers, ocean frontiers แม้แต่ไปถึงทั่วโลกได้ อเมริกาก็ดีใจภูมิใจว่าพวกตัวพิชิตพรอนเทียร์ได้อีก

ต่อมาก็ space frontier บุกฝ่าไปในพรหมแดนอวกาศ ที่โครงการของเคนเนดีส่งยานอวกาศไปโลกพระจันทร์ เขาก็เรียกว่าบุกเบิกพรอนเทียร์ทั้งนั้น

แม้แต่ความก้าวหน้าทางวิทยาการ เขาก็เรียกว่า frontiers of knowledge หรือ frontiers of science แล้วก็มีมา information frontier หรือ electronic frontier คือเรื่องของพวกคอมพิวเตอร์ เรื่องของอินเทอร์เน็ต

เวลานี้เรากำลังอยู่ในระยะที่ฝรั่งบุกฝ่า cyberspace frontier **ฝรั่งบุกฝ่าไป แต่ไทยเที่ยวสนุกเลย**

ไทยไม่บุกฝ่า ไทยรอรับผลการบุกฝ่าอย่างเดียว เอาแต่เที่ยวสนุกไปในแดนที่เขาบุกฝ่าไว้แล้ว แล้วจะมีอะไรก้าวหน้าไปได้อย่างไร นี่แหละนิสัยจิตใจพื้นฐานมันคนละแบบ แล้วเราก็ไม่ดูแลตัวเอง

จะไปเอาอย่างฝรั่ง ก็เอาไม่ได้จริง เอาแค่ผิวแคเปลือก ขอบขวยไป ทั้งที่แม้แต่เปลือกของเขานั้น ตัวเองก็ไม่รู้ไม่เข้าใจจริง และเห็นไม่ทั่วถึง เพราะฉะนั้นมันก็ไม่ได้เรื่อง

ต้องรู้จักตัวเองให้ดี แล้วก็รู้จักเขาให้ชัด ต้องศึกษาฝรั่งให้ถึงแก่นถึงฐาน ภูมิหลังเขามาอย่างไรในยุโรป เมื่อมาอเมริกาแล้วเขาทำอะไร พัฒนาก้าวหน้ากันมาอย่างไร อย่างนี้จึงจะทันเขาได้

เรื่อง **frontier** นี้ ประธานาธิบดีเคนเนดี/John F. Kennedy ที่มีชื่อเสียง เมื่อครั้งหาเสียงจะเป็นประธานาธิบดี ก็ยกขึ้นมาใช้

ที่จริงตอนนั้นอเมริกันบุกฝ่า frontier ถึงแคลิฟอร์เนียจบไปนานแล้ว คือ land frontiers จบหรือปิดรายการไปตั้งแต่ปี ๑๘๔๐ แต่เคนเนดีก็ปลุกใจคนอเมริกันให้บุกฝ่า frontier ใหม่ โดยสร้างนโยบาย “**New Frontier**” ให้แก่คนอเมริกัน ว่าจะต้องบุกฝ่าขยายพรหมแดนใหม่

เวลานี้ คนอเมริกันก็บุกฝ่าอย่างทีบอกเมื่อที่ว่ามาถึง cyberspace frontier แล้ว แต่ไทยเราก็ไม่ได้คิดอะไร เราก็น้ำมีปลา ในนามีข้าว (ที่จริงเวลานี้ *ในน้ำจะหมดปลา ในนาจะหมดข้าว*)

ต้องถามตัวเองว่า เราจะทำอย่างไรให้เหมาะกับคติ “*ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว*” เราก็ต้องพัฒนาระบบวิธีการอะไรๆ ของตัวเองให้เหมาะกับพื้นเพของตน ระบบ **frontier** ของเขา อาจจะเข้ากับเราไม่ได้ นี่ก็เป็นเรื่องใหญ่

คนไทยเราไม่ค่อยศึกษา ไม่ค่อยค้นคว้า ต้องพูดตรงๆ ว่า ไม่รู้จักฝรั่งจริง จึงไม่รู้ว่าเราจะเอาฐานอะไรมาใช้ เพื่อรับมือกับความเจริญใหม่ๆ และจัดการเอามันมาใช้ประโยชน์ได้

คนที่เก่งจริง ต้องมีความสามารถของตัวเองในการที่จะรับเอาสิ่งใหม่เข้ามาจัดการได้ ไม่ใช่ไปรับเพียงแค่อามาตามเขา เลียนแบบเขา เราต้องเรียน ไม่ใช่แค่เลียน แต่ต้องเอามาจัดการ การเอามาจัดการ ไม่ใช่การตามเขา

ถามว่าเวลานี้ *เรามีความสามารถใหม่ ที่จะเอาของเขามาจัดการ?*

เอาละ นี่เป็นการพูดนอกเรื่องไป

มีจุดหมายใหญ่ที่ทุกคนได้ร่วมกัน

จึงจะข้ามพ้นจุดหมายย่อยของแต่ละฝ่ายที่ขัดกัน

พูดไปพูดมาก็ชักจะออกนอกประเด็นไปอีก หันมาต่อเรื่องการแก้ปัญหาความขัดแย้งให้จบ

ในสถานการณ์ที่ขัดแย้งกันนั้น แต่ละฝ่ายต่างก็มีจุดหมายอยู่ที่จะเอาประโยชน์ของตน เมื่อจะไม่รบหรือไม่สู้กัน ก็ต้องยุติด้วยการประนีประนอม

ถ้าพูดในแง่ดี ความขัดแย้งก็มีผลข้างเคียงที่เป็นบวกในขอบเขตหนึ่ง เพราะทำให้คนต้องระมัดระวังไม่ประมาท และเร่งรัดตัวเอง และเกิดภาวะตื่นเครียดที่ขับเคลื่อนให้คนตื่นนอนขวนขวายสุดกำลัง ดังจะเห็นได้ชัดในระบบแข่งขัน อันทำให้มีการก้าวหน้าตลอดเวลา เพื่อขึ้นไปให้เหนืออีกฝ่ายหนึ่ง

แต่พร้อมกันนั้น ความขัดแย้งในเชิงแข่งขัน ก็มีความโน้มเอียงที่จะทำให้เกิดการขัดขากัน หรือเอาไรต์เอาเปรียบกันด้วยประการต่างๆ จึงทำให้คนเรียกร้องการมีกฏกติกา

ดังจะเห็นได้ว่าสังคมในระบบแข่งขันได้พัฒนามากฎกติกาขึ้นมาจนเป็นสังคมแห่ง **rule of law**

บางครั้ง การประนีประนอมก็อาจจะเป็นเพียงกลวิธีของฝ่ายหนึ่ง ที่จะเอาอีกฝ่ายหนึ่งเป็นเครื่องมือ หรือเป็นทางผ่านไปสู่ชัยชนะของตน อย่างคำที่ได้ยินพูดกันมากเมื่อ ๒๐-๓๐ ปีมาแล้วว่า “แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง” ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการประนีประนอมแบบนี้ ซึ่งเมื่อสำเร็จการตามเป้าหมายนั้นแล้ว สองฝ่ายนี้ก็อาจจะต้องมาชิงชัยหรือกำจัดกันเองอีกทีหนึ่ง

(ถ้าจะประสานกลมกลืน หากทำจุดต่างให้เป็นส่วนเติมเต็มไม่ได้ ก็ต้องให้สามารถยอมรับความแตกต่างของกันและกัน)

อย่างที่กล่าวแล้วว่า การประนีประนอม (compromise) ไม่เป็นการแก้ปัญหาที่แท้จริง ไม่อาจทำให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืน มนุษย์ที่พัฒนาจึงจะต้องไปให้ถึงความประสานกลมกลืน หรือความสอดคล้องสามัคคี (harmony)

แต่ฝ่ายที่ขัดแย้งกันนั้น ต่างก็มุ่งจุดหมายที่จะเอาผลประโยชน์ของตน เมื่อต่างฝ่ายมีจุดหมายของตนคนละทาง ก็ยอมไปได้แค่การประนีประนอม

วิธีแก้ปัญหาให้เกิดความประสานสอดคล้อง ก็คือ ต้องให้ทั้งสองฝ่ายหรือทุกฝ่ายมองเห็น *จุดหมายใหญ่* เหนือขึ้นไป ซึ่งเป็น *ประโยชน์ร่วมกัน*

ตอนนี้จุดขัดแย้งย้ายไปจากความขัดแย้งระหว่างคนสองฝ่าย หรือหลายฝ่าย กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างประโยชน์ย่อยกับประโยชน์ใหญ่ของแต่ละฝ่ายนั่นเอง

ถ้าทุกฝ่ายมองเห็นและยอมรับจุดหมายกว้างใหญ่ ที่เป็นประโยชน์ร่วมกันนั้น ก็จะต้องยอมจัดสรรหรือแม้แต่ยอมสละประโยชน์ที่เล็กน้อยกว่า

การปฏิบัติอย่างนี้ ไม่ใช่เป็นการประนีประนอม แต่เป็นการประสานร่วม และกลมกลืนกัน และถ้าจะให้เป็นไปได้ด้วยดี ก็อาจจะมีการเกื้อกูลกัน ด้วยการทดแทนหรือชดเชยผลประโยชน์ที่ยอมสละไปของฝ่ายนั้นๆ ตามสมควร

แน่นอนว่า ในหลายกรณี การจะเข้าถึงความประสานสอดคล้องนั้นเป็นไปได้ยาก จึงจะต้องมีการยุติความขัดแย้งด้วยการประนีประนอมบ้าง แต่จะต้องไม่หยุดแค่นั้น ต้องให้การประนีประนอม ที่เป็นเหมือนการพักรบนั้น เป็นขั้นตอนในระหว่างการก้าวไปสู่ความประสานร่วมอย่างเรียบร้อยต่อไป

มีวิธีปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งที่ควรนำมาใช้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่จะแก้ไขความขัดแย้ง คือ ใช้วัฒนธรรมแห่งเมตตาที่นั่นแหละ สร้างบรรยากาศแห่งความสมานฉันท์ขึ้นมา โดยให้คนทุกฝ่ายเข้าถึงกันในชีวิตประจำวัน ในวิถีชีวิตที่เป็นอยู่จริง เรียกว่าเป็นการเอาตัวเข้าสมาน ให้คนมีโอกาสมาสังสรรค์กัน เกิดความเป็นกันเอง ซึ่งช่วยให้เข้าใจและเห็นใจกัน

ที่ว่านี้คือ ไม่ใช่ไปพูดกันแล้วถกเถียงกันในที่ประชุมเท่านั้น แต่ได้พบปะพูดคุยกันในบรรยากาศแห่งการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติด้วย อันนี้จะเป็นตัวหนุนอย่างสำคัญในการสลายความขัดแย้ง

ในการเข้าถึงกันนั้น ถ้าให้ดี ก็ให้มีโอกาสปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุ ๔ ให้ครบ คือ มีการ

- ให้แก่กัน เผื่อแผ่แบ่งปัน
- พุดกันด้วยปิยวาจา
- ทำประโยชน์แก่กัน ช่วยเหลือแสดงน้ำใจแก่กัน และ
- มีความเสมอสมานเป็นกันเอง

เท่าที่พูดมา น่าจะสรุปจุดสำคัญในการแก้ไขความขัดแย้งได้ว่า

๑. ไม่ติดอยู่กับความขัดแย้ง หรือตกเป็นทาสของความขัดแย้ง แต่เอาประโยชน์จากความขัดแย้งให้ได้ โดยเฉพาะประโยชน์ทางปัญญา

๒. แกนของปฏิบัติการในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง คือ การมีเจตนาดีปรารถนาดีต่อกัน ด้วยเมตตาธรรม มุ่งสู่จุดหมายที่เป็นการสร้างสรรค์ และมีปัญญาที่จะดำเนินการให้เป็นไปตามเจตนาที่ดีนั้น

๓. ปฏิบัติการในการขัดแย้งและหาทางยุติความขัดแย้ง ต้องดำเนินไปอย่างเป็นมิตร สุภาพ จริงใจ และเปิดใจต่อกัน มองทุกคนเป็นเพื่อนมนุษย์ ไม่มองแบบแบ่งแยก มุ่งสู่การอยู่ร่วมกัน

๔. สร้างบรรยากาศแห่งความสมานฉันท์ ด้วยการให้คนทุกฝ่ายเข้าถึงกัน สังสรรค์กันในชีวิตประจำวัน หรือในวิถีชีวิตที่เป็นจริง ตามหลักการเอาตัวเข้าสมาน

๕. จุดที่เป็นการแก้ปัญหาให้เข้าสู่ความประสานสามัคคี คือให้มองเห็นตระหนักรู้ในจุดหมายที่กว้างใหญ่เหนือขึ้นไป ซึ่งเป็นประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย

ส่วนการแก้ปัญหาที่ซึ้นลึกลงไป เช่น การขาดความเคารพกฎกติกา-ถือธรรมเป็นใหญ่-ยึดหลักการเป็นมาตรฐานนั้น เป็นเรื่องคุณสมบัติของคน ซึ่งจะต้องสร้างขึ้นมาด้วยการพัฒนาคนระยะยาว คือด้วยการศึกษาอย่างลึก

ปฏิบัติการแก้ปัญหา ในระบบองค์รวม

ปฏิบัติการของมนุษย์จะได้ผลจริง ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริง และเต็มตามระบบของกระบวนการในธรรมชาติ

ปจฉา: ขออนุญาตเป็นคำถามสุดท้าย คือในเรื่องการสร้างสังคมแห่งความสมานฉันท์... เครื่องมือหรือว่าหลักธรรมสำคัญ ถึงแม้ว่าจะเป็นหลักเพื่อแก้ทุกข์ แต่ก็นำไปสู่สุข เช่น อริยสัจ ๔ น่าจะนำมาใช้ จะมีหลักคิดเริ่มต้นอย่างไร เจ้าคะ

วิสัชนา: อริยสัจ ๔ นั้น เป็นหลักใหญ่ซึ่งครอบคลุมทั้งหมด มีลักษณะที่เรียกว่าเป็นระบบ เป็นทั้งระบบ ที่ทำให้เรามองเห็นว่าองค์ประกอบอะไรบ้าง และองค์ประกอบเหล่านั้นจะต้องมาประสานสัมพันธ์ทำหน้าที่ต่อเนื่องกันอยู่อย่างไร แล้วก็ เป็นทั้งกระบวนการ ในการปฏิบัติ ที่จะดำเนินไปเป็นขั้นเป็นตอนอย่างไร

ในเมื่อมันเป็นตัวระบบใหญ่ เราก็ต้องรู้จักก่อน แต่แค่นั้นไม่พอ เราจะต้องไปขยายในแง่ของปฏิบัติการ หรือขั้นวิธีการให้ละเอียดออกไป

ที่นี้หลักอริยสัจ หรือระบบอริยสัจนี้เป็น ระบบที่เริ่มจากปัญหา ซึ่งภาษาพระเรียกว่าทุกข์ คือสภาวะบีบคั้น สิ่งที่ติดขัด บีบคั้น คับข้อง พุดตามภาษาไทยก็คือปัญหานั้นเอง

พอเจอปัญหา หรือ *ทุกข์* เราก็หาทางแก้ไข และในการแก้ไวนั้น หลักอริยสัจก็บอกว่าต้องสืบสาวเหตุปัจจัยของมันว่า *ทุกข์*หรือปัญหาเกิดจากอะไร ข้อนี้เรียกว่า *สมุทัย*

เมื่อสืบสาวหาเหตุปัจจัยได้ เราก็จะมองเห็นไปพร้อมกันในตัวว่า ทางแก้เป็นอย่างไร ซึ่งตอนนี้เป็นการเห็นในเชิงของความเป็นจริง ว่าจะต้องจัดการอะไรที่ตรงไหน แต่ในเชิงปฏิบัติการยังไม่บอกว่า จะทำอะไรบ้าง

เพราะฉะนั้น เราจะต้องก้าวไปสู่ขั้นดำเนินการ เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

เพื่อให้การมองเห็นหลักความจริงในการแก้ปัญหา ก้าวต่อไปสู่การลงมือปฏิบัติ เราก็ต้องทำขั้นที่ ๓ ให้ชัดก่อน คือการตั้งจุดหมาย อันได้แก่ภาวะปลอดปัญหา หรือพ้นทุกข์ดับปัญหาได้ ซึ่งเราจะต้องดูว่ามันเป็นไปได้จริงไหม และเป็นไปได้แค่ไหน จุดหมายของเราในการดับทุกข์ ขณะนี้เราควรจะต้องตั้งไว้แค่ไหน

นี่ก็คือ มองดูอะไรต่างๆ ให้ชัด ว่าเราต้องการอันใดแค่ไหน เราจะเอาได้แค่ไหน และจะเป็นไปได้แค่ไหน คือเอาความต้องการมาดูความเป็นไปได้ แล้วก็ตั้งเป้าหมายขึ้นมา เรียกว่า *นิโรธ*

พอตั้งนิโรธแล้ว ต่อจากนั้นก็มาสู่การวางข้อปฏิบัติ หมายความว่า เมื่อวางจุดหมายได้ ตั้งเป้าหมายชัดแล้ว เราก็จะมีทิศทาง ที่นี้ก็วางวิธีปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น เป็นขั้นที่ ๔ เรียกว่า *มรรค* ซึ่งก็คือวิธีการ หรือหนทาง

ขั้นวิธีปฏิบัตินี้ เป็นเรื่องของมนุษย์

ต่างจาก ๒ ข้อต้น ซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานของธรรมชาติ ตามความเป็นจริงของมันเอง

ขั้นที่ ๓ มาเชื่อมต่อระหว่างจุดประสงค์ของมนุษย์ กับความเป็นจริงของธรรมชาติ ว่า ในความเป็นจริงของธรรมชาตินั้น จุดหมายของเราคืออย่างนี้ อยู่ตรงนี้ จุดที่เราต้องการหรือสิ่งที่เราต้องการ มันเป็นไปได้ในความเป็นจริงแค่ไหน ก็กำหนดหรือตั้งมันไว้

ต่อจากนั้น ขั้นที่ ๔ จึงวาง *มรรค* คือวิธีปฏิบัติ ที่จะทำให้เรามุ่งหน้าทำไปจนบรรลุถึงเป้าหมาย ซึ่งเป็นการกระทำอย่างมีทิศทาง

การวางระบบวิธีปฏิบัติขึ้นมา ที่เรียกว่ามรรคนี้ เป็นตอนที่มีรายละเอียดมากมาย เป็นรายการวิธีปฏิบัติของมนุษย์ ที่จะให้ได้ผลเป็นจริงตามกระบวนการของธรรมชาติ

เคยยกตัวอย่างบ่อยๆ เช่น เรื่อง ไฟไหม้ เป็นทุกข์ คือเป็นปัญหา จะดับอย่างไร ก็ต้องรู้ว่าเหตุปัจจัยของไฟมีอะไรบ้าง เช่นว่ามีเชื้อ มีอุณหภูมิสูงถึงจุดลุกไหม้ แล้วก็มีออกซิเจน

เมื่อเรารู้เหตุปัจจัยอย่างนี้แล้ว เราก็รู้เลยว่า ถ้าเหตุปัจจัยนี้หมดไป ไฟก็จะดับ คือเชื้อหมดหนึ่ง หรือ ออกซิเจนไม่มีหนึ่ง หรืออุณหภูมิต่ำ เย็นลงไปหนึ่ง อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ แค่นี้ไฟก็ดับแล้ว

นี่เรียกว่า สืบสาวสมุทัยได้แล้ว พอรู้กระบวนการของธรรมชาติ คือข้อ ๒ มาแล้ว คราวนี้ก็ต่อไป ข้อ ๓ ตั้งจุดหมายได้เลย

การตั้งจุดหมายนี้ จะสัมพันธ์กับความเป็นจริง และวิสัยของเราที่ทำได้ คือเราจะดับไฟโดยสอดคล้องกับความจริงของกระบวนการนี้ ซึ่งสามารถบอกได้ว่าเราจะเอาข้อไหน จะเอาข้อไหนให้มีออกซิเจน หรือจะให้อุณหภูมิต่ำ หรือจะให้ไม่มีเชื้อ หรือเอาทั้งสาม หรือเอาข้อไหนเด่น แล้วก็ตั้งเป้าหมายจะทำให้เกิดความจริงที่เป็นผลขึ้นมา

พอวางเป้าหมายนี้เสร็จ ที่นี้ก็วางวิธีปฏิบัติ ในข้อ ๓ คือ “มรรค” ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น ต้องสร้าง(หรือซื้อ)รถดับเพลิง และให้มีถังเก็บน้ำได้เท่านั้นเท่านั้นลิตร แล้วต้องมีท่อ มีสายยาวเท่าไร มีบันไดสูงแค่ไหน แล้วต้องฝึกพนักงานดับเพลิง ต้องจัดเตรียมกระบวนการ และวิธีปฏิบัติต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดเยอะแยะ

ทั้งหมดในเรื่องของมรรคนี้น่าจะยุ่งเหลือเกิน ต้องใช้เงินงบประมาณก้อนใหญ่ อาจจะเป็นร้อยล้านพันล้าน ก็เพียงเพื่อจะมาทำให้อุณหภูมิต่ำลง เพียงแค่จะทำให้เย็นเท่านั้นเอง หรือจะใช้วิธีเพียงเพื่อให้ขาดออกซิเจน หรือเพื่อจะให้หมดเชื้ออะไรต่างๆ ก็เรื่องมากทั้งนั้น แต่ที่ต่างกันโดยมากเขาจะไปมุ่งที่ลดอุณหภูมิ

แค่จะทำให้เย็น ก็เป็นเรื่องใหญ่มาก และกระบวนการฝึกนี้ก็เลยเพิ่มไปด้วยว่า ในระหว่างที่ไปทำให้เย็น ถ้าไปเจอพวกเชื้อไฟก็ต้องทำลายด้วย ตัดตอนไม่ให้มีเชื้อที่ไฟจะอาศัย ตลอดจนพัฒนาพวคน้ำยาดับไฟ เพื่อจะมาให้ขาดออกซิเจน ทั้งหมดนี้คือ มรรค

มรรค คือกระบวนการปฏิบัติของมนุษย์ ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เพื่อให้ผลเกิดขึ้นตามกระบวนการของชาตินั้น

ถ้ามนุษย์ปฏิบัติไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ก็ไม่สำเร็จ เพราะฉะนั้น มรรคก็คือการโยงวิธีปฏิบัติของมนุษย์ไปเชื่อมต่อกัน ให้ได้ผลตามกระบวนการเหตุปัจจัยของธรรมชาติ

ถ้าครบตามกระบวนการนั้น ก็บรรลุผลเป็น นิโรธ ดับทุกข์ หมดปัญหา ลุจุดหมาย

แม้แต่นักปลุกระดม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจ

รัฐบาลจะพัฒนาประเทศ ก็ไปได้สวยด้วยอริยสัจ

อริยสัจนี้เป็นหลักใหญ่ นำมาใช้ได้ในทุกเรื่อง แม้แต่ในกรรมวิธีที่เรียกว่าการปลุกระดม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจเหมือนกัน แต่ผู้ใช้จะมีเจตนาดีหรือไม่ดี ก็อีกเรื่องหนึ่ง

นี่ก็คือว่า อริยสัจนี้ พระพุทธเจ้าทรงวางไว้สำหรับใช้

หนึ่ง ในการแก้ปัญหา

สอง ในการสอน

และในเชิงการสอนนี้แหละ จะเอาไปใช้ในการชักจูง จนถึงปลุกระดม ก็ได้

พระพุทธเจ้า เวลาสอน ก็ทรงสอนแบบอริยสัจ โดยเริ่มที่ทุกข์ ยกปัญหาขึ้นมาตั้ง แล้วช่วยให้เขาสืบหาสาเหตุ เสร็จแล้วก็กำหนดจุดหมาย แล้วก็วางวิधिปฏิบัติ

ที่นี้ การสอนตามวิธีอริยสัจนี้ ก็สามารถนำมาใช้ในการปลุกกระดมให้ได้ผล

จะเห็นว่า **การปลุกกระดม** นั้น ก็ต้องชี้ปัญหาก่อน เช่นไปเที่ยวบอกว่าสังคมไทยเวลานี้เลอะเทอะเลวร้ายอย่างไรในอย่างนี้ คนเอารัตเอาเปรียบกัน ยากจนแร้นแค้น พรรณนาให้มันน่าเกลียดน่าชังที่สุด ใครทำได้เก่ง ก็ยิ่งได้ผล นี่คือนิทานาทุกข์

พอคนเห็นทุกข์น่าเกลียดน่าชังน่ากลัวน่าหวั่นใจเต็มที่แล้ว ก็ถึงข้อ ๒ ชี้เหตุว่า เจ้าหมอนั้น นายคนนั้นที่เดียวเป็นตัวการ ที่มันยุ่งทั้งหมด มันร้ายอย่างนี้ ก็เพราะเจ้าตัวนี้ หรือพวกนี้เป็นต้นเหตุ ตอนนั้นก็ฟังก็จ้องว่า จะต้องจัดการกำจัดนายนั้นพวกนี้ให้หมด

พอคนเขม่นมองอย่างนี้แล้ว ก็บอกเป้าหมายที่หวังว่า ถ้าหากเรากำจัดเจ้าตัวการนั้น ก็จะแก้ปัญหาได้ แล้วเราก็จะมีสังคมที่สดใส มีความสุขสมบูรณ์อย่างนั้นอย่างนี้

อย่างสมัยที่เขาปลุกกระดมเมื่อ ๓๐ ปีก่อน เขาใช้คำว่า “ห้องฟ้าสีของผองอำไพ” นั่นก็คือขั้นที่ ๓ นิโรธ ตั้งจุดหมาย

ที่นี้จุดหมายยิ่งนำไปเท่าไร คนก็จะยิ่งเร่งเร้าและฮึกเหิม มีกำลังใจ ตอนปลุกนิโรธจึงต้องพูดให้เห็นภาพว่า จุดหมายนี้มันดีอย่างนั้นๆ สังคมในอุดมคติแสนจะดีเหลือเกิน คนก็อยากไปกันใหญ่

พอได้ที่ ตอนนี้ใจขึ้นหมดแล้ว มันมองมุ่งเขม่นไปยังจุดที่จะจัดการหมดแล้ว ก็ถึงขั้นที่ ๔ คือ มรรค ก็วางวิधिปฏิบัติเลย ว่าจะต้องจัดการอย่างนั้นๆ ตอนนี้อย่างไรก็ได้เลย ไม่ว่าจะยากแค่ไหน ก็เอาทั้งนั้น

นี่คือ **วิธีอริยสัจ** ซึ่งใช้ได้ทั้งหมด แม้แต่ในการปลุกกระดม

รัฐบาลก็เหมือนกัน ถ้าเก่ง ก็ต้องเอาวิธีอริยสัจมาใช้รวมใจประชาชน ให้มาช่วยกันแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ประเทศชาติ เช่น ให้ประชาชนตื่นตัวตระหนักรู้ว่าเวลานี้ปัญหาของประเทศชาติที่สำคัญ คืออะไร แต่ต้องทำด้วยใจสุจริต ไม่ใช่คิดแก่งัดใคร

ชี้ปัญหาให้ชัด แล้วก็เจาะลงไปให้ถึงตัวสาเหตุและประดาปัจจัย แล้วตั้งจุดหมายให้ร่วมเห็นและร่วมใจกันว่าจุดหมายนั้นดีนำไป จนเกิดเป็นความหวังร่วมกัน แล้วก็บอกวิधिปฏิบัติให้ชัด

ถึงตอนนี้จะยากเท่าไร ก็สู้ทั้งนั้น คนเรานี่ ถ้าเห็นว่าจุดหมายดีจริง และเห็นความหวังชัด เขาก็เอา เขาก็สู้

เหมือนกับพระพุทธเจ้าทรงสอนอริยสัจ ก็ต้องให้ผู้ฟังขัดก่อน พอเขาขัดว่า ถ้าแก้ไขเรื่องนั้นสำเร็จจะดีอย่างไรแล้ว ยากเท่าไรก็สู้

แต่ถ้าไปบอกวิธีปฏิบัติก่อน เขาเห็นเรื่องต้องทำมากมายจุกจิก มันยาก เขาก็ถอยตั้งแต่ต้น

ฉะนั้น ท่านจึงไม่ให้สอนแบบที่ว่า ออยู่ๆ ก็ไปบอกวิธีการเลย คือบอกสิ่งที่เขาจะต้องทำ ซึ่งจะต้องเจอความยาก จะต้องเหนื่อย แล้วใครเขาจะฟังละ ถึงจะฟัง แต่เดี๋ยวเดียวก็ถอยแล้ว

ต้องเห็น **ทุกข์ สมุทัย นิโรธ** มากันชัดปั๊บ คราวนี้ก็เท่าไรเท่ากัน เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงวางวิธีนี้ไว้ ให้ใช้ได้ทั้งในการแก้ปัญหา ทั้งเป็นวิธีสอน

เป็นอันว่า **วิธีอริยสัจ** ใช้ในงานหลัก ๒ อย่าง คือ

๑. ในกระบวนการแก้ปัญหา

๒. ในการสอน การแนะนำชักจูง

พวกมนุษย์สมัยใหม่ พอมาเจอเรื่องศาสนา

ก็พากันหลบปัญหา ไม่สู้หน้าความจริง

ตอนนี้ เราหาทางจะทำให้คนที่รู้จักแต่การประนีประนอม ก้าวต่อจากการประนีประนอม ไปสู่การประสานกลมกลืน อันนี้ก็คือความ**สามัคคี** นั่นเอง ความกลมกลืนประสาน ท่านเรียกว่าสามัคคี แล้วในความสามัคคีก็จะมีเอกภาพ

เพราะฉะนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงใช้ศัพท์เป็นชุดเดียวกัน คือ **สังคหะ** ซึ่งแปลว่า ประมวล จับรวมประสานเข้ากันได้ แล้วก็**สามัคคี** มีความพร้อมเพรียงกัน แล้วก็ **เอกภาพ** ภาษาไทยใช้ว่า**เอกภาพ** คือเกิดความเป็นหนึ่ง

พอเกิดความเป็นหนึ่ง เริ่มตั้งแต่มีน้ำหนึ่งใจเดียว เช่น มีจุดหมายอันเดียวกัน มุ่งไปที่เดียว ร่วมกันแล้ว ก็เกิดพลังไปได้เลย

แต่เวลานี้ เราขาดแทบทุกอย่าง ฉะนั้น เราจะต้องมาเริ่มต้นยุคแห่งการสร้างสรรค์ จึงต้องระดมพลังสร้างเรี่ยวแรงให้เข้มแข็งขึ้นมา แล้วก็ร่วมใจกันมีความสามัคคี

ข้อสำคัญก็คือ จะต้องมีความตั้งใจไปที่เป้าหมาย ซึ่งมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติ ของประชาชน เพื่อชีวิตและสังคม ด้วยความซื่อสัตย์จริงใจ

ความจริงใจ นี่แหละ ถ้าสำคัญมาก เมื่อมีการขัดแย้งกันและจะแก้ไขปัญหา เวลาไปพูดจากันจะต้องมีแกนอันนี้ คือ ความจริงใจ แล้วก็เปิดใจกัน

ต่อไปนี้ โลกจะมีปัญหามากในเรื่องความขัดแย้ง และเรื่องหนึ่งที่ใหญ่มากคือความขัดแย้งทางศาสนา แม้แต่สงครามอิรักกับอเมริกา เมื่อแยกแยะเจาะลงไป ก็มีเรื่องศาสนาเป็นปมที่แฝงลึกอยู่

ศาสนานั้น โดยพื้นฐาน ต้องเป็นเครื่องมือที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยสงบ มีสันติสุข นี่เป็นหลักการใหญ่ แต่ไปๆ มาๆ ศาสนากลับเป็นตัวเหตุอ้างอิงสำหรับการรบราฆ่าฟันกัน จึงต้องแก้ปัญหานี้ให้ได้ เหตุที่แก้ปัญหานี้ไม่ได้เพราะ

๑. *ไม่มีความจริงใจต่อกัน*

๒. *ไม่พูดจาเปิดใจกัน*

เรื่องศาสนานั้น เขาไม่สามารถพูดกันได้ เพราะถึงกับถือกันว่า พูดกระทบไม่ได้ในเรื่องศาสนา แต่ที่จริงนั้น ถ้าคนจะอยู่ร่วมกันด้วยดี ต้องพูดเปิดใจกัน ถ้าไม่ถึงจุดนี้ไม่มีทางแก้ปัญหา

การที่จะมาร่วมเอาใจกัน มันก็คือความไม่จริงใจ จะถึงจุดจริงใจได้ จะต้องเปิดใจกัน ต้องพูดกันได้เต็มที่ ต้อง **อหิงสา** ถึงขั้นที่พระเจ้าอโศกมหาราชตรัสว่า “รับฟังธรรมของกันและกัน”

ปมปัญหาในเรื่องศาสนานี้ ตั้งแต่อดีตนานไกลมาจนถึงปัจจุบัน เคยเป็นอย่างไรก็คล้ายจะคงอยู่อย่างนั้น ไม่คลี่คลายออกไป บางที่ต้องเรียกว่าอาการหนัก เพราะเริ่มด้วยท่าทีหรือทัศนคติพื้นฐานที่เป็นการแบ่งแยก ซึ่งย่อมนำไปสู่ความขัดแย้งเป็นธรรมดา

พอเจอคนแปลกหน้าแปลกพวก แทนที่จะมองว่าเป็นเพื่อนมนุษย์คนหนึ่ง ก็มองแยกว่าเป็นชาวศาสนานี้หรือไม่ เป็นชาวศาสนานั้นหรือเปล่า ถ้าไม่ใช่คนในศาสนานี้ ก็มีทีท่าซัดจะไม่ยอมพูดจาด้วย

คนเรานั้น ถ้าไม่สื่อสารพูดจากัน ก็เท่ากับปิดหนทางที่จะประสานสมานกัน การแบ่งแยกก็ดำเนินต่อไป และเปิดทางที่จะขยายเป็นความขัดแย้งได้ตลอดเวลา ถ้าแม้แต่พูดจากันก็ยังไม่ยอมแล้ว จะก้าวไปถึงขั้นรับฟังธรรมของกันและกัน ย่อมไม่มีทาง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะแก้ปัญหาคความขัดแย้งอย่างเป็นสากล และในระยะยาว คนจะต้องมองคนอื่นในขั้นพื้นฐาน โดยมองเห็นเขาเป็นเพื่อนมนุษย์คนหนึ่งก่อนอย่างอื่น และตั้งความปรารถนาดี พร้อมทั้งจะพูดจา-รับฟังกัน

เวลานี้ เขากำลังจะแก้ปัญหาศาสนาด้วยวิธีเอาใจกัน แต่ซ่อนความจริง โดยไม่เปิดใจ ไม่ยอมพูดความจริง หลบเลี่ยงไปมา แล้วมันจะไปอย่างไรรอด เพราะการกลบเกลื่อน ไม่ใช่ความกลมเกลียว และจะไม่นำไปสู่ความกลมกลืน

คนเรานั้น ถ้ายังไม่สามารถพูดกันได้อย่างเปิดใจ ก็แสดงว่ายังไม่พัฒนาเท่าที่ควร หรือยังไม่มีการศึกษาจริง

ถ้ายอมรับว่าปัญหาทางศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่สุด ก็ต้องยอมรับว่า ถ้าแก้ปัญหาเรื่องศาสนาไม่ได้ ก็ไม่มีทางเกิดมีสันติสุขที่แท้จริง เพราะปล่อยตัวมูลเหตุของความขัดแย้งให้ซ่อนแฝงอยู่ ไม่ยอมยกเอาตัวการณ์ของความขัดแย้งนั้นขึ้นมาสลาย

มาถึงตรงนี้ คนพวกหนึ่งก็เขม่นแต่จะห้าห้า อีกพวกหนึ่งก็คิดแต่จะเลียงหนี อีกพวกหนึ่งก็ไม่เอาไหนไม่รู้เรื่องรู้ราว โลกนี้ที่ว่ามีอารยธรรม ก็เลยทำท่าจะไปไม่รอด

อารยธรรมที่เจริญมา ฟ้องตัวเองว่า เป็นอารยธรรมที่ก่อ ไม่ใช่แก้ปัญหา

เวลานี้โลกเป็นปัญหากันอย่างหนัก ในเรื่องที่ว่า ถ้าไม่ขัดใจกัน ก็เอาใจกัน และไม่เปิดใจ ซึ่งกลายเป็นว่า มนุษย์มีอารยธรรมเจริญมาเท่าไร ก็ไม่ดีขึ้น อารยธรรมเจริญมาจนปานนี้ ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ไม่ได้แก้สักอย่าง ปัญหาของมนุษย์มีอะไรบ้าง

๑. **ปัญหาชีวิต** ซึ่งแยกเป็น ๒ ส่วน คือ ปัญหาสุขภาพร่างกาย โรคภัยไข้เจ็บ รวมทั้งความหิวโหยอดอยาก แล้วก็ปัญหาจิตใจ ความเครียด ความทุกข์ ความเหงา ความว้าเหว่ ความแปลกแยกอะไรต่างๆ รวม ๒ อย่างนี้ กาย กับใจ

๒. **ปัญหาสังคม** คือ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ ตั้งแต่การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่มชน ไปจนถึงสงครามระหว่างประเทศ สงครามโลก สงครามระหว่างค่าย ระหว่างฝ่าย ระหว่างศาสนา

๓. **ปัญหาสิ่งแวดล้อม** คือ ธรรมชาติเสีย เสื่อมโทรม ซึ่งเป็นปัญหาสุดท้าย และเป็นปัญหาที่ถือว่าใหญ่ที่สุด

อารยธรรมเจริญขึ้นมาถึงขนาดนี้ แต่ปัญหาพื้นฐานข้างต้นนั้น ไม่ได้แก้สักอย่าง ปัญหาชีวิตมนุษย์ก็ยังคงอยู่อย่างเดิม

ปัญหาสุขภาพกายดีขึ้นมาบ้าง กำจัดโรคร้ายเก่าๆ ได้มาก แต่ก็เกิดโรคร้ายใหม่ๆ อีกไม่น้อย และปัญหาที่มีปมซับซ้อนมากขึ้น ส่วนปัญหาจิตใจยิ่งหนักลงไป

ปัญหาสังคมก็ไม่ลดลง ยังแถมปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นตัวใหญ่ที่สุด และกลายเป็นว่า อารยธรรมปัจจุบันนี้แหละ ที่นำมาสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้

ฉะนั้น จึงพูดได้เต็มปากว่า อารยธรรมปัจจุบันที่เจริญมานี้ คืออารยธรรมที่ได้นำปัญหามาให้แก่มนุษย์จนครบทั้ง ๓ ประการ เป็นอารยธรรมที่เก่งกาจมาก สามารถพัฒนามนุษย์ให้สร้างปัญหาได้จนครบทั้ง ๓ อย่าง

เดี๋ยวนี้มนุษย์มีทั้ง ปัญหาชีวิตกาย-ใจ ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม แล้วปรากฏว่าแก้ไม่ได้สักอย่าง นำมาให้ไม่ได้ แต่แก้ไม่ได้

นี่ก็เป็นการแสดงชัดเจนอยู่ในตัวแล้วว่า วิธีแก้ปัญหาที่มนุษย์ใช้กันมานั้นไม่ได้ผลจริง หรือยังไม่เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่แท้

ใครจะมาแก้ปัญหาล้วนพื้นฐานเหล่านี้ ก็บอกว่าธรรมะ ธรรมที่พระพุทธเจ้าค้นพบ จากความจริงของธรรมชาติแล้วทรงนำมาสอนนั้น แก้ได้หมด

เรามั่นใจว่า แก้ได้แน่ แล้วระบบประนีประนอมจะเปลี่ยนเป็นระบบประสานกลมกลืนได้ หรือจะเรียกว่าระบบสมัคธมาน สามัคคี เอกภาพ หรือเอกภาพ ก็แล้วแต่

ดังที่ว่าแล้ว เวลานี้ปัญหามีมาก ก็อาจจะต้องฝากถึงแม้แต่รัฐบาล แม้แต่ใน กรมว่าต้องพูดกันอย่างเปิดใจ และมีความจริงใจเป็นพื้นฐาน โดยมีเจตนาซึ่งมุ่งจุดหมายที่แท้จริงร่วมกัน คือ ความดีงาม และสันติสุขของประเทศชาติบ้านเมืองและโลกทั้งหมด

ถ้ามีเจตนาที่อยู่ ก็ได้ความจริงใจต่อกัน ทั้งจริงใจต่อหลักการด้วย และจริงใจต่อประเทศชาติสังคม และจริงใจต่อกันระหว่างคนที่มาทำงานร่วมกัน แล้วก็เปิดใจพูดจากัน มันก็มีทางที่จะแก้ปัญหา และ harmony ความสมัคธมานกลมเกลียว ก็เกิดได้

แต่ถ้าไม่เปิดใจกัน harmony ก็ยังมาไม่ได้ มันก็จะได้แค่ compromise เพราะเอาใจกันก็เพื่อ compromise นั้นแหละ แต่ compromise แบบเอาใจนี้ ฝ่ายที่เอาใจอาจจะหมดตัวไปในที่สุด

จากจริงใจ และเปิดใจ ก็ทำให้เกิดความเข้าใจ แล้วก็เห็นใจ และไปลงตัวที่ร่วมใจก็แก้ปัญหา สลายความขัดแย้งได้

ไม่ใช่มัวเอาใจ หรือตามใจ ซึ่งเป็นการเขวออกไปจากการแก้ปัญหา และวนเวียนอยู่ในความเขลา ที่ทำให้บวมของปัญหาค้างคา รอเวลาขยายตัวได้เรื่อยไป

ทั้งนี้ ก็ต้องเตือนสำคัญอีกว่า ในการแก้ปัญหา ต้องใช้ปัญญาที่คมชัด เริ่มตั้งแต่ เข้าถึงข้อมูลที่แท้จริง และรู้ตัวจริงของปัญหา อย่าพรางตาตัวเอง อย่างที่เป็นกันอยู่ มากในสังคมที่มีกระแสแห่งการ *ชอบแสดงความเห็น แต่ไม่ใฝ่หาความรู้*

แล้วก็ฟังก็ถามเด็ก ๆ ด้วย เด็กอาจมองเห็นปัญหาที่พวกผู้ใหญ่มองไม่เห็นบ้างก็ได้

จริงใจและเปิดใจที่เมตตา แต่ต้องดำเนินการด้วยปัญญา*

ป้อฉา: พระคุณเจ้าเจ้าคะ ที่พระคุณเจ้าได้กล่าวว่า ก่อนที่เราจะเข้าสู่ระบบผสม กลมกลืนได้ เราต้องมีความจริงใจและเปิดใจซึ่งกันและกันก่อน แต่ถ้าเราจริงใจ แล้ว คนอื่นไม่จริงใจล่ะคะ

วิสัยนา: ก็ต้องค่อยๆ พุด ค่อยๆ จากัน ไม่ใช่อีกอ๊กก็ต่อว่าฉันจริงใจแล้วนะ แต่คุณ จริงใจกับฉันหรือเปล่า จุดสำคัญ คือ เราต้องมีความรู้เท่าทัน หมายความว่า

๑. จากความรับผิดชอบของแต่ละคน จริยธรรมต้องเริ่มต้นจากตัวเอง เราจะต้อง มีความรับผิดชอบตั้งขึ้นมาก่อน ในเมื่อเรามั่นใจแล้วว่าเรามีความจริงใจ แต่

๒. เราต้องมีปัญญาด้วย ไม่ใช่กลายเป็นคนที่โง่งงเอาตุ่น คิดแต่จะมีเมตตา ปรารถนาดี ถ้าอย่างนั้นก็กลายเป็นเหยื่อของเขาเท่านั้นเอง

ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงไม่ได้สอนให้มีเมตตาอย่างเดียว แต่ทรงสอนให้มีปัญญา ด้วย

วันนี้จึงได้พูดถึงวัฒนธรรมแห่งเมตตา ว่าต้องมาคู่กับวัฒนธรรมแห่งการแสวง ปัญญา

เมื่อเราจริงใจแล้ว เราก็ต้องรู้ทันด้วยปัญญาว่าเขาจริงใจไหม แต่เป้าหมายก็คือ ต้องพยายามให้เขาจริงใจด้วย ให้เป็นความจริงใจต่อกันทั้งสองฝ่าย จึงต้องมีการ พุดจากกันอย่างเปิดใจ

อันนี้ก็คือกระบวนการอย่างที่คุณจุฬารัตน์ กำลังพูดอยู่ คือ การหาวิธีแก้ปัญหา ปัจจุบันที่จะมี เช่น ความไม่จริงใจ และไม่เปิดใจทั้งหลายทั้งมวล นั่นคือเราจะต้องมีวิธี จัดการกับปัญหาเหล่านี้ แต่เราต้องมีฐาน คือมั่นใจตัวเองว่าเราจริงใจ

* คำวิสัยนาของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) แก่ น.ส.อนรรฆ เสร็จไชยพงษ์ ที่วัดญาณเวศกวัน วันอาทิตย์ที่ ๑๕ ธ.ค. ๒๕๔๕

หมายความว่า ตอนนี้มีจุดเริ่มแล้ว ถ้าเรามีความจริงใจ และเปิดใจ เราก็เป็นผู้เริ่มต้นที่ถูกต้องแล้ว แต่จะเดินหน้าไปได้แค่ไหน ก็จะต้องมีอีกฝ่ายหนึ่งมาประสานร่วมมือด้วย คือคนอื่นที่จริงใจ และเปิดใจ ซึ่งจะมีแค่ไหน ก็เป็นขั้นตอนที่ต้องทำด้วยปัญญา โดยไม่ประมาท

จะต้องเข้าใจว่า **เมตตา** เป็นเรื่องของ **เจตนา** คือความตั้งใจปรารถนาดีต่อกัน และมุ่งตรงสู่จุดหมายที่บริสุทธิ์ แต่ตัวที่จะดำเนินการให้สำเร็จ คือ **ปัญญา**

มีแต่เมตตาอย่างเดียว ดำเนินการไม่สำเร็จ ตัวที่จะดำเนินการให้สำเร็จ คือจะแก้ปัญหาก็ได้ แก้ปัญหา คนไม่มีปัญญา ก็ทำอะไรไม่สำเร็จ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นปัญญา

เมตตา เป็นธรรมชั้นพรหม แต่ **ปัญญา** เป็นธรรมที่ให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า

ถ้าเรามีพรหมวิหาร ๔ เราเป็นได้อย่างสูงสุด คือพระพรหม **เมตตา** นี้สูงมาก ไปได้ถึงพระพรหมเลย แต่เป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้ พระพุทธเจ้าสำเร็จด้วย **ปัญญา** แต่เป็นปัญญาที่สูงสุด จนกระทั่งทำให้มีเมตตากรุณา พร้อมหมด

ปัญญาเป็นตัวนำ คือเป็นตัวนำขบวน ตั้งต้นแต่ชี้ทางบอกทาง ถ้าเราไม่มีปัญญา ก็เหมือนกับไม่มีแม่แต่แสงสว่าง เราก็มองไม่เห็นอะไร จะไปทิศไหนก็ไปไม่ถูก และปัญญาเป็นเหมือนเข็มทิศด้วย ถ้าเป็นเขตแดนกว้างใหญ่ ไม่มีเข็มทิศ ก็ไม่รู้ทิศรู้ทาง ไปไม่ถูก ปัญญาจะส่องสว่างให้เห็นทิศทาง และเมื่อปัญญามากขึ้น ก็สว่างกว้างออกไป เท่ากับมันขยายช่องทาง เราเคยรู้เท่านี้ เราทำได้เท่านี้ พอปัญญามา มันก็ขยายออกไป ทำได้มากขึ้น เราเคยแก้ไขอะไรทำอะไรได้ไม่ซับซ้อน พอมีปัญญามากก็แก้ไขได้ ซับซ้อนทั่วตลอดขึ้น

ที่นี้ ข้อที่สำคัญยิ่งก็คือ ในตอนครึ่งๆ กลางๆ ระหว่างพัฒนาปัญญาอยู่นั้น ถ้าปัญญาเกิดไปสนองเจตนาที่ไม่ดี ก็เลยช่วยให้ทำอะไรได้ซับซ้อนในทางไม่ดี ดังนั้น คนที่มีปัญญามากขึ้น แต่เจตนาไม่ดี จึงทำการได้สำเร็จ แต่เป็นความเสียหายหรือร้ายมากขึ้น

จึงต้องให้มาทั้งคู่ คือ **เจตนา** ก็ดี ประกอบด้วยเมตตา มีความจริงใจ ปรารถนาดีต่อทุกคน ต่อประเทศชาติสังคม และมี **ปัญญา** ที่คมชัดมาเป็นตัวดำเนินการ เป็นตัวชี้ทางเบิกทางขยายขอบเขต และเป็นตัวที่ทำให้เกิดความเป็นอิสระ โดยแก้ปัญหาให้หลุดพ้นโล่งโปร่งไปได้

ไม่ว่าจะใช้หลักไหน ๆ ก็ต้องมองให้เห็นทั้งระบบ

ปจฉา: อยากจะขอถ้อยคำสุดท้ายของพระคุณเจ้าที่จะพูดในส่วนของการแก้ปัญหาทั้งหมด

เวลานี้ก็คงใช้หลักใดหลักหนึ่งไม่ได้ ต้องใช้ทุกหลักที่พระคุณเจ้าได้พูดมา และคิดให้ครบตลอด

วิสัชนา: คือมีหลักใหญ่ ที่เป็นระบบรวม แล้วจากระบบใหญ่นั้น ก็ไปแจกแจง แยกแยะย่อยขยายออกไป

แต่ทั้งนี้จะต้องมองเห็นตัวระบบรวมทั้งหมดเป็นพื้นอยู่ ส่วนย่อยทั้งหลายจึงจะชัด เพราะฉะนั้น หลักใหญ่จึงสำคัญ ไม่ใช่ย่อยๆ ก็ไปจับฉวยเอาหลักย่อยๆ แล้วก็ไม่เห็นเห็นตำแหน่งแห่งที่ของมัน และไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกัน

การที่เกิดเป็นปัญหาในยุคที่แล้วมา ที่เรียกว่ายุคแยกส่วน ก็เพราะมองไม่เห็นความสัมพันธ์ในระบบ ก็เลยมานั่นกันว่าต้องมองให้เห็นองค์รวม แล้วในองค์รวมนั้น ก็ต้องให้คิดเป็นระบบ ดังที่เขาเน้นกันในเรื่อง system thinking ซึ่งช่วยในการมองอย่างเป็นระบบ

การมองอย่างเป็นระบบ เมื่อพูดตามแนวพระพุทธศาสนา ก็คือ หลักความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ซึ่งถ้าจะสื่อความหมายให้ชัดเจนถูกต้อง คำว่าระบบนั้น ควรเรียกว่า “ระบบความสัมพันธ์” ไม่ใช่เรียกว่าระบบเฉยๆ เพราะว่าองค์ประกอบต่างๆ จะเป็นองค์รวมขึ้นมาเฉยๆ ไม่ได้ และมันจะประสานกันเกิดสมดุลดำรงอยู่ด้วยดีไม่ได้ ถ้ามันไม่มีความสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง ฉะนั้นท่านจึงเน้นความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง

หมายความว่า มีองค์รวมใหญ่ หรือจะเรียกว่าระบบก็ได้ คือองค์รวมที่เป็นระบบ และในระบบขององค์รวมนี้ องค์รวมทั้งหลายที่เป็นส่วนย่อยก็สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

เมื่อองค์ย่อยทั้งหลายสัมพันธ์กันดี สงทอดต่อกัน เกื้อหนุนกัน มันก็เป็นองค์รวมที่ดี คือองค์รวมที่เป็นระบบ

ตอนนี้เราได้จุดย้ำว่า การมองอย่างที่เราเรียกว่าเป็นองค์รวมนั้น ต้องให้หยั่งลงไปหาองค์รวม แล้วก็เห็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์รวม ในระบบที่เกิดเป็นองค์รวมขึ้นนั้น

ถ้ามองเห็นระบบความสัมพันธ์ในองค์รวมนั้นได้ทั่วตลอด การคิดอะไรต่างๆ ก็สำเร็จ

การคิดแบบอริยสัจ ก็อยู่ในระบบของศีลธรรมที่ว่าเป็น คือพระพุทธรูปเจ้าทรงนำระบบของศีลธรรมที่ประกอบด้วยของศีลธรรมมาประสานกันนี้ตั้งเป็นหลัก และทรงแจกแจงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย แล้วทรงแสดงไว้ให้เป็นหลักการในการแก้ปัญหา

เราต้องจับตัวหลักใหญ่ให้ได้ก่อน แล้วค่อยแยกออกไปสู่หลักที่เป็นข้อปลีกย่อย เมื่อเราได้หลักใหญ่แล้ว ธรรมที่เราเคยเรียนมาทั้งหลาย จะเป็นอิทธิบาท ๔ เป็นขั้น ๕ หรืออะไรก็ตาม เราก็มองได้ชัดเจน ว่ามันอยู่ในฐานะตำแหน่งไหน และสัมพันธ์กันอย่างไร เรียกว่า “มองออก”

มิฉะนั้น เราก็มองกระจัดกระจาย ขาดลอยจากกัน ปะติดปะต่อไม่ได้ ไม่เห็นตำแหน่งแห่งที่ ไม่รู้ว่าแต่ละส่วนทำหน้าที่อย่างไร มันมาเชื่อมต่อกันเข้าด้วยกันอย่างไร จึงเป็นระบบทั้งหมด หรือเป็นองค์รวมทั้งหมดทั้งสิ้นนั้น

ในการแก้ปัญหาคความขัดแย้งทางสังคม ถ้าจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์รวมหรือหน่วยย่อยทั้งหลายให้ประสานสอดคล้องไม่ได้ ความขัดแย้งก็ไม่จบ และเข้าถึงความปรองดองสามัคคีไม่ได้ คือได้แค่ compromise ไปไม่ถึง harmony

ถ้าจะแก้ปัญหาคความขัดแย้งในสังคม ให้สังคมนั้นเป็นองค์รวมที่ดี ก็ต้องใช้วิธีแก้ปัญหาที่เป็นระบบของศีลธรรมด้วย

เป็นอันว่า ระบบใหญ่ คือระบบอริยสัจนี้สำคัญมาก ต้องตั้งไว้ก่อนเป็นหลักการใหญ่ แล้วจึงแตกขยายเป็นข้อปลีกย่อยต่อไป

หลักการในการแก้ไขความขัดแย้งให้เกิดสมานฉันท์ในระดับที่เป็นปฏิบัติการข้อย่อยนั้นมีมากมาย พูดตามภาษาพระ เริ่มตั้งแต่พรหมวิหาร ๔ แล้วก็สังคหวัตถุ ๔ ไปจนถึงหลักสาราณียธรรม อปรีหานิยธรรม แต่ในระดับนี้ ต้องยกไปแจกแจงกันในโอกาสอื่น เพราะพูดไปก็จะไม่จบง่าย ๆ

รู้จักอเมริกา ไม่ใช่แค่ใช้แค่มีผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีของเขา แต่ต้องเข้าใจถึงจิตใจและปัญญาของอเมริกัน

ที่ว่ามาเป็นการพูดในระดับใจความสำคัญ เรื่องอริยสัจเป็นด้านหลักการ ส่วนในด้านปฏิบัติการ เกนของเรื่องทั้งหมดคือ ความมีปัญญาที่วทันชัดเจน และมีเจตนาที่ดี

เจตนาที่ดี ก็คือความตั้งใจมุ่งไปที่เป้าหมายว่า เราจะช่วยกันแก้ไขปัญหาคของสังคมประเทศชาติ ตลอดถึงทั่วโลก และช่วยกันพัฒนาสร้างสรรค์ให้มีความเจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ให้ทุกคนได้ประโยชน์ ทุกชีวิตมีความสุข

ในการทำอย่างนี้ ก็อย่ามองแต่ตัวเองอย่างเดียว ต้องรู้ให้เท่าทันโลกด้วย เพราะว่าเราไม่สามารถอยู่คนเดียว และสิ่งที่มาจากภายนอก โดยเฉพาะจากหน่วยที่เป็นองค์ประกอบใหญ่ๆ ของโลก เช่นประเทศมหาอำนาจ เมื่อมีอะไรเคลื่อนไหวก็จะส่งผลกระทบต่อเรามาก เราจะต้องรู้ทัน เพราะฉะนั้น การรู้ทันความเป็นไปของโลก และรู้ทันความคิดจิตใจของเขา จึงเป็นเรื่องสำคัญ

เวลานี้ เรา รู้จักแต่วัตถุ เช่นรู้ว่าอเมริกา มีรถยนต์ มีเครื่องบิน มีดาวเทียม มียานอวกาศ มีเทคโนโลยีต่างๆ แต่ความคิดของเขา เราทันหรือเปล่า

ถ้าเราจะเข้าใจอเมริกา เราจะต้องเข้าถึงสติปัญญาความคิดของเขา และลึกลงไปคือ เข้าใจสภาพจิต รู้ถึงเจตจำนงที่อยู่ในใจ มองเห็นลักษณะนิสัยต่างๆ ที่รวมกันเข้าเป็นอเมริกัน และก็ต้องเข้าใจให้ชัด จึงจะได้ความรู้ที่เป็นองค์รวมอีกหน่วยหนึ่ง ที่จะมารวมเข้าเป็นโลกนี้ แล้วจึงจะมองออกว่า เมื่อมันมีผลกระทบต่อประเทศไทย เราจะมีมือกับเขาอย่างไร

แต่เริ่มตั้งฐานแรก เรามีสิ่งหนึ่งที่แน่ใจ คือเรามีเจตนาดี มุ่งเพื่อสร้างสรรค์สันติสุขของโลก เราจะทำการต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาตั้งแต่ชีวิตสังคมประเทศชาติ จนถึงโลกทั้งหมด เจตนาดีนี้ตั้งขึ้นมาและรักษาไว้เป็นแกน แล้วเราก็เอาปัญญามาแก้ปัญหา

ถ้าเจตนาของเราดีแล้ว และเราพัฒนาปัญญาได้ผล เราก็จะไปถึงจุดที่แก้ปัญหาได้

แต่ทั้งนี้เราก็อ่ามัวแต่หวัง เราต้องมองตามความเป็นจริงโดยไม่เล็งผลเลิศเกินไปถึงกับคิดว่าในโลกนี้เขาจะหวังสันติภาพกันจริงแท้ เราต้องระวังระวังไว้ด้วยว่า พวกที่บอกว่าเขาคิดแก้ปัญหาโลกนั้น เขามีความจริงใจแค่ไหน

เวลานี้ คำว่า “ธุรกิจ” คำว่า “จิตวิทยา” คำว่า “การเมือง” ล้วนแต่สื่อความหมายว่าเป็นเล่ห์กล ไม่จริงใจไปเสียทั้งนั้น จึงเป็นปัญหาที่ต้องแก้ด้วยปัญญา บนฐานแห่งเจตนาที่มีเมตตาอย่างจริงใจทั้งสิ้น

ฉะนั้น เราจะต้องตั้งใจวางเจตนาของเราให้ดีเสียก่อน แล้วเราก็พัฒนาปัญญา และใช้ปัญญาไป ไม่ทำใจที่จะแก้ปัญหาให้ได้

เมื่อมีเจตนาที่ดี มีจุดมุ่งหมายที่เป็นกุศล เป็นความดีงาม ก็อนุโมทนาในประการที่หนึ่งได้แล้ว

ต่อจากนั้นก็ให้มีสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกัน แล้วปฏิบัติตามวิธีการที่ถูกต้อง พร้อมทั้งพัฒนาองค์ประกอบสำคัญต่างๆ โดยเฉพาะปัญญาขึ้นมาเป็นตัวนำ เพื่อดำเนินการต่างๆ ให้เป็นไปตามหลักการที่เรารู้-เห็น-เข้าใจ ที่จะสนองเจตนาที่มุ่งไปสู่จุดหมายนั้น

หวังว่า หลักการและวิธีการนี้ เมื่อเราชัดแล้ว จะสามารถทำให้บรรลุลุคุดหมายแห่งการแก้ปัญหาของชีวิต ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และโลก ให้โลกนี้ก้าวไปในอารยธรรมที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นภารกิจที่เราจะต้องทำมากมาย

แม้กระทั่งจะต้องปรับแก้อารยธรรม ให้เป็น *อารยธรรมที่แท้และยั่งยืน* ซึ่งจะทำให้เกิดสันติสุขอย่างแท้จริง

ป้อฉา: การที่ถามมานี้ เพราะว่าจะต้องขยับขยายไปทำอะไรให้มากขึ้นกว่าเดิมสักหน่อย จะได้เป็นกลไกส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่มีสารพัด

วิสัยนา: ตอนนี้อยู่ ความขัดแย้งกันมีมากมาย เพราะเราสะสมสิ่งที่ล้นแต่เป็นเหตุปัจจัยแห่งความขัดแย้งทั้งนั้นเลย และยังก้าวเข้าไปในระบบแข่งขัน-แย่งชิงกันด้วย

เพราะฉะนั้น ตอนนี้อยู่ เราจะต้องมาเริ่มกันใหม่ และการเริ่มนั้น ก็เป็นการกู้ เรียกว่า กู้ให้พ้นวิกฤติ และรื้อฟื้นสิ่งที่ตั้งงมขึ้นมา

ทุกอย่างจะสำเร็จ ก็ต้องมี ๒ อย่าง คือ **เจตนาต้องดี** และ **ปัญญาต้องชัดเจน** **ทั่วทั้ง**

ถ้าทำอะไรโดยไม่รู้ ถึงจะมีเจตนาดี ก็ไปไม่รอด มีแต่เป็นเหยื่อเขา

คนมีความตั้งใจดี เจตนาดี ถ้าเขาแต่เมตตา ไม่พัฒนาปัญญา จริงอยู่ บางครั้งเขาชนะใจเขาได้ด้วยความรักและความดี แต่ในหลายกรณี ก็โดนเขาหลอก หรือถูกกำจัด หรือบางทีกว่าเขาจะเข้าใจและเห็นใจ ก็สายไปเสียแล้ว แทนที่จะเป็นความเจริญ ก็กลายเป็นความเสื่อม

ความผิดพลาดมากมายเกิดจากความไม่รู้ไม่ทัน ไม่เท่าถึง แค่นี้เลย คนที่เขาแต่รักอย่างเดียว ไม่ใช่ปัญญา กลับพาให้ลูกเสียไป ก็มีตัวอย่างให้เห็นกันอยู่ (มากมาย)

เพราะฉะนั้น ต้องเน้นย้ำให้มีเจตนาดี ที่เป็นความจริงใจ โดยปรารถนาดี ประกอบด้วยเมตตาเป็นต้น และมีปัญญาเข้าใจเรื่องราวทุกอย่างเท่าทัน มองให้ถึงตัวแท้อย่างถ้วนทั่ว และแทงตลอดเหตุปัจจัยอย่างแจ่มชัด สองตัวนี้ต้องใช้และไปด้วยกัน ทั้งนั้น ทุกกรณี

เมื่อมีสองตัวนี้ ก็ค่อยๆ แก้ปัญหาไป ในระหว่างนี้ เราจะเจอปัญหาทยอยเข้ามา หลากหลายมากมาย

ปัญญา จะเป็นตัวที่มาช่วยให้เราจับปัญหาตรงจุด หยั่งถึงเหตุปัจจัย จัดวางวิธีปฏิบัติที่จะให้แก้ปัญหาได้ด้วยดี และ **เจตนา** ก็จะทำให้เราไม่เขวออกไปจากจุดหมายที่แท้และจากทางของการแก้ปัญหา

เวอร์รับด้วยการไม่จองเวร นั้นจริงแท้ แต่ต้องศึกษาว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่ต้องจองเวร

พระพุทธศาสนานี้ คนที่ศึกษารู้อันดีว่า เป็นหลักการที่สอนให้เว้นการเบียดเบียนกันโดยสิ้นเชิง ถึงขั้นที่ว่า *ไม่มีการจงใจฆ่า ที่ไม่บาป* จนไม่มีข้อที่จะนำไปใช้อ้างในการรุกรานทำร้ายกัน

การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาจึงมาพร้อมกับคำสอนให้เลิกการแบ่งแยก และการเบียดเบียน โดยเฉพาะสอนให้เลิกถือชั้นวรรณะ และเลิกการบูชาตัณหา สอนให้แก้ปัญหาด้วยวิธีการแห่งเมตตา-กรุณาอย่างสากล (หรือจะเรียกว่าแบบอหิงสา หรือแบบ **nonviolence** ก็แล้วแต่)

ดังที่พวกฝรั่งก็รู้เรื่องนี้กันดีพอสมควร ถึงกับถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นที่มาของขบวนการ **สันตินิยม** (pacifism) ที่แพร่หลายแรกของโลก (*Encyclopaedia Britannica*, "Pacifism")

แต่พระพุทธศาสนาก็มองเห็นตระหนักว่า การที่จะใช้เมตตา-กรุณา หรืออหิงสา มาแก้ปัญหาให้สำเร็จนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ

เรามีเมตตา-กรุณา รักคนอื่น ไม่เบียดเบียนใคร ถ้าพบกันหรืออยู่กับคนที่ เป็นปกติ ไม่มีเป้าหมายที่อยู่ใจในเจตนาพิเศษออกไป ก็จะมีสันติสุขโดยง่าย

แต่ถ้าไปเจอกับคนที่มีเจตนาแฝงเร้น เช่น เขามุ่งหาผลประโยชน์ หรือแสวงอำนาจ ความรักด้วยเมตตากรุณา ก็อาจจะไม่พอ บางทีคนที่เมตตา ก็กลายเป็นเหยื่อเขาไป

ยิ่งถ้ามูลเหตุของปัญหาถึงขั้นเป็น **ทริฐิ** เช่น เป็นลัทธิความเชื่อด้วยแล้ว การแก้ปัญหาของเรา แม้จะเริ่มด้วยเมตตา-กรุณา และวิธีอหิงสาก็จริง แต่จะสำเร็จได้ ต้องใช้ปัญญาความสามารถอย่างพิเศษจริงๆ

หลักการ ก็คือ คนที่จะชนะศัตรูได้ ย่อมต้องมีกำลังเก่งกล้าสามารถกว่าศัตรู

แต่คนที่จะชนะศัตรูที่มุ่งร้าย ด้วยวิธีการไม่ทำร้ายนั้น จะต้องมีความสามารถยิ่งกว่าคนที่ชนะศัตรูด้วยกำลังนั้นอีกมากมาย ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ

วรรณคดีพุทธศาสนา เช่น ชาดก อย่างมโหสถชาดก จึงได้สอนและแสดงตัวอย่างให้เห็นว่า เมื่อมีคนพวกอื่นตั้งตัวเป็นศัตรู ยกมาฆ่าฟันทำร้าย ฝ่ายธรรมิกชน ต้องใช้ปัญญาความสามารถที่เหนือกว่ามากมายในการเอาชนะคนพวกนั้น โดยไม่ใช้วิธีทำร้ายตอบ และทำให้พวกศัตรูนั้นต้องยอมสยบ และกลายเป็นมิตรในที่สุด

ท่านเตือนไว้ให้ไม่ประมาทเสมอว่า **ธรรมวิชัยนั้น ยากกว่า สังคามวิชัยมากนัก**

สังคามวิชัยนั้นเป็นเรื่องธรรมดา เมื่อมีกำลังเหนือกว่า ก็มีหวังชนะ แต่ผู้ทีชนะได้ด้วยธรรมวิชัยนั้น ต้องยอดคนจริงๆ

ชาวพุทธชอบยกคำพระมาอ้างว่า “เวรไม่ระงับด้วยการจองเวร” หรือ “เวรระงับด้วยการไม่จองเวร” แต่มักหยุดแค่นั้น ไม่ศึกษาต่อไปว่าท่านสอนว่าเราจะต้องพัฒนาปัญญาความสามารถอย่างไร และเท่าไร คนร้ายจึงจะไม่ก่อเวรที่จะทำร้ายเราและทำลายโลกให้ย่อยยับ และเราก็จะสามารถทำให้คนร้ายยอม และเกิดมีสันติสุขได้ โดยที่เราไม่ต้องจองเวร

พูดง่าย ๆ ว่า เรามักเอาแค่เวรไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ไม่ศึกษาว่า ทำอย่างไร จึงจะสามารถระงับเวรด้วยการไม่ต้องให้มีการจองเวร หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ในเมื่อเวรไม่ระงับด้วยการจองเวร เราจะระงับเวรนั้นด้วยการไม่จองเวรได้อย่างไร

ไม่ใช่กลายเป็นว่า เวรระงับด้วยการไม่จองเวร เพราะเราทั้งหลายถูกเขาทำลายหายสูญไปแล้ว จึงไม่มีใครที่จะมาทำการจองเวร

จึงต้องย้ำที่ว่า นอกจากมี**เจตนาดี** ที่ก่อปรด้วยเมตตากรุณาแล้ว ต้องมี**ปัญญา** ที่จะจัดการแก้ไขปัญหาให้สำเร็จตามเจตนานั้นด้วย

ปจฺจว: คำว่า “ปัญญา” นี้บางทีก็ใช้ในด้านอื่นๆ เช่นทางวิทยาศาสตร์ก็มีอยู่ แต่ถ้าไม่มีหลักธรรมมากำกับ ก็จับไม่ถูกว่าจะเริ่มต้นอย่างไร ก็เดินหน้าถอยหลังอยู่นั้นแหละ

วิสัยชนา: ปัญญาทางวิทยาศาสตร์ เขาเรียกว่า**ปัญญาเสี่ยงๆ** ที่ว่าเสี่ยงในที่นี้ ไม่ใช่คำว่าเสี่ยงภัย แต่หมายความว่า ตกเป็นเสี่ยงๆ คือแยกส่วนกระจัดกระจายออกไป แต่เพราะแยกเป็นเสี่ยงๆ นี้แหละ มันก็เลยเสี่ยงภัยอันตรายด้วย

ในที่สุดก็เลยกลายเป็น **๒ เสี่ยง** คือ ทั้งแยกเป็นเสี่ยงๆ และเสี่ยงภัยอันตรายด้วย

ที่จริง ปัญญาในวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์เองไม่ค่อยเป็นปัญหา เพราะเป็นการหาความรู้ในธรรมชาติก้าวไปเรื่อยๆ แต่มันมาเกิดปมปัญหาขึ้นตอนที่ว่าไม่บริสุทธิ์จริง โดยที่มักมุ่งไปในทิศทางของเจตนาที่จะสนองความต้องการทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ซึ่งโยงไปหาเรื่องสังคมและสิ่งแวดล้อม ในแง่สนองความต้องการของมนุษย์ที่ซับซ้อน เลยพลอยกลายเป็นปัจจัยก่อปัญหา แม้แต่โยงมาถึงเรื่องความขัดแย้งนี้ด้วย

คนไทยมีคุณสมบัติพิเศษที่น่าสังเกตน่าศึกษา ในทางของการแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลก

ปัญญาที่ใช้ในการแก้ปัญหา ก็ใช้ตามระบบวิธีสัจที่พูดมาแล้ว แต่มีข้อควรยำไว้ว่า ปัญญาที่ใช้อย่างสำคัญมาก คือในการเข้าถึงเหตุปัจจัยของปัญหาที่เรียกว่า “สมุทัย” และจัดการสลายเหตุปัจจัยนั้น

เหตุปัจจัยของปัญหาความขัดแย้งในแต่ละเรื่องแต่ละกรณี อาจซับซ้อน เป็นเรื่องปลีกย่อย แต่เมื่อพูดอย่างกว้างๆ ครอบคลุม ก็หนีไม่พ้นตัวการใหญ่ ๓ อย่าง ที่จะต้องรู้ไว้

นี่ก็คือว่า จะแก้เหตุปัจจัยปลีกย่อยจำเพาะข้อไหนเท่าใดก็ตาม จะต้องแก้ไขถึง ๓ ข้อนี้ด้วย คือ ปมก่อปัญหา ๓ อย่าง ได้แก่

๑. ความใฝ่แสวงหาผลประโยชน์ เห็นแก่การเสพบริโภคบำรุงบำเรอ เรียกว่า **ตัณหา**

๒. ความทะยานแสวงอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ปรารถนาจะครอบงำผู้อื่น เรียกว่า **มานะ**

๓. การยึดติดในความเชื่อ ถือมั่นในลัทธินิยมอุดมการณ์ ที่ไม่เปิดกว้างรับฟังใคร และก่อทัศนคติแบบแบ่งแยก เรียกว่า **ทิฏฐิ**

ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่มชน ตลอดจนสงครามระหว่างประเทศ ระหว่างค่าย ระหว่างเผ่าชน ชาติพันธุ์ ระหว่างศาสนา ที่มีมาตลอดประวัติศาสตร์ มีจุดก่อปมอยู่ที่ ๓ อย่างนี้

ไม่ว่าจะแก้ไขเหตุปัจจัยปลีกย่อยอะไรก็ตาม ต้องคอยมอง คอยตรวจสอบ และแก้ไขตัวการใหญ่ ๓ อย่างนี้ ไม่ให้เข้ามาครอบงำ

ถ้าไม่มีตัวการใหญ่ ๓ อย่างนี้ การแก้ไขกำจัดเหตุปัจจัยปลีกย่อยอื่นๆ ก็ใช้วิธีการที่พูดมาแล้ว กำจัดปัญหาได้ง่ายขึ้น แต่ถ้าปม ๓ อย่างนี้ยังอยู่ ความขัดแย้งจะยืดเยื้อ ไม่จบได้จริง

ปมก่อปัญหาความขัดแย้งแบ่งแยกอีกระดับหนึ่ง ซึ่งต้องแก้ไขและระวังไม่ให้ครอบงำคน ได้แก่ความใจแคบ หรือความหวงแหนกีดกันกัน ที่เรียกว่า มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ

๑. ความหวงแหนกีดกันที่อยู่อาศัย เกี่ยวกับเรื่องประเทศ ท้องถิ่น ดินแดน
๒. ความหวงแหนกีดกันพวกเหล่า เกี่ยวกับเรื่องพรรคพวก พงศ์เผ่า เหล่ากอ หรือชาติพันธุ์ เช่น ethnic groups และ religious groups ต่างๆ
๓. ความหวงแหนกีดกันลาภผล เกี่ยวกับเรื่องลาภ ทรัพย์สินสมบัติ และผลประโยชน์ต่างๆ
๔. ความหวงแหนกีดกันชั้นวรรณะ เกี่ยวกับเรื่องชนชั้น สีผิว ผิวพรรณ จำพวก class, caste ตลอดจน colour
๕. ความหวงแหนกีดกันภูมิธรรมภูมิปัญญา ในเรื่องของวิทยาการ ความรู้ คุณพิเศษ วุฒิ ความดีงาม ความก้าวหน้าทางภูมิธรรม ภูมิปัญญา และความสำเร็จต่างๆ

ต้องใจกว้างยอมรับความจริงว่า ความขัดแย้งต่างๆ จะแก้ไขได้จริง คนต้องสลัดความใจแคบหวงแหนกีดกัน ๕ อย่างนี้ออกไปให้ได้

ถ้ายังแก้ ๕ อย่างนี้ไม่ได้ ความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ หรือในโลกมนุษย์ ไม่จบแน่นอน

การแก้ปัญหาล้นเด็ดขาดได้ผลจริง หรือรับรองผลได้แบบนี้ ต้องถามว่า คนจะสู้ไหม ถ้าไม่เอา ก็ต้องอยู่ในโลกแห่งความขัดแย้งต่อไป ไม่จบ

ขอให้กวาดสายตามองออกไปในโลก จะเห็นว่าปมปัญหาที่ว่ามา ๒ ชุดนี้ครอบงำสังคมมนุษย์ทั่วไปหมดจริงหรือไม่ และความขัดแย้ง กรณีพิพาท และสงครามที่เกิดที่โน่นที่นี้ มาจากปมเหตุปัจจัยเหล่านี้ทั้งนั้น ใช่หรือไม่

ในเรื่องนี้ น่าจะตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ว่า ในเวลาที่ผ่านมา เมื่อเทียบกับประเทศทั่วไปในโลก สังคมไทยนี้มีความสำเร็จมากที่สุด ในการที่ประชาชนทุกหมู่เหล่าอยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืน มีความขัดแย้งน้อยที่สุด คนไทยปรับตัวเข้ากับคนอื่นพวกอื่นได้ง่าย ขยู่กับใครๆ ได้ดี เผื่อแผ่ ใจกว้าง คงห่างมัจฉริยะ ๕ ไปได้มาก เป็นข้อที่คนไทยมีสิทธิภูมิใจโดยชอบธรรม

แต่ก็ต้องเข้าใจด้วยว่า ในยุคอดีตนั้น สังคมอยู่ในภาวะที่สามารถตั้งรับคนนอก ด้วยเมตตา ก็เพียงพอ

แต่ตอนนี้ไป สถานการณ์ได้เปลี่ยนไปแล้ว คนไทยจะรักษาเอกลักษณ์ที่ดีนี้ได้ จะต้องก้าวไปสู่ขั้นสามารถจัดสรรสังคม ด้วยปัญญา บนฐานแห่งเมตตาไมตรี คือ ต้องพัฒนาปัญญาให้มาก จะอาศัยเมตตาอย่างเดียวไม่พอแล้ว

ดังได้ว่าแล้ว มีเจตนาดีเป็นฐานประกันไว้ แต่ในวิธีการจะปฏิบัติอย่างไรให้ถึงจุดหมาย จะต้องทำด้วยปัญญา ว่าด้วยขั้นตอนให้ถึงความพร้อม และการจัดการเหตุปัจจัยที่จะให้ลงตัวด้วยดีอย่างไร เป็นต้น

มิใช่ว่าทำไปๆ กลายเป็นเกิดผลร้ายใหม่ๆ แทรกซ้อนขึ้นมา ทำปัญหาให้ยุ่งยาก สับสนยิ่งขึ้น เรื่องอย่างนี้ไม่ง่าย แต่เจตนาตั้งไว้ให้แน่ชัดอย่างที่ว่า

เรื่องสลายความขัดแย้ง ก็ขอให้หาวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมเดิมของสังคมไทยมา ศึกษา และใช้เป็นคติด้วย

ถ้าคนไทยหันมาใฝ่รู้ใฝ่คิด และเพียรพยายามสืบสานวัฒนธรรมและสร้างสรรค์สังคมไทยในแง่ดี นอกจากชีวิตและสังคมจะดีงามเจริญก้าวหน้าแล้ว ปัญหาความขัดแย้งปลีกย่อยลงมา เช่น ระหว่างบุคคล และกลุ่มพวก ก็จะมีพลอยลดน้อยลงไปด้วย

ก็ขออวยชัยให้พรแก่ทุกท่าน ในโอกาสปีใหม่ ขอให้เพิ่มกำลัง จะได้มีความสามารถที่จะแก้ปัญหาได้ดียิ่งขึ้น และพร้อมใจกันเดินทางต่อไป ให้ปีใหม่ ๒๕๔๖ ที่จะมา เป็นเวลาแห่งการเดินทาง ไม่ใช่ถอย

ปี ๒๕๔๖ ต้องก้าวหน้าไปในการแก้ปัญหา และสร้างสรรค์สิ่งดีงาม

สังคมไทยจะต้องเดินทาง และไปช่วยโลกด้วย เพราะเวลานี้โลกประสบปัญหา มาก ไม่มีใครแก้ได้ ไม่ว่าจะป็นมหาอำนาจ หรือเป็นประเทศที่พัฒนาขนาดไหน

ประเทศไทย ถ้าเก่งจริง นอกจากต้องสามารถแก้ปัญหาของตัวเองแล้ว จะต้องไปร่วมแก้ปัญหาของโลก หรือนำโลกในการแก้ปัญหาด้วย และเมื่อไรไทยเก่งขนาดนั้น จึงจะน่าอนุโมทนา

ขอจบเพียงเท่านี้

ภาวะผู้นำ*

อารี วัลยะเสวี

ขอเจริญพร ท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์ อารี วัลยะเสวี
ท่านคณบดีคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี
พร้อมทั้งท่านผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน

วันนี้ อาตมาขอร่วมแสดงมุทิตาจิต แก่ชาวคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี ในโอกาสคล้ายวันสถาปนา และขออำนาจพรแก่ท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์ อารี วัลยะเสวี ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ก่อตั้งคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีนี้

พร้อมกันนั้นก็ขออนุโมทนาท่านผู้จัดงานครั้งนี้ ที่ได้แสดงความมีน้ำใจ อันประกอบด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม ระลึกถึงคุณความดีของท่านผู้ริเริ่มก่อตั้งคณะขึ้น และได้ปูพื้นฐานให้คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีได้มีความเจริญงอกงามสืบมาจนบัดนี้ โดยได้อาศัยกำลังกาย กำลังใจ กำลังความร่วมมือร่วมแรงกันของทุกท่านสืบต่อกันมา

เป็นที่น่าอนุโมทนาที่ทางคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมไทยเป็นอย่างมาก ในด้านบริการการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ช่วยให้ประชาชนมีสุขภาพดี ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศชาติและสังคม

วันนี้ ทางคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีได้อาราธนาอาตมาภาพให้พูดเรื่อง “ภาวะผู้นำ”

* ปาฐกถาอารี วัลยะเสวี ครั้งที่ ๑๑ เรื่อง ภาวะผู้นำ บรรยายโดย พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) วัตถุประสงค์วัน จ.นครปฐม ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๐

ภาวะผู้นำ

มีคำกล่าวที่ทรงอิทธิพลแห่งหนึ่ง แสดงความไว้ว่า

เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปคด ฉันทิต ในหมู่มนุษย์ก็ฉันทิตนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติชั่วเสียหาย แฉ่นแฉ่วนทั้งหมด ก็จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม

เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรง ฉันทิต ในหมู่มนุษย์ก็ฉันทิตนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งแฉ่นแฉ่วนก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม (อภ.จตุฎก.๒๑/๗๐/๙๙)

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ต่อความอยู่รอด สวัสดิภาพ และสันติสุขของสังคมและประเทศชาติทั้งหมด

ในที่นี้ ท่านขอให้พูดเรื่อง “ภาวะผู้นำ” ก็มาดูกันว่า ภาวะผู้นำเป็นอย่างไร จะมีขึ้นได้ และจะสัมฤทธิ์ผลอย่างไร

ผู้นำ มีความหมายอย่างไร

ภาวะผู้นำนั้น พูดด้วยภาษาชาวบ้าน แปลง่ายๆ ก็คือ ความเป็นผู้นำนั่นเอง

คนเรานั้นมาอยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นสังคม แต่ที่เราพูดว่าอยู่รวมกันนั้น ความจริง ถ้าดูลึกลงไปจะเห็นว่า ตัวคนรวมกันจริง แต่มักจะรวมกันแค่เพียงภายนอก ส่วนข้างในนั้นค่อนข้างจะจัดกระจาย

ที่ว่ากระจัดกระจาย ก็คือ มีความแตกต่างกันหลายอย่างหลายประการ ต่างจิตต่างใจ ต่างความรู้สึก ต่างความนึกคิด ต่างความต้องการ ต่างความรู้ความสามารถ ต่างระดับของการพัฒนา เป็นต้น

เมื่อมีความแตกต่างและกระจัดกระจายอย่างนี้ ก็มีปัญหาว่า ทำอย่างไรจะให้คนทั้งหลายมาประสานกัน ทำการทำงานต่างๆ ไปด้วยกันได้ และพากันไปด้วยดี ให้ผ่านพ้นภัยอันตรายอุปสรรคข้อติดขัดทั้งหลาย ดำเนินไปจนบรรลุถึงประโยชน์สุข หรือความสำเร็จที่เป็นจุดหมาย

ที่ว่านี้ก็หมายความว่า เราต้องการเครื่องมือหรือสื่อที่จะมาช่วยประสานให้คนทั้งหลายรวมกันหรือรวมกัน ทั้งรวมกันอยู่ และรวมกันทำ เพื่อจะให้อยู่กันด้วยดี และทำการด้วยกันได้ผลบรรลุจุดหมาย ประสบความสำเร็จ

เมื่อพูดอย่างนี้ ก็มีคำตอบง่ายๆ ว่าเรา “ต้องการผู้นำ” นั้นเอง และเมื่อพูดตามสภาพของสังคมมนุษย์อย่างนี้ ก็จะได้ความหมายของ “ผู้นำ” ว่า คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ดีงาม

ที่ว่าพากันไป ก็ให้พากันไปด้วยดีนั้น หมายความว่า ไปโดยสวัสดิ หรือโดยสวัสดิภาพ ผ่านพ้นภัยอันตรายอย่างเรียบร้อยและเป็นสุข เป็นต้น แล้วก็บรรลุถึงจุดหมายที่ดีงาม ซึ่งขอเติมอีกหน่อยว่า “โดยถูกต้องตามธรรม”

ข้อหลังบางที่เราอาจจะมองข้าม เราอาจจะนึกแต่เพียงว่าให้บรรลุจุดหมายที่เราต้องการก็แล้วกัน จุดหมายนั้น ถ้าไม่ดีงาม และไม่เป็นที่ถูกต้องตามธรรม ก็จะไม่ใช่ประโยชน์สุขที่แท้จริงซึ่งมันคงยั่งยืน แม้ว่าจุดหมายนั้นตามปกติเราย่อมต้องการสิ่งที่เป็นประโยชน์สุข แต่ประโยชน์สุขที่แท้ ก็คือสิ่งที่เป็นธรรม หมายความว่า เป็นความจริง ความแท้ ความถูกต้อง และได้มาโดยธรรม

เหมือนอย่างว่า ถ้าเป็นผู้นำคือหัวหน้าใจ นำหมู่ใจไปปล้นสำเร็จ ได้สิ่งที่ดีที่เป็นประโยชน์มา อย่างนี้ก็ไม่ถูกต้องตามธรรม เพราะไม่เป็นผลดีแก่ชีวิตแก่สังคมและแก่โลก หรือพาพวกไปทำสิ่งที่เป็นอบายมุขได้สำเร็จ พวกที่ไปด้วยกันทั้งหมดอาจจะสนุกสนานบันเทิงใจ และคนอื่นก็ดูเหมือนจะไม่เดือดร้อนอะไร แต่ไม่เป็นผลดีแก่ชีวิตของตนเองเลย ก็ไม่เป็นภาวะผู้นำที่กำลังพูดถึงนี้ เพราะฉะนั้น จะต้องถูกต้องตามธรรมด้วย

โดยนัยนี้ **ภาวะผู้นำ** ก็คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม ดังที่กล่าวข้างต้นนั้น

เมื่อพูดถึงผู้นำอย่างนี้ จะเห็นว่า มีองค์ประกอบหลายอย่างในความเป็นผู้นำ หมายความว่า คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้องกับ คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องกับหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี องค์ประกอบเหล่านั้น คือ

๑. **ตัวผู้นำ** จะต้องมีความสมบูรณ์ภายในของตนเอง เป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้
๒. **ผู้ตาม** โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตาม หรือเราอาจจะไม่เรียกว่า ผู้ตาม ในพุทธศาสนาก็ไม่ได้นิยมใช้คำว่า ผู้ตาม เราอาจจะใช้คำว่า **“ผู้ร่วมไปด้วย”**
๓. **จุดหมาย** โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับจุดหมาย เช่นจะต้องมีความชัดเจน เข้าใจถ่องแท้และแน่วแน่ในจุดหมาย เป็นต้น
๔. **หลักการและวิธีการ** โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการและวิธีการที่จะทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมาย
๕. **สิ่งที่จะทำ** โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ
๖. **สถานการณ์** โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอย่างไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น

นี่คือองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสำหรับผู้นำที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติ ที่จะทำให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้องบังเกิดผลดี

ในเวลาที่กำลังจะจำกัสนี้ อาตมภาพคงไม่สามารถพูดได้ครบทุกอย่าง แต่ข้อสำคัญจะเห็นได้ว่า เมื่อเป็นผู้นำ ก็มีผู้ร่วมไปด้วย หรือว่า เพราะมีผู้ร่วมไปด้วย จึงเป็นผู้นำได้

ฉะนั้น คุณสมบัติที่สำคัญมาก ก็คือ คุณสมบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้นำเอง กับผู้ร่วมไปด้วยนั้น ซึ่งต้องถือเป็นหลักใหญ่ เราอาจจะพูดเน้นที่ข้อนี้ ส่วนคุณสมบัติข้ออื่นจะพูดประกอบไปก็ได้

ผู้นำสูงสุด นำเพื่อสันติสุขของมวลมนุษย

ทีนี้ ก่อนจะไปดูคุณสมบัติต่างๆ ลองไปดูที่พระพุทธเจ้าก่อน เพราะว่า พระพุทธเจ้านั้นทรงมีพระนามว่าเป็น “นายโก” หรือ *นายก* และ “วินายโก” หรือ *วินายก* ไวพจน์อย่างหนึ่งที่เรียกพระพุทธเจ้าก็คือ *นายก* ซึ่งแปลว่า “ผู้นำ”

ปัจจุบัน เรานำคำนี้มาใช้เรียกผู้นำ เช่น นายกรัฐมนตรี ตรงกับคำศัพท์ที่นิยมเรียกพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็น *นายก* และเป็น *วินายก*

พระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำ หรือนายกนั้น ทรงมีคุณสมบัติอย่างไร เรื่องนี้ไม่อาจบรรยายได้โดยละเอียด แต่จะพูดถึงลักษณะเด่นๆ ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เอง

ประการแรก ในที่แห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า

เราเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทั้งหลายจะพ้นไปได้จากทุกข์ทั้งปวง

พุทธพจน์นี้เป็นข้อที่แสดงความเป็นผู้นำ แต่ไม่มีคำว่า “ผู้นำ” อยู่ในคำตรัสนี้ ฟังเข้าใจว่า *ความเป็นกัลยาณมิตร*นี้แหละ คือลักษณะสำคัญที่เด่นของความเป็นผู้นำ

จุดเด่น หรือสาระสำคัญของพุทธพจน์นี้อยู่ที่ว่า *ผู้นำนั้นเป็นผู้ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา* โดยเฉพาะสำหรับพระพุทธเจ้า ก็คือ เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ หรือมนุษยชาติทั้งปวง

ถ้ามองในวงแคบเข้ามา ก็คือ ผู้นำนั้น เป็นผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม หรือแก่องค์กรนั้นๆ (แต่องค์กรต่างๆ ที่มีขึ้น ก็เพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติ แก่เพื่อนมนุษย์ แก่สังคมนั่นเอง) เพราะฉะนั้น หลักสำคัญก็คือ เป็นกัลยาณมิตร ในสาระว่า *“ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา”*

ประการที่ ๒ ความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้านั้น แสดงออกในลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ค้นพบมรรคา หรือค้นพบทาง ทรงเป็นผู้รู้ทาง และทรงบอกทางให้

ทางนั้นเพื่ออะไร ก็เพื่อไปสู่จุดหมาย หมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้สามารถที่จะช่วยให้คนไปถึงจุดหมายได้ เพราะว่าคนทั้งหลายต้องการไปให้ถึงจุดหมายนั้น แต่เขาไม่รู้ทาง ไม่มีวิธี พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือทางที่ไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าว ชี้แนะ หรือบอกทางให้ เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ ทำให้ผู้คนอื่นสามารถร่วมเดินทางหรือโดยสารไป

คนอื่นที่เราเรียกว่า*ผู้ตาม*นั้น ท่านใช้คำว่า “*ผู้มาร่วมสมทบ*” หรือ “*ตามมาสมทบ*” เดินทางไปสู่จุดหมาย

ทั้งนี้หมายความว่า ผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น ข้อนี้ก็เป็นลักษณะใหญ่ที่สำคัญ

ประการต่อไป พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะอีกประการหนึ่งแห่งความเป็นผู้นำ ซึ่งแสดงออกในคำตรัสเป็นบางครั้ง คือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษา เรียนรู้ หรือฝึกฝนตนเอง จนกระทั่งเขาสามารถที่จะข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้

ข้อนี้หมายความว่า ผู้นำไม่ได้มาหยิบยื่นอะไรให้แก่ผู้อื่นโดยตรง แต่มาช่วยให้คนอื่นได้ฝึกตน ได้เรียนรู้ จนเขาสามารถพึ่งตนเองได้ และช่วยตนเองให้พ้นปัญหาไป หรือทำได้สำเร็จบรรลุจุดหมาย

ผู้นำ มาประสานให้พากันไป

เมื่อพูดถึงพระพุทธเจ้าพอให้เห็นแนวกว้างๆ อย่างนี้แล้ว ก็ลองมาดูคุณสมบัติของผู้นำ หรือที่เราเรียกว่า “ภาวะผู้นำ” นั้น

ดังได้กล่าวแล้วว่า คุณสมบัติของผู้นำนั้น สัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ ในการนำ ซึ่งมีประมาณ ๖ อย่างด้วยกัน

ในที่นี้ จะข้ามคุณสมบัติในตัวผู้นำเองไปก่อน โดยจะขอเน้นในแง่ของคุณสมบัติในความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ กับผู้ที่จะร่วมไปด้วย เพราะข้อนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงถึงการนำอย่างแท้จริง

ในตอนหลัง ถ้ามีเวลา จึงจะบรรยายถึงคุณสมบัติของตัวผู้นำเอง โดยพูดเน้นที่ตัวของเขา

ในความสัมพันธ์กับผู้ที่จะร่วมไปด้วยนี้ ก็มีเรื่องของ การประสาน เพราะผู้นำนั้นมีหน้าที่ที่จะมาประสาน และไม่ใช่มาประสานเฉยๆ แต่มา**ประสานให้พากันไป** โดยเดินหน้าหรือมุ่งหน้าไปสู่จุดหมายให้ได้

ในการประสานตัวผู้นำเข้ากับคนที่ร่วมไปด้วยนั้น ก็รวมถึงการประสานคนกับคน คือ ประสานคนที่อยู่ด้วยกันทั้งหมดนั้นให้เข้ากันและร่วมกันไปได้ และการประสานคนกับสิ่งที่จะทำ

แต่เริ่มต้น การประสานตัวผู้นำเอง กับคนที่ร่วมไปด้วย เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เรียกว่าเป็นแกนทีเดียว ถ้าไม่มีคุณสมบัตินี้แล้ว ก็จะไม่สามารถประสานอย่างอื่นได้

ที่นี้ การประสานตัวของผู้นำกับผู้ที่จะร่วมไปด้วยนี้ จะทำอย่างไร ก็เริ่มต้นด้วยการที่ตนเองจะต้องมีคุณสมบัติ มีความรู้ ความสามารถ เป็นต้น อย่างเพียงพอ จนเรียกได้ว่าเป็นแบบอย่าง ซึ่งทำให้เขาเกิดศรัทธา

ศรัทธา นี้ หมายความว่า ความมั่นใจ คือ ความมั่นใจในตัวผู้นำ ที่เชื่อว่าท่านผู้นี้จะสามารถแก้ปัญหา นำพาพวกเราไปได้ ให้ถึงจุดหมาย ซึ่งทำให้พอใจ เต็มใจ และอยากจะร่วมไปด้วย

ถ้ามีความมั่นใจนี้ คือเกิดศรัทธาขึ้นมาแล้ว ศรัทธานั้นก็จะเป็นเครื่องนำเอาผู้ที่จะร่วมไปด้วยเข้ามาประสานกับตัวผู้นำ คือเขาพร้อมที่จะรับฟัง และแม้แต่เชื่อถือ เป็นต้น

หมายความว่า ศรัทธาเกิดขึ้น ก็ทำให้เขายกบุคคลนั้นเป็นผู้นำ คือ ผู้นำไม่ต้องไปแสดงตัวกับเขาว่าเป็นผู้นำ แต่จะ *เป็นผู้นำ โดยเขาอยากให้นำเขาไป*

ถ้าเป็นผู้นำโดยเขาอยากให้นำ จะดีที่สุด หมายความว่า เขามีศรัทธาอย่างแท้จริงที่จะร่วมไปด้วย เท่ากับเขาร่วมกันยกขึ้นเป็นผู้นำ นี่เป็นประการที่ ๑

ข้อต่อไป นอกจากว่าเขาจะศรัทธา มีความมั่นใจในตัวผู้นำแล้ว *ผู้นำ ก็จะทำให้เขาเกิดความมั่นใจในตัวเขาเอง* ว่าเขามีศักยภาพ มีทุนแห่งความสามารถที่จะเอามาปรับมาจัดเอามาพัฒนาให้สามารถทำกิจการงานนี้ให้สำเร็จ คือสามารถร่วมไปด้วยกันได้ (แต่ต้องระวังอย่าให้กลายเป็นมั่นใจแบบลำพองตัวว่าเก่งดีสมบูรณ์แล้ว)

ข้อนี้ก็สำคัญมากเหมือนกัน และถือว่าการประสานอย่างหนึ่ง โดยมุ่งที่ตัวเขาเอง ให้เขามีความมั่นใจในตนเองที่จะมาร่วมไปด้วยกัน

นอกจากนั้นก็คือ *ช่วยให้เขาประสานกันเอง* คือชักนำให้เกิดความสามัคคี พร้อมเพรียงกัน ทั้งประสานมือและประสานใจ หรือร่วมมือร่วมใจกัน

ข้อนี้เป็นเรื่องใหญ่มากทีเดียว คือการที่ว่า ทำอย่างไรจะให้คนที่อยู่ร่วมกันในองค์กรหนึ่งๆ มีความสามัคคีกลมเกลียว มีความพร้อมเพรียง มีใจหนึ่งใจเดียวกัน รวมถึงิตรวมความคิดรวมใจมุ่งสู่จุดหมายอันเดียว นี่เป็นหลักใหญ่ที่จะต้องใช้ธรรมมากมาย

ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวข้องกับภาระที่จะช่วยให้คนมาประสานกันและไปด้วยกันได้ มีมากมายเหลือเกิน ซึ่งถ้ามีเวลาจะได้พูดข้างหน้า

ประการต่อไปก็คือ *ประสานคนกับสิ่งที่จะทำ* หรือ *ประสานคนกับงาน* คือ นอกจากให้เขามีความมั่นใจในตนเองแล้ว ก็ให้เขามีความมั่นใจในงานหรือในสิ่งที่ทำด้วยว่า สิ่งนี้ดีแน่ งานนี้จะทำให้เกิดประโยชน์สุขอย่างที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง ให้เขาเกิดความมั่นใจในคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งที่จะทำหรืองานนั้น จนเขาอยากจะทำ และเกิดความรักงาน เมื่อเขาเกิดความรักงานแล้ว ก็จะตั้งใจทำงาน

นอกจากความรักงานและตั้งใจทำงานแล้ว ก็ประสานความตั้งใจทำงานนั้นเข้ากับควมมีกำลังใจในการทำงานด้วย คือให้เกิดกำลังใจ ซึ่งจะทำให้มีความกระตือรือร้น มีความตื่นตัว ที่ทางพระเรียกว่ามีความไม่ประมาท ไม่ให้เป็นคนเฉื่อยชา

ความจริง เมื่อรักงานแล้ว ก็ทำให้พร้อมที่จะมีกำลังใจ แต่บางที ถ้าไม่หนุนขึ้นไป ก็อาจจะชักเหวี่ยงแหะลงได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น จะต้องให้มีพร้อม ทั้งรักงาน ตั้งใจทำงาน และมีกำลังใจเข้มแข็งที่จะสู้งาน บุกฝ่าไปข้างหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ท้อถอย ไม่ท้อแท้

อีกประการหนึ่ง ในการทำงาน ตลอดจนในการเป็นอยู่ทุกๆ ไป ผู้นำนั้นมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่คนที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือคนที่ร่วมไปด้วยกันกับตน เพราะฉะนั้น ผู้นำ จึงต้องพยายามให้คนที่มาร่วมงาน หรือร่วมอยู่ ได้พัฒนาตัวของเขาอยู่เสมอ

ข้อนี้ก็สำคัญมาก คือ ไม่ใช่เพียงให้เขามาสละกำลังร่วมทำงาน แต่จะต้องหาวิธีการส่งเสริมสนับสนุนเอื้อโอกาสให้เขาพัฒนาตัวเองให้มีความเจริญงอกงามขึ้น เช่นว่า เก่งขึ้น ดีขึ้น ทำงานได้ผลดียิ่งขึ้น มีความสุขมากขึ้น มีชีวิตที่ดีงาม บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริงมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาตนเองของคน ก็จะมีผลต่องานด้วย โดยมาช่วยให้เขาทำงานได้ผลดี มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่ที่แท้ไม่ใช่แค่นั้น จะต้องไปให้ถึงประโยชน์สุขแห่งชีวิตของเขา คือให้ชีวิตของเขาก็ได้ด้วย ทั้งได้ความดีงาม ได้ความเจริญ ได้ความสุข และได้พัฒนา ยิ่งๆ ขึ้นไป

ฉะนั้น การเป็นผู้นำ จึงหมายถึงการมีสายตาที่มองทั้งที่งาน และมองทั้งที่คน ควบคู่กัน ซึ่งจะเข้าหลักที่สำคัญต่อไป

ผู้นำ ประสานคน ภายในดุลยภาพแห่งธรรม

จะขอรวบรัดพูดถึงหลักธรรมสำคัญ ที่ชาวพุทธรู้จักกันดี ซึ่งผู้นำแน่นอนว่า จะต้องรู้ แม้จะรู้จักกันเป็นเรื่องง่ายๆ ฟันๆ ก็ขาดไม่ได้ที่จะต้องพูดไว้ด้วย และที่จริงก็ไม่ใช่ว่าจะเข้าใจกันดีเท่าไร หลักธรรมนั้นเรารู้กันดีว่า คือ “พรหมวิหาร ๔”

พรหมวิหาร เป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะเป็น “พรหม” คือ ผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้

โดยเฉพาะสำหรับผู้ใช้นั้น แน่แน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีการพรหมวิหาร ๔ ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษา ได้พัฒนาตนแล้ว

พรหมวิหาร ๔ ประการ เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และ เป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้อง โดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่เขาประสบ กล่าวคือ

๑. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เรามี **เมตตา** คือ ความเป็นมิตร ไม่ตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข หมายถึงปรารถนาดีต่อผู้อื่น ตั้งแต่แต่ละคนๆ ที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ หรือต่อสังคมทั้งหมด ทั้งทั้งโลก

เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือเมื่อคนอื่นอยู่กันเป็นปกติ เราก็มีเมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้แก่เขาเรื่อยไป

๒. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มี **กรุณา** คือ ความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดเปลื้องให้เขาพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนนั้น

กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือ เมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไป กลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มีกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงามความสุขความสำเร็จ เรามี **มุทิตา** หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็ย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุน

ในวงการงานตลอดจนการเป็นอยู่ทั่วไปนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ

- เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่นเจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมี **กรุณา** ที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา
- เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมี **มุทิตา** ช่วยส่งเสริมสนับสนุน
- แต่ในยามปกติ ก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการที่จะพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมี **เมตตา** ปรารถนาดี เป็นประจำอยู่ในใจ

ถ้าปฏิบัติได้แบบนี้ ก็จะทำให้กิจการงานและประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย พร้อมที่จะสำเร็จผลอย่างแท้จริง

พร้อมกันนั้น เมื่อปฏิบัติตามหลักการอย่างนี้ คุณสมบัติอย่างหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจ และร่วมมือ

อย่างไรก็ตาม ปิโย เท่านั้นไม่พอ ปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังมีอีกข้อหนึ่ง คือพรหมวิหารข้อสุดท้าย ได้แก่

๔. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เรามี อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกากฎ เป็นต้น ผู้นำจะต้องตั้งอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา

อุเบกขา ก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้าง หยุดการขวนขวายในการที่จะปฏิบัติตามข้อ ๑-๒-๓ คือ จะต้องยึดถือธรรมเป็นใหญ่ แล้วก็รักษาหลักการ กฎเกณฑ์กติกากฎ หรือรักษาธรรมไว้

อุเบกขานี้ เป็นตัวรักษาดุล เป็นตัวจำกัดหรือคุมการปฏิบัติตามข้อ ๑-๒-๓ (เมตตา-กรุณา-มุทิตา) ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือ การปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกากฎที่ชอบธรรม

เมตตา-กรุณา-มุทิตา เป็นท่าทีอาการของจิตใจในทางที่ดี ที่เอื้อเกื้อกูลต่อเพื่อนมนุษย์ ถึงแม้จะดี ก็อยู่ในขอบเขตของความรู้สึก

แต่ อุเบกขา เป็นความรู้สึกซึ่งเชื่อมโยงกับปัญญาที่เป็นด้านความรู้ คือเมื่อรู้เข้าใจความจริง รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถ้าถึงเขตที่การทำตามความรู้สึกที่ดี จะไม่ถูกต้อง ก็ปรับความรู้สึกให้ลงตัว หยุด เข้าที่ อยู่กับหลัก แล้วเปิดโอกาสให้ปัญญาทำการไปตามที่รู้ว่าอะไรจริง อย่างไรถูกต้อง

ผู้นำที่ดี ได้ทั้งคน ได้ทั้งงาน โดยไม่เสียหลักการ

การปฏิบัติตามหลักการแห่งพรหมวิหาร ๔ ที่มี *ดุสยภาพ ๒ ด้าน* (*เมตตา-กรุณา-มุทิตา* ด้านหนึ่ง และ *อุเบกขา* ด้านหนึ่ง) นี้ก็คือ การที่ผู้นำนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์อย่างถูกต้อง ทั้งกับคน และกับงาน ทั้งกับคน และกับธรรม หรือ ทั้งกับคนและกับหลักการ คือ ต้องเอาทั้งคน และทั้งงาน หรือเอาทั้งคน และหลักการ

ถ้าเอาคนอย่างเดียว ก็จะเอียงสุดไปข้างหนึ่ง และจะเกิดปัญหาหรือเกิดความเสียหาย เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา จนไม่มีขอบเขต แม้จะปิโย คือเป็นที่รัก แต่ก็เสียหลักการ และทำให้เสียความเป็นธรรม

นอกจากนั้น เมื่อพยายามทำตัวให้เป็นที่รักโดยเป็นกันเองเกินไปอย่างไม่มีขอบเขต ก็อาจจะเลยเถิดไป กลายเป็นเพื่อนเล่น หรือกลายเป็นที่ล้อเล่น จนกระทั่งคำพูดไม่มีความหมาย ไม่มีน้ำหนัก พูดอะไร เขาก็ไม่ฟัง อย่างนี้ก็หมดความหมาย

พร้อมกันนั้นก็อาจจะกลายเป็นว่า แทนที่ตัวเองจะไปนำเขา ก็กลายเป็นว่าถูกเขาสักพาออกนอกกลุ่มออกไป เลยหมดความเป็นผู้นำ

เพราะฉะนั้น ปิโย “เป็นที่รัก” ซึ่งเกิดจากคุณสมบัติในข้อ *เมตตา กรุณา มุทิตา* ที่เอาคน จึงต้องมีขอบเขตโดยมีความสมดุลกับข้อ *อุเบกขา ที่เอาธรรม เอาหลักการ และเอาตัวงาน*

ที่นี้ถ้าเอาตัวงาน เอาหลักการ หรือเอาธรรม ก็จะได้ลักษณะที่เรียกว่าเป็น “ครู” ซึ่งแปลว่า “*นำเคารพ*” คือ เป็นคนมีหลัก หนักแน่น จึงเป็นผู้ที่นำเคารพ

แต่ถ้าเอาหลักอย่างเดียว แม้จะนำเคารพ ก็แห้งแล้ง บางทีไม่มีใครกล้าเข้าหน้าเลย อย่างนี้ก็ลำบาก เสียผลเหมือนกัน ครู ก็จะเอียงข้างไป เพราะฉะนั้น จึงต้องพอดี

ถ้าได้ทั้งข้อ ๑-๒-๓ แล้วมาสมดุลกับข้อ ๔ ก็จะได้ทั้ง “ปิโย” เป็นที่รัก หรือนำรักด้วย และ “ครู” เป็นที่เคารพด้วย หมายความว่า ได้ทั้งคน ได้ทั้งงาน ได้ทั้งคน ได้ทั้งหลักการ และได้ทั้งคน ได้ทั้งธรรม อันนี้เป็นหลักการสำคัญที่เป็นเรื่องของดุสยภาพ

เป็นอันว่า คนที่นำเคารพ เป็น “ครู” นั้นจะยึดถือหลักการเป็นใหญ่ เอางานเป็นสำคัญ เอาธรรมนำหน้า

เมื่อเอาใจใส่ดูแลคนให้ดี ก็เป็น “ปิโย” ด้วย ก็ได้ดุสยภาพอย่างที่ว่ามานี้

แต่ข้อที่สำคัญก็คือ เมื่อมองกว้างออกไปถึงที่สุด การเอาคน กับเอาหลักการ ก็จะมาบรรจบกัน หมายความว่า

- ถ้าเอาคนที่เป็นบุคคล เป็นรายคน หรือเป็นคนๆ ไป ก็อาจจะขัดกับธรรม เพราะธรรมนั้นก็คือเอาคนทั้งหมดหรือทั้งสังคม ถ้าเราเอาบุคคลโดยยอมเสียธรรม ก็เลยเสียแก่สังคมทั้งหมด
- เมื่อรักษาธรรม ก็จะรักษาสังคมไว้ได้ เพราะในที่สุดสังคมดำรงอยู่ได้ด้วยธรรม เนื่องจากธรรมเป็นฐานที่รองรับสังคมไว้ เพราะฉะนั้น การเอาธรรม ก็คือเอาคนทั้งหมด หรือรักษาสังคมของมนุษยชาติเอาไว้ มิใช่เห็นแก่บุคคลผู้เดียวแล้ว ยอมทำลายธรรมที่รักษาสังคมของมนุษย์ทั้งหมด

นอกจากนั้น การที่งานการและทุกสิ่งทุกอย่างจะบรรลุผลสำเร็จ ก็จะต้องเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักการ คือตามเหตุปัจจัยของมัน ซึ่งพูดสั้นๆ ว่า ตามธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้น ธรรมหรือหลักความจริงและหลักการ จึงเป็นตัวตัดสินขั้นสุดท้าย

ด้วยเหตุนี้ ผู้นำจึงต้องเป็นผู้มั่นในธรรม เป็นผู้ถือหลักการเป็นใหญ่ และเข้าใจชัดเจนในหลักการ

ผู้นำที่แท้ เป็นสื่อที่แสดงตัวของธรรม

พระพุทธศาสนาได้แสดงคุณสมบัติสำคัญของผู้นำในแง่นี้ เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” แปลว่า *ถือธรรมเป็นใหญ่* ยึดเอาธรรมเป็นสำคัญ เชิดชูหลักการ ปฏิบัติการตามและเพื่อเห็นแก่ความเป็นจริง ความถูกต้อง ความดีงาม

ผู้นำ ต้องไม่เป็น *อัตตาธิปไตย* คือ ไม่ถือตัวเป็นใหญ่ แล้วก็ไม่ใช่ *โลกาธิปไตย* คือ ไม่มุ่งหาคะแนนนิยมเป็นใหญ่ ไม่ทำเพียงเพื่อหาเสียง หรือให้คนชอบ แต่เอาธรรม เอาตัวความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เอาหลักการเป็นใหญ่ ตัดสินกันด้วยหลักการ ตั้งแต่หลักการโดยการจัดตั้งของมนุษย์ ลงไปจนถึงหลักการที่เป็นนามธรรมซึ่งรองรับหลักการจัดตั้งนั้น

แม้เมื่อมีอะไรจะต้องวินิจฉัย ก็ทำตัวเป็นกระบอกเสียง หรือเป็นสื่อของธรรม หรือเป็นช่องทางแสดงตัวของธรรม คือหลักการ หรือกฎกติกา คุณสมบัติข้อนี้จะคล้ายๆ กับการวางตัวของผู้พิพากษา

ผู้พิพากษา เมื่อวินิจฉัยคดี ก็อาจจะต้องตัดสินลงโทษผู้ที่กระทำความผิด ในกรณีเช่นนี้ ถ้าผู้พิพากษามีความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับตัวเองว่าฉันจะลงโทษเขา ก็อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกขุนม้าเห่าหมาองไม่สบายใจ

แต่ถ้าปฏิบัติตามหลักธรรม ท่านว่า ผู้ตัดสินโทษ ก็เป็นเพียงกระบอกเสียงของธรรม หรือเป็นเพียงช่องทางที่แสดงตัวของธรรม

เมื่อมีการตัดสินลงโทษคน ก็จะเป็นการกระทำโดยไม่มีตัวตน แต่เป็นการกระทำของปัญญาบริสุทธิ์ ที่เอาหลักการเข้าวินิจฉัย ตัดสินไปตามกฎกติกา ตามความเป็นจริง ความถูกต้องดีงาม

อย่างนี้ท่านเรียกว่า *ธรรมลงโทษเขา ไม่ใช่ใครคนไหนลงโทษ* แม้แต่ที่ประชุมตัดสิน ก็ไม่ได้ถือว่าคนลงโทษ แต่ตัวธรรมหรือตัวหลักการลงโทษเขาเอง หมายความว่า บุคคลตั้งแต่ตัวประธานลงมา เป็นเพียงสื่อหรือกระบอกเสียงของธรรม เพื่อให้ธรรมปฏิบัติการออกมาได้เท่านั้นเอง

คนที่ทำด้วยจิตใจอย่างนี้ จะมีความมั่นใจ และไม่มีความรู้สึกทุกข์ยากลำบากใจ ไม่หวั่นไหวไปตามความรู้สึกที่เรียกว่าเป็นอารมณ์ เพราะว่าตัวเอง *ไม่เกิดมีตัวตนที่เป็นผู้ทำขึ้นมาเลย มีแต่เพียงการปฏิบัติไปตามหลักการ โดยที่ตนเองมาเป็นช่องทางปรากฏตัวของธรรม* หรือเป็นสื่อให้กับธรรม อย่างที่กล่าวแล้วเท่านั้นเอง อันนี้เรียกว่า **การถือธรรมเป็นใหญ่**

อย่างไรก็ตาม จะต้องระลึกโดยตระหนักว่า ธรรมจะปรากฏตัวออกมา และเป็นผู้ตัดสินหรือปฏิบัติการ ก็ต่อเมื่อบุคคลที่เป็นสื่อหรือกระบอกเสียงนั้น ทำการด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ มุ่งความจริงความถูกต้องดีงามแท้จริง และด้วยปัญญาที่ใสสะอาด ซึ่งแสวงหาความจริง และไตร่ตรองทั่วตลอดที่สุด คือทำด้วย **เจตนา** และ **ปัญญา** ที่ดำเนินไปด้วยความไม่ประมาท

เมื่อทำได้อย่างนี้ ผู้นำก็จะได้คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นผู้เที่ยงตรง ไม่มีอคติ ไม่มีความลำเอียง ซึ่งเป็นแกนกลางของการรักษาคุณภาพ และความสามัคคี พร้อมทั้งความมั่นคงของหมู่ชนที่ไปด้วยกัน เพราะถ้าเสียความเป็นธรรมแล้ว แม้แต่จะมีความรักใคร่กันอยู่ หรือแม้แต่จะเอาอกเอาใจกัน ก็จะทำให้เกิดความกินแหนงแคลงใจกัน สูญเสียเอกภาพ แต่เมื่อรักษาธรรมไว้ได้ ก็ไม่มีอคติ และไม่เสียสามัคคี

อคติ คือ ความลำเอียง หรือการเขวออกนอกทางที่ควรจะเป็นที่ควรประพฤติปฏิบัติ มี ๔ ประการด้วยกัน คือ ลำเอียงเพราะชอบ ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะเขลา ลำเอียงเพราะกลัว

ลำเอียงเพราะชอบ เรียกว่า **ฉันทาคติ**

ลำเอียงเพราะชัง เรียกว่า **โทศาคติ**

ลำเอียงเพราะเขลาด เรียกว่า **ภยาคติ**

ลำเอียงเพราะเขลา เรียกว่า **โมหาคติ**

ผู้นำจะต้องเป็นผู้หลีกเลี่ยง คือ ไม่มีอคติ ๔ ประการนี้

ถึงตอนนี้ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้นำ กับผู้ร่วมไปด้วย ก็ได้หลักการใหญ่ๆ แล้ว ถ้าผู้นำมีคุณสมบัติสำคัญแค่นี้ การปฏิบัติต่อผู้ร่วมไปด้วย ก็จะได้ผลดีมากมาย ดังที่กล่าวเมื่อกี้ว่า ได้ทั้งคน ได้ทั้งงาน ก็จะพากันไปด้วยดีสู่จุดหมาย

ผู้นำ สื่อสารให้ผู้โดยสารถูเห็นทาง สว่างตาสว่างใจไปด้วยกัน

ที่กล่าวมานี้ เป็นการพูดอยู่ในขอบเขตของหลักธรรมที่เรียกว่า **พรหมวิหาร ๔** ประการ โดยโยงเข้ากับคุณสมบัติที่เรียกว่า **“ปิโย”** และ **“ครุ”** ซึ่งอยู่ในหลักที่เรียกว่า **“กัลยาณมิตรธรรม”** หรือธรรมของกัลยาณมิตร ๗ ประการ

เป็นอันว่า ในหลักคุณสมบัติของกัลยาณมิตรนี้ ได้กล่าวไปแล้ว ๒ ประการ คือ **ปิโย** น่ารัก และ **ครุ** นำเคารพ โดยได้ย้ำว่าจะต้องให้ ๒ อย่างนี้มาคู่กัน ในแง่คนกับงาน และคนกับหลักการ โดยเฉพาะจะต้องพยายามเอา ทั้งคน ทั้งงาน ให้ได้ทั้งสองประการมาประสานกัน

นอกจาก ๒ ข้อนี้แล้ว ยังมีคุณสมบัติของกัลยาณมิตรเหลืออยู่อีก ๕ ประการ คือ ต่อจาก **ปิโย** น่ารัก และ **ครุ** นำเคารพ แล้วยังมี **ภาวนีโย** แปลว่า นำเจริญใจ คือ เป็นแบบอย่างได้ **นำภูมิใจ** ทำให้ผู้ร่วมอยู่ร่วมไป เช่น คนทั้งหลายที่อยู่ในองค์กรนั้น มีความภาคภูมิใจ พอนึกถึง ก็มีความมั่นใจและภาคภูมิใจในตัวผู้นำ ว่าเป็นผู้ที่มีการศึกษาจริง ได้พัฒนาตนแล้ว เป็นผู้ที่มีสติปัญญา มีความสามารถ มีคุณธรรมความดีงามอย่างแท้จริง นำเอาอย่าง

ข้อนี้ก็เป็นอย่างอื่นอีกอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้มีศรัทธา และเกิดความร่วมมือด้วยดี

ต่อจาก *ภาวินีโย* ก็คือ *วัตตา* เป็นผู้รู้จักพูด หมายความว่า รู้จักพูดให้ได้ผล รู้ว่าในสถานการณ์ไหน และกับใคร ควรพูดอะไร อย่างไร เป็นต้น พูดง่ายๆ ว่า *เป็นนักสื่อสารที่ดี และเอาใจใส่สื่อสาร* กับผู้ร่วมไปด้วยอยู่เสมอ เพื่อให้รู้เข้าใจกัน และรู้เข้าใจในสิ่งที่ทำ เป็นต้น

แต่ “รู้จักพูด” นั้น บางที *ยิ่งกว่าสื่อสารเก่ง* อีก คนที่รู้จักพูดนั้น จะพูดให้เขาเข้าใจก็ได้ พูดให้เขาเห็นใจก็ได้ พูดให้เขาเชื่อก็ได้ พูดให้เขาเห็นด้วยหรือคล้อยตามก็ได้ พูดให้เขาร่วมมือด้วยก็ได้ พูดให้เขารวมกำลังกันก็ได้ พูดให้เขาทำอะไรๆ ก็ได้

แต่ที่ท่านมุ่งหมาย ก็คือ พูดให้เขาเข้าใจ พูดให้เขาได้ประโยชน์ และพูดให้เขาช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ ต่างจาก *จิตวิทยาทุนนิยม* ที่เน้นในแง่การพูดให้ตนเองได้ผลประโยชน์ หรือพูดหาผลประโยชน์ให้แก่ตน

พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของ *นักสื่อสาร* หรือ *นักสั่งสอนที่ดี* ไว้ ๔ อย่าง คือ

๑. *พูดแจ่มแจ้ง* คือ ชี้แจงอธิบายให้เข้าใจชัดเจน ข้อมูลพร้อม ข้อเท็จจริงกระจ่าง มองเห็นเหตุผลแจ่มแจ้ง หมดสงสัย เหมือนจูงมือไปเห็นกับตา (*สันทัสสนา*)

๒. *พูดจูงใจ* จะว่า *จับใจ* ก็ได้ คือ พูดให้เห็นคุณค่าและความสำคัญ จนเกิดความซาบซึ้งยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ (*สมาทปนนา*)

๓. *พูดเร้าใจ* คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความแข็งขันมั่นใจและมีกำลังใจหาญกล้า กระตือรือร้นที่จะทำให้สำเร็จ โดยไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก (*สมุตเตชนา*)

๔. *พูดให้ร่าเริง* คือ ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งเมตตา ไมตรี ความหวังดี และความรู้สึกที่สดชื่นร่าเริง เบิกบานผ่องใส แซ่มนชื่นใจด้วยมองเห็นความหวังในผลดี และทางที่จะสำเร็จ (*สัมปหังสนา*)

ต่อไปก็ *วจนักษโม* คือ “รู้จักฟัง” ด้วย ท่านใช้คำว่า *วจนักษโม* แปลว่า ทนหรือควรต่อถ้อยคำ(ของคนอื่น) ไม่ใช่ว่าเขาแต่พูดแก่เขาอย่างเดียวโดยไม่ยอมรับฟังใคร ต้องยอมรับฟัง เพราะการรู้จักรับฟังเป็นส่วนหนึ่งของการที่จะสื่อสารให้ได้ผล แม้ว่าเขาพูดมาจะไม่ถูกใจอะไร ก็ทนได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้งานการและประโยชน์ที่จะทำนั้นสำเร็จ

ยกตัวอย่างเช่น ครูอาจารย์ถูกลูกศิษย์ซักไซ้ไต่ถาม ถามจุกจิก ถามเรื่องที่ครูกคิดว่าน่าจะรู้แล้ว ถ้าครูอาจารย์ไม่มีความอดทนในการรับฟัง เดียวก็จะเบื่อ หรือรำคาญ ต้องมีคุณธรรมข้อนี้ จึงจะแก้ไขได้ ต้องทำใจให้สบาย อดทนรับฟังเขา เพื่อให้เข้าใจเขา และช่วยเขาได้ดี

ต่อจากนั้น ต้อง *ศัมภีร์* จะ *กะถิง กัตตา* แปลว่า รู้จักแถลงเรื่องราวต่างๆ ที่ลึกซึ้ง ปัญหาอะไรที่หนักและยาก ก็เอามาชี้แจงอธิบาย ช่วยทำให้คนที่ร่วมงานมีความกระจ่างแจ้ง เรื่องที่ลึกที่ยาก ก็ทำให้ตื่นให้่ง่ายได้ และพาเขาเข้าถึงเรื่องที่ยากและลึกลงไปๆ อย่างได้ผล

ต่อไปข้อสุดท้าย คือ *โน จัฏฐาเน นโยชเย* แปลว่า ไม่ชักนำในเรื่องที่ไม่ใช่เรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่สาระ ที่ไม่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย

ธรรมของกัลยาณมิตร ๗ ประการนี้ เป็นคุณสมบัติที่มาประกอบเสริมกัน และมาประสานเข้ากับพรหมวิหาร ๔ ประการ ที่พูดไปก่อนแล้ว

ผู้นำ พัฒนาความต้องการของคน

ปัจจัยสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งแห่งความสำเร็จของการทำหน้าที่ผู้นำ คือการปรับเปลี่ยนความต้องการของคน ความต้องการเป็นตัวกำหนดเป้าหมายและทิศทาง การตัดสินใจของคน **ถ้าเปลี่ยนความต้องการของคนได้ ก็เปลี่ยนตัวคนนั้นได้**

ผู้นำที่ดีช่วยให้คนพัฒนาความต้องการของตน ทั้งในการปรับเปลี่ยนให้บุคคลมีความต้องการที่ถูกต้องดีงาม และให้หมู่ชนมีความต้องการที่ประสานเป็นอันเดียวกัน

การพัฒนาความต้องการ เป็นการพัฒนาความสุขของคน เพราะความสุขเกิดจากการสนองความต้องการ ถ้าเปลี่ยนความต้องการของคนได้ ก็เปลี่ยนวิธีการหาความสุขของเขาได้ด้วย

เมื่อทำอะไรตรงกับความต้องการของคน ก็ทำให้เขาสนใจ และมีความสุข คนก็จะร่วมมือทำอย่างเป็นไปเองโดยประสานกลมกลืน และเต็มใจจะหาทางทำให้สำเร็จ จึงพร้อมที่จะทำ และทำได้ง่าย

ในทางตรงข้าม ถ้าผู้นำทำการที่ฝืนความต้องการของคน ทั้งสองฝ่ายก็จะมี ความสุข และสิ่งที่ทำ ก็ยากจะสำเร็จหรือจะคงอยู่ยั่งยืน

ความต้องการของคนพัฒนาได้ เปลี่ยนแปลงได้ และผู้นำที่ดีก็ควรถือเป็นหน้าที่สำคัญที่จะช่วยให้คนพัฒนาความต้องการไปในทางที่ดีงามประณีตและสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น

ความต้องการสำคัญที่ควรได้รับการปรับเปลี่ยนพัฒนา อย่างน้อยขัดเกลาให้ละเอียดละไมไม่ก้าวร้าวรุกราน ก็คือความต้องการแบบเห็นแก่ตัวในการที่จะบำรุงบำเรอความสุขส่วนตน หรือความต้องการได้ผลประโยชน์จากการเอาเปรียบผู้อื่นหรือโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของใคร ที่ทางพระเรียกว่า **ตัณหา** คือความใฝ่เสพ

คนควรจะพัฒนาความต้องการ โดยเปลี่ยนจากความต้องการแบบตัณหานี้ ไปเป็นความต้องการภาวะดีงามสร้างสรรค์ เช่น อยากให้ชีวิตของตนเองดีงามบริสุทธิ์ อยากให้ชีวิตมีคุณค่าเป็นประโยชน์ อยากให้ชุมชนหรือองค์กรของตนเจริญก้าวหน้ามีชื่อเสียงที่ดีงาม อยากให้ถนนหนทางสะอาดเรียบร้อย อยากให้เพื่อนมนุษย์อยู่ดีมีสุข อยากให้สังคมร่มเย็น อยากให้ธรรมชาติแวดล้อมงดงามน่ารื่นรมย์ อยากให้ปัญญาความรู้เข้าใจความจริงแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง อยากให้ผู้คนได้พบเห็นชื่นชมกับสิ่งดีงามเป็นต้น ที่ทางพระเรียกว่า **ฉันทะ** คือความใฝ่ดี หรือใฝ่ศึกษา และใฝ่สร้างสรรค์

ถ้าผู้นำสามารถช่วยคนให้พัฒนาความต้องการอย่างหลังนี้ขึ้นได้ ก็เป็นความสำเร็จอยู่ในตัวขั้นหนึ่งแล้ว และความต้องการนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะทำให้เกิดพลังที่ช่วยให้การกระทำเพื่อจุดหมายที่ดีงามบรรลุความสำเร็จสมหมายด้วย

ที่สำคัญที่สุดก็คือ ผู้นำเองควรจะมีความใฝ่อย่างแรงกล้าในจุดหมายอันสูงส่ง มีความชัดเจนในจุดหมายนั้น และทำให้ทุกคนมองเห็นและใฝ่ในจุดหมายยิ่งใหญ่นั้นร่วมกัน ให้เป็น **จุดหมายรวมของสังคม ที่จะทำให้พลังแห่งความต้องการของทุกคนประสานเป็นอันเดียว** ซึ่งจะทำให้แต่ละคนหลุดพ้นจากแรงรบกวนของความต้องการที่ไม่พึงประสงค์ และมุ่งหน้าไปด้วยกันสู่จุดหมายรวมของสังคมนั้น อันเป็นความสำเร็จของการทำหน้าที่ของผู้นำอย่างแท้จริง

ผู้นำ รู้ทั้งเจ็ดด้าน ซึ่งทำให้พร้อมที่จะจัดการ

เรื่องคุณสมบัติของผู้นำในความสัมพันธ์กับผู้ร่วมไปด้วยนั้น ได้พูดไปพอสมควรแล้ว ตอนนี้จะพูดถึงคุณสมบัติในตัวผู้นำเองไว้บ้างเป็นตัวอย่าง

ท่านกล่าวว่า บุคคลที่เป็นผู้นำ จะต้องมียุทธ ๗ ประการ ซึ่งก็เป็นการย้ำสิ่งที่กล่าวไปแล้วนั่นเอง แต่ในที่นี้มาด้วยกันเป็นชุด จะยังไม่บอกชื่อก่อน เพราะเป็นภาษาบาลี ซึ่งอาจจะยากหน่อย จึงขอพูดเป็นภาษาไทยว่า

คุณสมบัติในตัวของผู้นำ ๗ ประการ คือ

๑. รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง เช่นอย่างผู้ประกอบการประเทศชาติ ก็ต้องรู้หลัก รัฐศาสตร์ และรัฐกฏกติกาของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการ ตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ ชุมชน สังคม องค์กร หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฏ มีกติกา ที่ผู้นำจะต้องรู้ต้องชัด แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

๒. รู้จุดหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมาย ก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปไหน นอกจากจุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายด้วย ข้อนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก

เมื่อใจมุ่งจุดหมาย แม้มีอะไรมากระทบกระทั่ง ก็จะไม่หวั่นไหว อะไรไม่เกี่ยวข้อง ไม่เข้าเป้า ไม่เข้าแนวทาง ก็ไม่มัววุ่นวาย ใครจะพูดจาด่าเห็บแถม เมื่อไม่ตรงเรื่อง ก็ไม่มัวถือสา ไม่เก็บเป็นอารมณ์ ไม่ยุ่งกับเรื่องจุกจิกไม่เป็นเรื่อง เอาแต่เรื่องที่เข้าแนวทางสู่จุดหมาย ใจมุ่งสู่เป้าหมาย อย่างชัดเจน และมุ่งมั่นแน่วแน่

๓. รู้จักตน คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใคร มีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด มีสติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยิงข้อหย่อน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเอง อยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเอง ให้มีคุณสมบัติมีความสามารถยิ่งๆ ขึ้นไป

ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนเอง ยิ่งเป็นผู้นำ ก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลา ให้นำได้ดียิ่งขึ้นไป

๔. รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดี หมายความว่า ต้องรู้จักขอบเขตขีดชั้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่างๆ ทำแยกตัวอย่าง เช่น รู้จักประมาณในการใช้จ่าย ทรัพย์ รู้จักประมาณในการบริโภค ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์ อาชญาและการเก็บภาษี เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่จะให้ได้ยังไง

ลึกลงไป ต้องรู้ว่าในการกระทำนั้นๆ หรือในเรื่องราวนั้นๆ มีองค์ประกอบ หรือมีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง ทำแค่ไหนองค์ประกอบของมันจะพอดี ได้สัดส่วน พอเหมาะ การทำการต่างๆ ทุกอย่างต้องพอดี ถ้าไม่พอดีก็พลาด “ความพอดี” จึงจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง

ฉะนั้น จะต้องรู้จักประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดให้ลงตัวพอเหมาะพอดี

๕. รู้กาล คือ รู้จักเวลา อย่างที่บอกไว้รวมๆ ว่า รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติการต่างๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา เป็นต้น

ทั้งนี้รวมทั้ง รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะสมของเวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไรจึงจะเหมาะ ดังเช่น แม้แต่การพูดจา ก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่นวางแผนว่า สังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างไรในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ทำนองนี้จะเกิดขึ้น เราจะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

๖. รู้ชุมชน คือ รู้สังคม อย่างที่บอกเป็นหลักกลางๆ ไว้ว่า รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้วัฒนธรรมประเพณี รู้กิจที่ว่าจะประพัตต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

ทั้งนี้ต้องรู้สังคม ตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคมโลก รู้สังคมของประเทศชาติ ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหา รู้ความต้องการของเขา แม้แต่ในชุมชนย่อยๆ ถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาก็ได้ตรงจุด

๗. รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลตามที่เขาเป็น อย่างที่บอกเป็นหลักกลางๆ ไว้ว่า รู้ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการ ร่วมไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการ จะต้องรู้จักเขาตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผล ตลอดจนสามารถให้บริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธีสัมพันธ์พูดจาแนะนำติชมหรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร

โดยเฉพาะในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความถนัดอัธยาศัย ความสามารถอย่างไร เพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน

นอกจากนั้นก็รู้ประโยชน์ที่เขาพึงได้ เพราะว่าในการทำงานนั้น ไม่ใช่ว่าจะเอาเขา มาเป็นเพียงเครื่องมือทำงานให้ แต่จะต้องให้คนที่ทำงานทุกคนได้ประโยชน์ ได้พัฒนา ตัวเอง ผู้นำควรรู้ว่าเขาควรจะได้ประโยชน์อะไร เพื่อความเจริญงอกงามแห่งชีวิตที่ แท้จริงของเขาด้วย

ที่พูดมานี้ คือหลักธรรมที่เรียกว่า **สัปปริสธรรม ๗** ประการ ซึ่งในที่นี้จะไม่บอกคำ ภาษาอังกฤษ เพราะมีเวลาน้อย

ถ้ามีคุณธรรม ๗ ประการนี้ แม้จะไม่มีคุณสมบัติข้ออื่น ก็เป็นผู้นำได้ เพราะรู้ องค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอที่จะจัดการให้ได้ผล สามารถ จัดวางวิधिปฏิบัติที่ที่เหมาะสมให้บรรลุความสำเร็จได้ ส่วนคุณสมบัติอย่างอื่นก็มาเสริม

เป็นที่น่าสังเกตอย่างมากว่า ธรรม ๗ ประการ ซึ่งจัดลำดับข้อตามที่แสดงไว้นี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกรณีที่เป็นคุณสมบัติสำหรับสัปปริสชน หรือบัณฑิตชนอย่าง เป็น กลางๆ แต่ในกรณีที่ตรัสให้เป็นคุณสมบัติของผู้นำโดยตรง เช่น เป็นพระพุทธเจ้า หรือ เป็นนักปกครองที่ยิ่งใหญ่ ทรงเปลี่ยนลำดับ **สลับข้อ ๑ กับข้อ ๒** ใหม่ กล่าวคือ

ตามปกติ ตรัสข้อรู้หลักการ ตามด้วยข้อรู้ความมุ่งหมาย แต่ในกรณีของผู้นำ โดยตรง ตรัสข้อรู้จุดหมาย เป็นข้อแรก แล้วจึงตามด้วย รู้หลักการ เป็นการเน้นที่ความ มีจุดหมาย และกำหนดจุดหมาย หรือตั้งจุดหมาย เจาะลงไปให้ชัด แล้วจึงวางหลักการ และหาวิธีการที่จะทำให้สำเร็จบรรลุจุดหมายนั้น

ขออย่าว่า ผู้นำจะต้องมีจุดหมายที่ชัดเจนให้แก่หมู่ชน และต้องมีจิตมุ่งสู่ จุดหมายนั้น พร้อมทั้งนำพาหมู่ชนให้ร่วมกันทำการอย่างมุ่งมั่นแน่วแน่ เพื่อบรรลุ จุดหมายนั้น

ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ “มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง”

ได้พูดไปมาก ในแง่ของธรรมที่เกี่ยวกับผู้ที่มาร่วมไปด้วยกัน คือ ประสานระหว่าง ตัวผู้นำ กับผู้ที่จะตาม หรือผู้ที่จะร่วมไปด้วย ส่วนคุณสมบัติด้านอื่นก็เลยแทบไม่ได้พูด นอกจากสัปปริสธรรม ซึ่งเป็นคุณสมบัติภายในสำหรับตัวเองที่ว่า รู้หลักการ รู้ความมุ่ง หมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เน้นด้านปัญญา

เนื่องจากเวลาจำกัด คิดว่าเท่าที่ได้พูดเรื่องภาวะผู้นำมาทั้งหมดนี้ ก็อยากจะเน้น ข้อสำคัญบางอย่าง ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในธรรมชุดต่างๆ กล่าวคือ

ประการแรก ตัวเองต้องดี ต้องเป็นแบบอย่างได้ คือ ต้องทำดีเป็นตัวอย่างแก่เขา และมีความรู้ ความสามารถ ที่จะมานำเขาได้

ประการต่อไป นอกจากเป็นกัลยาณมิตรให้กับเขาแล้ว ตัวเองก็ต้อง มีกัลยาณมิตร ด้วย คือ ต้องเลือก ต้องหาที่ปรึกษา และเพื่อนร่วมงานที่ดี ลักษณะนี้แสดงถึงความเป็นคนที่ไฝ่แสวงปัญญา หมายความว่า ในการทำงาน หรือจะนำเขาไปนั้น ไม่ใช่ว่าตัวผู้นำเองจะทำได้คนเดียว แต่จะต้องฟังเสียงผู้อื่น และไฝ่แสวงปัญญาอยู่เสมอด้วย

ข้อนี้สำคัญมาก แม้แต่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าต้องมีหลักข้อนี้ คือ ต้องมีที่ปรึกษาที่ไต่ถาม จะได้แสวงปัญญาค้นคว้าหาความรู้ให้ทันต่อความเป็นไป และได้ความคิดที่จะมาใช้ในการปกครอง หรือดำเนินกิจการ เรียกสั้นๆ ว่ามีกัลยาณมิตร ตัวเองเป็นกัลยาณมิตรให้แก่คนที่ร่วมไปด้วย แต่พร้อมกันนั้น ตัวเองก็ต้องมีกัลยาณมิตร โดยรู้จักแสวงหากัลยาณมิตรด้วย

ต่อไปก็ต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท คือ มีสติ คอยตรวจตราสถานการณ์ ความเปลี่ยนแปลงเป็นไป และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

อะไรก็ตามที่เกิดขึ้น จะมีผลกระทบต่อชีวิต ต่อองค์กร ต่อชุมชน ต่อสังคม ไม่ให้พลาดสายตา จับเอามาตรวจตราพิจารณาทั้งหมด แล้วดำเนินการหาเหตุ หาปัจจัย และหาทางแก้ไขปรับปรุง

อะไรจะส่งผลในทางลบ ก็ต้องรีบป้องกันแก้ไข

อะไรจะเป็นโอกาสที่จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ก็ต้องใช้โอกาสนั้นให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านไปเปล่า

ความตื่นตัว ทันต่อสถานการณ์ มีความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา ไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงไปเปล่า ไม่ถดถอยพลาด และไม่ยอมเสียโอกาส อย่างนี้เรียกว่า “ความไม่ประมาท”

รวมความว่า ๓ ข้อนี้ต้องมาด้วยกัน คือ

๑. ตัวเองต้องดี ต้องเป็นแบบอย่างได้

๒. ต้องมีกัลยาณมิตร ต้องหาที่ปรึกษาและผู้ร่วมการร่วมงานที่ดีมีความรู้ ความสามารถ และแสวงหาปัญญาเพิ่มเติมอยู่เสมอ

๓. ต้องเป็นคนไม่ประมาท

นอกจากนี้ ยังมีคุณสมบัติอีกส่วนหนึ่งที่มาเสริม คือ

๔. ต้องเป็นคนเข้มแข็ง นอกจากไม่ประมาท กระตือรือร้นเอาจริงเอาจังแล้ว ก็ต้องเข้มแข็งด้วย แม้จะมีอุปสรรค มีภัยอันตราย มีปัญหา ก็ไม่ย่อท้อ วางตัวเป็นหลักได้ และอยู่ในหลัก ไม่หวั่นไหวไปตามเสียงขู่เสียงแคะได้ เป็นต้น

๕. ต้องทำได้ และช่วยให้คนอื่นทำได้ ในสิ่งที่ต้องการจะทำ

๖. สายตากว้างไกล ข้อนี้ขอสรุปด้วยคำว่า *มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง* ซึ่งเป็นลักษณะทางปัญญา คนที่เป็นผู้นำนั้น แน่นนอนว่า **ปัญญาสำคัญที่สุด** คุณสมบัติข้อนี้อาจจะใกล้เคียงกับคำว่า *มีวิสัยทัศน์* แต่คงไม่ใช่เท่านั้น

มองกว้าง คือ ไม่ใช่มองอยู่แค่องค์กรหรือชุมชนของตน แต่มองไปทั่ว ไม่ว่าจะไปที่เกี่ยวข้องกับผลส่งมา หรือมีอิทธิพลกระทบจากภายนอก จากสังคมอื่น จากคนพวกอื่น กลุ่มอื่น จากปัญหาของโลก จากกระแสโลกาภิวัตน์ อะไรต่าง ๆ ก็รู้ทั่วรู้ทัน

มองไปทั่วโลกทั้งหมดว่า โลกเวลานี้เป็นอย่างไร มีกระแสไปทางไหน มีปัญหาอะไร มีความต้องการอะไร เราปรับตัวปรับองค์กรของเราให้เข้ากับมันได้ หรือรับมือกับมันได้ มีส่วนร่วมเกื้อหนุนมันได้ หรือช่วยแก้ไขมันได้ มองเห็นโอกาสและช่องทางที่จะดำเนินการตามจุดหมาย อย่างน้อย ถ้าไม่นำมันได้ ก็ไม่ให้ถูกครอบงำ หรือไม่ให้ล่าหลัง

คิดไกล หมายความว่า คิดในเชิงเหตุปัจจัย ทั้งสาวไปข้างหลัง และสืบไปข้างหน้า คือ เอาภาวะหรือสถานการณ์ปัจจุบันตั้ง แล้วใช้ปัญญาสืบสาวหาเหตุปัจจัยในอดีต ย้อนยาวไปให้เห็นว่า ที่เป็นอย่างนี้ เป็นเพราะอะไร และเป็นมาอย่างไร แล้วก็มองอนาคตว่า มันจะเป็นอย่างไร โยงเหตุปัจจัยที่เป็นมาจากอดีตประสานเข้ากับปัจจุบัน แล้วก็หยั่งเห็นอนาคต สามารถวางแผนเตรียมการเพื่ออนาคตให้บรรลุจุดหมาย

ใฝ่สูง หมายความว่า ใฝ่ปรารถนาจุดหมายที่ดิ่งามสูงส่ง จุดหมายที่ดิ่งาม ก็คือ ความดิ่งามของชีวิต ความดิ่งามของสังคม ความเจริญก้าวหน้ามีสันติสุขของมวลมนุษย์ ผู้นำจะต้องมีความปรารถนาในสิ่งเหล่านี้อย่างจริงจัง

ไม่ใช่มัวปรารถนาหรือใฝ่ในลาภ ยศ ผลประโยชน์ ซึ่งในทางธรรมไม่ถือว่า สูง แต่คนไทยคงเอามาใช้ผิด *ความใฝ่สูง* กลายเป็นความอยากได้ผลประโยชน์ อยากได้ลาภ ได้ยศ แล้วเอาไปรวมกับมักใหญ่ กลายเป็น *มักใหญ่ใฝ่สูง* หมายถึงอยากมั่งมีมหาศาล เป็นใหญ่เป็นโต

ที่จริงนั้น ใฝ่สูง หรือใฝ่ในสิ่งสูงที่แท้จริง ก็คือ ปรรอณาสิ่งที่ดีงาม ประเสริฐ ซึ่งได้แก่ ความดีงามของชีวิต ประโยชน์สุขของสังคม ความเรียบร้อยดีงามของสภาพแวดล้อม ความร่มเย็นเป็นสุขน่าอยู่อาศัยของโลกทั้งหมด การได้อยู่ในโลกที่ดีงามทุกอย่าง อย่างนี้เรียกว่าสูง เราใฝ่ในสิ่งนี้ก็คือ “ใฝ่สูง”

ในวงแคบเข้ามา “ใฝ่สูง” หมายถึง ความมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรคงานที่ดีเยี่ยม ซึ่งเป็นประโยชน์มากที่สุด หรือผลงานที่มีคุณค่าอย่างเลิศ ตลอดจนผลผลิตที่มีคุณภาพสูงสุด

ผู้นำจะต้องมีแรงใจอันนี้ คือ ใฝ่สิ่งที่ดีงามประเสริฐอย่างสูงยิ่ง และด้วยใจที่ใฝ่สูง ใฝ่สิ่งที่ดีงามประเสริฐสูงอย่างยิ่งนี้ ก็จะทำให้เกิดกำลังใจที่จะทำการสร้างสรรคทุกอย่าง และนำหมู่ชนที่จะไปด้วยมารวมใจรวมกำลัง ประสานมือประสานใจ ทำด้วยกันไปด้วยกัน โดยมีจุดหมายใหญ่ที่ใฝ่ปรรอณาอันชัดเจนร่วมกัน และนำเขาได้ทั้งทางพฤติกรรม ทางจิตใจ และทางปัญญา ก็จะประสบผลสำเร็จ บรรลุจุดหมายที่แท้จริง กล่าวคือ เพื่อประโยชน์แก่เขา แก่ประชาชน แก่สังคม และแก่โลกทั้งหมด

ทั้งนี้ เข้ากับหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า พระพุทธเจ้า และพระสาวกผู้เป็นอรหันต์ทั้งหลายนั้น เป็นผู้บรรลุประโยชน์ตน หมายความว่า พัฒนาตนเองดีพร้อมแล้ว จึงเป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่เพื่อจุดหมายอย่างเดียว คือ พุทธชนหิตายะ พุทธชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ ซึ่งแปลว่า เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก หรือแก่มวลมนุษยชาติ และทำกิจทุกอย่างเพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขของชาวโลก

นี่คือจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งผู้นำก็ดำเนินในแนวทางเดียวกัน

ถ้าปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวมานี้ ก็จะประสบความสำเร็จ เรียกว่า เป็นที่พึ่งของหมู่ชนได้

ความเป็นผู้นำนั้น มีฐานะอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่าเป็น *นาถะ* คือเป็นที่พึ่ง เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ก็จึงเป็น โลกนาถะ แปลว่า เป็นที่พึ่งของชาวโลก ท่านผู้นำ เมื่อนำได้ดี ก็จะเป็นที่พึ่งของคนอื่น เป็นที่พึ่งของหมู่ชน จนกระทั่งเป็นที่พึ่งของมวลมนุษยชาติต่อไป

การสร้างสรรคประชาชนไทย*

นำเรื่อง

วันนี้ อาตมาภาพในนามของพระสงฆ์ ทั้งที่อยู่ประจำวัดชิทธรรพที่ป นครนิวยอร์กนี้ และ พระสงฆ์อาคันตุกะ ที่เดินทางมาจากเมืองไทย ขออนุโมทนาโยมญาติมิตร ที่ได้มาทำบุญถวาย ภัตตาหารโดยพร้อมเพรียงกัน

การทำบุญเพลวันนี้ ปรารภเหตุ ๒ ประการ เรียกได้ว่ามี ๒ คณะ

คณะหนึ่ง คือทางวัด อันได้แก่กรรมกรวัด ได้ปรารภเรื่องราวเหตุการณ์ในเมืองไทย ที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ซึ่งเป็นเรื่องของการเรียกร้องประชาธิปไตย และใน เหตุการณ์นั้นได้มีผู้เสียชีวิตเนื่องจากการกระทำที่รุนแรง ซึ่งยังไม่ทราบจำนวนแน่นอน ญาติ โยมชาวไทยในต่างแดน ที่นครนิวยอร์กนี้ มีน้ำใจระลึกถึงท่านเหล่านั้น โดยมองเห็นว่าเป็นการ ลินชีวิตไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประชาธิปไตยในประเทศไทย ก็เลยมาทำบุญอุทิศกุศลให้

อีกคณะหนึ่ง คือมิตรสหาย ระลึกถึงเพื่อนที่เดินทางไปในทวีปยุโรป แล้วได้ไปลินชีวิต ระหว่างเดินทาง ในฐานะที่เป็นเพื่อนใกล้ชิด เมื่อระลึกถึงคุณความดีของท่านที่จากไป ก็เลยมา ทำบุญอุทิศกุศลให้

แม้จะเป็น ๒ คณะ แต่รวมแล้ว ก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือเป็นเรื่องของการอุทิศ กุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว

ในส่วนของเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมนั้น เท่าที่เดินทางผ่านเห็นมา รู้สึกว่าพี่น้องชาวไทย ในต่างแดน ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ต่างก็มีความห่วงใยต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นในเมืองไทย กันทั่วไป นอกจากติดตามข่าวคราวแล้ว ก็มีการแสดงออกอื่นๆ ด้วย ดังเช่นที่เมืองนิวยอร์กนี้ และที่ผ่านมาแล้ว ที่เมือง Los Angeles หรือเรียกกันสั้นๆ ว่า แอลเอ ได้มีการจัดพิธีบำเพ็ญ กุศล สวดอภิธรรมอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตถึง ๗ วันติดต่อกัน

* ธรรมกถา ในพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย ในประเทศไทย เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ แสดงที่วัดชิทธรรพที่ป นครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ๖ มิถุนายน ๒๕๓๕ (ได้เกลาสำนวนและแทรกเพิ่มความบางตอนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น)

ทำบุญอุทิศ แก่ผู้เสียชีวิตเพื่อประชาธิปไตย

การทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ว่าตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เราทำโดยมีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ กล่าวคือ

ประการที่ ๑ เป็นวัตถุประสงค์ที่ยกขึ้นมาพูดถึงกันเด่นชัด ได้แก่การอุทิศกุศลให้แก่ท่านที่วายชนม์ไปแล้ว

ประการที่ ๒ เป็นการบำเพ็ญสิ่งที่เรียกว่า “ญาติธรรม” กล่าวคือธรรมหรือหน้าที่ของญาติมิตรต่อท่านผู้ล่วงลับจากไป สำหรับคนที่เสียชีวิตในเหตุการณ์เดือน พฤษภาคม ก็สัมพันธ์กันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมชาติ

เมื่อมีความสัมพันธ์กันอย่างนี้ เราก็มีหน้าที่ต่อกัน ในยามอยู่เป็นปกติสุข ก็คบหาสมาคมมีความสุขรื่นเริงสนุกสนานด้วยกัน ยามมีทุกข์ก็เผชิญและร่วมกันแก้ไข เรียกว่าร่วมสุขร่วมทุกข์ แต่เมื่อท่านล่วงลับไป ไม่มีชีวิตอยู่แล้ว เราจะทำอย่างนั้นอีกก็ไม่ได้ มีทางเดียวที่จะทำได้ ก็คือการทำบุญอุทิศกุศลให้

เมื่อมาทำบุญให้อย่างนี้ ก็เรียกว่าทำหน้าที่ของญาติมิตร ถ้าญาติมิตรไม่ทำหน้าที่ให้ ก็คงไม่มีใครมาระลึกถึง ผู้ล่วงลับก็เลยไม่มีใครเอาใจใส่ เพราะฉะนั้น การที่เรามาทำบุญให้ นี่ จึงเรียกว่าเป็นการทำหน้าที่ของญาติมิตรผู้ยังอยู่ ต่อญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

ประการที่ ๓ ท่านว่าเป็นการบูชาคุณของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการมองที่ผู้จากไปว่าได้รับน้ำใจเหลือवल

ทำไมจึงเรียกว่าเป็นการ “บูชาคุณ”?

“บูชา” นั้นแปลว่า การยกย่อง เทิดทูน ให้เกียรติ อย่างน้อยก็เป็นการแสดงน้ำใจเคารพนับถือ

หมายความว่า คนที่มีชีวิตอยู่นี้ มีน้ำใจ เมื่อระลึกถึงคนที่ล่วงลับไปแล้ว ก็ไม่ทอดทิ้งหนึ่งเฉย แต่ช่วยกันชวนขวายจัดพิธี หรือทำการที่เป็นการประกาศยกย่องเชิดชูคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นให้ปรากฏ

การที่เรามาทำบุญอย่างนี้ เท่ากับเป็นการบอกแจ้งให้ผู้อื่นหรือผู้คนที่ทั้งหลายรู้ว่า คนที่ล่วงลับไปแล้วนี้ จะต้องมีความดีที่ได้ทำไว้ต่อเราโดยส่วนตัวก็ตาม ต่อส่วนรวมก็ตาม เราเห็นคุณความดีของเขาแล้ว จึงมาชวนขวายทำการแสดงออก ถ้าคนที่สิ้นชีวิตไปนั้นไม่มีความดีคงอยู่ในจิตสำนึกของผู้ใดเลย แล้วจะมีใครมาระลึกถึงและทำอะไรให้ ก็อาจจะล่วงลับหายสูญไปเปล่า

อันนี้คือการที่เราไม่ได้ทอดทิ้งท่านที่จากไป แต่มีน้ำใจระลึกถึงความดีของท่าน จึงได้มาทำพิธีอย่างนี้

เป็นอันว่า การทำพิธีอุทิศกุศลนี้ เป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านที่ล่วงลับไปแล้ว โดยบอกให้รู้ว่าท่านผู้นี้เป็นญาติเป็นมิตรของข้าพเจ้า หรือเป็นผู้มีคุณความดีที่เคยทำไว้ต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าระลึกถึง จึงได้มาแสดงออก

ยิ่งถ้าเป็นคนที่ได้ทำความดีมีคุณค่าเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม การทำพิธีอุทิศกุศลนี้ก็เป็นการบูชาเทิดทูนและยกย่องเชิดชูให้ปรากฏ เพื่อเป็นแบบอย่างต่อไปภายหน้า เพื่ออนุชนหรือคนอื่นที่เกิดตามมาจะได้ระลึกถึง แล้วชวนกันทำความดีอย่างนั้นต่อไป

ประการที่ ๔ เป็นการถวายกำลังหรือให้กำลังแก่พระสงฆ์ ผู้ทำหน้าที่ประกาศธรรม สืบต่ออายุพระศาสนา

ในเวลาทีเญาตีโยมทำบุญอุทิศกุศลกันนั้น ก็มาเลี้ยงพระถวายภัตตาหารเป็นต้น ตลอดจนจนถวายวัตถุสิ่งของแก่พระสงฆ์ ดังที่เรียกว่าถวายไทยธรรม หรือถวายปัจจัย ๔

พระสงฆ์นั้นอยู่ได้ด้วยอาศัยปัจจัย ๔ ทีเญาตีโยมถวาย แล้วก็มิชีวิต และมีกำลังทีจะปฏิบัติศาสนกิจ คือทำหน้าที่ของท่าน ซึ่งเป็นกิจการงานทางพระศาสนา ทีจะทำให้พระศาสนาอยู่ได้ โดยเฉพาะทีสำคัญยิ่ง คือการศึกษาเล่าเรียนและเผยแผ่ประกาศธรรม ให้ประชาชนรู้เข้าใจความจริงและความถูกต้องดังมั้งหลาย สั่งสอนคนให้รักษารธรรม ทำความดีกันสืบต่อไป รวมทั้งความดีอย่างทีผู้ล่วงลับได้ทำไว้ ทีเรามาทำพิธียกย่องบูชากันอยู่เนี้ จนในทีสุดทีคือ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมทั้งหมด

เมื่อญาตีโยมมาทำบุญ ช่วยถวายกำลังแก่พระสงฆ์ให้ท่านสามารถทำศาสนกิจอย่างเนี้ ก็เป็นการบำรุงพระศาสนาและรักษารธรรมไปด้วย ญาตีโยมทีมาทำบุญจึงซือว่า ได้มีส่วนร่วมในการสืบต่ออายุพระศาสนา และดำรงรักษารธรรมสืบต่อไป

ประการสุดท้าย ก็เข้ามาถึงตัวเอง เราทำบุญให้แกผู้ล่วงลับไป ยกย่องบูชาคนทำความดีบ้าง ถวายทานช่วยพระสงฆ์ให้มีกำลังบ้าง บำรุงพระศาสนาบ้าง นั้นเรามองว่า เป็นการให้แกผู้เนั้นผู้เนี้ เป็นบุคคลอื่นนอกตัว แต่ในทีสุดแล้ว ก็มาถึงตัวเอง

เมื่อเราทำบุญอุทิศกุศลนั้น ก็คือตัวเราเองเนี้แหละเป็นผู้ทีได้ทำบุญ ได้ทำความดีทุกอย่งนั้นให้เกิดขึ้น ตัวเราก้เจริญงอกงามพัฒนาขึ้นในความดีงามด้านต่างๆ

ทำบุญอะไรบ้าง เช่น ได้ทำจิตใจของตนเองให้อยู่ในธรรม มีความสงบในมน้อมไปในความดีงาม เช่นมีเมตตากรุณาต่อท่านที่ล่วงลับไป มีศรัทธาเชื่อมั่นในการทำกรรมดี มีความร่าเริงเบิกบานอิมใจในการที่ได้ทำสิ่งที่ดีมีคุณค่า จิตใจสงบ ผ่องใส ได้เรียนรู้เรื่องราว เกิดความเข้าใจ ได้ปัญญา มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง มองเห็นทางที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้องยิ่งขึ้น นี่แหละ ผลสุดท้ายก็มารวมลงที่ตัวเราเอง คือที่ทุกท่าน ซึ่งเป็นผู้ได้ทำบุญ

เมื่อมาทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับจากไปอย่างนี้ ขอให้ได้ตามวัตถุประสงค์ & ประการที่กล่าวมา ถ้าเป็นไปทั้ง ๕ ประการนี้ ก็ถือว่าได้ครบถ้วน ทุกท่านสามารถใช้อันนี้เป็นหลักในการสำรวจตัวเอง เวลาเรามาทำบุญอุทิศกุศลแก่ใคร ก็พยายามให้ได้ครบทั้ง ๕ ประการนี้ และหวังว่า วันนี้ โยมญาติมิตรทุกท่านคงได้บำเพ็ญกุศลครบตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๕ ประการ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ญาติโยมทำบุญวันนี้ด้วยความระลึกถึงผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะกรรมกรรมวัด ได้ระลึกถึงเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมในประเทศไทย ที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นถึงกับมีการเสียชีวิตกัน เนื่องจากการเรียกร้องประชาธิปไตย

เป็นการระลึกถึง โดยคิดหรือหวังว่า การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้นคงจะไม่สูญเปล่า แต่จะเป็นส่วนที่ช่วยให้ประชาธิปไตยในประเทศไทยได้เจริญก้าวหน้าต่อไป

ประชาธิปไตย

ไม่ใช่แค่รูปร่าง แต่ต้องมีเนื้อใน

รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

ว่าที่จริง ในเหตุการณ์ครั้งนี้ ที่มีการชุมนุมกันนั้น ก็บอกว่าต้องการเรียกร้องประชาธิปไตย เราคงไม่ได้มีเจตนาว่าจะให้มีการเสียชีวิตกันขึ้น

แต่เมื่อมีการเสียชีวิตขึ้นมาแล้ว ก็ควรจะคิดกันให้หนักยิ่งขึ้นว่า ทำอย่างไร เหตุการณ์ที่เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ถึงกับมีการเสียชีวิตนี้ จะไม่เป็นเหตุการณ์ หรือความสูญเสียที่ว่างเปล่าเล็กน้อย แต่ให้เป็นสิ่งที่มีค่ามีประโยชน์ ไม่ให้ท่านที่ล่วงลับเสียชีวิตไปเปล่า

การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้นจะไม่เป็นของว่างเปล่าไร้ค่า ก็ต่อเมื่อคนที่อยู่ข้างหลังผู้ยังมีชีวิตอยู่นี้ ได้สืบต่อสิ่งดีงามที่จะทำให้ประชาธิปไตยได้รับการสร้างสรรค์และส่งเสริมสืบต่อไป ปัญหาอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะเกิดมีประชาธิปไตยสมตามวัตถุประสงค์ที่ดีแท้จริง

ประชาธิปไตยที่เราพูดถึงกันนั้น โดยมากจะนึกถึงในเรื่องของรูปแบบ รูปแบบที่เป็นรูปธรรม หรือเป็นระบบ เช่นนึกกันว่า จะต้องมีการรัฐสภา จะต้องมีการคณะรัฐมนตรี จะต้องมีการศาลอะไรต่างๆ ที่เราเรียกว่าอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ นึกว่าต้องมีการเลือกตั้ง ต้องมีจำนวนผู้แทนราษฎรเท่านั้นเท่านั้น ฯลฯ

เรื่องรูปธรรมหรือรูปแบบนี้ คิดกันมาก แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญมากซึ่งไม่ควรจะมองข้ามก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นสารธรรม

เนื้อหาสาระหรือสารธรรมของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นตัวนามธรรมนี้ เป็นตัวเนื้อ เป็นตัวแก่น ถ้าไม่มีเนื้อหา ไม่มีแก่นสารอยู่แล้ว รูปแบบก็จะเป็นความหมาย

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการประชาธิปไตย จะต้องคิดพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปถึง เรื่องเนื้อหาของประชาธิปไตยด้วย มิใช่จะนึกถึงเพียงแค่ว่ารูปแบบ ถ้าวางเวียนกัน อยู่แต่ในเรื่องรูปแบบแล้ว ประชาธิปไตยก็คงจะเจริญก้าวหน้าไปด้วยดีไม่ได้

จริงอยู่ รูปแบบก็มีความสำคัญ สิ่งทั้งหลายต้องอาศัยรูปแบบเป็นเครื่องห่อหุ้ม รองรับหรือบรรจุไว้ เนื้ออมะม่วงก็ต้องมีเปลือกอมะม่วง ถ้าไม่มีเปลือกอมะม่วง เนื้ออมะม่วง ก็อยู่ให้เรารับประทานไม่ได้ น้ำ ถ้าไม่มีแก้วช่วย เราก็รับประทานได้ยาก จะเอามืออวก กินมันก็ได้นิดหน่อย หรือจะเอาปากไปตีมเลย ก็ยิ่งยุ่งยากลำบากมาก ก็ต้องอาศัยแก้ว อาศัยขวดบรรจุ น้ำ จึงจะอยู่ในสภาพซึ่งสะดวกที่จะดื่มกินได้เต็มตามวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้น เปลือกหรือเครื่องห่อหุ้มก็มีความสำคัญ

แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้ามีแต่เปลือก ไม่มีเนื้อ ก็ไม่มีประโยชน์ มีแต่แก้ว ไม่มีน้ำ แล้วชื่นชมว่าเรามีแก้ว เสริจแล้วไม่มีน้ำจะดื่ม ก็ไม่ได้ความ หรือมีแต่เปลือกอมะม่วง ไม่มีเนื้ออมะม่วง ก็แย่เลย ไม่รู้จะเอาเปลือกไว้ทำอะไร

เพราะฉะนั้น เนื้อหากับเปลือก หรือว่าสาระกับรูปแบบ ต้องคู่กัน จะมีแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ไม่สำเร็จความประสงค์ได้เต็มที่ แต่ตัวสิ่งที่เราประสงค์แท้จริง คือเนื้อหา ไม่ใช่รูปแบบ รูปแบบมีความหมายก็เพราะเป็นสิ่งที่ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา

เรื่องประชาธิปไตยนี้ก็เหมือนกัน ต้องมีทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ สิ่งที่เราชอบ พิจารณามองกันมาก คือรูปแบบ ซึ่งยอมรับว่าสำคัญเหมือนกัน แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ก็คือ *ทำอย่างไรจะให้รูปแบบนี้ทรงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระด้วย* ให้เนื้อหามีอยู่ในรูปแบบ ไม่ใช่มีแต่รูปแบบหรือเปลือกกว้างที่ว่างเปล่า หรือแม้จะมี แต่เป็นเนื้อเนา เนื้อปลอม

จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องคิดกันให้หนักว่า เมื่อจะพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมอง แค่ว่ารูปแบบ ต้องเข้าถึงเนื้อหาสาระให้ได้

การปกครองประชาธิปไตยนั้น มีเนื้อหาสาระของมัน และเนื้อหานั้นก็มี ส่วนประกอบหลายอย่างหลายประการ

แม้ว่ารูปแบบจะมีความสำคัญเป็นรองจากเนื้อหา แต่ก็อย่ามองข้าม ความสำคัญของมัน เพราะถ้ารูปแบบไม่ดี หรือไม่เหมาะ ก็จะใช้การไม่ได้ผล ไม่สะดวก ไม่คล่อง หรือมีปัญหาได้

จึงจะต้องเลือกหาหรือจัดทำ ตลอดจนปรับแต่งรูปแบบให้มีคุณภาพ และพอเหมาะพอดีที่จะใช้การให้ได้ผลดีที่สุดตามวัตถุประสงค์ด้วย

เมื่อมีน้ำแล้ว ภาชนะที่ใส่น้ำก็ต้องดีและเหมาะสมด้วย ไม่ต้องพูดถึงภาชนะที่รั่วหรือที่น้ำซึมได้ หรือภาชนะที่ใหญ่ไปหรือเล็กเกินไป แก้วผอมก้นเล็กก็อาจจะล้มหกแตกได้ง่าย แก้วเตี้ยวงกว้างมากก็ยกถือยาก คอยจะเอียง น้ำจะหกอยู่เรื่อย แก้วปากเล็กเกินไป หรือกว้างบานเกินไป ก็จ่อปากดื่มไม่สะดวก แก้วปากเล็กก้นลึก ก็ล้างทำความสะอาดสะอาดยาก แก้วใส่น้ำร้อน อาจต้องใช้แก้วเนื้อพิเศษ และอาจจะต้องทำหือือด้วยแก้วใช้ในที่สาธารณะ ใช้ชั่วคราว กับคนหลายๆ อาจต้องใช้แก้วพลาสติก หรือแก้วกระดาษก็จะเหมาะก็ได้

นอกจากมีเนื้อหาแล้ว จะต้องเลือกหาหรือจัดปรับรูปแบบให้บรรจุเนื้อหาไว้ได้ดี และใช้ให้ได้ผล เหมาะกับตนเองและวัตถุประสงค์ของตนด้วย ไม่ใช่เห็นเขามีอะไรดี ตัวชอบใจ ก็จะตามอย่างเลียนแบบลอกกระบวนเขามาเรื่อยๆ โดยจับไม่ถูกเนื้อหาสาระและไม่รู้จักจัดปรับรูปแบบระบบให้เหมาะกับสภาพของตน

อย่าว่าแต่จะเอาใจใส่เรื่องเนื้อหาสาระ และจัดปรับรูปแบบให้เหมาะกับเนื้อหา และการใช้ประโยชน์เลย บางทีไปเอารูปแบบของเขามาทั้งดุ้น เลียนแบบเขาแล้ว ยังเอารูปแบบนั้นมาใช้อย่างไม่สุจริต ใช้ผิดๆ ใช้ไม่เป็น หรือใช้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของมัน แก้วเขาทำสำหรับใส่น้ำกิน กลับเอามาใช้กินเหล้า ใส่น้ำโคลนสาดกัน หรือได้แค่เอามาใส่ตู้ตั้งโชว์ หรือใช้ใส่น้ำกินนี่แหละ แต่ปล่อยให้สกปรกแช่ทิ้งหมักหมม ถ้าเป็นน้ำหวานหรือน้ำคั้นผลไม้ กินแล้วก็ทิ้งขว้างทิ้งเสียไปเลย

เพียงแค่ว่ารูปแบบของเล็กน้อยอย่างแก้วน้ำ ก็ยังมีเรื่องที่ต้องคิดต้องทำมากมาย เพื่อให้ได้แก้วน้ำที่ดี ถ้าจะให้ได้รูปแบบที่ดีของประชาธิปไตย จะต้องพิจารณาและปฏิบัติด้วยการใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบเพียงไหน

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีดุลยภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

ที่นี่ ในด้านเนื้อหา ขอบพูดถึงหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย

แต่ก่อนโน้น เรามีการปกครองชนิดที่ว่า มีบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีอำนาจเต็ม อาจเป็นพระมหากษัตริย์ ที่เรียกว่าพระราชามีอำนาจปกครองตัดสินลงโทษทุกอย่าง ในสภาพอย่างนั้น เรามองคล้ายๆ กับว่า คนทั่วไปหรือประชาชนนี้ยังปกครองตัวเองไม่ได้ ก็เลยต้องมีบุคคลหนึ่งที่เก่งกล้าสามารถมาช่วยปกครอง จัดการให้คนอยู่กันได้สงบเรียบร้อย

ต่อมาเราเห็นว่า คนทั้งหลายน่าจะปกครองกันเองได้ โดยเฉพาะในเมืองคนเหล่านั้นมีสติปัญญาอันดีขึ้น มีความรู้ความเข้าใจสามารถคิดได้ด้วยตนเอง สามารถพิจารณาเหตุผล รู้จักแยกแยะวินิจฉัยได้ว่า อะไรถูกอะไรผิด และควบคุมกันให้เว้นได้จากสิ่งที่ผิด และทำได้ในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ก็จึงคิดว่าควรจะปกครองกันเอง

การที่ประชาชนปกครองกันเองนี้ ก็คือหลักการของประชาธิปไตย

ในการที่ประชาชนจะปกครองกันเองนี้ ข้อสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ แต่ละคนควรจะเป็นคนที่ปกครองตัวเองได้ ถ้าปกครองตัวเองไม่ได้ ก็มาปกครองกันเองไม่ได้

เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดให้ได้ความชัดเจน ก็ต้องให้ความหมายว่า *การปกครองแบบประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้* เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเองได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของประชาชน ที่ประชาชนปกครองกันเอง

ตรงนี้สำคัญ คือเราจะต้องพัฒนาคนให้สามารถปกครองตนเองได้ ถ้าเขาไม่สามารถปกครองตนเองได้แล้ว การที่จะมาร่วมกันปกครองประเทศชาติที่รวมกันอยู่ ก็เป็นไปได้ด้วยดีไม่ได้

จะยกตัวอย่างข้อหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นหลักของการปกครองตนเอง ในการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เรามีหลักการสำคัญอย่างหนึ่งที่เรียกว่า “เสรีภาพ” และเสรีภาพนั้น ก็มีความหมายของมันที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องชัดเจน

เสรีภาพ คืออะไร ความหมายเบื้องต้นตามตัวอักษร ก็คือ ความสามารถที่จะทำอะไรได้ตามปรารถนา อย่างเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมาติดกั้นจำกัด

ตามความหมายนี้ คนจำนวนมากจะมองว่า เสรีภาพคือการทำได้ตามใจตัว หรือว่า เสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ คนจำนวนมากเข้าใจว่าอย่างนี้ ในเมืองไทยนั้นคิดว่าคนไม่น้อยเลยเข้าใจอย่างนี้ แต่ขอให้โยมญาติมิตรพิจารณาว่าเป็นความเข้าใจที่ถูกต้องหรือเปล่า

ถ้าเสรีภาพคือการทำได้อย่างที่ใจตัวเองชอบ คนที่มีความเข้าใจแค่นี้ จะปกครองตนเองได้ไหม

คนที่คิดว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ ปกครองตัวเองไม่ได้แน่ เพราะอะไร ก็จะเอาอย่างใจตัวเอง

ถึงเวลาที่ควรจะเรียนหนังสือหรือทำงาน แต่ชี้เกียจ อยากจะนอน ก็ไปนอนเสีย ก็พาชีวิตของตัวเองไปไม่รอด

วางกฎจรรยากรกันไว้ แต่จะทำตามใจ ไม่เอาตามกฎ ฤกษ์ก็ติดขัดและเกิดอุบัติเหตุ กันวุ่น คนที่เอาอะไรแน้มไม่ได้ จะพาสังคมให้พัฒนาไปได้ไม่ได้

อย่างนี้ก็พอเห็นกันได้ง่ายว่า คนที่เข้าใจเสรีภาพในความหมายอย่างนี้ จะปกครองกันเองให้ดีไม่ได้ ประชาธิปไตยไม่สำเร็จ

ไม่ว่าในประเทศไหนๆ แม้แต่ประเทศที่ว่ามีเสรีภาพมากที่สุด ก็ยอมให้มีเสรีภาพแบบทำตามชอบใจไม่ได้

หลักทั่วไปอย่างหนึ่ง ก็คือ ให้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์ทำสิ่งที่ดี และห้ามเสรีภาพในทางทำลายทำความชั่วเสียหาย เช่น จะค้นคว้าหาความรู้ได้เสรี แต่จะกินเหล้าเสรีไม่ได้

เพราะฉะนั้น ก็จึงมีคำจำกัดความหรือการให้ความหมายอีกอย่างหนึ่งของเสรีภาพ ซึ่งนิยมหรือชอบพูดกันมาก คือบอกว่า เสรีภาพ หมายถึง ความมีสิทธิที่จะทำอะไรจะพูดได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น หรือว่า พูดได้ ทำได้ ภายใต้งเงื่อนไข ข้อกำหนด หรือความคุ้มครองของกฎหมาย พูดง่ายๆ ว่า เสรีภาพภายในขอบเขต

อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นความหมายของตัวเองเสรีภาพเอง เพียงแต่บอกให้รู้ว่า เสรีภาพต้องมีขอบเขตเท่านั้นเอง ยังไม่ได้บอกให้รู้ถึงตัวเสรีภาพ

คนที่พูดอย่างนี้ บางทีก็ยิ่งเข้าใจเสรีภาพในความหมายว่า เป็นการทำได้ตามชอบใจเหมือนกัน เพียงแต่จะให้การทำได้ตามชอบใจนั้นอยู่ในขอบเขต

เมื่อมีขอบเขต ก็คือยังถูกจำกัด เมื่อยังถูกจำกัด ก็ยังไม่เสรีจริง เมื่อคิดกันอยู่แค่นั้น ก็ยังไม่เข้าถึงความหมายของเสรีภาพ

เสรีภาพคืออะไร พิจารณาได้หลายชั้น เราลองมาดูเนื้อหาสาระในทางธรรม

ธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมของคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง บุคคลที่บรรลุธรรมในพุทธศาสนาสูงสุดแล้ว ท่านเรียกว่าเป็นเสรีชนหรือคนเสรีที่แท้จริง ถ้ายังไม่บรรลุธรรม ก็ยังไม่เสรี แต่จะเสรีได้เป็นขั้นๆ ถ้าเอาอย่างทีบอกเมื่อก็มาจัดด้วย ก็คงจะเป็นทำนองที่จะว่าต่อไปนี้

เสรีภาพอย่างต่ำที่สุด คือ เสรีภาพของคนที่เข้าใจว่าทำอะไรๆ ได้ตามชอบใจ

ต่อมาสูงขึ้นอีกหน่อย ก็คือคนที่บอกว่าทำได้ตามชอบใจ แต่ต้องมีขอบเขต แสดงว่ามีกรอบขึ้นมาหน่อย

ต่อจากนั้น ความหมายที่สูงขึ้นไป ซึ่งมีสาระในทางธรรมมากขึ้น จะเป็น ความหมายแบบที่มีดุลยภาพหรือความสมดุลเกิดขึ้น กล่าวคือ มองว่าตัวเองนี้มี เสรีภาพ โดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งก็ใกล้กับเสรีภาพในกรอบหรือในขอบเขต แต่เป็นการมองโดยมีปัญญาเห็นเหตุผล และทำให้ไม่รู้สึกว่าความมีขอบเขตนั้นเป็นการบีบคั้นตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ที่จะทำให้เสรีภาพในความหมายที่ถูกต้องนั้น ดำรงอยู่ได้

เสรีภาพของตนเองสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น เสรีภาพของเรามีอยู่คู่กับ เสรีภาพของเขา เราจะต้องไม่ใช่เสรีภาพของตนในลักษณะที่เป็นการลดทอนหรือ ทำลายเสรีภาพของผู้อื่น

เมื่อมีจิตสำนึกอย่างนี้ ก็นำไปสู่การที่จะไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น โดยยอมรับ สิทธิของผู้อื่นด้วย แต่อันนี้ก็ยังคงเป็นการมองอย่างง่าย ๆ ยังไม่ลึกซึ้ง

ความหมายอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึงความพร้อม ที่จะให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย อันนี้สำคัญ คนที่จะปกครองตนเองได้ จะต้องมีจิตสำนึกนี้ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึงความเป็นเสรีที่จะให้โอกาสแก่คนอื่นด้วย มิฉะนั้นเสรีภาพ จะมีความหมายอยู่ที่ฉันเพียงด้านเดียว ไม่มีเสรีภาพแก่ผู้อื่น

เสรีภาพของตน กับเสรีภาพแก่ผู้อื่น จะต้องมีเป็นคู่กัน เมื่อมีเสรีภาพโดยมีการ ยอมให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย ก็เกิดดุลยภาพขึ้น

ถ้าพูดอีกสำนวนหนึ่ง เสรีภาพของตน ที่มาเข้าคู่กับเสรีภาพของผู้อื่น โดยที่ต่าง ก็มีเสรีภาพด้วยกันเท่ากันนี้ จะทำให้เกิดความพอดีขึ้น เรียกว่าเสรีภาพที่ถูกจำกัดโดย สมภาพ หรือความเสมอภาค ซึ่งเป็นความสมดุลหรือดุลยภาพอย่างหนึ่ง และเป็น ลักษณะของทางสายกลาง (middle way) หรือวิถีแห่งความพอดี ฝรั่งบางคนเรียกว่า จุดกลางสาย (midway point) ที่ เสรีภาพถูกจำกัดด้วยสมภาพ และว่า ประชาธิปไตย อยู่ตรงนี้*

* คำกล่าวของ Louis Wasserman อ้างใน *Webster's Third New International Dictionary*, 1986 (คำว่า "democracy")

อนึ่ง สมภาพ หรือ ความเสมอภาค นี้ ถ้าจะให้มีความหมายที่มีนัยอันเป็นสาระแท้จริง ควรใช้คำว่า สมานภาพ (ดูอธิบายข้างหน้า)

คนที่จะเอาเสรีภาพแบบทำได้ตามชอบใจเต็มทีนั้น จะหาเสรีภาพที่เขาต้องการ ไม่พบเลย ไม่ว่าจะที่ไหนๆ หรือถ้าเขาจะลอง ก็ไปไม่รอด ถ้าไม่ใช่ตัวเขาพับ ก็สังคัมพัง กลายเป็นอนาธิปไตยไป

แม้แต่ในสังคัมที่ว่าจะชอบเสรีภาพที่สุด ภูมิใจตัวว่ามีเสรีภาพมากที่สุด พอมีเสรีภาพขึ้นมา ก็มีเครื่องจำกัดขอบเขตของเสรีภาพตามขึ้นมาด้วยทันที โดยเป็นกติกาสังคัม เช่น กฎหมายบ้าง โดยปฏิภริยาจากคนด้วยกันเป็นกรอบทางวัฒนธรรมบ้าง

อย่างในอเมริกาเนี้ ว่ามีเสรีภาพมาก ก็มีกฎหมายจำกัดขอบเขตมาก แล้วก็มีวิธีแสดงปฏิภริยาระหว่างคนด้วยกันไว้คอยยับยั้ง จะบอกว่าเนี้บ้านของฉฉ ฉฉจะต่อเติมตรงเนั้นตรงเนี้ จะต่อท่อน้ำ จะเดินสายไฟใหม่ สนามหน้าบ้านฉฉยังไม่มีเวลาตัด จะปล่อยรกบ้าง ก็เรื่องของฉฉ พุดอย่างเนั้นได้ แต่กฎหมายไม่ยอม จะต้องถูกดำเนินการ จะทำอะไรปล่อยปลละละเลย ไปกระทบกระทั่งทำให้คนอื่นเดือดร้อน แม้โดยไม่ตั้งใจ เขาก็จะ “ซู” เอา (sue คือ ฟ้องเรียกค่าเสียหาย) จะทำอะไรๆ กลายเป็นต้องระวังตัวมาก ถ้าปรับใจไม่ได้ พัฒนาจิตใจขึ้นมาไม่ทัน ก็อยู่ไม่เป็นสุข

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเสรีภาพในความหมายที่พุดอยู่เนี้จะมีเนื้อหาสาระมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่ามีควมหมายไม่สมบูรณ์อยู่เนั้นแหละ จึงมาว่ากันเป็นขั้นๆ ลีกลงไปอีก

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศัภยภาพอวยผล

มองต่อไป **เสรีภาพ** มีความหมายที่แยกเป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพที่จะเอา อย่างหนึ่ง กับเสรีภาพที่จะให้ อย่างหนึ่ง ทั้งการได้และการให้เป็นควมหมายของเสรีภาพ

โดยมากคนจะมองในแง่ที่จะเอาจะได้ ไม่มองเสรีภาพในการให้ คนเรามีเสรีภาพในการให้ด้วย อย่างมองเสรีภาพในแง่ที่จะเอาจะได้อย่างเดียว

เสรีภาพที่เป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพในการได้ กับเสรีภาพในการให้เนี้เป็นอย่างไร มองในแง่ได้ก่อน เพราะคนเราชอบที่จะได้ แ่งที่จะต้องให้ เอาไว้ทีหลัง

ที่ได้นั้นเป็นอย่างไร การมีเสรีภาพ ก็คือการที่เรามีโอกาสจะเข้าถึงผลประโยชน์ที่ตนจะพึงได้จากระบบการปกครองแบบนี้

ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เนี้ มีประโยชน์อะไรที่เราจะพึงได้ เมื่อเราอยู่ในสังคัมเนี้ เราก็ควรเข้าถึงประโยชน์เนั้นด้วย โดยเสมอกันกับผู้อื่น ไม่ใช่ถูกกดไว้บีบไว้หรือถูกปิดกั้นไม่ให้ได้รับผลประโยชน์เนั้น

ถ้าบางคนหรือคนกลุ่มหนึ่งพวกหนึ่งเท่านั้นในสังคมนี้เข้าถึงประโยชน์นั้นได้ แต่คนอื่นเข้าถึงไม่ได้ อย่างนี้ก็เรียกว่าคนทั่วไปไม่มีเสรีภาพ

การที่มีเสรีภาพก็คือ แต่ละคนมีโอกาสที่จะเข้าถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นร่วมกัน โอกาสอย่างนี้ เรียกว่าโอกาสที่จะเสวยผล ซึ่งเป็นเรื่องของการได้

ทีนี้ ในแง่ที่จะให้ ก็ต้องมีเสรีภาพด้วย การมีและได้ใช้โอกาสในการที่จะให้นี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยในส่วนของเหตุ

เสรีภาพในการได้นั้น เป็นส่วนผล ก่อนจะได้ผล เราต้องทำเหตุ ถ้าไม่มีเสรีภาพในการให้ เสรีภาพในการได้ก็จะเป็นไปได้ยาก

เสรีภาพในการให้ที่เป็นด้านเหตุนี้เป็นอย่างไร หมายความว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เป็นการปกครองที่พยายามเปิดโอกาสให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคนออกไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์แก่สังคมให้มากที่สุด

การที่เรามีเสรีภาพ ก็คือการที่เรามีโอกาส แล้วก็สามารถนำเอาศักยภาพของเราไปทำประโยชน์ให้แก่สังคมของเรา ไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์

แต่แต่ละคนนี้มีความสามารถ แต่ละคนนี้มีสติปัญญา แต่ถ้าเขาไม่มีเสรีภาพ ไม่สามารถพูด ไม่สามารถแสดงออก ไม่สามารถให้ความคิดเห็น เขาก็ไม่สามารถเอาสติปัญญาของตนไปช่วยสังคมได้ สังคมก็ไม่ได้ประโยชน์จากศักยภาพที่บุคคลนั้นๆ มีอยู่

การปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่มีเสรีภาพ จะมีลักษณะปิดกั้นสติปัญญาของมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็ไม่ให้โอกาส ไม่รู้จักใช้ศักยภาพของมนุษย์ ทำให้ความสามารถที่คนแต่ละคนมีอยู่ ไม่เป็นประโยชน์แก่สังคมเท่าที่ควร

พอมีเสรีภาพแล้ว ความสามารถและสติปัญญาของแต่ละคนนั้น ก็มีโอกาสที่จะออกไปร่วมกันเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคม

การปกครองแบบประชาธิปไตยมีสาระสำคัญอยู่ตรงนี้ มันเป็นส่วนเหตุเลยทีเดียว ถ้าไม่มีสสารนี้แล้ว มัวแต่จะไปชื่นชมกับส่วนผลที่จะได้ ก็จะไม่มันคงยั่งยืน

ฉะนั้น ต้องมองเสรีภาพในส่วนเหตุนี้ให้หนัก คือมองว่า ทำอย่างไรจะให้ศักยภาพที่มีอยู่ของคนแต่ละคน ออกไปเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคมได้เต็มที่ อันนี้เป็นเสรีภาพในลักษณะของการให้

เสรีภาพส่วนนี้แหละที่คนมักจะมีมุมมองข้าม การปกครองประชาธิปไตยมีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่เสรีภาพส่วนนี้

นี่ก็คือว่า สังคมที่พัฒนาดีแล้วในประชาธิปไตย จะพยายามเปิดช่องทางที่จะมาเอาศักยภาพของแต่ละคนออกไปทำประโยชน์แก่สังคมให้เต็มที่ ใครมีเท่าไร ก็ทำให้แก่สังคมได้เท่านั้น ถ้าได้อย่างนี้เมื่อไร สังคมประชาธิปไตยก็จะพัฒนา จะก้าวหน้า

เวลาพูดถึงเสรีภาพ เรามักจะมองกันแค่ความหมายที่หนึ่ง คือเรื่องรูปแบบการแสดงออกที่เป็นการทำได้ตามชอบใจ

ถ้ามีฉะนั้น ก็อย่างที่สอง คือมองในแง่จะได้หรือเอาผลเท่านั้นเอง ไม่ได้นึกถึงการที่จะให้หรือทำเหตุขึ้นมา

แม้แต่ความมีส่วนร่วม หรือการเข้าไปมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งเป็นพฤติกรรมสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมประชาธิปไตย บางคนก็มองแต่ในแง่ที่จะได้จะเอา คือมองว่าฉันจะต้องมีส่วนร่วมที่จะได้ หรือพูดให้สั้นว่า ฉันจะต้องมีส่วนได้ด้วย มีอะไรเกิดขึ้นก็บอกว่า ฉันจะต้องได้ด้วยนะ

ถ้ามองอย่างนี้เรื่อย ประชาธิปไตยไปไม่รอด

ที่จริงนั้น **ความมีส่วนร่วม** เขาเน้นที่การเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ เอาส่วนที่ตนมี คือเอาศักยภาพของตนนั่นเอง เข้าไปช่วยเข้าไปเสริมเข้าไปร่วมมือกับผู้อื่น ในการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้เกิดขึ้น คือเน้นที่การให้นั่นเอง

การยอมให้โอกาสแก่ผู้อื่น ที่พูดถึงในตอนก่อน ก็เป็นลักษณะหนึ่งของเสรีภาพในการให้นี้ด้วย ซึ่งจะต้องมีด้วยกันกับความมีส่วนร่วมและการร่วมมือ

ถ้ามองความหมายของเสรีภาพมาถึงขั้นนี้ ก็เรียกได้ว่า ก้าวหน้าหรือพัฒนามาได้ไม่น้อย ในการที่จะเป็นประชาธิปไตย

เสรีภาพในการได้ เมื่อมีเสรีภาพในการให้เป็นต้นทุน ก็จะเกิดความสมดุล คือมีความพอดี ที่เป็นลักษณะของทางสายกลาง ทำให้มีประชาธิปไตยได้อย่างสมบูรณ์

สิทธิต้องมากับหน้าที่

คำสำคัญคำหนึ่ง ที่เป็นคำสามัญในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมักพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่าเสรีภาพ ก็คือคำว่า **“สิทธิ”**

สิทธิ ท่านแปลว่า อำนาจอันชอบธรรม* โดยทั่วไปหมายถึง สิ่งที่เป็นบุคคลพึงมีพึงได้หรือควรจะทำได้ตามที่เขาต้องการ โดยที่เขาไม่อำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้

* พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น เป็นลักษณะสำคัญที่แสดงถึงความมีเสรีภาพ และเสรีภาพที่สำคัญก็คือ การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น ดังนั้น คำว่า สิทธิ และคำว่าเสรีภาพ จึงมักพ่วงมาด้วยกัน จนบางที่เราก็พูดควบกันว่า สิทธิเสรีภาพ และในบางกรณีคำทั้งสองนี้ก็ถูกใช้ปนกัน หรือสับสนกัน หรือไม่ก็ใช้แทนกันได้ไปเลย อย่างคนอเมริกันทุกวันนี้ ที่ใช้คำว่า civil rights กับ civil liberties ปนๆ หรือแทนๆ กันไป โดยมีแนวความหมายเฉียดๆ กัน

ด้วยเหตุที่ สิทธิเป็นตัวชี้บ่งถึงการมีเสรีภาพ จะดูว่าประชาชนมีเสรีภาพหรือไม่แค่ไหน ก็มักดูกันที่การปฏิบัติในเรื่องสิทธินี้แหละ ดังนั้น สิทธิจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในระบบอบประชาธิปไตย ถัดกันเป็นเครื่องหมายหรือตราประทับของสังคมประชาธิปไตย จึงเป็นเรื่องที่ได้รับความเอาใจใส่มาก ต้องมีการบัญญัติกฎหมายต่างๆ ขึ้นมายืนยันเป็นหลักประกันสิทธิของประชาชน เริ่มตั้งแต่กฎหมายหลักหรือกฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญลงไปที่เดียว

(ในกรณีอย่างนี้ คำว่า “สิทธิ” กับคำว่า “เสรีภาพ” ก็ถูกใช้ปนๆ กันอีก บางทีตรงนี้ กฎหมายประเทศนี้ใช้ว่าสิทธิ แต่กฎหมายประเทศโน้นใช้ว่าเสรีภาพ ตรงนั้นประเทศนี้ใช้ว่าเสรีภาพ ประเทศโน้นใช้ว่าสิทธิ)

โดยเฉพาะจะต้องรับประกันให้มีสิทธิ/เสรีภาพ พื้นฐานของพลเมือง เช่น สิทธิ/เสรีภาพในการพูดจาแสดงออก การเสนอข่าวสารข้อมูลและความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ การนับถือศาสนา การชุมนุม ตลอดจนสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน การได้รับโอกาสในการศึกษา การทำงาน การเดินทาง การดำรงชีวิต การใช้สิ่งสาธารณูปโภค และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกันตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม บางที่เราก็มีวุ่นวายกับเรื่องสิทธิและการที่จะมีเสรีภาพกันมากมาย จนซักจะหลงเพลิดเพลิดและลืมไปว่า นอกจากเราจะต้องได้ต้องมีสิทธิและเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ รัฐจะต้องรับประกันให้เราได้เรามีอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว ตัวเราเองจะต้องทำอะไร เราจะต้องทำอะไรแก่รัฐ แก่ส่วนรวม แก่สังคม หรือแก่ประเทศชาติบ้าง และนี่ก็คือเรื่องของ “หน้าที่”

สิทธิ นั้นคู่กันกับ หน้าที่ พลเมืองของประเทศประชาธิปไตยนั้น เมื่อมีสิทธิ ก็มีหน้าที่ด้วย เมื่อได้สิทธิ ก็ต้องทำหน้าที่ด้วย

สิทธิเป็นเรื่องของการที่จะได้ที่จะเอา ส่วนหน้าที่เป็นเรื่องของการที่จะให้ที่จะสละออกไป

พลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่จะทำางาน ศึกษาเล่าเรียน หรือประกอบสัมมาชีพของตนๆ มีหน้าที่ที่จะต้องทำต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อประเทศชาติของตน มีหน้าที่ที่จะต้องไปร่วมประชุมพิจารณาดำเนินกิจการของส่วนรวม ต้องบำรุงรักษาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณสมบัติ ต้องบำรุงรักษาธรรมชาติแวดล้อม ต้องรักษาระเบียบวินัย ต้องเคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์กติกากองสังคม ต้องเสียภาษีอากร เป็นต้น

เมื่อประชาชนพลเมืองทำหน้าที่ให้แก่สังคมหรือรัฐตามสถานะของตนๆ สังคมหรือรัฐประชาธิปไตยที่ดี ก็มีสิ่งที่จะนำมาสนองแก่สิทธิของประชาชนพลเมือง

ถ้าประชาชนพลเมืองไม่ช่วยกันทำเหตุ แล้วสังคมหรือรัฐจะเอาผลอะไรมาสนองความต้องการของประชาชนพลเมืองได้

ดังนั้น ถ้าจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ ก็อย่าลืมถาม หรือสำรวจตัวเองว่าได้ทำหน้าที่ของตนอยู่ด้วยดีหรือไม่ คือ ถ้าจะเรียกร้องสิทธิ ก็จะต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีด้วย

มองในทางย้อนกลับ ผู้ที่ทำหน้าที่ของตนถูกต้องเป็นอย่างดีนั้นแหละ จึงเป็นผู้ที่สมควรจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ และสิทธิที่อ้างหรือเรียกร้องนั้น จะต้องนำไปใช้อย่างถูกต้องด้วย

ผู้ที่รู้จักหน้าที่พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนอยู่อย่างถูกต้องนั้นแหละ คือผู้ที่จะนำสิทธิไปใช้อย่างถูกต้อง

เพราะฉะนั้น สิทธิ จะต้องมากับหน้าที่ และสิทธิ เป็นสมบัติมีค่าอันน่าภูมิใจสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่

พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยควรสร้างจิตสำนึกในหน้าที่ถึงขั้นที่ยึดถือว่าสิทธิที่จะได้ทุกอย่าง มีมาพร้อมกับหน้าที่ที่จะต้องทำ ถ้ามตนเองว่าการที่เราจะได้จะมีสิทธิโน้น เราจะต้องทำอะไร หรือนึกถึงสิ่งที่ตนจะต้องทำต้องให้ มากกว่านึกถึงสิ่งที่ตนจะได้จะเอา

ในประเทศอเมริกา นี้ มีวาทะหรือคำคมประโยคหนึ่งที่รู้กันทั่วไป ซึ่งเข้ากับเรื่องสิทธิและหน้าที่นี้ดี ถือว่าเป็นวาทะสำคัญที่ฟังรู้ฟังจำ ถึงกับมีการจัดเข้าเป็นสิ่งหนึ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมจะต้องรู้ คือคำกล่าวของประธานาธิบดีเคนเนดี ที่ว่า

อย่าถามว่าประเทศชาติจะทำอะไรให้ท่าน - (แต่) จงถามว่า ท่านจะ
ทำอะไรให้แก่ประเทศชาติของท่าน*

นี่ก็คือการเตือนให้มีจิตสำนึกในการที่จะทำหน้าที่ มิใช่มีว่แต่คิดจะเรียกร้อง
สิทธิ

เมื่อสิทธิมาคู่กับหน้าที่ ก็เป็นความสมดุลอย่างหนึ่งระหว่างการได้ กับการให้
หรือระหว่างการรับเอา กับการสละออก เมื่อเกิดภาวะสมดุลหรือดุลยภาพนี้แล้ว ก็เข้าสู่
สู่ทางสายกลางที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตยที่ดี

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

อนึ่ง คำว่า “หน้าที่” นั้น มักจะพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่า “ความ
รับผิดชอบ” จนบางที่เราพูดควบไปด้วยกันว่า หน้าที่และความรับผิดชอบ หรือหน้าที่
รับผิดชอบ คือนอกจากทำหน้าที่แล้ว ก็จะต้องมีความรับผิดชอบด้วย

คำว่าสิทธิมาด้วยกันกับเสรีภาพ คำว่าหน้าที่มาด้วยกันกับความรับผิดชอบ
สิทธิคู่กับหน้าที่ ฉะนั้น เสรีภาพก็คู่กับความรับผิดชอบ ฉะนั้น และเมื่อเราพูดสองคำ
แรกควบกันว่า สิทธิเสรีภาพ เราก็พูดสองคำหลังควบกันว่า หน้าที่รับผิดชอบ

เพราะฉะนั้น สิทธิ ต้องมากับ หน้าที่ ฉะนั้น เสรีภาพ ก็ต้องมากับ ความรับผิดชอบ
ฉะนั้น

เมื่อเสรีภาพมาคู่กับความรับผิดชอบ ก็หมายความว่า เราจะต้องใช้เสรีภาพ
อย่างมีความรับผิดชอบ และต้องรับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพนั้นด้วย

ความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพนั้น อาจแบ่งอย่างคร่าวๆ ได้เป็น ๒ ช่วง
ตอน คือ รับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพที่ได้ทำหรือสิ่งได้แสดงออกไปแล้ว กับรับผิดชอบต่อจะทำ
ก่อนจะแสดงออก หรือแสดงออกอย่างมีความรับผิดชอบในตัว

* ('Ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country'.) คำกล่าวของจอห์น
เอฟ. เคนเนดี ในพิธีปฏิญาณตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีอเมริกา พ.ศ. ๒๕๐๔ (ค.ศ. ๑๙๖๑) เช่น ใน *The
Dictionary of Cultural Literacy*, 1991 และ *A First Dictionary of Cultural Literacy*, 1991

เรื่องสิทธิคู่กับหน้าที่นี้ ถึงแม้จะมีใช้เป็นสัจธรรม แต่ก็เป็นที่ทดสอบการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญ อย่างในอเมริกา การเตือน
จิตสำนึกในเรื่องหน้าที่เหนือสิทธิ หรืออย่างน้อยทำหน้าที่ให้สมแก่สิทธินี้ ในบางยุคก็มีการเน้นย้ำมาก ขอให้ดูคำปราศรัย
เรื่อง “Americanism” ของประธานาธิบดี Theodore Roosevelt เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕ ที่ยกมาเพื่อประกอบความรู้ ท้าย
เรื่องนี้ (หน้า ๑๔๘)

อย่างแรก เป็นความรับผิดชอบตามหลังการกระทำ คือเมื่อได้ใช้เสรีภาพของตนออกไปแล้ว จะมีผลเกิดขึ้นอย่างไร ก็รับผิดชอบต่อผลนั้น ถ้าเป็นผลร้าย หรือมีความเสียหายเกิดขึ้น ก็กล้ารับผิดชอบ ไม่ปิดความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบอย่างนี้ แม้จะดีกว่าไม่ยอมรับผิดชอบเสียเลย แต่ก็ยังไม่ดีจริง เพราะเป็นการรับผิดชอบในขั้นผล และผลของความรับผิดชอบก็จำกัดอยู่ที่ตนเอง ซึ่งอาจจะหายไปเสียแล้วสำหรับความหมายที่จะมีต่อส่วนรวมหรือสังคม แม้จะเป็นความรับผิดชอบที่แสดงถึงระดับของจิตใจที่มีคุณธรรม แต่ก็ยังไม่ใช่ความรับผิดชอบในระดับของความมีสติและการใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้น จึงจัดแบ่งออกได้ว่า *พวกที่หนึ่ง* คนที่เลวร้ายที่สุด ได้แก่คนพวกที่ไม่ยอมรับผิดชอบอะไรเลย สิ่งที่คุณจะต้องทำ ก็ไม่รับผิดชอบต่อที่จะทำ และแม้ตนจะได้ใช้เสรีภาพอย่างผิดหรือพลาด และทำให้ผลเสียหายเกิดขึ้น ก็ปิดความรับผิดชอบ ไม่ยอมรับผิดชอบที่จะตกถึงตน *พวกที่สอง* คนที่ดีกว่านั้น ได้แก่คนพวกที่ยอมรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการใช้เสรีภาพของตน

ส่วนคนที่มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาในระบบอบประชาธิปไตย ก็คือคนที่รับผิดชอบต่อตั้งแต่เริ่มต้น ก่อนที่จะใช้เสรีภาพในการกระทำหรือแสดงอะไรออกไป เรียกว่า เป็นคนที่ใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ เขาใช้เสรีภาพด้วยความรู้ตระหนักว่าการแสดงออกหรือการกระทำของเขาจะก่อให้เกิดผลดีผลเสียอย่างไร และพยายามให้การแสดงออกหรือการกระทำนั้นเป็นไปอย่างถูกต้องก่อผลดีที่สุด

ดังนั้น นอกจากความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของเขาเอง ที่จะต้องทำให้ดีให้ถูกต้องเรียบร้อยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว การแสดงออกหรือการกระทำใดๆ ก็ตามที่ปรากฏออกมาจากตัวบุคคลนั้น ย่อมเกิดจากการที่ได้ใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณาข้อมูลข้อเท็จจริง เหตุผล ความถูกต้องชอบธรรม ผลดีผลเสียต่างๆ ด้วยความมุ่งหมายต่อความจริงความดีงาม และประโยชน์สุขเป็นอย่างดีแล้ว ว่าความคิดเห็น การตัดสินใจ การแสดงออก และการกระทำของตนจะไม่ก่อผลเสียหาย และจะเกิดผลสร้างสรรค์อย่างดีที่สุด

ขอยกตัวอย่าง เช่น เมื่อมีการให้แสดงความคิดเห็นกันเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ในฐานะที่เราเป็นคนหนึ่งในหมู่ประชาชน ซึ่งมีเสรีภาพที่จะพูดจาแสดงออกให้ความคิดเห็น ไม่ควรคิดเพียงว่าจะได้ใช้เสรีภาพในการแสดงออกไปๆ เท่านั้น

แต่ควรมีจิตสำนึกระลึกว่า เรื่องที่เขาเอามาให้เราพูดจาวิจารณ์แสดงความคิดเห็นนั้น เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับความเจริญความเสื่อมของสังคม หรืออาจจะถึงกับเกี่ยวกับความเป็นความตายของประเทศชาติ เราจะต้องให้ความคิดเห็นที่ประกอบด้วยความมีสติรอบคอบ และใช้ปัญญาอย่างดีที่สุด อย่าให้กลายเป็นการเอาความเป็นความตายของประเทศชาติมาเป็นของเล่นสนุก หรือเป็นเพียงเครื่องสนองความอึกเหิม หรืออย่างที่เรียกว่า เฮฮากันมันๆ ไป

บางครั้ง เรื่องที่นักการเมืองหรือสื่อมวลชนเป็นต้นเอามาถามพวกเราชาวบ้านนั้น ก็เป็นเรื่องใหญ่ๆมาก ซึ่งตามปกติ กว่าจะวินิจฉัยหรือตัดสินใจได้ เขาจะต้องให้คณะผู้เชี่ยวชาญ หรือคณะทำงานหลายๆ คนไปสืบค้น ประมวลข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล และข้อพิจารณาทางวิชาการกันก่อนนานเป็นเดือนเป็นปี

การที่เขาถามความคิดเห็นของเรานั้น เราอาจจะให้แง่มุมความรู้ความคิดเห็นที่ช่วยเสริมหรือประกอบเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่เราอย่าประมาท อย่าพูดพล่อยๆ เราจะต้องพูดจาวิจารณ์ ให้ความคิดเห็นด้วยความสำนึกตระหนักในความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะนี่อาจจะเป็นความเป็นความตายของประเทศชาติ หรือของสังคมของเราทีเดียว

การมีความรับผิดชอบนั้น นอกจากทำให้การกระทำและการแสดงออกต่างๆ เป็นไปอย่างดีและมีผลดีแล้ว ยังให้ผลดีทางจิตใจหรือความรู้สึกภายใน และทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมสังคมด้วย

นั่นคือ คนที่มีความรับผิดชอบนั้น จะไม่รู้สึกรู้ว่าเสรีภาพที่อยู่ในขอบเขตอันสมควรตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นความบีบคั้นจำกัดอึดอัดคับข้องใจ เขาจะอยู่อย่างสบายใจ และพอใจที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งหลาย และการใช้เสรีภาพของเขาก็จะไม่เป็นไปอย่างก้าวก่าयरุกรานรบกวนเพื่อนบ้านหรือคนอื่นๆ ทำให้อยู่กันโดยสงบเรียบร้อย

ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่พัฒนาจิตสำนึกในความรับผิดชอบ แม้แต่จะไปอยู่ในประเทศที่ถือกันว่ามีเสรีภาพมากที่สุดอย่างอเมริกานี้ ก็ารู้สึกว่าเราถูกจำกัดเสรีภาพมากเหลือเกิน จะทำอะไรแม้แต่กับของที่เป็นสมบัติของตัวเอง ก็ทำไม่ค่อยจะได้ มีกฎหมายห้ามและบังคับเต็มไปหมด

ถ้าว่าเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ บางคนอาจรู้สึกว่าการประเทศแบบอเมริกา นี่ คนมีเสรีภาพ ถ้าไม่น้อยที่สุด ก็ต้องว่าน้อยอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น ในอเมริกานะ จะทำอะไรๆ ที่เราชอบใจ ก็ต้องคอยระวังระวัง เดียวเพื่อนบ้านจะร้องเรียน หรือคนอื่นเขาจะ “ชู” ฟ้องเรียกค่าเสียหายเอา รู้สึกงุ่นงวย อึดอัดใจไปหมด

เพราะฉะนั้น ยิ่งอยากได้อะไรก็มีเสรีภาพเท่าไร ก็ยิ่งต้องพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบตามขึ้นไปเท่านั้น

ถ้าการใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบเป็นตัวสมดุแล้ว ก็จะมีความพอดีที่เป็นทางสายกลาง ซึ่งจะทำให้บรรลุจุดหมายของความเป็นประชาธิปไตยที่ดีได้

มีเสรีภาพทั้งภายนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

ที่นี้ต่อไป ยังมีเสรีภาพอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเสรีภาพในความหมายขั้นรากฐาน คือ การที่คนเราจะมีเสรีภาพแท้จริงภายนอกได้ เราจะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย คือ **จิตใจจะต้องเสรี**

เสรี ก็คือ เป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจที่จะมาชักจูงให้ผิดไปจากธรรม อำนาจที่จะมาครอบงำจิตใจให้หันเหเขวออกไปจากธรรม ก็คือกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหา มานะ ทิฐิ เมื่อกิเลสพวกนี้เข้ามาครอบงำจิตใจแล้ว ก็ทำให้เราไม่อยู่ในธรรม ทำให้เราเขวออกจากธรรม

พอจิตใจเขวออกจากธรรมไปแล้ว การแสดงออกภายนอกก็เขวหมด คือจะทำการเพื่อประโยชน์ส่วนตัวด้วยความโลภบ้าง ทำการด้วยความเกลียดชัง เคียดแค้นมุ่งจะทำลายเขาโดยโทสะบ้าง ทำการด้วยความลุ่มหลงมัวเมาโดยโมหะบ้าง

พอเสรีภาพถูกเจ้ากิเลสเหล่านี้ครอบงำ มันก็กลายเป็นการทำตามใจชอบ อย่างที่ว่าเมื่อกี้ แล้วความถูกต้องชอบธรรมจะไม่เกิดขึ้น แต่จะกลายเป็นการทำลายความชอบธรรม

เสรีภาพก่อผลร้าย กลายเป็นเครื่องมือที่จะทำลาย แม้กระทั่งทำลายเสรีภาพของผู้อื่น เพราะที่แท้จริงนั้น ในใจของเขาไม่มีเสรีภาพ ใจของเขาเป็นทาสของกิเลส ก่อนที่จะแสดงออกพูดออกมาว่า ฉันจะทำตามเสรีภาพของฉันนี้ เขาไม่รู้ตัวว่าที่จริงในใจของเขาเป็นทาสถูกกิเลสครอบงำบัญชาแล้ว

ในกรณีที่เป็นอย่างนี้ ถ้าเข้าไปมีส่วนร่วมที่จะให้ ก็กลายเป็นเอาโลภะ โทสะ โมหะเข้าไปร่วมกัน หรือให้แก่กัน แทนที่จะเป็นการสร้างสรรค์ ก็เลยกลายเป็นการช่วยกันทำลาย

เพราะฉะนั้น ข้อสำคัญที่สุด ในใจจะต้องมีเสรีภาพ คือเสรีภาพจากกิเลส ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของ โสกะ โทสะ โมหะ หรือ ตัณหา มานะ ทิฐิ

ตัณหา คือ ความอยากได้อะไรเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์และสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (ใฝ่เสพ ใฝ่บริโภค)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญ หรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (ใฝ่อำนาจ ใฝ่อิทธิพล)

ทิฐิ คือ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความเห็นของตน ยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ด้ปฏิบัติ อุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริง ไม่ยอมรับฟังใคร (คลังศัพท์นิยม อุดมการณ์คับแคบ)

กิเลสจำพวกเห็นแก่ตัว เอาตัวตนเป็นศูนย์กลาง ๓ อย่างนี้ มักเข้าครอบงำจิตใจ เป็นตัวบงการอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป ถ้าขาดสติเมื่อไร ก็จะได้อำนาจครอบงำของมัน ทำให้พฤติกรรมเสรีภาพเสียศูนย์ เลยดูลุไป กลายเป็นโทษ ก่อผลร้าย ทำลายประชาธิปไตย

เสรีภาพจะสัมฤทธิ์ผลให้เกิดประชาธิปไตยได้แท้จริง คนจะต้องใช้ปัญญาด้วยความเที่ยงธรรม ด้วยความสุจริตใจจริงๆ แต่ความสุจริตใจหรือความจริงใจในการใช้ปัญญานั้น จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าใจถูกครอบงำด้วยกิเลส

ถ้าคนมีโสกะ โทสะ โมหะ ใช้ปัญญาคิดการ มันก็คิดเอาประโยชน์ให้แก่ตนบ้าง คิดทำลายเขาบ้าง คิดด้วยความลุ่มหลงมัวเมาบ้าง แล้วผลดีจะเกิดขึ้นแก่สังคมได้อย่างไร มันเป็นไปได้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น จะต้องมีความเสรีภาพภายในด้วย

เสรีภาพระดับนี้ ไม่ค่อยมีคนคิดถึง มีแต่บอกว่า ฉันคิดอย่างนี้ ฉันจะต้องทำให้ได้ นี่เป็นเสรีภาพ แต่ไม่ได้ถามตัวเองว่าใจของตัวเองมีเสรีภาพแล้วหรือยัง อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

เพราะฉะนั้น ก่อนจะมีเสรีภาพภายนอกได้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องมีความเสรีภาพในจิตใจเป็นฐาน อันนี้เป็นขั้นสุดท้าย

ด้วยเหตุนี้ ในทางธรรมจึงถือว่า คนที่จะเป็นเสรีอย่างแท้จริง ก็คือคนที่บรรลุนิพพานอย่างสูงสุด ก็คือพระอรหันต์ ซึ่งไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่ทำอะไรเพื่อตัวเองให้แก่ตัวเองเลย

ท่านที่มีใจเสรีไร้กิเลสนั้น อย่างน้อยก็ไม่ทำการแสดงออกเพื่อหาผลประโยชน์แก่ตน ไม่ทำอะไรด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งเพื่อทำลายใคร ไม่ทำอะไรด้วยความลุ่มหลงมัวเมา เพราะฉะนั้น การแสดงออกของท่านจึงเป็นเสรีภาพที่แท้จริง เพราะเสรีทั้งใน เสรีทั้งนอก สอดคล้องกัน เป็นเสรีภาพตลอดสาย ครบถ้วน เต็มความหมาย

อันนี้แหละเป็นความหมายของเสรีภาพ ซึ่งมีหลายชั้น

เป็นอันว่า เราจะมองความหมายของเสรีภาพแค่ทำได้ตามชอบใจเท่านั้นไม่ได้ การมองอย่างนั้นเรียกว่าเป็นชั้นที่มีสติปัญญาน้อยที่สุด คือไม่ได้เรื่องเลย ต้องมองกันให้หลายๆ ชั้น จนกระทั่งถึงเสรีภาพของจิตใจ อย่างที่ว่าพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว จึงจะได้เสรีภาพที่แท้จริง

ที่นี่ เสรีภาพในชั้นเต็มความหมายถึงภายในจิตใจนี้ ที่มันมีความสำคัญมาก ก็เพราะมันเกี่ยวโยงไปถึงการใช้ปัญญาที่ว่า พอเราพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ เข้ามาครอบงำแล้ว ปัญญาของเราก็จะบริสุทธิ์ ผ่องใส สามารถใช้วินิจฉัย คิดการ และวางแผนเป็นต้นอย่างเที่ยงธรรม ไม่มีอคติใดๆ

คนในสังคมประชาธิปไตย ที่จะปกครองตนเองได้ และปกครองกันเองได้นั้น จะต้องใช้ปัญญาให้มาก จะต้องใช้ความคิดพิจารณาเหตุผล สิ่งที่จะทำหรือแสดงออกมาจะต้องเกิดจากปัญญา เป็นไปด้วยความรู้เข้าใจ เช่นรู้เข้าใจข้อมูลของเรื่องราวอย่างชัดเจน รู้เข้าใจในเหตุและสามารถหยั่งถึงผลในเรื่องนั้นๆ รู้เข้าใจเหตุปัจจัยว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยมาอย่างไร สืบสาวให้ได้ต้นตออย่างถูกต้อง ซึ่งจะต้องมีการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

การใช้ปัญญาอย่างจริงจังนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องย้ำให้มาก เพราะการใช้หรือการแสดงออกของปัญญาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์นี้แหละ คือการใช้เสรีภาพอย่างสูงสุด และเสรีภาพที่แท้จริงจะมีได้ ก็ต่อเมื่อมีการใช้ปัญญา คือการแสดงออกของเสรีภาพนั้นจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของปัญญา ซึ่งหมายถึงความรู้ความเข้าใจในตัวเองจริง ความถูกต้องดีงาม มองถึงผลดีผลเสีย และมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขที่แท้จริง

ไม่ใช่รู้เห็นแต่ผลประโยชน์ของตน หรือรู้เห็นหนทางที่จะกีดกันคนอื่น หรือไม่รู้ไม่คิดไม่เข้าใจอะไรเลย

เมื่อประชาชนจะปกครองตนเอง ประชาชนนั้น แต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกตัดสินใจ เขาจะต้องรับผิดชอบต่อผลการเลือกตัดสินใจของตน

ดังนั้น เขาแต่ละคนนั้น จะต้องไม่เลือกตัดสินอะไร เพียงเพราะถูกใจไม่ถูกใจ หรือชอบใจไม่ชอบใจ หรือโดยปราศจากความรู้ไว้ความคิด แต่ต้องพิจารณาว่าสิ่งที่จะเลือกหรือตัดสินนั้น ถูกต้องหรือไม่ ชอบธรรมหรือไม่ เป็นไปเพื่อความดีงามความเจริญงอกงามและประโยชน์สุขร่วมกันหรือไม่ ซึ่งก็คือต้องมีปัญญา และใช้ปัญญา และปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องมีการพัฒนา

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงย้ำเน้นเรื่อง การศึกษา เป็นอย่างยิ่ง เพื่อย้ำความสำคัญในเรื่องนี้ อาจจะต้องใช้คำว่า ต้องมีการใช้ปัญญาอย่างยวดยิ่ง

รูปแบบสำคัญในระบอบประชาธิปไตย คือการที่ประชาชนแต่ละคนมาบอกแจ้ง การเลือกหรือตัดสินใจของตนด้วยการออกเสียง หรือลงคะแนนเสียง อย่างที่เรียกว่า มาโหวตกัน แล้วประชาธิปไตยก็ถือเอาตามเสียงข้างมากของคนที่มาลงคะแนนนั้น

รูปแบบนี้จะมีความหมายและได้ผลจริง จนทำให้เกิดประชาธิปไตยที่ดี ก็ต่อเมื่อมันมีเนื้อหาสาระอยู่ข้างใน คือการที่คนผู้ออกเสียงนั้นมีสติปัญญาและเลือกตัดสินใจ ด้วยการใช้สติปัญญาอย่างแท้จริง ไม่อยู่ใต้การครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ

คนโง่ร้อยคนพันคนมาประชุมกัน โหวตว่าโลกนี้แบน ทั้งที่ได้คะแนนเป็นเอกฉันท์ ยิ่งกว่าเสียงข้างมาก โลกก็หาได้แบนไปตามนั้นไม่

วิศวกรคนเดียวใช้ความรู้คำนวณอย่างถูกต้องว่าเสาคอนกรีตต้นเท่านี้ ใช้เหล็กขนาดเท่านี้ จะทานน้ำหนักอาคารใหญ่เท่าที่ต้องการไม่ได้ แต่คนมากหมูนั่นต้องเอาให้ได้ ผลคืออาคารถล่มทะลาย

ฝูงลิงจะข้ามแม่น้ำ มีความเห็นร่วมกันว่า กระสอบหนุนบาติ ให้เอามามัดติดตัว จะได้ลอยน้ำข้ามไป เลยพากันตายทั้งหมด

ครูคนหนึ่งอยากจะทำให้สบาย ไม่อยากสอน พอเข้าห้องเรียนกับบอกนักเรียนว่าเรามาใช้วิธีประชาธิปไตย มาโหวตกันนะว่าจะเรียนดีหรือเล่นดี นักเรียนเฮยกมือพร้อมให้เล่น ชั่วโมงไหนอยากไปพัก ครูก็ใช้วิธีนี้ ได้ผลทุกที ครูก็สบาย นักเรียนก็สนุก แต่ผลการเรียนตกต่ำมาก

กรรมการวัดหนึ่งจะจัดงานวัด ประชุมกันพิจารณาเรื่องห้ามหรรศพ เกิดมีข้อเสนอให้เลือกว่าจะมีหมอลำหรือระบำกึ่งโป๊ ตกลงกันไม่ได้ เลยบอกมาให้ชาวบ้านมาออกเสียงกันดู

พอได้ยินว่าเป็นเรื่องจะมีมหรสพ พวกผู้ใหญ่ก็ไม่สนใจ ไม่มาออกเสียง มีแต่หนุ่มๆ มากันมาก พอขอคะแนนเสียง ะบ่่าก็ง่ไปก็ชนะด้วยคะแนนท่วมท้น เรื่องถึงสมภารต้องแก้ปัญหาคด้วยความลำบากใจมาก

ในอดีต ณ นครสี่พีของพระเจ้าสุญชัย พระราชโอรสพระนามว่าเวสสันดรมีช้างเผือกชื่อว่าปัจฉยนาค ซึ่งมีกิตติศัพท์เลื่องลือว่าเป็นช้างมงคล ชับเข้าไปไหนก็ทำให้ฝนตกชุ่มฉ่ำอุดมสมบูรณ์

พระราชอาแห่งแคว้นกลิงคะ ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจ ทรงส่งราชทูตมาขอพระราชทานช้างปัจฉยนาคนั้น โดยอ้างว่าแผ่นดินของพระองค์เกิดฝนแล้ง จะขอช้างนั้นไปทำให้ฝนตก เจ้าชายเวสสันดรได้พระราชทานช้างเผือกมวงคลนั้นไป เป็นเหตุให้ประชาชนโกรธแค้นมาก ถึงกับมีมติให้พระเจ้าสุญชัยเนรเทศเจ้าชายเวสสันดรเสีย พระเวสสันดรจึงต้องออกเดินป่าตามเรื่องในมหาเวสสันดรชาดก

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงยอมสละดินแดนไทยแถบตะวันออกของแม่น้ำโขง แคว้นหลวงพระบาง และจังหวัดพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส และยกดินแดนไทยในแหลมมลายูให้แก่อังกฤษที่มาคุกคาม

เวลานั้น ถ้าถามเสียงข้างมากซึ่งกำลังโกรธแค้นกันเป็นอย่างยิ่ง ก็ยอมว่าให้รบกับฝรั่งเศสและอังกฤษ และถ้าเป็นเช่นนั้น ประเทศไทยก็คงไม่พ้นตกเป็นอาณานิคมของสองชาติติตะวันตกนั้น เช่นเดียวกับประเทศพม่า เป็นต้น

มีข้อเสนอวิชาหรือโมหะเท่านั้น ที่จะนำมหาชนไปสู่ความพินาศ การเลือกตัดสินใจด้วยโลภะ และโทสะ ก็พาประชาชนไปสู่หายนะได้เช่นเดียวกัน

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือธงนำหน้าของประชาธิปไตย

ในระบบประชาธิปไตยนั้น ถือว่าเสียงประชาชนเป็นใหญ่ และเสียงประชาชนนั้นเป็นเสียงสวรรค

ถ้าเราไม่ต้องการให้เสียงสวรรค กลายเป็นเสียงนรก ก็ต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ดี โดยพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพ ด้วยการพัฒนาปัญญา ให้สามารถเลือกตัดสินใจด้วยการใช้ปัญญาอย่างยวดยั้ง ให้เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ ไม่เลือกตัดสินใจหรือทำการใด เพราะเห็นแก่จะได้ผลประโยชน์ส่วนตัว โดยมุ่งหาอำนาจความยิ่งใหญ่ หรือด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งทำลายใคร หรือโดยไร้ความรู้ความคิดไม่มีวิจรรณญาณ

ก่อนจะใช้ปัญญาเลือกตัดสินใจหรือทำการใดให้ได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่จะใช้ จะมีปัญญาได้ ก็ต้องรู้จักใช้และหมั่นพัฒนาปัญญา

นอกจากแสวงหาความรู้อยู่เสมอแล้ว เมื่อได้เห็นได้อ่านหรือได้ฟังข่าวสาร ข้อมูล ก็อย่าตื่นตูมเชื่อง่าย รู้จักพิจารณาว่าอะไรเป็นสาระ อะไรไม่เป็นสาระ และเลือกสนใจสิ่งที่เป็นสาระ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการป้องกันความเสื่อม และเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต พัฒนาชุมชนหรือสังคมของตน

เมื่อรับข่าวสารข้อมูลใด จะได้ฟังได้อ่านก็ตาม ถ้าจะจับจุดสนใจ ก็ถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นรับกระทบ ที่จะไปสืบสาวหารายละเอียดที่แท้และวิเคราะห์หาความจริงต่อไป อย่างน้อยก็ไตร่ตรองพิจารณานานๆ หลากๆ แง่มุม อย่าด่วนตัดสินใจโดยเฉพาข่าวตื่นตื่น และเรื่องทำนองโฆษณา ควรตั้งข้อสงสัยไว้ก่อน

ว่ากันว่า คนไทยเรานี้ เป็นคนชอบสนุกสนาน ถ้าจะฟังอะไรชมรายการอะไร ก็ต้องเป็นเรื่องตื่นเต้น หรือเป็นประเภทเฮฮาว่าทะเล ฟังแล้วก็เฮฮาสนุกสนาน ได้สะใจหน้าใจกันไป แต่ถ้าเป็นรายการประเภทความรู้เนื้อหาสาระจริงๆ ก็ไม่ชอบ

ถ้าจะพัฒนาปัญญาขึ้น ก็ต้องยอมฟังยอมชมรายการเนื้อหาสาระบ้าง

ส่วนสำหรับเรื่องเฮฮาว่าทะเลนั้น ก็ชมได้ฟังได้ แต่อย่าเอาแค่เฮฮาสนุกสนานอย่างเดียว ถ้าได้แค่นั้นก็พัฒนาปัญญายาก จะต้องไม่ใช่แค่ฟังและคล้อยไปตามเขาว่าอย่างเดียว

นอกจากสนุกสนานเฮฮาแล้ว ควรจะใช้ปัญญาของตนคิดพิจารณาเรื่องที่เขาน่าสนใจไปด้วย คิดพิจารณาในแง่มุมอื่นๆ บ้าง และถ้าเป็นเรื่องสำคัญ อย่าหยุดแค่จบรายการเท่านั้น เอาไปคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผลมองอีกทีให้รอบด้าน ถ้าทำบ่อยๆ เป็นนิสัย ก็จะได้พัฒนาปัญญาขึ้นไปเรื่อยๆ

คำพูดที่ดีนั้น ทางพระเรียกว่า วาจาสุภาสิต วาจาหรือคำพูดที่ดีนี้มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นความจริง ไม่ใช่คำเท็จ ไม่โกหกหลอกลวง มีเหตุผล ไม่เลื้อนลอยเพื่อจ้อ ไม่เหลวไหลไร้สาระ เป็นประโยชน์ เป็นเชิงสร้างสรรค์ ไม่เป็นโทษก่อความเสียหาย สุขภาพ ไม่หยาบคาย พูดอย่างมีน้ำใจหรือพูดด้วยน้ำใจปรารถนาดี เป็นคำสมานสามัคคี หรือส่งเสริมให้คนร่วมมือกัน ไม่ส่อเสียด ก่อความแตกแยก หรือชวนทะเลาะวิวาท

นอกจากนั้นยังมีลักษณะปลีกย่อยอื่นๆ ประกอบอีก เช่น พุดถูกกาลถูกเวลา พุดพอประมาณ พุดดีมีขอบเขต ไม่เรื่อยเปื่อย ไม่มากไปเกินไป เป็นต้น และในแง่ของความได้ผล ก็มีทำนองหรือลักษณะการพูดที่ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งชัดเจน ชาบซึ่งจูงใจ ทำให้เกิดกำลังใจ และนำความร่าเริงเบิกบานใจ

เมื่อไปฟังใครพูด ก็ใช้หลักเกณฑ์นี้พิจารณาดู เช่นว่า เขาพุดถูกต้อง เป็นความจริง เป็นเหตุเป็นผล มีประโยชน์หรือไม่ เป็นต้น และไม่ลืมมองดูในแง่แรงจูงใจด้วยว่า เขาพุดจากปัญญาบริสุทธิ์จริงใจ ไม่พุดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง และไม่พุดโดยมุ่งปลุกเร้าผู้ฟังให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ แล้วจับเอาสาระมาคิดพิจารณาให้ได้ปัญญา และแนวทางทำสิ่งที่ดีงามเป็นคุณประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ถ้าจะเลือกจะตัดสินใจเชื่ออะไร ก็ต้องรู้ความจริงในเรื่องนั้น และ *ไม่ใช่รู้ความจริงเท่านั้น ต้องรู้จริงด้วย* ควรจะถามตัวเองก่อนว่า เรื่องนี้และเหตุปัจจัยในเรื่องนี้เรารู้จริงหรือไม่ ถ้ายังไม่รู้จริง ก็อย่าเพิ่งตัดสินไป ควรเผื่อใจไว้ก่อนบ้าง

คนจำนวนมากยังติดเพลิดิน ตลอดจนหลงใหล ชื่นชอบกับการพุดแบบปลุกเร้ากิเลส ถ้าไม่ใช่เฮฮาวาทะ ก็ต้องเป็นประเภทปลุกเร้าอารมณ์ ระดมโทสะ แล้วก็ตื่นตื่น ฮือฮาเกิดโลภะ โทสะ โมหะ คล้อยไปตาม เรื่องที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นสาระ ต้องใช้ความคิดพิจารณามาก ไม่เอา

ถ้ายังชอบตื่นตื่น ตื่นงายนั้ก ก็แสดงว่ายังตื่น ประชาธิปไตยจะยังไม่ถึงไหน ถ้าจะพัฒนาประชาธิปไตย ก็ต้องเข้าสู่วิถีแห่งปัญญา ต้องมุ่งความจริง มุ่งสาระ มุ่งประโยชน์ที่แท้ ด้วยการใช้ปัญญาอย่างยวดยั้ง ไม่อ่อนแอ ท้อถอย เอาแต่งายเข้าว่า

การใช้ปัญญาอย่างจริงจัง เป็นสาระสำคัญของประชาธิปไตย เพราะว่า เมื่อเราพ้นจากการครอบงำของกิเลสแล้ว เราจึงจะสามารถใช้ปัญญาได้อย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม และเต็มที การกระทำและการแสดงออกที่เกิดจากการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบจริงจัง และโดยบริสุทธิ์ใจเท่านั้น จึงจะได้สิ่งที่ถูกต้อง และเป็นผลดี

แล้วเราก็เอาปัญญาอย่างนี้แหละมาใช้ในการที่จะปกครองกันเอง ในการที่จะจัดสรรอะไรต่างๆ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น ในที่สุดเสรีภาพก็หมุนมาบรรจบกับปัญญานี้เอง โดยจะต้องเป็นปัญญาของคนที่มีจิตใจที่เสรี คนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือคนที่มีปัญญา โดยเป็นปัญญาที่มีเสรีภาพ ที่ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส ปัญญาจะเป็นตัวสื่อโยง ระหว่างพฤติกรรม เสรีภาพที่แสดงออกไปภายนอก กับจิตใจที่มีเสรีภาพอยู่ภายใน

เมื่อพฤติกรรมเสรีภายนอก ออกไปจากจิตใจที่เสรีภายใน หรือถูกควบคุมโดยจิตใจที่เสรีภายในแล้ว ก็เกิดความสมดุล เป็นดุลยภาพระหว่างเสรีภาพภายนอก กับเสรีภาพภายใน นี่คือนิยามที่พอดีโดยสมบูรณ์ เป็นการเข้าถึงทางสายกลางที่แท้จริง

ดุลยภาพ ระหว่างพฤติกรรมเสรีภายนอก กับจิตใจเสรีภายในนี้ ไม่ใช่ภาวะหยุดนิ่ง แต่เป็นช่องทางสื่อสัมพันธ์ที่ปัญญาจะสามารถเล่นไต่ล่นไปและมา ทั้งเข้าและออก ได้อย่างแคล่วคล่องโปร่งโล่ง คือ

- จะใช้พฤติกรรมภายนอกในการแสวงหา หรือรับความรู้ความเข้าใจเข้ามา สร้างสรรค์ปัญญา ก็จะได้ปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากอคติ เข้าถึงความจริง หรือ
- จะใช้ปัญญาคิดการใดที่จะแสดงออกไปทางพฤติกรรมภายนอก ก็เป็นไปในทางสร้างสรรค์และดีงามชอบธรรม

เรียกว่า เสรีภาพที่เป็นทางผ่านของปัญญาที่แท้และบริสุทธิ์

ถ้าได้เพียงความหมายแค่นี้ ประชาธิปไตยก็ไปได้แล้ว อะไร อื่นก็เป็นส่วนประกอบ คนที่มีปัญญาอย่างนี้ มีเสรีภาพอย่างนี้ รู้จักปกครองตนเองได้อย่างนี้แล้ว ถ้าจะมาจัดสรรรูปแบบประชาธิปไตย มันก็จัดสรรได้รูปแบบที่ดีที่มีความเที่ยงธรรม เป็นรูปแบบที่เลือกสรรแล้วด้วยความเข้าใจเหตุเข้าใจผล จัดปรับให้เหมาะสมแก่สังคมของตนเองเป็นอย่างดี

มิฉะนั้นก็จะได้แต่รูปแบบมาอย่างพรวัวๆ มั่วๆ แล้วก็พุ่มเถียงวุ่นวายกันอยู่กับเรื่องรูปแบบเรื่อยไป

เพราะฉะนั้น เราจะต้องสร้างสาระของประชาธิปไตยนี้ให้ได้ คือว่า ในที่สุดแล้ว ประชาธิปไตยนั้น เป็นการปกครองกันด้วยปัญญา ของคนที่มีจิตใจเป็นเสรี

ปัญญาที่สำคัญคือปัญญาที่รู้ธรรม รู้ธรรมนั้นคืออะไร คือรู้ความจริง รู้ความถูกต้อง รู้ความดีงาม หยั่งถึงเหตุผลที่แท้จริงนั่นเอง

หน้าที่ของปัญญาก็คือพาคนมาให้อำนาจธรรม เมื่อปัญญาพาคนมาถึงธรรม ให้คนเข้าถึงธรรม ปัญญาบรรจบกับธรรมแล้ว ก็ให้คนอยู่กับธรรม และทำการตามธรรมนั้นต่อไป

นี่คือประชาธิปไตยที่บรรลุความมีแก่นสาร เพราะตั้งอยู่บนฐานของ **ธรรมาธิปไตย**

ประชาธิปไตย

จะเป็นจริง เมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่ธรรม

เราต้องยอมรับความจริงว่า เป็นธรรมดาของคนทุกๆ ไป ที่เรียกว่าปุถุชน ซึ่งยังมีกิเลส ย่อมมีความถือตัว ถือศักดิ์ศรี ให้ความสำคัญแก่ตนเอง อยากให้ตนเป็นคนที่มีความหมาย อยากให้ตัวเด่นเป็นที่ยอมรับเชิดชู หรือมีอะไรเหนือกว่าผู้อื่น อย่างน้อยก็ไม่ให้ด้อยหรือถูกลดความสำคัญ ซึ่งเรียกว่ากิเลสปกป้องตัวเพื่อให้อยู่รอด

เมื่อมนุษย์ยังมีการศึกษาน้อย คือยังพัฒนาไม่เพียงพอที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญา ก็ต้องอาศัยกิเลสอย่างนี้ ช่วยกระตุ้นเร้าที่จะรักษาตัวให้อยู่รอดไปก่อน

อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกัน ทำกิจการร่วมกัน ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติและวิธีการที่ดี กิเลสพวกนี้ ก็จะทำให้คนปะทะกัน ไม่ยอมกัน ไม่ลงกัน ตลอดจนไม่ฟังกัน ทำให้ขัดแย้ง แยกแยก ทะเลาะวิวาท ทำงานร่วมกันไม่ได้ และอยู่ร่วมกันด้วยดีไม่ได้ กิจการของส่วนรวมก็ไม่ดำเนินไปด้วยดี เป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม และการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

ยกตัวอย่าง เช่น ในการประชุมเพื่อกิจการของส่วนรวม เมื่อมีการแสดงความคิดเห็นกัน ผู้ที่พูด ก็แสดงออกเพียงด้วยมุ่งจะอวดตัวอวดภูมิว่าฉันเก่งฉันแน่ ผู้ที่ฟังก็ถือตัว ใครจะแสดงความคิดเห็นกระทบถึงตัวหรือแย้งต่อความคิดเห็นของตัวเองไม่ได้ เมื่อประชุมกันไป ก็กลายเป็นห่มเถียงขัดแย้งทะเลาะวิวาทหรือโกรธเคืองกัน เลยต้องเลียงไปเป็นการประชุมแบบเฮฮาสนุกสนาน ให้ผ่านๆ ไปบ้าง คอยฟังคอยรับตามหัวหน้าหรือประธานจะว่าอย่างไรบ้าง ก็เลยสักว่าเป็นการประชุม ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร

การประชุมเป็นกิจกรรมสำคัญในระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นช่องทางใหญ่ ที่จะให้ศักยภาพของสมาชิกแต่ละคนออกมาเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ส่วนรวม หรือเป็นที่สำหรับมาเก็บเกี่ยวผลผลิตแห่งปัญญาของสมาชิกแต่ละคนนั้นไปเสริมประโยชน์ของสังคม และเป็นที่ยังส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย

เมื่อเป็นอย่างนี้ จะแก้ไขอย่างไร หลักการแก้ปัญหาก็คือ ต้องให้มีอะไรอย่างหนึ่ง ที่สมาชิกทุกคนยอมรับนับถือร่วมกันให้ยิ่งใหญ่กว่าตัวเขา หรือมีความสำคัญเหนือกว่าตัวเขา ซึ่งเมื่อมองหรืออ้างถึงสิ่งนั้นแล้ว ทุกคนจะยอมให้แก่อสิ่งนั้น หรือยอมเพื่อเห็นแก่อสิ่งนั้นได้

ในระบอบเผด็จการ ทุกคนยอมหรือต้องยอมรับอำนาจของผู้ปกครอง ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ต้องอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน รักษาความสงบเรียบร้อย หรือแม้แต่มีระเบียบวินัยอยู่ได้ เพราะเกรงกลัวต่ออำนาจที่ครอบงำพวกตนอยู่ แต่การยอมตัวให้แก่ออำนาจที่เกรงกลัวแบบนี้ เราได้มองเห็นแล้วว่า เป็นระบอบที่ไม่ดี ไม่พึงปรารถนา

ถ้าไม่ใช้ความเกรงกลัวต่ออำนาจของคนด้วยกันอย่างนั้น จะให้ยอมตัวแก่ใคร ในบางสังคม เขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าที่ทุกคนเคารพบูชาสูงสุด เมื่ออ้างเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็เป็นจุดรวมให้ทุกคนยอมตัวและยอมตามได้ แต่นั่นก็ไม่ใช่วิธีการที่สมควรแก่ประชาชน ที่พัฒนาในระบอบประชาธิปไตย

ในประเทศที่ถือชาตินิยมแรงกล้า ประชาชนทั้งหลายมุ่งมั่นจะให้ประเทศชาติของตนยิ่งใหญ่ พวกเขากันทำทุกอย่างเพื่อให้ชาติของตนยิ่งใหญ่ ทุกคนยอมตัวได้ ยอมกันได้ และแม้แต่สละตัวได้ เพื่อเห็นแก่ชาติ แม้แต่จะแก่งแย่งขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันอยู่ระหว่างบุคคล แต่พอมีเหตุให้อ้างว่าเพื่อชาติ ทุกคนหยุดเรื่องส่วนตัว หันมารวมใจกัน ยอมกัน สามัคคีกัน ยอมได้ทุกอย่างที่จะร่วมกันทำการเพื่อชาติ แต่วิธีนี้ก็ไม่เข้ากับหลักการที่แท้ของประชาธิปไตย และมีโทษ เช่น เป็นเหตุให้ทำการเกินพอดี และคับแคบเอาแต่ชาติของตัว โดยพร้อมที่จะเบียดเบียนข่มเหงรังแกหรือเอาเปรียบชาติอื่น

นอกจากลัทธิชาตินิยมแล้ว ความยึดมั่นในอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ให้ผลแรงไม่แพ้กัน คนที่มีอุดมการณ์แรงกล้า ก็ยอมตัวให้แก่อุดมการณ์ได้ ทุกคนที่ยึดถืออุดมการณ์เดียวกันนั้น จะยอมได้ทำได้ทุกอย่างเพื่ออุดมการณ์ สามารถร่วมมือกันพร้อมเพรียงกัน เชื่อฟังกัน ทำการร่วมกัน เพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จตามอุดมการณ์

แต่วิธีนี้ก็ไม่ได้ปลอดภัย นอกจากคับแคบแล้ว พฤติกรรมในการเสียสละและทำการต่างๆ อย่างเข้มแข็งจริงจัง มักเป็นไปเพียงเพราะแรงขับแรงพลุ่งของความยึดมั่นในอุดมการณ์ ขณะที่แรงส่งของอุดมการณ์ยังเข้มอยู่ ก็ทำการไปได้อย่างไม่ต้องคิดอะไร แม้แต่จะทำร้ายหรือทำลายใครๆ อะไรๆ อื่นก็ได้ แต่พอแรงพลุ่งเบาลง ก็เข้ารูปเดิม เพราะไม่ใช่เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นในเนื้อในตัวของตัวเอง ไม่ใช่เนื้อตัวที่แท้ของเขา ไม่ใช่ชีวิตจิตใจที่แท้ของตัวเอง ยังประกอบด้วยโมหะ ไม่เป็นไปด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ยังไม่เป็นที่พึงประสงค์ของประชาธิปไตย

ส่วนคนที่ไม่ยึดถือในสิ่งต่างๆ ที่พูดมาแล้วข้างต้น ตัวตนก็จะเด่นมาก โดยไม่มีอะไรมาลดแรง แต่คนพวกนี้ก็มิมีสิ่งที่เขาจะยอมตัวให้เหมือนกัน คือ ในเวลาที่มีภัยอันตรายร้ายแรงมาคุกคามต่อชีวิตของตน หรือต่อกลุ่มต่อหมู่คณะต่อประเทศชาติของตน เช่นประเทศชาติถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ในเวลานั้น ประชาชนในประเทศชาติของเขาจะยอมตัวและยอมกันได้ มาพร้อมเพรียงสามัคคี ร่วมกันทำการเพื่อป้องกันรักษาประเทศชาติของตน แต่พอภัยอันตรายผ่านพ้นไปแล้ว ก็กลับแตกแยกกันออกไปต่างคนต่างใหญ่ตามเดิม

ถ้าอย่างนี้ ในสังคมประชาธิปไตยจะอย่างไร ได้พูดไว้แล้วว่า คนที่ร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์พัฒนาประชาธิปไตยนั้น เป็นคนที่ใช้ปัญญา เขามุ่งที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณา เลือกรุ่นวินิจจัยว่า อะไรเป็นความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ที่แท้จริง เพื่อจะทำตามที่มองเห็นด้วยปัญญานั้น ให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริง

ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์ที่แท้นั้น เป็นเป้าหมาย เป็นจุดหมายสูงสุดที่เขาใฝ่ปรารถนาจะเข้าถึง

คนที่เป็นอย่างงว่านี้ ถ้าเขาจะเข้าร่วมประชุมพิจารณาเรื่องอะไร ใจของเขาแต่ละคนก็ทุ่ม ก็พุ่ง ก็มุ่งตรงไปที่ตัวความจริง ความดีงาม ตัวประโยชน์ และสาระที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาของชีวิตและสังคมให้สำเร็จ

ด้วยความใฝ่ปรารถนาอย่างแรงกล้าต่อตัวความจริง ต่อสาระที่แท้ อันนี้ เขาจะสละเรี่ยวแรงกำลังสติปัญญาความคิด และแสวงหารับฟังทุกสิ่งทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาเข้าถึงตัวความจริงหรือสสารนั้น จนไม่มองไม่ใส่ใจกับเรื่องจุกจิกปลีกย่อยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการหาความจริง เช่น การขัดแย้งกระทบกระทั่งความรู้สึกต่างๆ เขามองข้ามไปได้หมด ถ้าไม่เข้าถึงสาระ ยังจับเอาตัวความจริงไม่ได้ เขาไม่ยอมหยุดเลิก

ด้วยเหตุนี้ เขาจึงยอมตัว และยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่การที่จะเข้าถึงความจริง และสาระนั้น แล้วก็จะเกิดบรรยากาศแห่งการแสวงหาความจริงและสารัตถะขึ้นในที่ประชุม นั่น ซึ่งเป็นบรรยากาศที่พึงประสงค์ในระบอบประชาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตย คนจะยอมตัวได้ และยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ หรือสาระที่จะเป็นตัวแก้ไข ปัญหาอันนี้

ขอให้ลองตรวจสอบดู ในสังคมที่เขาพัฒนาประชาธิปไตยไปได้ อย่างนับว่าค่อนข้างดี จะต้องมียุทธลักษณะอย่างนี้ ที่พัฒนาไปได้ไกลพอสมควร

ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ และสาระที่จะเป็นตัวแก้ปัญหา ใช้คำเรียกสั้นๆ คำเดียว ก็คือ "ธรรม" นั่นเอง

ดังนั้น จึงพูดสั้นๆ ว่า ในสังคมประชาธิปไตยนั้น คนจะยอมตัว และยอมกันได้เพื่อเห็นแก่ธรรม เพราะเขายอมรับนับถือธรรมนั้น ให้เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าตัวตนของเขา ทุกคนถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมได้เพื่อเห็นแก่ธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมให้แก่ธรรมนั้น เรียกเป็นคำศัพท์ว่า "ธรรมาธิปไตย"

คนในสังคมประชาธิปไตย แต่ละคนจะต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ยกธงธรรมขึ้นนำหน้า เอาธรรมเป็นตรา

แต่แต่ละคนมีความถือตัว ต้องการให้ตัวใหญ่เด่นสำคัญ เรียงกายๆ ว่ามีมานะ แต่ถ้าการถือตัว ความปรารถนา ความยิ่งใหญ่ หรือโดดเด่นการแสวงหาอำนาจแก่ตนหรือมานะนั้นจะเกินขอบเขตมาถึงระดับที่จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาความจริง ความถูกต้องดีงาม หรือเป็นการเบียดเบียนข่มเหงผู้อื่น ก่อโทษทำลายประโยชน์สุขของสังคมแล้ว ก็เรียกว่า มานะนั้นมาขัดกับธรรม

ถ้ามานะ นั้นมาขัดกับธรรม มานะนั้นจะต้องถูกหยุดยั้ง มานะจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ คือจะต้องปฏิบัติตามธรรม และเพื่อธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามมานะ การปฏิบัติได้อย่างนี้ เรียกว่าเป็นการถือธรรมเป็นใหญ่ คือเป็นธรรมาธิปไตย

ไม่เฉพาะมานะเท่านั้น ตัณหาที่เช่นเดียวกัน ถ้าการแสวงหาความสุขสำราญ หรือการแสวงหาผลประโยชน์เกินขอบเขตออกมา และจะกลายเป็นการเสียหายต่อธรรม เช่นเป็นการเอาเปรียบผู้อื่น ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม เป็นต้น ตัณหาจะต้องหยุด

ต้นหาจะต้องยอมแก่กรรม กรรมจะต้องชนะ จะต้องปฏิบัติตามกรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามต้นหา ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็เป็นการถือกรรมเป็นใหญ่ เป็นธรรมาธิปไตย

ทิวี่ ก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าทุกคนจะยึดถือในความเห็นของตน แต่ก็จะต้องยอมตัวที่จะรับฟังข้อมูลและเหตุผลต่างๆ แม้ที่แปลกจากทิวี่ของตน เพื่อมุ่งต่อกรรม และถ้าพิสูจน์ความจริงได้แล้ว กลายเป็นว่าทิวี่ของตนผิดจากกรรม ก็จะต้องยอมสละวางทิวี่ของตน แล้วยอมรับตามกรรม

แม้จะยึดถือในลัทธินิยมอุดมการณ์ใดๆ ก็ต้องเปิดใจต่อความจริงและเหตุผลที่เป็นกรรม และหากจะเผยแพร่ทิวี่ ลัทธิศาสนา หรืออุดมการณ์ของตนหรือพวกตน ก็ต้องทำตามเหตุผลอย่างเป็นกรรม และชอบกรรม ไม่ผูกขาด ไม่บีบบังคับคนอื่น ไม่หลอกลวงหรือใช้วิธีการที่ไม่ซื่อตรง คือ **จะต้องให้กรรมเป็นใหญ่ ไม่ให้ทิวี่เหนือกรรม**

คนที่ถือกรรมเป็นใหญ่ แม้จะปฏิบัติตามหลักกรรมาธิปไตยได้เพียงในชั้นลบ คือไม่ให้ต้นหา มานะ ทิวี่ อยู่เหนือกรรม แต่ให้ต้นหา มานะ ทิวี่ นั้นหยุดยั้งอยู่ได้ในขอบเขตที่ไม่ละเมิดกรรม หรือไม่เสียกรรม แม้จะปฏิบัติได้เพียงในขั้นนี้ ก็พอให้เรียกว่าเป็นคนที่ปกครองตนเองได้

เมื่อประชาชนปกครองตนเองได้ มีความสามารถในการปกครองตนเองอย่างนี้ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยก็สำเร็จ เพราะ **ประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้** และ **ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือ ประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย** ดังที่ว่า

เพราะฉะนั้น ประชาธิปไตย ก็คือ การปกครองของประชาชนที่ (โดยทั่วไปหรือส่วนใหญ่) เป็นธรรมาธิปไตย หรือการปกครองของประชาชน ที่เมื่อต้นหา มานะ ทิวี่ มาถึงเส้นขีดของกรรม ต้นหา มานะ ทิวี่นั้น จะต้องหยุด

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

คำพูดที่ว่า “รัฐบาลของประชาชน” นั้น ก็เป็นที่รู้จักกันโดยมากกว่า เป็นวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์น ของประเทศอเมริกา คำเต็มของท่านว่า “**รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน**”^{*} เป็นวาทะที่นับถือกันมาก แทบจะถือเป็นคำจำกัดความของประชาธิปไตยเลยทีเดียว

คนอเมริกันภูมิใจ และจำได้ทั่วกัน ถึงกับมีการจัดว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมก็ต้องรู้ คนชาติอื่นๆ ก็รู้จัก และใช้อ้างกันมาก

อย่างไรก็ดี ท่านผู้พูดคงไม่ได้มุ่งให้เข้าใจว่า เรื่องของประชาธิปไตยจะจบอยู่แค่เป็นการปกครองของประชาชนเท่านั้น คำพูดนั้นเป็นเพียงคำสรุปเริ่มต้น สำหรับพิจารณารายละเอียดอื่นๆ กันต่อไป

ข้อสำคัญก็คือ เป็นคำกล่าวที่โยงความสัมพันธ์เอาไว้ระหว่างประชาธิปไตยกับประชาชน ให้เห็นว่า เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย ก็ต้องเกี่ยวโยงไปถึงประชาชน หรือเมื่อจะพิจารณาอะไรที่เกี่ยวกับประชาธิปไตย ก็ต้องพิจารณาถึงประชาชนด้วย

อย่างน้อย สิ่งหนึ่งที่แฝงอยู่ในคำพูดนั้นก็คือ คุณภาพของประชาธิปไตย เมื่อพูดว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ก็แสดงว่า *คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน* คือ ประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องเป็นการปกครองของประชาชนที่ดี

ประชาชนที่ดี คือประชาชนอย่างไร ก็คือที่ได้พูดมาก่อนนั้นแล้วว่า ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ หรือประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

สมัยก่อนโน้น ประเทศไทยก็ดี ประเทศอื่นๆ ทั่วๆ ไปก็ดี มีการปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย และเราก็มีการปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดีบ้าง ที่ไม่ดีบ้าง ซึ่งขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครอง คือพระราชาหรือกษัตริย์นั้นๆ

^{*} “... government of the people, by the people, for the people....” (คำลงท้ายในการปราศรัยของประธานาธิบดี อับราฮัม ลินคอล์น ณ สุสานสมรภูมิมสงครามกลางเมือง ที่ Gettysburg วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) เช่น ใน *The Dictionary of Cultural Literacy*, 1991 และ *A First Dictionary of Cultural Literacy*, 1991

มาถึงเวลานี้ เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนเป็นผู้ปกครอง การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ก็อาจจะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง แล้วแต่คุณภาพของประชาชน ที่เป็นผู้ปกครองนั้น เช่นเดียวกัน

ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบอบราชาธิปไตย เรียกว่าพระเจ้าจักรพรรดิ ในทางพระพุทธศาสนากำหนดคุณสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิไว้เป็นข้อแรกทีเดียว ว่าพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธรรมาธิปไตย* ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม ยำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นธงชัย

ถ้าจักรพรรดิหรือราชาผู้ยิ่งใหญ่ ไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะไม่หาแต่ความสุขสำราญส่วนตัว เอาแต่ใจและใช้อำนาจตามอำเภอใจ ใช้อำนาจนั้นบีบบังคับข่มเหงประชาชน ก็จะมีแต่ความทุกข์ยากเดือดร้อนทั่วบ้านทั่วเมือง

แต่ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิหรือองค์ราชา เป็นธรรมาธิปไตย ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะไม่ทรงใช้ทรัพย์สมบัติและอำนาจในการสร้างสรรคประโยชน์สุข ทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่ร่มเย็นไปทั่ว

ในระบอบราชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์ราชาหรือพระมหากษัตริย์ผู้เดียว ดังนั้นการที่จะให้ได้การปกครองที่ดี ก็จึงต้องย้ำเน้นให้องค์ราชานั้นเป็นธรรมาธิปไตย

แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว อำนาจสูงสุดเปลี่ยนมาอยู่ในมือของประชาชน เพราะฉะนั้น ความเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องกระจายไปอยู่ที่ประชาชนทุกคน หมายความว่า **อำนาจอยู่ที่ใคร ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้นั้นต้องเป็นธรรมาธิปไตย**

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้ เมื่อเราปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว และอำนาจอยู่กับประชาชน ประชาชนก็ต้องมีความรับผิดชอบที่จะทำตนให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าประชาชนไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ใช้ปัญญา เอาแต่ใจ ตามใจกิเลส และใช้อำนาจตามอำเภอใจ ก็จะปกครองตนเองไม่ได้ ประชาธิปไตยก็ไปดีไม่ได้ และประชาชนนั้นแหละจะเดือดร้อน เพราะเบียดเบียนข่มเหงเอารัดเอาเปรียบแย่งชิงกันเอง แล้วในที่สุด ประชาชนนั่นเอง ก็อาจจะเป็นผู้เรียกร้องเชื้อเชิญผู้เผด็จการให้เข้ามารวบยึดอำนาจไปปกครอง

* จักรวัตติสูตร, ที.ปา.๑๑/๓๕/๖๕

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้ และเป็นประชาธิปไตยที่ดี ประชาชนจะต้องพัฒนาตนให้เป็นธรรมาธิปไตย เมื่อตนเองแต่ละคนมีคุณสมบัติเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ก็ไปปฏิบัติการแสดงออกตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย

ในการถือธรรมเป็นใหญ่นั้น “ธรรม” ที่จะต้องถือหรือเคารพยึดเป็นหลักเป็นมาตรฐาน อาจแบ่งคร่าวๆ ได้ ๒ ระดับ คือ

ในระดับที่ถือ ธรรม ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันวางไว้

ในระดับที่แท้ ธรรม ได้แก่ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้จริง ซึ่งมองเห็นได้ด้วยปัญญาที่พัฒนาจนเข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติ

อย่างน้อย ถ้ายังไม่มีสติปัญญาที่จะมองเห็นธรรมที่เป็นความจริงแท้ ก็ต้องทำได้ถือได้ในขั้นต้น ที่เป็นระดับรูปธรรม คือ เคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงวางกันไว้

เมื่อประชาชนเจ้าของอำนาจต้องเป็นธรรมาธิปไตย บุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชน หรือใช้อำนาจในนามของประชาชน คือผู้แทนและนักการเมืองทั้งหลาย ก็ยิ่งต้องเป็นธรรมาธิปไตย

สำหรับนักการเมืองและผู้แทนของประชาชนนั้น จะต้องเข้าใจว่าประชาธิปไตยไม่ใช่การตามใจประชาชน ไม่ใช่การเอาอกเอาใจ ตลอดจนไม่ใช่การประจบประแจงเอา

เราเคยเห็นคนมีอำนาจหรือคนที่เป็นใหญ่ มีคนแวดล้อมคอยเอาอกเอาใจ เรารู้ว่า การประจบสอพลอผู้เป็นใหญ่หรือผู้มีอำนาจนั้น เป็นสิ่งเลวร้ายไม่ถูกต้อง ฉันทัด เมื่อประชาชนเป็นใหญ่ เป็นเจ้าของอำนาจ แม้ว่าจะต้องยอมต่ออำนาจของประชาชน แต่การที่ผู้แทนหรือนักการเมืองจะประจบเอาใจประชาชน ก็เป็นการไม่ถูกต้อง ฉันทัด

ประชาชนจะต้องไม่หลงเพลิดเพลิดไปกับการพะเน้าพะนอประจบประแจงเอาใจนั้น ประชาชนจะต้องคงอยู่ในหลักการที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และนับถือนักการเมืองที่เป็นธรรมาธิปไตย มีความพอใจที่นักการเมืองหรือผู้แทนของตนถือธรรมเป็นใหญ่ แม้ว่าเขาจะมารว่กว่ากล่าวคัดค้านตักเตือนตนโดยเหตุผล

นักการเมืองที่ไม่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นคนไม่คงที่ เช่น เมื่อยังไม่มีอำนาจยังไม่ได้ฐานะตำแหน่ง ก็เอาอกเอาใจประจบประแจงประชาชน แต่พอมีฐานะได้อำนาจแล้ว ก็ข่มขู่บังคับแสดงอำนาจต่อประชาชน

ส่วนนักการเมืองที่ดี ที่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นผู้มีหลักการที่แน่นอน คงเส้นคงวา ไม่ข่มขู่ประชาชน แต่ก็ไม่พะเน้าพะนอประจบประชาติชน ไม่ตามใจประชาชนในทางที่ผิด เขาจะยืนหยัดอยู่ในธรรม เพราะเขาทำหน้าที่ในนามของประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

จะเรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเรียกร้องให้สร้างสรรค์

ตามที่กล่าวมานี้ จะมองเห็นลักษณะสำคัญ ๒ อย่างของสังคมประชาธิปไตย คือ

ก) *วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นสายกลาง* ซึ่งองค์ประกอบและปฏิบัติการทั้งหลาย ได้สัดส่วนสมดุลกัน ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่ตั้งไป ไม่หย่อนไป เป็นไปอย่างรู้จักประมาณ มีดุลยภาพ

ข) *การยอมรับศักยภาพของมนุษย์* ว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่พัฒนาได้ ซึ่งจะทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามด้วยกันได้

แต่การยอมรับศักยภาพนั้น มองอีกแง่หนึ่งก็เป็นการบอกแจ้งเงื่อนไขไปด้วยพร้อมกันว่า ศักยภาพนั้นจะต้องได้รับการพัฒนา คือจะต้องมีการศึกษา เพื่อให้บุคคลมีสติปัญญา สามารถคิดวินิจฉัย เลือกดัดสินใจ และใช้เสรีภาพเป็นต้นได้อย่างถูกต้องพอดี ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาปัญญากันไป และปัญญาที่พัฒนาดีแล้วนี้แหละ ที่จะบอกให้รู้ว่า วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นดุลยภาพนั้นอยู่ที่ไหน

การพัฒนาศักยภาพ ในที่สุดจึงได้ตัวปัญญาที่มาบรรจบกับวิถีชีวิตแห่งความพอดีที่เป็นประชาธิปไตย คือกลายเป็นเรื่องเดียวกัน

การที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยหรือพัฒนาประชาธิปไตยได้ จะต้องมีการกระทำอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง การทำจริงจังนี้ไม่ได้หมายความว่ารุนแรง แต่ความจริงจังหมายถึงความที่มีใจแน่วแน่มั่นคงที่จะทำสิ่งนั้นๆ ด้วยความยั่งยืน อดทน ไม่ใช่ทำผลิผลามร้อนแรงเพียงชั่ววูบแล้วก็ผ่านไป

เพราะฉะนั้น จึงได้พูดไว้แต่ต้นว่า เพื่อจะให้คนที่สิ้นชีวิตไปนี้ ไม่สิ้นชีวิตไปเปล่า คนที่อยู่เบื้องหลังจะต้องมีจิตสำนึกในประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง ที่จะต้องมีความจริงจัง ไม่ใช่ตื่นตูมไปกับเหตุการณ์ชั่วประเดี๋ยวประด๋าว แล้วก็ล้มเลิกไป เราต้องการการกระทำที่เรียกว่าระยะยาว ที่ทำด้วยความอดทนตั้งใจจริง

ความตั้งใจทำจริงที่แท้ หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจังโดยบริสุทธิ์ใจ ซึ่งจะต้องมาคิดกันอย่างพิจารณาเหตุผลให้ถ่องแท้ ว่าอะไรกันแน่เป็นเหตุเป็นผลในสังคมของเรา เราจะจัดการอย่างไรที่จะจัดสร้างรูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมของเราขึ้นได้ คิดกันโดยใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

สาระเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสถาปนากันได้ในชั่ววันเดียววันพรุ่งเสร็จ การสถาปนาประชาธิปไตยเป็นงานที่ต้องทำระยะยาว และความคิดที่จะทำอะไรที่เป็นเรื่องระยะยาวนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะต้องมีความจริงจัง และใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

ทั้งหมดที่พูดมานี้ เป็นเรื่องหนึ่งที่น่าขึ้นมาเสนอเพื่อให้เห็นว่า โดยแท้จริงแล้ว เราจะต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ครบถ้วน ทั้งรูปแบบ และเนื้อหาสาระ

ในด้านเนื้อหาสาระ ได้ยกเอาหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย คือเรื่องเสรีภาพ ขึ้นมาพูดไว้เป็นตัวอย่าง เพื่อให้เห็นว่า การจะมีประชาธิปไตยที่ดีนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เอาอย่างรูปแบบเขามาใช้ตามไปเท่านั้นก็สำเร็จ แต่มีสิ่งที่จะต้องเพียรพยายามทำด้วยความตั้งใจจริง

เฉพาะอย่างยิ่ง ต้องมีการแสวงปัญญา และใช้ปัญญาอย่างจริงจัง โดยให้บุคคลมีเสรีภาพที่จะพัฒนาศักยภาพของตน และให้ศักยภาพนั้นอำนวยผลดีด้วยการใช้เสรีภาพในทางที่เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ทำให้เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างสมดุล โดยเป็นเสรีภาพของคนที่ปกครองตนเองได้ คือคนที่เป็นธรรมาธิปไตย

พูดสั้นๆ ว่า การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ที่จะได้มาสำเร็จเพียงด้วยการเรียกร้อง คือไม่ใช่เป็นสิ่งสำเร็จรูปที่ใครจะหยิบยื่นให้ได้ เพียงตามคำเรียกร้อง

ถ้าไม่ทำความเข้าใจกันให้ดีอย่างชัดเจน การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยนั้น อาจจะเป็นวิถีอันยาวไกลที่เดินไปไม่ถึง เพราะมัวเดินวนเวียนกันอยู่แค่ต้นทางที่จะไป

การเรียกร้องประชาธิปไตย นั้น ควรมองให้ครบทั้ง ๒ ชั้น คือ ทั้งระดับรูปแบบหรือระบบ และระดับเนื้อหาสาระ

การเรียกร้องที่พูดถึงกันทั่วไปนั้น ถ้ามีสติระลึกรู้ ก็จะทำให้เห็นว่า เราได้ทำกันอยู่ในระดับของรูปแบบเป็นสำคัญ หรือมองกันแค่รูปแบบเท่านั้น และ...

บางทีที่เรียกร้องนั้น ก็เป็นเพียงการที่จะให้เขาหยุด ให้เขาเลิกปิดกั้นขัดขวาง การที่เราจะดำเนินการตามรูปแบบหรือระบบที่เราต้องการเท่านั้นเอง ไม่ใช่ใครจะเอาประชาธิปไตยมาหยิบยื่นให้เราได้

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การเรียกร้องประชาธิปไตยในระดับรูปแบบนั้น จะต้องมีความเพียรพยายามจริงจัง ที่จะเอามาโยงต่อเข้ากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ

ถ้าไม่ทำอย่างนั้น เมื่ออะไรๆ เจียบกันไปนานๆ หันกลับมามองอีกครั้ง เราอาจจะต้องสลัดใจหรือสมเพชตนเองว่า นี่หรือคือผลที่ได้มาจากการลงทุนถึงเพียงนั้น

การเรียกร้องประชาธิปไตยที่แท้ เป็นสิ่งที่จะต้องทำกันตลอดเวลาต่อไปอีกนาน เป็นการเรียกร้องที่ต้องทำต่อประชาชนทุกคน

โดยเริ่มต้นที่ตัวเรานี่แหละ ที่จะต้องสำรวจความรู้ความเข้าใจและความเป็นประชาธิปไตยในตนเอง และนี่ก็คือ การเตือนจิตสำนึกในการที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ หรือการเรียกร้องกันให้สร้างสรรค์สาระของประชาธิปไตยนั่นเอง

ประชาธิปไตย

จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่

ประชาธิปไตยอเมริกัน จะคับขันเพราะขาดเอกภาพ

ในประเพณีของประชาธิปไตย ถือกันมาว่า สังคมประชาธิปไตยมีหลักการพื้นฐาน ๓ ประการคือ เสรีภาพ สมภาพ (ความเสมอภาค) และ ภราดรภาพ พุดตามคำของเจ้าของเรื่องเดิมว่า liberty, equality และ fraternity

ประเทศสหรัฐอเมริกา แม้จะไม่ใช่เป็นต้นตำรับเดิมของประชาธิปไตย แต่ในปัจจุบันก็ถือกันว่าเป็นผู้นำในหมู่ประเทศประชาธิปไตยทั้งปวง

ในประเทศอเมริกานี้ หลักการแห่งเสรีภาพหรือ liberty หรือ freedom ได้รับการเน้นย้ำเป็นอย่างยิ่งมาตลอดแต่ต้น คู่เคียงกับหลักการที่สองคือ สมภาพ/ความเสมอภาค หรือ equality

ความเสมอภาคนี้ นอกจากมีความสำคัญในสถานอื่นหลายประการแล้ว ก็ทำหน้าที่เป็นตัวจำกัดขอบเขตของเสรีภาพให้เกิดความสมดุลหรือพอดี อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้มีเสรีภาพที่เท่าเทียมกันหรือ equal liberty

ส่วนหลักการที่ ๓ คือ ภราดรภาพ หรือ fraternity นั้น ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงในประเพณีประชาธิปไตยของอเมริกา

คำว่า fraternity แทบจะหาไม่พบในหนังสือและเอกสารเกี่ยวกับประชาธิปไตยในอเมริกา และถึงจะมีใช้บ่อยในบางกรณี ก็เป็นการใช้ในความหมายอย่างอื่น เช่นเป็นชมรมหรือสมาคมนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมอเมริกันจะไม่ค่อยพูดถึงคำว่า **fraternity** ที่แปลกัน มาว่า “ภราดรภาพ” แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ หลักการนี้ไม่ได้รับการยึดถือเป็นสำคัญ ในประชาธิปไตยของอเมริกา

ว่ที่จริง อเมริกาก็ยึดถือหลักการข้อที่ ๓ นี้้อย่างมาก แต่เขาใช้คำศัพท์อื่น ซึ่ง เน้นแง่ความหมายด้านอื่น หมายความว่ายึดถือหลักการเดียวกัน แต่เน้นความหมาย ด้านอื่น ซึ่งสอดคล้องกับภูมิหลังของสังคมของเขา

สังคมอเมริกันนั้น ถือว่ประเทศชาติของตนเกิดจากคนหลายเชื้อชาติ หลายเผ่า ต่างผิวพรรณ ต่างลัทธิศาสนา อพยพเข้ามาอยู่รวมกัน สังคมอเมริกันจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี ก็ต่อเมื่อคนต่างพวกต่างเผ่าเหล่านี้ ประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้น สังคมอเมริกันจึงเน้นความสำคัญของหลักการที่ ๓ นี้ ในแง่ของความมี “เอกภาพ”

เมื่อจับจุดนี้ได้แล้ว ก็จะเห็นได้ทันทีว่ อเมริกามีคำศัพท์มากมายที่แสดงถึง ความยึดถือหลักการนี้ตามความหมายในแง่เอกภาพนั้น เช่น ที่เด่นที่สุด คือคติแห่ง melting pot หรือ smelting pot ที่ถือว่ สังคมอเมริกันเป็นเบ้าหลอมคนต่างผิวต่าง เผ่าพันธุ์ให้ละลายรวมเข้าเป็นชนชาติเดียวกัน เป็น one people หรือเป็นเผ่าชนใหม่ คือ new race

ตลอดจนมีคำขวัญของชาติว่ “epluribus unum” (จากหลาย กลายเป็นหนึ่ง)

คนอเมริกันภูมิใจในคติแห่งความเป็น “เบ้าหลอม” หรือ melting pot นี้มาก ถือ เป็นความดีเด่น และเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ตน ถึงกับมีผู้พูดว่ ไม่มีชนชาติใดในประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการ กับความหลากหลายในทางเชื้อชาติได้เรียบร้อยเหมือนสหรัฐอเมริกา (*The American Kaleidoscope*) หรือว่ไม่มีชนชาติอื่นใดสามารถประสานประชานต่างเชื้อชาติต่าง ชนชาติให้รวมเข้าด้วยกันในวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวได้สำเร็จผล เหมือนอย่าง ประเทศสหรัฐอเมริกา (คำยกย่องของนาง Margaret Thatcher)

ถึงแม้ว่คนไทยคงจะค้ำนในใจว่ เท้าที่ผ่านมาแล้ว สังคมไทยเรามีปัญหาใน เรื่องความขัดแย้งแตกแยกทางเชื้อชาติศาสนา น้อยกว่สังคมอเมริกัน

ที่จริงนั้น สังคมอเมริกันได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับความแตกแยกในทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมมาโดยตลอดตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะปัญหาการแบ่งผิวหรือเหยียด ผิว ความสำเร็จของเบ้าหลอมนั้นไม่สมบูรณ์เลย และปัญหาความแตกแยกนั้น ก็ได้ รุนแรงขึ้นมาเป็นระยะๆ ตลอดจนกระทั่งปัจจุบัน

โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ ปัญหาความแตกแยกทั้งด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรมได้ ลุกلامรุนแรงขึ้นเด่นชัดเป็นพิเศษ ทั้งไม่มีความหวังว่าปัญหานี้จะสงบเรียบร้อยลงได้ อย่างไรในอนาคต

หนังสือของผู้รู้ชาวอเมริกันท่านหนึ่ง ถึงกับสรุปทำยว่า

รอยแยกห่างอย่างมหึมาในทางเชื้อชาติยังคงอยู่ และมีเครื่องล่อแสดงน้อย เหลือเกินว่ารอยแยกห่างนี้จะปิดชิดลงไปได้ในศตวรรษหน้านี้ (Hacker, 219)

คำบรรยายสาระของหนังสือเล่มนั้นสรุปโดยตั้งข้อสงสัยเอา กับสังคมของตนเอง โยงต่อไปถึงเรื่องอิสรเสรีภาพด้วยว่า

หนังสือเรื่อง *Two Nations* เป็นเครื่องพิสูจน์ที่ยืนยันว่า อิสรเสรีภาพที่ พวกเราเคยอ้างว่าเรามีส่วนร่วมอยู่ทั่วกันนี้ อาจเป็นเพียงภาพมายาเท่านั้น (Hacker, front flap)

ปัญหาความแตกแยกร้ายรานขาดความประสานสามัคคีในทางเชื้อชาติและ วัฒนธรรมนี้ เป็นรอยต่างและโรคร้ายที่กัดกร่อนบ่อนทำลายประชาธิปไตยอเมริกัน และสันคลอนความฝันของอเมริกา (American Dream) ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงใน ปัจจุบัน และความกังวลหวั่นหวาดต่ออนาคตเพียงไร ลองอ่านหนังสือของชาวอเมริกัน เองเพียงสามเล่ม ก็จะมองเห็นภาพ

เล่มหนึ่งชื่อ *The Disuniting of America** ผู้เขียนเป็นที่ปรึกษาพิเศษของ ประธานาธิบดีเคนเนดี พรรคเดโมแครต อีกเล่มหนึ่งชื่อ *The De-Valuing of America*** ผู้เขียนเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมัยประธานาธิบดีเรแกน พรรครีพับลิกัน อีกเล่มหนึ่ง ชื่อ *Two Nations* ผู้เขียนเป็นอดีตศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์***

ที่พูดมามากเกี่ยวกับอเมริกาในตอนนี้ ก็เพื่อให้ทำการอย่างรู้เท่าทันความจริง ถ้าจะเอาประชาธิปไตยอเมริกันเป็นความฝันของไทย ก็ต้องรู้เรื่องของอเมริกาให้ดี และ นำบทเรียนของเขามาใช้ให้เป็นประโยชน์

สังคมอเมริกันนั้น มีชื่อว่าได้ขีดชูหลักการแห่งเสรีภาพและความเสมอภาคมา อย่างดีเยี่ยม ประสบความสำเร็จในการใช้หลักการทั้งสองข้อนั้นในทางปฏิบัติ แต่ก็ ทำท่าจะมาอับจนเพราะปัญหาเกี่ยวกับหลักการที่สาม ซึ่งแก้ไม่ตก และจะพาหลักการ สองข้อต้นชวนเซ หรือล้มไปด้วย

* Arthur M. Schlesinger, Jr., *The Disuniting of America* (New York: W. W. Norton & Company, 1992)

** William J. Bennett, *The De-Valuing of America* (New York: Summit Books, 1992)

*** Andrew Hacker, *Two Nations* (New York: Charles Scribners Sons 1992)

นับว่าเป็นเครื่องเตือนใจสังคมที่จะพัฒนาประชาธิปไตยทั้งหลาย ให้อุตสาหกรรม รักษาเอกภาพและความสามัคคีในสังคมไว้ ระวังไม่ให้เกิดความแตกแยกแปลกพวก รังเกียดเดียดฉันท์ ดูถูก ดูหมิ่นกัน ในเรื่องถิ่นฐาน ฐานะ เชื้อชาติ สีผิว ลัทธิศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น

นี่เป็นการชี้ถึงความสำคัญของหลักการที่ ๓ ซึ่งไม่ว่าจะเรียกว่าภราดรภาพ หรือ เอกภาพ (หรือที่ศัพท์ทางพระเรียกว่า เอกภาพ) ก็ตาม จะต้องถือว่าเป็นหลักการพื้นฐาน

สังคมอเมริกัน แม้จะถือว่าหลักการข้อนี้มีความสำคัญมาก แต่โดยทั่วไปก็จะ เน้นกันอยู่บ่อยมากเพียงหลักการที่ ๑ และ ๒ และแม้จะมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง หลักการทั้งสามนี้ แต่ก็ไม่ได้แสดงความสัมพันธ์นั้นให้เห็นเป็นระบบที่ชัดเจน จนกระทั่ง ไปๆ มาๆ ปัญหาที่เกี่ยวกับหลักการข้อนี้ ก็กลายเป็นโรคเรื้อรัง ที่จะบั่นทอนสังคม ประชาธิปไตยของอเมริกาอย่างทีกล่าวนมาแล้ว

ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาค ไม่มีวันหมด ถ้าไม่มีภราดรภาพ

ตามปกติ เรามักจะมองปัญหาว่าเริ่มจากเสรีภาพก่อน คือ ไล่จากข้อ ๑ ไปข้อ ๒ แล้วไปข้อ ๓ ตามลำดับว่า เมื่อมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน เขาทำอย่างนั้นได้ แต่ทำไม ฉันทำบ้างไม่ได้ พวกนั้นทำได้ มีได้ เขาได้อย่างนั้น แต่ทำไมพวกฉันไม่มี ไม่ได้ เขาไม่ได้ ทำไม่ได้ อย่างนั้น ก็แสดงว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เมื่อไม่มีความเสมอภาค กัน ก็สามัคคีเอกภาพกันไม่ได้

พูดย้อนกลับว่า ที่สามัคคีเอกภาพกันไม่ได้ ก็เพราะไม่ได้รับความเสมอภาค ที่ ไม่เสมอภาค ก็เพราะมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน อันนี้ก็เป็นปัญหาแบบหนึ่ง

แต่บางที่ปัญหากลับในทางตรงข้าม คือเริ่มเป็นปัญหาจากหลักการข้อที่ ๓ (ภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพ) ก่อน แล้วจึงลงมาข้อที่ ๒ (สมภาพ/สมานภาพ/ความเสมอภาค) และ ข้อที่ ๑ (เสรีภาพ) คือ เมื่อประชาชนแตกแยก ไม่รักใคร่สามัคคีกัน มีความรังเกียดเดียดฉันท์ต่อกัน เขาก็จะเพ่งจ้องมองกันทันทีว่า พวกนั้นได้ พวกนั้น มี อย่างนั้นๆ ทำไมพวกเราไม่ได้ ไม่มีอย่างนั้น พวกนั้นทำได้ เป็นได้อย่างนั้นๆ ทำไมพวกเราทำไม่ได้ เป็นไม่ได้ ปัญหาในข้อที่ ๒ ว่า ไม่ได้รับความเสมอภาค และข้อที่ ๑ ว่า ขาดเสรีภาพอย่างนั้นๆ อย่างนี้ คือได้เสรีภาพไม่เท่ากับพวกนั้นพวกนั้น ก็ตามมาทันที

แม้แต่เรื่องที่ไม่น่าจะเป็นปัญหา ก็มองให้เป็นปัญหาขึ้นมาจนได้ เพราะเมื่อใจไม่รักกันแล้ว ญาติดีกันไม่ได้ ก็คอยเพ่งมองเห็นแง่ร้ายกันอยู่เรื่อย

เปรียบเทียบให้เห็นได้ง่ายๆ เหมือนอย่างพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ถ้าพ่อแม่ลำเอียง ปล่อยลูกคนนั้น ตามใจลูกคนนี้ บีบบังคับลูกคนโน้น เกิดปัญหาเสรีภาพขึ้นมา และเกิดความรู้สึกว่าไม่ได้รับความเสมอภาค ลูกๆ ก็อาจจะแตกแยกแค้นแยะทะเลาะวิวาท ไม่รักใคร่สามัคคีกัน เป็นพี่น้องกันแต่เพียงในนาม ไม่เป็นพี่น้องกันจริง ขาดภราดรภาพ

บางทีปัญหาไม่ได้มาจากพ่อแม่ลำเอียง แต่ลูกๆ เองไม่รักใคร่สามัคคีกัน พอเป็นอย่างนี้แล้ว ก็คอยเพ่งจ้องมองกัน ใครจะได้อะไรมากนิดน้อยหน่อย เป็นไม่ได้ เกิดเรื่องทันที แม้ว่าจะไม่ตั้งใจ ไม่มีเจตนา ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เรื่องเล็กก็กลายเป็นเรื่องใหญ่โต ยอมกันไม่ได้ ตึงแค้นอยู่เรื่อย เดี่ยวคนโน้นว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เดี่ยวคนโน้นว่าไม่มีเสรีภาพ หรือได้เสรีภาพไม่เท่ากัน ในครอบครัวมีแต่ความระหองระแหง วุ่นวาย ไม่มีความสุข

ในทางตรงข้าม ในอีกครอบครัวหนึ่ง พี่น้องรักใคร่สามัคคีกัน และพ่อแม่ก็ไม่มีความลำเอียง มีอะไรได้มา ก็แบ่งกันไป ให้เท่าๆ กัน บางทีได้มากน้อยกว่ากันบ้าง ก็เต็มใจกัน ไม่ว่าจะไม่รู้สึกละอาย ยิ่งกว่านั้น บางครั้งคนโน้นยังสละให้คนโน้น คนโน้นยังแถมให้คนโน้นอีก คนที่ได้มาก ก็ไม่ยอมเอา จะเอาไปแบ่งอีก เรื่องที่หมิ่นหม่นน่าจะเป็นปัญหา ก็ไม่เกิดเป็นปัญหา หรือเรื่องใหญ่ก็กลายเป็นเรื่องเล็ก ทั้งหมดนี้ก็เพราะรักกัน มีความเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างแท้จริง อยู่กันด้วยน้ำใจ

เพราะฉะนั้น การป้องกันและแก้ปัญหา จะต้องทำจากจุดเริ่มทั้งสองทาง คือทั้งจากต้นไปหาปลาย และจากปลายมาหาต้น

เริ่มจากต้นไปหาปลาย คือ ไล่จากข้อ ๑ ต่อ ๒ ไป ๓ ตามลำดับ ก็ต้องจัดให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างถูกต้อง และให้ได้มีเสรีภาพนั้นอย่างเท่าเทียมกัน เกิดความเสมอภาค แล้วจะได้ไม่ทะเลาะวิวาทแค้นแยะขัดแย้งกัน และอาจจะสามัคคีกันได้

ขอให้สังเกตว่า ในที่นี้ ลงท้ายว่า “อาจจะสามัคคีกันได้” คือเพียงอาจจะเท่านั้น เพราะความมีเสรีภาพและสมภาพ/เสมอภาคอย่างที่พูดกันมานี้ ไม่ใช่เหตุปัจจัยอย่างเดียวและเพียงพอที่จะทำให้คนรักใคร่สามัคคีมีภราดรภาพกันได้

ยังมีเหตุปัจจัยอย่างอื่นอีกที่สำคัญมาก ที่จะทำใหัคนแตกแยกรั้งเกี่ยว เดียดฉันท์กัน และแม้แต่คำว้าความเสมอภาคก็มีความหมายแ่งมุ่มกว้างกว่าที่เข้าใจ กันทั่วไป ที่เน้นในแ่งว่ามีสิทธิเสรีภาพเสมอกัน ได้รับการปฏิบัติเสมอหน้ากัน ความ เสมอหรือสม มีแ่งมุ่มความหมายมากกว่านั้น และแ่งมุ่มความหมายอย่างอื่นบางอย่าง เป็นปัจจัยตัวสำคัญที่จะให้เกิตรภาพ หมายความว่า ทรภาพ/สามัคคีเอกี ภาพ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความเสมอภาคอย่างลึกซึ้งที่จะพุดในทางธรรมต่อไป

ด้านที่สอง เริ่มจากปลายมาหาต้น คือ ย้อนจากข้อ ๓ ลงมาข้อ ๒ จนถึงข้อ ๑ วิธีแก้แ่งกันปัญหา ได้แก่ พยายามสร้าความสมัครสมานสามัคคี ให้ประชาชนมี ความรักใคร่พร้อมเพรียง มีความรู้สึกและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดุจเป็นญาติพี่น้อง

เมื่อประชาชนมีทรภาพ หรือสามัคคีเอกีภาพนี้แล้ว ก็จะปรับเรื่งความ เสมอภาคและเสรีภาพให้เข้าที่ลงตัวสอดคคล้องไปกันได้อย่างดี

ในทางปฏิบัติ ต้องทำทั้งสองด้านประกอบกัน ด้านแรกจากต้นไปหาปลาย คือ ให้มีเสรีภาพอย่างเสมอภาคกันนั้น เป็นความจำเป็นที่จะต้องให้มีเป็นพื้นฐานไว้

แต่แ่งนั้นหาเพียงพอไม่ การแก้ปัญหาก็จะเด็ดขาดหรือสำเร็จจริง ก็ต่อเมื่อ บรรลุผลตามวิธีในด้านที่สอง คือย้อนกลับจากข้อ ๓ (ทรภาพ/สามัคคีเอกีภาพ) ลง มา ซึ่งจะทำให้ไม่มีแ่งอนหรือเพ่งจ้องหาแ่งหามุมต่อกัน

ปัญหาเกี่ยวกับทรภาพนั้น อาจมีมาในหลายรูปแบบ เพราะเหตุปัจจัยที่จะ ทำใหัคนแ่งแยกขัดแ่ง หรือเข้ากันไม่ได้ มีหลายอย่าง เช่น ผิพรรณ เผ่าพันธุ์ ภูมิภาค และลัทธิความเชื่อถือ เป็นต้น ซึ่งแต่ละอย่างก็อาจจะต้องใช้วิธีการแก้ไข ปัญหาเฉพาะที่ต่างๆ กันไป

แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร สิ่งหนึ่งที่ควรระวังไว้ก่อน เพื่อไม่ให้เป็นตัวพลอยผสม ที่ซ้ำเติมปัญหาทำใหัแก้ไขยากมากขึ้น ก็คือ การดูถูกดูหมิ่นและกีดกันกันด้วยเรื่งภูมิภาค ธรรมภูมิปัญญา ซึ่งมักจะพวงมากับความแ่งแยกที่เป็นตัวปัญหาเดิมด้วย

มนุษย์นั้น เมื่อมีความถือตัวแล้ว ก็มักคอยจ้อง คอยมองคนอื่นพวกอื่นว่าจะลบ หลู่ดูถูกกระทบกระทั่งหรือกีดกันตน จนลืมนองลืมสำรวจดูตัวเอง การแก้ปัญหาก็ไม่ใช่อู่ที่คนพวกอื่นจะต้องพยายามไม่ดูถูกกีดกันเราเพียงอย่างเดียว แต่ตัวเราเองจะต้อง คอยสำรวจตรวจสอบและปรับปรุงตนเองด้วย สังคมประชาธิปไตยเป็นสังคมของคนที พัฒนาตน เราจะต้องถือคติว่า **อย่ามัวถือตัว แต่จงทำตัวให้น่านับถือ**

การศึกษาเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาคน เพื่อปรับภูมิธรรมภูมิปัญญาของประชาชนให้สม่ำเสมอกัน และยังคงช่วยในการแก้ปัญหาคความแตกแยกที่เกิดจากสาเหตุอย่างอื่นด้วย แต่การแก้ไขสาเหตุเฉพาะเหล่านั้น ต้องอาศัยความรู้และวิธีการอื่นๆ ด้วย ซึ่งเกินขอบเขตของเรื่องที่จะพูดในที่นี้

รวมความก็คือ จะต้องระลึกไว้ว่า ถ้าไม่สามารถสร้าง **ภราดรภาพ** ขึ้นมาให้ประชาชนมีสามัคคีเอกภาพกันด้วยจิตใจแท้จริงแล้ว ปัญหาเรื่อง **เสรีภาพ** และ **ความเสมอภาค** ก็จะมีอยู่เรื่อยไป จะไม่มีหลักประกันที่จะทำให้ประชาธิปไตยมั่นคงยั่งยืน

ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ

ในประเทศที่เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยใหม่ๆ หรือยังพัฒนาประชาธิปไตยไปไม่ไกล ปัญหาจะโดดเด่นที่เรื่องเสรีภาพและสมภาพ ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับประชาชนโดยส่วนรวม คือเป็นปัญหาสำหรับประชาชนแต่ละคนเหมือนกัน และประชาชนก็จะดิ้นรนตลอดจนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพและความเสมอภาคนี้ ในระหว่างนี้ ปัญหาด้านภราดรภาพไม่ค่อยปรากฏ บางทีดูเหมือนกับไม่มี แต่ที่จริงนั้น มันแฝงอยู่ตลอดเวลา

แต่เมื่อใดได้พัฒนาประชาธิปไตยกันไปพอสมควร พอว่าปัญหาเรื่องการเรียกร้องเสรีภาพและสมภาพเบาบางลง เพราะประชาชนทั่วไปได้รับหลักประกันที่จะมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคพอสมควร ในระดับที่เรียกได้ว่าลงตัวอยู่ตัวแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพที่แฝงมานาน ก็จะโผล่เด่นขึ้นมา (ในบางสังคม ปัญหานี้อาจจะปรากฏเป็นครั้งคราว แม้ในระหว่างที่ยังดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค) และจะเป็น ปัญหาที่หนักหนายืดเยื้อแก้ไขยากที่สุด อาจจะมีถึงกับเป็นจุดติดตันของมนุษยชาติก็ได้

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็คือประเทศอเมริกาที่แหละ ที่ภูมิใจว่าประชาชนมีหลักประกันสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างมาก แต่ปัจจุบันได้ประสบปัญหาความขัดแย้งแบ่งแยกรังเกียจเดียดฉันท์ ระหว่างเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ สีผิว และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก และปัญหานั้นก็รุนแรงขึ้นๆ ไม่ใช่ลดน้อยลงเลย และยังไม่มีแนวโน้มว่าจะแก้ปัญหาได้ลงได้อย่างไร

การเกิดมี และการใช้ถ้อยคำแปลกๆ ใหม่ๆ ในทางบวกบ้าง ในทางลบบ้าง อย่าง multiculturalism และ political correctness มีแต่ฟ้องสภาพสังคมอเมริกันที่มุ่งเน้นกับการพยายามแก้ปัญหา

แทบไม่มีประเทศชาติหรือสังคมใดเลย ที่ประกอบขึ้นด้วยประชาชนพวกเดียวกันล้วนๆ มีแต่จะประกอบด้วยกลุ่มชน เผ่าชนต่างๆ มากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งแตกต่างกันโดยเชื้อชาติบ้าง สีผิวบ้าง ลัทธิศาสนาบ้าง ภาษาและวัฒนธรรมบ้าง ความแตกต่างเหล่านี้ พร้อมทั้งจะเป็นปมก่อปัญหาได้ตลอดเวลา และนี่คือต้นตอของปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกภาพ

พอปัญหาการดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคทั่วไปเบาบางลงอย่างที่ว่าข้างต้นแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพที่นอนเนื่องอยู่ ก็จะโผล่เด่นชัดออกมา และส่งผลย้อนกลับไปสู่ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอีกครั้งหนึ่ง

แต่ปัญหาสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ที่พวงมากับปัญหาภราดรภาพนี้ มาในรูปแบบที่แปลกออกไปจากเดิม โดยจะมีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ

- ก) เป็นปัญหาสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคที่ไม่เท่ากันระหว่างกลุ่มระหว่างพวกว่า พวกเราไม่มีสิทธิเสรีภาพเหมือนอย่างพวกเขา เราไม่มี ความเสมอภาคกับพวกนั้น ไม่ใช่ปัญหาของประชาชนแต่ละคน และ
- ข) คราวนี้ ปัญหาเสรีภาพกับปัญหาความเสมอภาคจะมาบรรจบเป็นเรื่องเดียวกัน คือ เป็นปัญหาว่า กลุ่มชนหรือเผ่าพวกต่างๆ มีสิทธิเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน หรือมีเสรีภาพไม่เสมอภาคกัน ว่าพวกเขามีเสรีภาพอันนี้ แต่พวกเราไม่มีเสรีภาพอันนั้น พวกเขาทำ-มี-เป็นอย่างนั้นได้ แต่พวกเราทำ-มี-เป็น อย่างนั้นไม่ได้ เราจึงไม่มีความเสมอภาคกับเขา

ในการแก้ปัญหา จะต้องทำทั้งสองระดับอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น คือ ในขั้นพื้นฐาน จะต้องให้เห็นว่าคนต่างกลุ่มต่างพวก ได้รับสิทธิเสรีภาพ และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน และอีกระดับหนึ่งคือ การสร้างภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพ

แต่ก็ดังได้กล่าวแล้ว การป้องกันแก้ไขปัญหาระดับที่สองนี้ยากมาก เพราะ ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพนี้ เป็นปัญหาที่หยั่งลึกถึงจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อถือและคุณธรรมอันโยงไปถึงอุปสรรคมากมาย เช่น ความหวงแหนชาติพันธุ์ ความรังเกียจเดียดฉันท์ในเรื่องสีผิวหรือเผ่าพันธุ์ ความดูถูกดูหมิ่นกันในด้านภูมิธรรมภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ความยึดมั่นในการแบ่งแยกตามลัทธิความเชื่อถือ เป็นต้น ซึ่งรวมแล้วก็คือเป็นปมที่นำไปสู่ปัญหา *การไม่มีความร่วมมือที่จะสมัครสมาน*

ทั้งๆ ที่ภายนอกไม่มีเหตุที่จะทำให้ต้องแบ่งแยก แต่เมื่อใจไม่พร้อมไม่ยอมที่จะสมัครสมานแล้ว ความสามัคคีเอากีภาพและภราดรภาพก็ไม่อาจเกิดขึ้นจริงๆ ได้ และเมื่อใจไม่สมัครสมานกันอย่างนี้ เรื่องที่ไม่น่าเป็นเรื่อง ก็กลายเป็นเรื่อง สิ่งที่ไม่น่าเป็นปัญหาก็เป็นปัญหา ปัญหาเล็กก็กลายเป็นปัญหาใหญ่ เพราะใจตั้งแง่ต่อกันอย่างทีกล่าวมาแล้ว ปัญหาสิทธิเสรีภาพไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มระหว่างหมู่ก็จะคงอยู่เรื่อยไป พร้อมกับความขาดสามัคคี ไม่มีภราดรภาพ และจึงไม่อาจเกิดมีเอากีภาพ แล้วประชาธิปไตยก็ไม่อาจสัมฤทธิ์อย่างจริงแท้ในสังคม

ถ้าถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวกันทั้งหมด สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน แล้วขยายตัวเพิ่มจำนวน แบ่งกันเป็นหมู่เป็นพวก แยกย้ายเหินห่างกันไป

บัดนี้ เมื่อโลกแคบเข้ามา จนมวลมนุษยชนเหมือนอยู่ใกล้ชิดเป็นชุมชนเดียวกัน จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งหมด ถึงเวลาที่จะต้องอยู่ร่วมเป็นสังคมเดียวกัน มนุษย์จะสามารถทำลายเครื่องแบ่งแยกและความรู้สึกเดียดฉันท์ แล้วสมัครสมานกลมกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีความหลากหลายในความเป็นหนึ่งได้สำเร็จหรือไม่

เรื่องนี้อาจจะปัญหาสุดท้ายของมวลมนุษยชน และอาจจะจะเป็นจุดติดตันที่แก้ไม่ตก และก็จะเป็บบททดสอบหรือพิสูจน์มนุษยชาติด้วว่า มนุษย์นี้จะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้สำเร็จ เพื่อบรรลุถึงสันติภาพและอิสรภาพที่แท้จริงได้หรือไม่

นักการเมือง นักปกครอง และประชาชนที่ใฝ่ปรารถนาจะแก้ปัญหาของสังคมมนุษย์อย่างแท้จริง และหวังที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์มั่นคง จะต้องเป็นผู้มองการณ์ไกล ไม่ใช่มองอยู่แค่ปัญหาเฉพาะหน้าในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในบัดนี้เท่านั้น แต่จะต้องเตรียมวางแผนทางสำหรับการแก้ปัญหาระยะยาว ให้พร้อมไว้แต่เนิ่นๆ ที่เดียว

นักการเมืองที่จะทันกับยุคต่อไปนี้ นอกจากจะต้องมองการณ์ไกล เป็นผู้ข้ามขีดชั้นของกาลเวลาไปได้แล้ว จะต้องเป็น นักการเมืองที่มีความเป็นสากล คือก้าวข้ามขีดชั้นของเทศะไปสู่การแก้ปัญหาของมวลมนุษยชาติทั่วโลก คือ **ปัญหาสากลที่มีเสมอเหมือนกันทั่วโลกแห่งความขาดภราดรภาพนี้**

การที่จะแก้ปัญหาซึ่งแฝงลึกในใจของมนุษย์ข้อนี้ได้ คงจะต้องใช้ความเป็นอัจฉริยะทีเดียว เพราะการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ เกินขอบเขตของวิธีการด้านการเมือง การปกครองและเศรษฐกิจเป็นต้น ที่อยู่ในฝ่ายรูปธรรม

เนื้อตัวของปัญหานี้อยู่ลึกลงไปเป็นปมในจิตใจ เกี่ยวด้วยความเชื่อถือและคุณธรรมดังที่กล่าวแล้ว ซึ่งจะต้องใช้ปรีชาญาณทางด้านศาสนา ปรัชญา ศีลธรรม/จริยธรรม และศาสตร์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งหมดเข้ามาช่วยแก้ปัญหา อย่างที่เรียกว่า **จะต้องบูรณาการทุกแดนแห่งปัญญาของมนุษย์เข้ามาใช้ในการแก้ปัญหานี้ ซึ่งจะได้สำเร็จได้ ก็ต้องมีการพัฒนามนุษย์ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง** ซึ่งเป็นข้อที่ทำทนายจิตปัญญาของมนุษย์ว่าจะผ่านขึ้นไปไหวหรือจะอับจนจบกันไปแค่นี้

เมื่อพูดมาถึงจุดนี้ ก็ทำให้นึกถึงชื่อของระบอบการปกครองนี้ ที่เรียกว่าประชาธิปไตยนั้น ความจริงก็เป็นเพียงชื่อเรียกอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการมองความหมายโดยเน้นไปที่แง่หนึ่งด้านหนึ่งของมัน กล่าวคือ -

ที่เรียกว่า **“ประชาธิปไตย”** ก็เพราะเน้นความหมายในแง่ของอำนาจ ว่าเป็นการปกครองซึ่งอำนาจอยู่ที่ประชาชน โดยประชาชนเป็นใหญ่ แต่ถ้ามองเน้นในแง่อื่นด้านอื่น ก็อาจจะเรียกชื่ออย่างอื่น ดังที่ในสมัยโบราณ เคยหรือบางที เรียกชื่อการปกครองทำนองนี้ว่าระบอบ**สามัคคีธรรม** คือเรียกชื่อโดยมองเน้นไปที่ความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างประชาชน ที่จะเป็นแกนรักษาให้การปกครองระบอบนี้ดำรงอยู่ได้ และสัมฤทธิ์ผลสมตามความมุ่งหมาย

สมภาพและเสรีภาพจะไปดี บนเวทีแห่งเอกีภาพ

ในทางพระพุทธศาสนา ท่านมองหลักการทั้งสามอย่างนั้น โยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน **ภราดรภาพ** หรือ **เอกภาพ** เป็นเหมือนสนาม หรือเวที หรืออ่างเก็บน้ำ หรือห้องประชุม ที่รองรับนักกีฬา นักแสดง นักว่ายน้ำ หรือสมาชิกของที่ประชุมให้รวมอยู่ด้วยกัน โดยมีความเป็นอิสระ พร้อมกับความประสานกลมกลืน ซึ่งแต่ละคนอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่ถูกต้อง เหมาะสม สัมพันธ์กันได้ดี พฤติกรรมและความเป็นไปต่างๆ ที่เป็นเรื่องของ**เสรีภาพ** และ**ความเสมอภาค** ก็แสดงออกภายในแหล่งรวมอันเดียวกันนั้น

เมื่อทุกคนใช้เสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน อย่างประสานเกื้อกูลกัน ถูกต้องตามตำแหน่งฐานะภายในที่รวมนั้น ทุกอย่างก็ดำเนินไปด้วยดี เป็นองค์รวมที่สงบเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงแสดงหลักการใหญ่แห่งภราดรภาพหรือเอกภาพไว้ โดยที่หลักการใหญ่นี้ครอบคลุมความเป็นอยู่และการปฏิบัติที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและสมภาพเอาไว้ในตัว ให้มีความหลากหลายที่โยงกันได้ในระบบที่ประสานเป็นหนึ่งเดียว

หลักการหรือหลักธรรมนี้ เรียกว่า *สรวาณียธรรม* แปลว่าธรรมเป็นเครื่องระลึกถึงกัน มีความหมายทำนองเดียวกับภราดรภาพ เป็นหลักการที่จะทำให้เกิดความประสานพร้อมเพรียงสามัคคีและผนึกรวมกันเป็นเอกภาพ

หลักธรรมนี้มีสาระสำคัญซึ่งสอนว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องมีเครื่องผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน เพราะการที่แต่ละคนจะอยู่ได้ด้วยดี และเอาศักยภาพของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้นั้น คนเหล่านั้นจะต้องมีความสามัคคีรู้จักร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี

การร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น มีลักษณะการแสดงออกต่างๆ ซึ่งเน้นความมีเมตตาปรารถนาดีหวังประโยชน์สุขต่อกัน อันจะโยงไปหาหลักการพื้นฐาน คือ การที่คนเราจะต้องใช้ปัญญา คือบอกว่า **จะต้องใช้ปัญญานั้น บนพื้นฐานของเมตตา** หมายความว่าใช้ปัญญา โดยมีเมตตาประกอบ หรือใช้ปัญญาในจิตใจที่มีเมตตา **และจิตใจที่มีเมตตา ก็ต้องใช้ปัญญา**

ถ้ามีเมตตาโดยไม่ใช้ปัญญา ก็อาจจะเกิดความลำเอียง เช่นเรามีเมตตาเอาแต่จะปรารถนาดีช่วยเหลือใครคนหนึ่ง แล้วเราไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ทั่วถึงความจริง เราก็อาจจะลำเอียงเข้าข้างคนนั้นเต็มที แต่พอใช้ปัญญารู้จักพิจารณาเหตุผล เราก็ได้ปฏิบัติการณ์ที่ถูกต้องพอดี

ในทางตรงข้าม ถ้าใช้ปัญญาโดยไม่มีเมตตา เราก็อาจจะใช้ปัญญาโดยไม่คำนึงถึงใคร โดยไม่มีความรักเพื่อนมนุษย์ แล้วเราก็อาจจะคิดทำอะไรโดยที่ว่ามันไม่เกื้อกูล ไม่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีประกอบกัน ๒ อย่างคือทั้ง **ปัญญา** และ **เมตตา**

สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไม่ตรี เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี

หลักของสังคมที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น ก็คือ เป็นสังคมแห่งสามัคคีเอกภาพ ที่คนมีเมตตาหรือไม่ตรีต่อกัน เป็นพื้นฐานรองรับความเป็นอยู่และการแสดงออกเสรีที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ท่านแสดงไว้เป็น *สรวาณียธรรม* มี ๖ ประการ คือ

ประการที่ ๑ จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา หมายความว่าทำด้วยความรักด้วยไมตรี โดยปรารถนาดีต่อกัน ช่วยเหลือ ร่วมมือ มีความพร้อมที่จะประสานกัน ซึ่งช่วยให้เกิดน้ำใจผูกพัน ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันไปได้ โดยมีเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นโอกาสพื้นฐานที่จะให้แต่ละคนนำเอาศักยภาพของตนมาเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมด้วยกัน

ประการที่ ๒ จะพูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตานั้นสำคัญมาก ในเวลาที่เราใช้เหตุผลเจรจากัน เราก็มักจะใช้ปัญญา โดยไม่มีโทษ ที่จะมาทำให้เกิดปัญหา ขัดแย้งทะเลาะโจมตีต่อกัน คือพูดด้วยความหวังดีต่อกัน และมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ในเวลาที่มีเหตุการณ์อะไรต่างๆ ก็จะหันหน้ามาพูดจาปรึกษากันปรับความเข้าใจกันได้ แต่ถ้าคนไม่มีเมตตาต่อกันแล้ว เมื่อมีปัญหาขึ้นมา ก็ชวนให้เกิดความทะเลาะเบาะแว้ง และความขัดแย้ง แล้วในที่สุดก็นำไปสู่ความรุนแรง สูญการทำลายล้าง นำไปสู่ปัญหา

ฉะนั้น จะต้องพูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีจิตสำนึกและระลึกว่า ที่เราพูดนี้เพราะเราหวังประโยชน์สุขร่วมกัน ต้องการสร้างสรรค์ แต่เราอาจจะเห็นว่าที่ท่านทำนั้นยังไม่ถูก เราจึงพูด แม้ท่านจะทำไม่ถูก แต่เราก็ยังมีความรักท่านอยู่ และเรามีความปรารถนาดีต่อสังคมส่วนรวม หวังจะช่วยกันแก้ปัญหา เราพูดด้วยความปรารถนาดี เมตตาอย่างนี้เป็นทางให้แก้ปัญหาได้

แต่ถ้าพูดโดยไม่มีเมตตา ก็มีแต่จะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง เราก็รู้กันอยู่แล้วว่า ธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนนี้ พอถึงขั้นหนึ่งก็มีแต่ปัญหา เรื่องศักดิ์ศรีบ้าง เรื่องของมานะบ้าง อะไรต่างๆ พอขัดแย้งโจมตีกัน ก็ยิ่งรุนแรงขึ้นๆ แล้วก็ยอมกันไม่ได้

ยิ่งในสังคมไทยนี้ เราพูดกันว่า คนมีลักษณะที่มีความถือตัวสูง ถือศักดิ์ศรีนักรยอมกันยาก เพราะฉะนั้น ปัญหาที่จะยิ่งรุนแรง ถ้าจะแก้ปัญหาให้ได้ ก็ต้องมีเมตตา จะต้องแสดงความปรารถนาดีต่อกัน พูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา แต่ไม่ใช่ว่าพูดเพียงเพื่อเอาใจกันนะ ไม่ใช่อย่างนั้น ก็พูดเหตุผลนั้นแหละ แต่พูดด้วยวาจาที่แสดงถึงจิตใจที่มีความปรารถนาดี

ประการที่ ๓ จะคิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา คิดต่อกันด้วยเมตตาก็คือว่า มีความหวังดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อกัน ข้อนี้สำคัญ ในขั้นที่เอาเมตตา มาประกอบกับการใช้ปัญญา ถ้าใจมีเมตตา เวลาใช้ปัญญาก็จะช่วยให้โลภะ โทสะ โมหะ เข้าครอบงำความคิดได้ยาก เราก็จะพิจารณา วินิจฉัย คัดการ วางแผนต่างๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน และสร้างสรรค์สังคม

นอกจากนั้น ในด้านการแสดงออก เมตตาก็ทำให้มีจิตใจที่พร้อมจะยิ้มแย้ม เวลาพบหน้ากัน ก็ยิ้มได้ นำไปสู่การพูดจากร่วมกันได้ดีขึ้น

เมตตาทางใจนี้ ยังลึกลงไปอีก หมายถึงความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรีจิตต่อกันอย่างจริงใจ เป็นความรักที่ไม่แบ่งแยก เพราะมองทุกคนเป็นมนุษย์เสมอเหมือนกัน ในฐานะที่ทุกคนนั้นเป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอันเดียวกัน หรือภายใต้อำนาจของพญามัจจุราชอย่างเดียวกัน

ความรักและไมตรีอย่างจริงใจนี้ ทำให้สัมพันธ์คบหากันโดยไม่มีอุปายซ่อนเร้นต่อกัน ไม่มีลักษณะที่เรียกว่า *แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง* แต่เป็นแบบที่ว่า *ยอมรับจุดต่าง อยู่กันบนฐานของจุดร่วม* คือ แม้จะมีความแตกต่างโดยผิวพรรณ เชื้อชาติ ลัทธิศาสนา และสติปัญญาเป็นต้น ก็รับรู้และยอมรับกันตามเป็นจริง ไม่ถือเป็นเรื่องที่จะแบ่งแยกรังเกียจเด็ดขันธ์กัน พร้อมใจที่จะสมัครสมานกัน โดยมีจุดร่วมพื้นฐานที่ทำให้รักกันและอยู่ร่วมกันได้ คือการที่เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ดังกล่าวแล้ว

มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ

เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข

ประการที่ ๔ มีกินมีใช้เผื่อแผ่ให้ทั่วถึงกัน ธรรมดาคนนี้ เมื่อยังไม่ได้พัฒนา ด้อยการศึกษาที่แท้ ก็มุ่งเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ยึดมั่นติดในผลประโยชน์ เห็นแก่ตัวมาก ไม่สามารถเฉลี่ยแจกจ่ายกันได้ ทำให้สังคมมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันห่างไกล เมื่อคนเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมากในเรื่องรายได้ ในเรื่องทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งที่ครอบครอง ก็เป็นทางให้เกิดความแตกแยก คนในสังคมจึงจะต้องมีความโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่แบ่งปันแจกจ่ายกัน

โดยเฉพาะในสังคมของพระนั้น ท่านถือเป็นหลักสำคัญเรียกว่า *สาธารณโภคิ* แปลว่า มีกินมีใช้ร่วมกัน มีอะไรต่ออะไรก็เอามาแบ่งกันกินใช้ ถ้าสังคมของเราถือหลักพระพุทธศาสนาข้อนี้ ก็จะช่วยได้มาก เราจะไม่หวงแหนกอบโกยเอามาไว้เฉพาะตัวผู้เดียว

มีพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า *เนกาสิ สภเต สุขิ* แปลว่ากินคนเดียวไม่ได้ความสุข บางครั้งก็เถียงว่าอาจจะมีความสุข แต่มันไม่สุขจริง เพราะจะมีความรู้สึกคับแคบ แยกแยก ตั้งแง่ หรือหวาดระแวงแฝงอยู่ แต่ถ้าเราแบ่งกันแล้ว ก็จะรู้สึกว่ามีความสุขจากการที่ได้เห็นผู้อื่นมีความสุขด้วย

ในพุทธศาสนา บอกว่า คนเรามีการพัฒนาจิตใจขึ้นไปตามลำดับ คนที่ยังไม่พัฒนาเลย จะมี *ความสุขจากการได้* อย่างเดียว ต้องได้ ต้องเอา ถ้าฉันได้ ฉันเอา ฉันได้กิน ฉันได้ใช้ ฉันก็มีความสุข แต่ถ้าให้คนอื่น ก็จะเป็นการสูญเสียไป แล้วก็จะไม่มีความสุข มันเบียดเบียนจิตใจ ไม่สบายเลย อย่างน้อยก็มีความเสียดาย ไม่อาจจะมีความสุขได้

แต่ที่นี้ ถ้าคนเราพัฒนาตัวเองขึ้นไป เราจะรู้จักความสุขเพิ่มขึ้น จะมีความสุขอีกแบบหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเป็นความสุขที่ประณีต คือ **ความสุขจากการให้** คนที่มีคุณธรรมในจิตใจเท่านั้น จึงจะมีความสุขแบบนี้เกิดขึ้น

ยกตัวอย่างง่ายๆ คือพ่อแม่ให้แก่ลูกได้ และเมื่อให้แล้วก็มีความสุขด้วย ไข่หรือเป่า เอ๊ะ! ธรรมดาคนเราต้องได้มาจึงมีความสุข ทำไมให้เขาไปจึงมีความสุขได้ ได้มาจึงจะสุข เสียไปจะสุขได้อย่างไร ทำไมพ่อแม่ให้แก่ลูกแล้วตัวเองมีความสุข ทั้งๆ ที่ของนี้ฉันก็ชอบ ฉันก็อยากกินนะ แต่ลูกขอ ก็ยินดีให้ พอให้แก่ลูกไปแล้ว เห็นลูกกิน พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ตอบได้ว่า เพราะในใจของพ่อแม่มีเมตตา มีความรัก จึงได้คำตอบว่า **พอในใจเมตตา มีความรักแล้ว แม่ให้แก่เขา เราก็มีความสุข**

พ่อแม่มีเมตตาต่อลูก ให้แก่ลูกแล้วก็มีความสุข ถ้าเพื่อนมีเมตตา รักเพื่อน ละให้แก่เพื่อนก็มีความสุข ทีนี้ถ้าเราแผ่เมตตาขยายกว้างออกไป รักเพื่อนมนุษย์ รักเพื่อนร่วมโลก เราให้แก่ใคร เราก็มีความสุขได้ทั้งนั้น เพราะเมื่อใจเมตตา มีความรักแล้ว เราเห็นเขามีความสุข เราก็มีความสุข เรียกว่า **ให้ความสุข ก็ได้ความสุข** โดยมีเงื่อนไขว่า เมื่อจิตใจพัฒนาแล้ว คือมีเมตตา

ฉะนั้น ในคำสวดของพระท่านจึงสอนญาติโยมอยู่เสมอ แต่เราแปลไม่ออก เวลาพระสวดอนุโมทนา มีบทหนึ่งบอกว่า **สุขสฺส ทาทา เมธาวิ สุขํ โส อธิคฺจฺจติ** แปลว่า คนมีปัญญา ให้ความสุข ก็ได้ความสุข การที่เราให้ของแก่เขาไป นี่คือการให้ความสุขแก่เขาเสร็จแล้ว เมื่อใจเรามีธรรม เราก็ได้ความสุขด้วย

ฉะนั้น คนที่พัฒนาจิตใจของตนเองดีแล้ว มีคุณธรรม จะได้ความสุขพิเศษเพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือ **ความสุขจากการให้** หมายความว่า มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา มีความสุขจากการได้อย่างเดียว แต่พอเราพัฒนาจิตใจของเราแล้ว เราก็มีความสุขจากการให้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งด้วย หลักความจริงนี้มีความสำคัญมาก มันเป็นลักษณะแห่งความก้าวหน้าในการพัฒนาของมนุษย์

ความสุขจากการให้ เป็นความสุขที่ปลอดโปร่ง กว้างขวาง เป็นความสุขที่ประณีต เป็นความสุขอีกแบบหนึ่ง ที่ประเสริฐกว่าความสุขเพียงจากการได้

สำหรับมนุษย์ปุถุชน ท่านให้ฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีความสุขจากการให้เพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง เป็นการแสดงลักษณะของจิตใจที่พัฒนา อย่างน้อยก็มีจิตใจที่มีเมตตาแบบพ่อแม่ แบบเพื่อนฝูง ที่มีเมตตาต่อกันขยายออกไป และมนุษย์ที่พัฒนาอย่างนี้แหละ จึงจะเป็นสมาชิกที่สามารถร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้อย่างดี

ทั้งหมดนี้ก็อยู่ในเรื่องของการที่ว่า เมื่อมีอะไรก็รู้จักแบ่งกันกินใช้ อย่างน้อยก็เต็มคำว่า “บ้าง” หมายความว่าไม่ใช่ทั้งหมด ถ้ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด ก็ต้องเป็นพระโสดาบัน

พระโสดาบันมีลักษณะอย่างนั้น คือ เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระโสดาบันว่า ท่านไม่มีความหวงแหนอะไรทั้งสิ้น ลักษณะอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องกำหนดจิตใจของพระโสดาบัน คือไม่มี *มัจฉริยะ* แปลว่า ไม่มีความตระหนี่ ไม่มีความหวงแหนกีดกัน มีอะไรถ้าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็พร้อมที่จะให้

แต่สำหรับปุถุชน ถ้าจะพูดว่ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด คนทั่วไปก็อาจจะบอกว่าเห็นจะไม่ไหว เพราะฉะนั้นก็บอกว่า มีอะไรก็แบ่งกันกินใช้ เอาแค่นี้ก่อน

ความเสมอภาคพื้นฐาน

คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา

ประการที่ ๕ ประพฤติดีมีวินัยอยู่ในที่กฎหมายเสมอกัน หรือ *ประพฤติดีมีวินัยอยู่ในกฎกติกาเสมอหน้ากัน* คำพระว่าสี่ลสามัญญตา แปลว่า มีศีลเสมอกัน คือมีความประพฤติดี รักษาระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกายวาจาที่จะกลมกลืนเข้าด้วยกันไว้วางใจกันได้ ไม่ทำตนให้เป็นที่เคลือบแคลงหรือน่ารังเกียจ

หมายความว่า คนที่จะอยู่ร่วมสังคมกันนี้ จะต้องมีศีลคือความประพฤติสุจริตไว้ใจกันได้ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และรักษาระเบียบวินัยทำตามกฎกติกาของสังคมเสมอเหมือนกัน

ถ้าคนในสังคมนี้มีความประพฤติไม่สม่ำเสมอ มีคนร้ายมาก กฎหมายไม่สามารถควบคุมคนให้มีความประพฤติสม่ำเสมอ หรือสถาบันการปกครองไม่สามารถปฏิบัติต่อทุกคนอย่างยุติธรรมเสมอหน้ากัน ปล่อยให้มีการเบียดเบียนก่อความเดือดร้อนต่างๆ เช่น มีแก๊งปล้นฆ่าบ้าง ขบวนการค้ายาเสพติดบ้าง กลุ่มล่อลวงหญิงและเด็กไปค้าประเวณีบ้าง กลุ่มล่าสังหารคนต่างผิวต่างเผ่า เป็นต้น อย่างนี้สังคมประชาธิปไตยก็อยู่ไม่เป็นสุข ระส่ำระสาย และพัฒนาลำบาก

อย่างน้อยต้องมีศีลพื้นฐาน คือศีล ๕ เป็นมาตรฐาน ให้อยู่ร่วมกันได้สงบสุข โดยมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่จริงจังในการรักษาระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์กติกาซึ่งแวดล้อมและรองรับศีล *ความมีระเบียบวินัย* นี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคมประชาธิปไตย *เป็นลักษณะที่แสดงถึงความสามารถที่จะปกครองตนเอง*

คนที่ไม่มีระเบียบวินัย ก็เหมือนแสดงตัวให้เห็นว่า ปกครองตัวเองไม่ได้ หรือ ปกครองตัวเองไม่เป็น ถ้าคนในสังคมไม่สามารถอยู่กันสงบเรียบร้อยได้ มีการเบียดเบียนขัดแย้งวุ่นวายกันไปมา สืบสนระส่ำระสาย ก็จะกลายเป็นเหตุผลให้มีคนที่เราเรียกว่าเผด็จการ ยกเป็นข้ออ้างเข้ามาจัดสรรปกครองบังคับเอา

ผู้เฒ่าจากรุ่นนั้นคล้ายกับบอกว่า เมื่อท่านปกครองตัวเองไม่เป็น ปกครองกันไม่ได้ ฉันทจะปกครองให้ จะจัดการให้สงบเรียบร้อยเลยทีเดียวน และเมื่อยุ่งกันมากนักนานนัก คนจำนวนมากก็อยากได้ผู้ปกครองแบบนี้ก็เลยจรร้ายก็เลยวนเวียนไปมาไม่รู้จักจบสิ้น

ในเมืองไทยเราเนี่ย เรื่องการรักษาระเบียบวินัยยังเป็นปัญหามาก แม้แต่ระเบียบวินัยในการใช้ถนน คือการรักษากฎจราจร ถ้าไม่มีระเบียบวินัยแล้ว การสถาปนาและพัฒนาประชาธิปไตยจะทำได้ยาก

เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมแล้ว จะอยู่กันไปได้อย่างไร ก็ยุ่งเหยิงสับสนวุ่นวายเดือดร้อน เกิดความติดขัดไปทั่ว เหมือนอยู่บนถนนที่รถและคนไม่ทำตามกฎจราจร

สังคมที่หย่อนในศีลและขาดระเบียบวินัย ก็เท่ากับสร้างอุปสรรคขึ้นมาปิดกั้น ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของตน ตัดรอนโอกาสของตนในการที่จะพัฒนา ทำให้พัฒนาไม่เป็นกระบวนการ

สังคมที่ดีต้องมีกติกา และคนในสังคมต้องรักษากฎกันนั้น โดยมีความเสมอภาค คือเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย ได้รับความยุติธรรมจากกฎหมายเสมอกัน เพราะฉะนั้น ความมีศีลและรักษาระเบียบวินัยเสมอกัน จึงถือเป็นหลักประการที่ ๕

ประการที่ ๖ มีแนวคิดความเห็นร่วมหลักการลงกัน คำบาลีว่า ทิฏฐิสามัญญตา แปลว่า มีความเห็นเสมอกัน คือ มีทิฐิ มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติที่ร่วมกัน หรือสอดคล้องไปกันได้ ปรับให้เข้าใจลงกันได้

คนในสังคมประชาธิปไตยนี้ อย่างน้อยต้องมีความเห็นความเข้าใจและความเชื่อมั่นในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกัน เริ่มแต่ยอมรับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้

แล้วถ้าจะให้มันเป็นประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของระบอบประชาธิปไตยอย่างทีกล่าวเมื่อกี้ อย่างน้อยก็เข้าใจเรื่องเสรีภาพว่าความหมายของมันคืออะไร

ถ้าไม่มีความเข้าใจร่วมกัน มีความเข้าใจผิดพลาด มันก็ยุ่ง แต่ว่าเข้าใจเสรีภาพ เป็นการทำได้ตามชอบใจ เท่านั้นก็ยุ่งแล้ว

ในเมืองไทย เรามีคำพูดล้อกันเองว่า ทำได้ตามใจ คือไทยแท้ อะไรทำนองนี้ ถ้าไทยแท้ต้องทำได้ตามใจ ก็เห็นจะแย เพราะฉะนั้นเห็นจะต้องปรับกันใหม่

คำพูดที่ว่า “ทำได้ตามใจ คือไทยแท้” นั้น ถ้าเข้าใจความหมายเสียใหม่ ก็ใช้ได้ และอาจจะกลายเป็นดีไป คือ ที่ว่าทำได้ตามใจนั้น ไม่ใช่หมายความว่าทำได้ตามชอบใจแบบอำเภอใจ แต่ทำได้ตามใจที่มีเสรีภาพ ถ้าทำได้ตามชอบใจ โดยที่ใจนั้นมีเสรีภาพแล้ว ก็ไม่เป็นปัญหา นั่นคือไทยแท้

ไทยแท้ คือ คนที่เป็นไท คือคนเสรี “ไท” แปลว่าคนที่เป็นอิสระ คือคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง คนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง ก็คือคนที่มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส

เพราะฉะนั้น ที่บอกว่าทำได้ตามใจคือไทยแท้ นั้นถูก แต่ต้องพูดในความหมายใหม่ คือความหมายว่า ทำได้ตามใจที่เป็นเสรี ถ้าทำได้ตามใจที่เป็นเสรีแล้ว ก็จะเป็นไทยแท้ ซึ่งเป็นอิสระทั้งภายนอกและภายใน

ทฤษฎี หรือ ทฤษฎีนั้น เป็นเรื่องของปัญญาที่มองเห็นหรือเข้าถึงความจริงในระดับต่างๆ ในขั้นต้นๆ เขาเพียงมีความเห็นความเข้าใจ ยึดถือในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกันอย่างที่ว่ามาแล้ว ก็พอ

แต่จะให้ถึงขั้นลงรากวางฐานของประชาธิปไตยได้มั่นคงจนกระทั่งมีภราดรภาพและสามัคคีเอกราชอย่างถาวร ก็จะต้องรู้เห็นเข้าใจลึกลงไปอีก

ทฤษฎี ความรู้เห็นเข้าใจลึกลงไปที่ว่านี้ ว่ากันย่อๆ ก็คือ ความรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ เห็นโลกเห็นชีวิตและสรรพสิ่งตามเป็นจริง ว่าเป็นของไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงไป เกิดขึ้นแล้วก็ปรวนแปร แล้วก็ดับสลาย ไม่มีอะไรจะยืนยงคงอยู่นิรันดร์

เมื่อรู้เห็นเข้าใจอย่างนี้แล้ว จะเกิดอะไรขึ้น และจะสัมพันธ์กับประชาธิปไตยอย่างไร?

ตอบว่า พอเห็นความจริงของธรรมชาติ เข้าใจโลกและชีวิตอย่างนี้แล้ว ก็จะต้องถอนหรือคลายความยึดติดถือมั่นห่วงแหนทั้งหลายลงได้ หรือบรรเทาให้เบาบางลง โดยเฉพาะที่ต้องการในระดับนี้ก็คือ ทำลาย **มายถะ** คือความห่วงแหนกีดกันรังเกียจเดียดฉันท์ระหว่างมนุษย์ ๕ อย่าง

ไม่ต้องพูดถึง ๕ อย่าง เอาเพียง ๒ อย่างก็พอ สำหรับในที่นี้ สองอย่าง คือ

๑) **กฤตม์จรรย์ยะ** ความหวงแหนรังเกียจเดียดฉันท์ กีดกันกันด้วยเรื่องตระกูลวงศ์ เผ่าพันธุ์ กลุ่ม คณะ พรรคพวก

๒) **ววรรณม์จรรย์ยะ** ความหวงแหนรังเกียจเดียดฉันท์กีดกันกันด้วยเรื่องสีผิว การแบ่งแยกชั้นวรรณะ*

พอละถอนหรือผ่อนบรรเทาจรรย์ยะ ๒ อย่างนี้ลงได้ (ถ้าเห็นสัจธรรมจริงแล้ว) ก็จะได้ทั้ง ๕ อย่าง แต่ถ้าพูดที่นี้ให้ครบก็จะยืดยาวกันใหญ่ ต้องข้ามไปก่อน) ความรังเกียจเดียดฉันท์หวงแหนกีดกันกันหมดไป หรือลดลงไป ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเมตตาไมตรีธรรมที่จริงใจก็เกิดขึ้นได้ คนจะสามารถสมัครสมานรักใคร่สามัคคีกัน ภราดรภาพและเอเกียภาพก็สัมฤทธิ์

ฟังเขาว่า ประชาธิปไตยดูหมิ่นมาอยู่แสนไกล

แต่พอได้เห็นตัวแท้ ก็แค่อยู่ใกล้ ๆ เอาติดตัวไปได้จับปล้น

เมื่อประชาชนมีเมตตาไมตรีรักใคร่สามัคคีกันดีจริงแล้ว เป็นญาติดีกันได้แล้ว ปัญหาเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็ปรับลงตัวได้ไม่ยาก แล้วหลักการทั้งสาม คือ เสรีภาพ สมภาพ/สมานภาพ และ ภราดรภาพ ก็พร้อมบริบูรณ์ ประชาธิปไตย เมื่อมีรากฐานและแก่นสารครบครันอย่างนี้ ก็ง่าย ๆ ธรรมดา ๆ สามัญ จึงยอมตั้งมั่นสถาพร

ตกลงว่า ข้อสุดท้ายนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ครอบคลุมทั้งหมด คือบอกว่าจะต้องมี **ทิวฐิ** คือความเข้าใจ หลักความเชื่อหรือหลักการที่ยึดมั่นในเรื่องประชาธิปไตยนี้ร่วมกัน สอดคล้องเสมอเหมือนไปกันได้ ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในธรรมชาติของโลกและชีวิตตามเป็นจริง ถ้าอย่างนี้แล้ว ประชาธิปไตยก็มีพื้นฐานที่ตั้งตัวอยู่ได้

หลัก ๖ นี้เรียกว่า **สาราณียธรรม** เรียงลำดับเฉพาะหัวข้อไว้ทบทวน ได้แก่

๑. เมตตามากกรรม **จะทำอะไร ก็ทำต่อกันด้วยเมตตา**
๒. เมตตาวิกรรม **จะพูดอะไร ก็พูดต่อกันด้วยเมตตา**
๓. เมตตามโนกรรม **จะคิดอะไร ก็คิดต่อกันด้วยเมตตา**
๔. สาธารณโมติ **ได้อะไรมามีกินมีใช้ ก็เผื่อแผ่ให้ทั่วถึงกัน**

* อีก ๓ อย่าง คือ **อวาสัมจรรย์ยะ** (หวงถิ่นที่อยู่) **ลามัจจรรย์ยะ** (หวงผลประโยชน์) และ **ธรรมัจจรรย์ยะ** (หวงภูมิธรรมภูมิปัญญา) [ที.ปา.๑๑/๒๘๒/๒๔๖]

๕. สีสัมมัญญา ประพฤติดีมีวินัย อยู่ใต้กฎหมายเสมอกัน

๖. ทิวีสัมมัญญา* มีแนวคิดความเห็น ร่วมหลักการลงกัน

พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับพระสงฆ์ก่อน ว่าพระสงฆ์จะต้องอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้ ถ้าอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้แล้ว แต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังฆะเป็นหน่วยของสังคมก็จะระลึกถึงกัน มีน้ำใจต่อกัน ประสานกลมกลืน พร้อมทั้งจะร่วมมือกัน เพราะตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตา ปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรีช่วยเหลือเอื้ออรรถต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดดีปรารถนาดีต่อกัน

ในการอยู่ร่วมกัน มีของอะไรได้อะไรมา เราก็กินใช้โดยแบ่งปันกัน ในการรักษาสถานภาพของสังคม เราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม และในที่สุด ในขั้นหลักการพื้นฐานที่รองรับสังคมของเรา เราก็มีความเชื่อมั่นยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน

แค่นี้ก็อยู่เป็นสุข และพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดีงามมั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มีความระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า *เอเกียภาพ*

ขอย้ำอีกที่ว่า *ภราดรภาพ* หรือ *สามัคคีเอเกียภาพ* นี้ เป็นสนามรวมหรือเป็นเวทีแสดงของเสรีภาพ และ *ความเสมอภาค*

เมื่อคนใช้เสรีภาพ และสมภาพหรือความเสมอภาค บนพื้นฐานของภราดรภาพ คือ โดยมีใจรักกัน เอื้อเพื่อเกื้อกูลค้ำนึ่งถึงกัน มุ่งเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุขด้วยกัน การใช้เสรีภาพและสมภาพนั้น ก็จะอยู่ในขอบเขตที่ดีงามสร้างสรรค์และสุขสันต์ ไม่ก่อความเดือดร้อนวุ่นวาย เหมือนมีสนามหรือเวทีเป็นเขตที่จำกัดไว้

แต่ข้อสำคัญ คือเป็นการจำกัดอย่างเป็นไปเอง โดยแต่ละคนสมัครใจด้วยความมีภราดรภาพนั่นเอง

ลึกลงไป เนื้อแท้หรือแก่นในของภราดรภาพ ก็คือ *เมตตา* หรือ *ไมตรี* อันได้แก่ความรักความปรารถนาดีมีน้ำใจที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นหลักประกัน *ความจริงใจ* ต่อผู้อื่นและต่อสังคม

* ที.ป.๑๑/๓๑๗/๒๕๗; อิง ฉ.ก.๒๒/๒๕๒/๓๒๑

เพราะฉะนั้น จึงเน้นความมีเมตตา และการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา ทั้งคิด พูด ทำ ไม่มุ่งร้ายเบียดเบียนหรือจะกลั่นแกล้งกัน

แต่มนุษย์จะอยู่รอดไปได้ด้วยดี สามารถแก้ปัญหา ทำการสร้างสรรค์ให้สำเร็จได้ ต้องมีปัญญา รู้ความจริง ความถูกต้อง รู้เหตุปัจจัยในสิ่งทั้งหลาย แม้แต่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่หมู่ชนของตนแท้จริงหรือไม่ ดังนั้น ปฏิบัติการด้วยเมตตา จึงต้องมีปัญญาเป็นแสงสว่าง ชี้ทางจัดทำ และนำเดินหน้าไป

ฉะนั้น เมื่อจับเอาที่สาระแท้ๆ จึงเน้นธรรม ๒ อย่างนี้ เป็นแกน (จะใช้เป็นเกณฑ์หลักในการตรวจสอบตนหรือคนอื่นก็ได้) คือ เมตตา และ ปัญญา

พูดขยายความให้ชัดขึ้นอีกว่า ทุกคนนั้น ในจิตใจต้องมีเจตนา ที่ประกอบด้วยเมตตา และต้องใช้ต้องพัฒนาปัญญา อยู่เรื่อยไป

เมื่อเจตนาดีมีเมตตา ก็รักกันเกื้อกูลกันอย่างจริงใจ อยู่กันสงบสุข แต่ปัญชน พออยู่ดีสบาย ก็มักจะเพลินแล้วเรื่อยเปื่อยเฉื่อยชาประมาท ท่านจึงตั้งหลักไว้ ให้ *ไม่ประมาทในการใช้ปัญญา* คือ *ไม่ละเลยการใช้ปัญญา* (หลักปัญญาธิชฺฐาน) คอยตรวจตราสภาพที่เป็นอยู่เป็นไป และไตร่ตรองการที่จะทำ ทั้งป้องกันแก้ไข และปรับปรุงให้เดินหน้าก้าวไป

เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นชุมชน ท่านก็ให้หลักประสานปัญญาความสามารถ ด้วยการ *หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์* (หลักอภิณหสันนิบาต) โดยประชุมพร้อม เลิกพร้อม และพร้อมเพรียงกันทำกิจกรรมและกิจการของส่วนรวม

ถึงตรงนี้ ก็มาบรรจบกับสาระสำคัญอีกข้อหนึ่ง ซึ่งก็อยู่ในเรื่องเดียวกัน และควรเน้นไว้ที่นี้ด้วยเช่นกัน คือ ดังได้กล่าวแล้วว่า เสรีภาพและความเสมอภาค จะถูกใช้ถูกเรียกหาอย่างถูกต้อง และจะมั่นคงยั่งยืน เมื่ออยู่บนพื้นฐานแห่งภราดรภาพ

ในเรื่องนี้ ท่านให้หลักปฏิบัติไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งมีทั้งภราดรภาพและความเสมอภาค กำกับอยู่ด้วยกันในข้อเดียวพร้อมกันไปเลย ไม่ต้องแยกพูดแยกทำที่ละข้อ เรียกว่า “*สมานัตตตา*” แปลว่า ความมีตนเสมอกัน ซึ่งถ้าแปลให้เข้ากับภาษาไทยของคนไทย ก็แปลได้ว่า *ความมีตนเสมอสมาน*

“สมาน” ในภาษาบาลี แปลว่า เสมอกัน เท่ากัน แต่เมื่อเข้ามาในภาษาไทย และใช้กันสืบมานาน อาจจะได้มีความหมายเอียงไปในแง่เป็นการเชื่อม ประสาน หรือเข้าร่วมกัน จนพจนานุกรมไทยถือ สมาน กับ เสมอ เป็นคำสองคำต่างหากกัน

(กลายเป็นว่า “สมาน” คำหนึ่ง มาจากภาษาบาลี แปลว่า เสมอ หรือเท่ากัน และ “สมาน” อีกคำหนึ่ง เป็นคำไทย ไม่มีที่มา แปลว่า เชื่อม ทำให้ติด หรือเข้ากันสนิท)

ขอให้สังเกตความหมายเดิมตามหลัก “สมานัตตตา” ที่ว่า มีตนเสมอกันนั้น ท่านผู้รู้ตีความกันสั้นๆ ว่า ทำตัวให้เข้ากันได้ ไม่ถือเนื้อถือตัว มองแยกแยะออกไปว่า มีความเสมอภาค เท่าเทียมกัน ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอาर्डเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง (ให้ความเป็นธรรม)

หันไปดูความหมายเดิมที่เป็นภาษาบาลีว่า “สมานัตตตา” คือ สมานสุขทุกขตา หรือ สมานสุขทุกขภาวะ ได้แก่ ความเป็นผู้มีสุขและทุกข์เสมอกัน (หรือเสมอกันในสุขและทุกข์) หมายความว่า คราวสุขก็สุขด้วย คราวทุกข์ก็ทุกข์ด้วย (ทั้งเท่ากันและไม่ทั้งกัน) แปลอย่างไทยว่า “ร่วมสุขร่วมทุกข์” ถึงตรงนี้ เสมอกันก็คือร่วมกัน เสมอจึงคือสมาน และ เสมอภาคจึงอยู่ด้วยกันกับภราดรภาพ

ลึกลงไป ยังมีความหมายอีกชั้นหนึ่ง คือความเสมอกันโดยการพัฒนาในธรรม แต่ความหมายที่ใช้ทั่วไปก็เป็นอย่างที่ว่ามานี้ ซึ่งรวมแล้วก็ชัดเจนที่ว่า เป็นความเสมอภาคเชิงสมาน หรือความเสมอภาคที่มีภราดรภาพรวมหรือกำกับอยู่ด้วยพร้อมกันในตัว

เมื่อ *ความเสมอภาคมีภราดรภาพกำกับแล้ว* ก็ส่งผลไปยังเสรีภาพด้วย เพราะความเสมอภาคเป็นตัวกำกับเสรีภาพอยู่แล้ว (เช่น คนจะต้องมีเสรีภาพเท่าเทียมกัน) หลักการทั้งสาม คือ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ จึงบูรณาการอยู่ในหลัก **สมานัตตตานี้*** เป็นองค์รวมที่สมดุล

เวลานี้ ประชาธิปไตยประสบปัญหาอย่างหนัก ทั้งในเรื่องการใช้เสรีภาพ ทั้งในการเรียกร้องความเสมอภาค กับทั้งไม่มีการพูดถึงภราดรภาพ นี่คือการที่หลักการทั้งสามนั้น ได้แตกแยกกระจัดกระจายกันไปหมด

พร้อมกันนั้น ความเสมอภาค ก็มีนัยเชิงแก่งแย่งและแบ่งแยก โดยเน้นแง่เศรษฐกิจที่มุ่งเอาผลประโยชน์ทางธุรกิจ มักเพ่งจ้องกันที่ว่า เธอได้เท่าไร ฉันได้เท่าเธอหรือไม่ แทนที่จะพัฒนาประชาธิปไตย คนกลับพาสังคมหันห่างแปลกแยกออกไปจากวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นๆ

* **สมานัตตตา** เป็นฐานร่วมให้คนมารวมกัน เข้าถึงกัน มีส่วนร่วมด้วยกัน แล้วก็ปฏิบัติต่อกัน ด้วยการเผื่อแผ่ให้ปัน (ทาน) พุดดีด้วยใจรัก (ปิยวาจา) และบำเพ็ญประโยชน์ (กัตถจริยา) ครบชุดที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ (หลักการรวมคนไว้ในสามัคคี)

จะต้องหันเข้าสู่หลักการแห่ง “สมานัตตตา” ให้สมภาพ หรือความเสมอภาคมีชื่อตรงแท้เป็น *สมานภาพ* ที่คนใช้เสรีภาพได้เท่าเทียมกัน บนฐานแห่งภราดรภาพ ที่ประชาชนมีวิถีชีวิตแห่งประชาธิปไตย อันสมัครสมานสามัคคี มีเอกภาพ โดยอยู่ร่วมกันอย่างร่วมแรงร่วมใจ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันทำการสร้างสรรค์ สมเป็นการร่วมสุขร่วมทุกข์ เอื้อให้แต่ละคนพัฒนาชีวิตของตนก้าวหน้าองงามในธรรมสูงขึ้นไป ๆ จนสามารถมีชีวิตที่สมบูรณ์

เมื่อมองตรงจุดแล้ว จะจับที่ไหน องค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตยก็โยงมาประสานกันได้ทั้งหมด และเมื่อทำได้ตรงจุดนั้นแล้ว ประชาธิปไตยที่มองเหมือนเป็นเรื่องใหญ่มหึมา ดูที่ว่ายากนักหนา ก็เกิดเป็นจริงขึ้นมาได้ในฉับพลัน

วันนี้ *อาตมภาพ* ได้นำเอาหลักเรื่องประชาธิปไตยมาพูด ก็เพราะว่าญาติโยมตั้งใจทำบุญอุทิศกุศลแก่ท่านที่เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย

ขออย่าว่า ที่พูดอย่างนี้ ก็เพื่อให้ท่านที่เสียชีวิตไปแล้วนั้น ไม่เสียชีวิตไปเปล่า การที่จะสถาปนาระบบประชาธิปไตยได้ เราจะต้องสถาปนาสาระของประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นด้วย อย่างที่บอกแต่ต้นแล้วว่า รูปแบบก็สำคัญ แต่อย่าเอาเพียงแค่รูปแบบอย่างเดียว เพราะรูปแบบหรือระบบนั้น ถ้าไม่มีเนื้อหาสาระ ก็ไร้ความหมาย

เพราะฉะนั้น เราจะต้องเตือนกันในการที่จะทำสิ่งซึ่งมีผลระยะยาว คือการสร้างเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย และเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยที่ว่านี้ ก็คือธรรมนั่นเอง ไม่หนีไปไหนเลย

เรื่องของประชาธิปไตยนั้น ในที่สุดก็หนีธรรมไปไม่พ้น ต้องมีธรรมและเอาธรรมไปใช้ปฏิบัติ โดยเฉพาะรู้จักเลือกจับธรรมให้ตรงกับเรื่องราว พอจับให้ตรงเรื่องแล้ว ก็เอาไปสร้างสรรค์ประชาธิปไตยได้สำเร็จผล เราก็จะมีครบบริบูรณ์ ทั้งรูปแบบคือระบบพร้อมทั้งเนื้อหาคือสัจธรรมด้วย ก็จะเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์

ขอตั้งความหวังไว้ว่า สังคมไทยของเราจะได้พัฒนาประชาธิปไตยในความหมายที่แท้จริง ดังที่ได้ยกความมากล่าวนี้

ในโอกาสนี้ ขออนุโมทนาน้ำใจของโยมญาติมิตรทุกท่านที่ได้ระลึกถึงท่านผู้ได้ล่วงลับเสียชีวิตไป ซึ่งเป็นน้ำใจที่ประกอบด้วยธรรม จึงเป็นบุญเป็นกุศลอยู่ในตัว ก็ขอให้บุญกุศลนี้ เป็นเครื่องอภิบาลรักษาให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีความองงามมั่นคง ร่มเย็นเป็นสุขในธรรม ทุกเมื่อ

ผนวก

Americanism

คำปราศรัยของประธานาธิบดี Theodore Roosevelt เรื่อง “Americanism” (อเมริกันนิยม) เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘) ได้เน้นย้ำเรื่องจิตสำนึกต่อการทำหน้าที่ไว้หนักแน่นมาก ขอยกข้อความบางตอนมา ให้ดูแนวคิดอเมริกัน เพื่อประกอบการศึกษา (ให้ดูข้อความเต็ม เพื่อความชัดเจน)

I appeal to history. Among the generals of Washington in the Revolutionary War...; but these and all the other signers of the Declaration of Independence stood on an equality of duty and right and liberty, as Americans and nothing else...

Now this is a declaration of principles... First and foremost let us all resolve that in this country hereafter we shall place far less emphasis upon the question of right and much greater emphasis upon the matter of duty...that form of high-minded patriotism which consists in putting devotion to duty before the question of individual rights...

Business men, professional men, and wage workers alike must understand that there should be no question of their enjoying any rights whatsoever unless in the fullest way they recognize and live up to the duties that go with those rights...

We should meet this situation by on the one hand seeing that these immigrants get all their rights as American citizens, and on the other hand insisting that they live up to their duties as American citizens... It would then be a duty to see that they were given ample opportunity to learn to read and write and that they were deported if they failed to take advantage of the opportunity...

[Theodore Roosevelt's “Americanism” speech delivered on October 12, 1915, at Carnegie Hall in New York City. *Microsoft Encarta Encyclopedia 2001*]

ประเทศ

เป็นประชาธิปไตยไม่ได้

ถ้าประชาชน

ไม่เป็นธรรมาธิปไตย

ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้

ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย

-๐-

ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย คือ
ทำอย่างไรจะให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย*

...เวลาพูดถึงประชาธิปไตย เรามักจะพูดถึง "รูปแบบ" และคนก็มักสนใจในเรื่อง
ของรูปแบบกันมาก เช่น การจัดองค์กรที่ใช้อำนาจของประชาธิปไตยเป็น ๓ ส่วน คือ
องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ องค์กรฝ่ายบริหาร และองค์กรฝ่ายตุลาการ จะต้องมีการ
เลือกตั้ง ตลอดจนอะไรต่างๆ ที่เป็นกลไกของระบอบนี้

แต่ประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น ตัวมันก็คือ "เนื้อหาสาระ" การที่มีรูปแบบก็เพื่อจะ
ให้เนื้อหาสาระเกิดมีผลในทางปฏิบัติ คือเพื่อจะสื่อสารออกมาเท่านั้นเอง ถ้าหากไม่มี
เนื้อหาสาระ รูปแบบก็จะเป็นความหมายใดๆ ทั้งสิ้น

เหมือนกับเรามีแก้วน้ำเพื่ออะไร ก็เพื่อจะใส่น้ำเก็บไว้ได้และกินน้ำได้สะดวก ถ้า
ไม่มีน้ำ แก้วน้ำก็ไม่มี ความหมาย ประชาธิปไตยแม้จะมีรูปแบบดีอย่างไร ถ้าไม่มี
เนื้อหาสาระ ก็ไม่มี ความหมาย

ว่าที่จริง รูปแบบต่างๆ เช่น รัฐสภา ครม. ศาล การเลือกตั้ง เป็นต้น ถ้าจะพูดกัน
ให้ชัด ต้องบอกว่าเป็นเพียง "เครื่องมือของประชาธิปไตย" เท่านั้น ไม่ใช่เป็นตัว
ประชาธิปไตย

---

* หัวข้อแรกนี้ **คัดตัดตอนจาก** หนังสือ *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน* ซึ่งเรียบเรียงจากปาฐกถาในการประชุม
ทางวิชาการ ที่สถาบันราชภัฏสวนดุสิต ๒๕ มกราคม ๒๕๓๘

ตัวประชาธิปไตย ก็คือวิถีชีวิตของคนที่อยู่ร่วมกัน และช่วยกันจัดสรรความเป็นอยู่ให้ดี เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

ตัวแท้ของประชาธิปไตยอยู่ที่การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ นำเอาสติปัญญาความสามารถของแต่ละคนออกมาช่วยกันแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความเป็นอยู่ร่วมกัน ให้เป็นสุขและเจริญงอกงาม

ถ้าไม่มีตัวแท้หรือเนื้อแท้ของประชาธิปไตยนี้ รูปแบบต่างๆ ที่ว่าเป็นเครื่องมือทั้งหลาย ก็หมดความหมาย

ปัญหาประชาธิปไตยในสังคมไทยเวลานี้ จึงเริ่มต้นตั้งแต่ว่า “ประชาชนต้องการประชาธิปไตย หรือไม่?”

ถ้าประชาชนต้องการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน แบบร่วมแรงร่วมใจ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันแก้ปัญหา ช่วยกันสร้างสรรค์ โดยนำเอาสติปัญญาความสามารถของแต่ละคนออกมาใช้ประสานเสริมประโยชน์ ด้วยการประชุมปรึกษาหารือกัน เป็นต้น ก็เรียกว่า ประชาชนต้องการประชาธิปไตย

แต่ถ้าประชาชนไม่ต้องการวิถีชีวิตอย่างนี้ แม้ว่าเขาจะต้องการเลือกตั้ง เป็นต้น ก็ไม่เรียกว่าเขาต้องการประชาธิปไตย

ถึงตอนนั้น เครื่องมือของประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้ง เป็นต้น อาจจะถูกนำไปใช้เพื่อสนองความมุ่งหมายอย่างอื่น ที่ไม่ใช่เป็นประชาธิปไตยก็ได้

เพราะฉะนั้น ในสังคมไทยเวลานี้ สิ่งที่จะต้องทำ ซึ่งมักถูกดูเบา และมองข้ามไป คือ การทำให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย

คุณภาพของประชาธิปไตย

ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน*

เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย ถ้าจะกล่าวถึงความหมาย มีวิธีพูดง่ายๆ อย่างหนึ่งคือยกวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์นมาอ้าง เพราะคนชอบและรู้จักกันมาก คือวาทะที่กล่าวถึงประชาธิปไตยว่าเป็น “การปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน”

* หัวข้อที่ ๒-๖ **คัดตัดปรับจาก** ตอนที่ ๑ ว่าด้วย “ประเทศจะเป็นประชาธิปไตย ประชาชนต้องมีการศึกษา” ในหนังสือในชุดปฏิรูปการศึกษา เรื่อง **กระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย** ซึ่งเรียบเรียงจากปาฐกถาพิเศษ ในการสัมมนาทางวิชาการ จัดโดยกรมวิชาการ ที่โรงแรมโซลทวินทาวเวอร์ กรุงเทพฯ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑

วาทะนี้คนจำกันแม่น แต่น่าสังเกตว่า เวลาพูดกัน คนมักมองความหมายในแง่ของความรู้สึกที่ตื่นเต็นว่า พวกเขาประชาชน “จะได้” เช่น จะได้สิทธิ ได้อำนาจ หรือได้ความเป็นใหญ่ในการที่จะเป็นผู้ปกครอง แต่อีกแง่หนึ่งที่ไม่ค่อยได้มอง คือ ความรับผิดชอบ

ในวาทะของลินคอล์นนี้ ถ้าพิจารณาลึกลงไปให้เห็นความหมายที่ซ่อนอยู่ข้างใน ก็จะต้องพูดต่อไปอีก กล่าวคือ ที่ว่า ประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั้น เป็นการเตือนให้รู้สึกตัวด้วยว่า **คุณภาพของประชาธิปไตย อยู่ที่คุณภาพของประชาชน** เพราะว่า ตามปกติ คุณภาพของการปกครอง ย่อมขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครอง เป็นสำคัญ

สมัยก่อน เมื่อปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย พระราชาหรือมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง คุณภาพของราชาธิปไตยก็อยู่ที่คุณภาพของพระราชามหากษัตริย์นั้น ถ้าพระราชาดีมีปรีชาสามารถ บ้านเมืองก็เจริญมั่นคงร่มเย็นเป็นสุข แต่ถ้าพระราชาร้ายด้อยปัญญา ไม่มีความสามารถ บ้านเมืองก็เสื่อมโทรมเดือดร้อน

สมัยนี้ ในเมื่อประชาชนมาเป็นผู้ปกครอง บ้านเมืองจะเป็นอย่างไร ประชาธิปไตยจะมีคุณภาพแค่ไหน ก็อยู่ที่คุณภาพของประชาชน

ความหมายที่ว่ามานี้ น่าจะมีความสำคัญมากกว่า คือ **ถ้าประชาชนมีคุณภาพดี ประชาธิปไตยก็มีคุณภาพดี ถ้าประชาชนมีคุณภาพต่ำ ประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตยอย่างเลว** เพราะว่า **คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน**

แล้ว **คุณภาพของประชาชนขึ้นต่ออะไร** ก็ขึ้นต่อการศึกษา เพราะฉะนั้น ตรงนี้แหละคือตอนที่ประชาธิปไตยมาสัมพันธ์กับการศึกษาโดยตรง

ประชาชนปกครอง คือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

ยังมีข้อพิจารณาต่อไปว่า เมื่อประชาชนเป็นผู้ปกครอง ก็หมายความว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ เพราะว่า **คนไหนปกครอง คนนั้นก็** เป็นเจ้าของ **อำนาจตัดสินใจ**

การตัดสินใจเป็นเรื่องสำคัญมาก หากตัดสินใจถูก ก็ดีไป ถ้าตัดสินใจผิด ก็อาจเกิดความเสียหายความพินาศทุกอย่างทุกประการ

ที่นี้ การที่จะตัดสินใจผิด หรือตัดสินใจถูก ก็อยู่ที่ความเป็นคนดีและมีปัญญา คือมีคุณธรรม และมีความรู้ความเข้าใจเฉลียวฉลาดสามารถในการคิดเป็นต้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ประชาชนควรมี ถ้าประชาชนเป็นคนดี ตั้งใจดี มีความรู้ความเข้าใจ มีปัญญาชัดเจน คิดเป็น มองเห็นความจริง ก็ตัดสินใจได้ถูกต้อง

ดังนั้น จึงเห็นชัดว่า ประชาธิปไตยจะดี ก็อยู่ที่ประชาชนซึ่งเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจนั้น จะต้องเป็นคนดี และมีปัญญา อันนี้เป็นเรื่องง่าย ๆ

เสียงข้างมากตัดสินใจความต้องการได้ แต่ไม่อาจตัดสินใจความจริง

ที่นี้ พิจารณาต่อไปอีก ที่ว่าประชาชนเป็นใหญ่ มีอำนาจตัดสินใจนี้ การตัดสินใจนั้นวินิจฉัยด้วยเสียงข้างมาก คือเอาเสียงข้างมากเป็นใหญ่ ในเรื่องนี้ มีข้อสังเกต ๒ อย่าง คือ

๑. ถ้าคนส่วนใหญ่เป็นคนโง่ เสียงข้างมากที่วินิจฉัยก็จะเป็นการตัดสินใจเลือกอย่างโง่ๆ หรือแม้แต่เลือกไปตามที่ถูกเขาหลอกล่อ ทำให้ผิดพลาดเสียหาย แต่ถ้าคนส่วนใหญ่เป็นคนดีมีปัญญา ก็จะได้เสียงข้างมากที่ตัดสินใจเลือกได้ถูกต้องเป็นผลดี จึงต้องให้ประชาชนมีการศึกษา เพื่อจะได้เสียงข้างมากที่ตัดสินใจ โดยมีโดยใช้ปัญญา

๒. ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ย่อมเป็นอย่างที่มีมันเป็น มันย่อมไม่เป็นไปตามการบอก การสั่ง การลงคะแนนเสียง หรือตามความต้องการของคน ดังนั้น คนจะไปตัดสินใจความจริงไม่ได้ แต่เป็นหน้าที่ของตนเองที่จะต้องตัดสินใจเลือกสิ่งที่เป็นจริง หรือให้ตรงกับความจริง และคนที่จะทำอย่างนั้นได้ ก็ต้องมีปัญญา จึงต้องให้ประชาชนมีการศึกษา เพื่อจะได้เสียงข้างมากที่ตัดสินใจเลือกเอาสิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง

ขอย้ำว่า **เสียงข้างมากตัดสินใจความจริงไม่ได้** อันนี้เป็นหลักธรรมดา เราตัดสินใจไม่ใช่ตัดสินใจความจริง

ถ้าเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจความจริง ก็เป็นไปไม่ได้

หากย้อนหลังไปประมาณสัก ๒๐๐ ปี ตอนนั้น ถ้าไปถามคนทั้งหลายว่าโลกมีรูปร่างอย่างไร เขาจะบอกว่าโลกแบน คนตั้งล้าน หรือ ๕๐-๑๐๐-๑,๐๐๐ ล้าน บอกว่าโลกแบน แต่คนที่รู้และบอกความจริงได้ อาจมีคนเดียว และคนเดียวนั้นแหละถูกต้อง

เพราะฉะนั้น เราไม่สามารถเอาเสียงข้างมากมาตัดสินความจริงได้ ถ้าอย่างนั้น เราเอาเสียงข้างมากมาตัดสินอะไร

เราเอาเสียงข้างมากมาตัดสินความต้องการ คือบอกว่าจะเอาอย่างไร ในแง่นี้เราบอกได้ว่า ประชาชนมีความต้องการอะไร จะเอาอย่างไร แล้วก็มีมติเป็นที่ตกลงกันว่า จะเอาอย่างนี้

วางเป็นหลักไว้เลยว่า: เสียงข้างมากตัดสินความต้องการได้ แต่ตัดสินความจริงไม่ได้

ประชาชนจะตัดสินใจถูกดี ประชาชนต้องมีการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ความต้องการนั้น จะถูกต้องได้ผลดีหรือไม่ ในที่สุดก็ต้องมาบรรจบกับความจริงตรงที่ว่า จะต้องเป็นความต้องการที่เกิดจากเจตนาที่ดีและมีความรู้ความเข้าใจว่าอะไรดี-จริง-ถูกต้อง-เป็นประโยชน์ที่แท้

มีกรณีไม่น้อย ที่คนตัดสินใจไม่เอาความจริง และมีกรณีมากมายที่คนตัดสินใจเลือกไม่ได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง

ดังนั้น เราจะต้องมีกระบวนการที่จะทำให้คนตัดสินใจเลือกให้ตรง และให้ได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง ถ้าอยากจะมีประชาธิปไตย ก็ต้องถือภารกิจนี้เป็นเรื่องใหญ่ ที่จะต้องทำให้สำเร็จ

รวมความปัญหาอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะให้ความต้องการที่ว่าเอาอย่างไหนนั้น ไปบรรจบกับความมุ่งหมายที่ดี โดยมีสติปัญญาที่รู้เข้าใจว่าอะไรเป็นความจริงความถูกต้องและตัวประโยชน์แท้ที่ควรเอา คือ ต้องให้ความต้องการนั้น ไปตรงกับความจริงความถูกต้อง และความเป็นประโยชน์ที่แท้จริง มิฉะนั้น ความต้องการนั้นก็ผิด

เมื่อคนตัดสินใจด้วยความต้องการที่ผิด การตัดสินใจนั้นก็ผิด จะเลือกผิดเอาผิด และก่อให้เกิดผลร้าย เพราะฉะนั้น จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องทำให้คนมีความรู้ มีสติปัญญา เราจึงต้องเน้นกันว่าคนจะต้องมีวิจาร์ณญาณ (หรือจะใช้คำศัพท์ให้ลึกกลงไปกว่านั้น ก็คือ ต้องมีโยนิโสมนสิการ)...

ดังนั้น คนจะต้องมีการศึกษา เพื่อให้เกิดสติปัญญา ที่จะมาประสานความต้องการให้ตรงกับความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้ เพื่อให้ประชาชนตัดสินใจเอาสิ่งที่ถูกต้องดีงาม และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงแค่ตัดสินใจเอาสิ่งที่ตนชอบใจ

กับทั้งเพื่อให้ประชาชนมีความรู้เท่าทัน ที่จะไม่เอาอำนาจตัดสินใจของตนไปยกให้แก่ออมดสังคม

ด้วยเหตุนี้ การใช้เสียงข้างมากมาตัดสิน จึงต้องให้เป็นเสียงแห่งสติปัญญา ที่แสดงถึงความต้องการอันฉลาด ที่จะเลือกเอาสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง เป็นประโยชน์แท้จริง

สรุปว่าการศึกษาคำเป็นต่อประชาธิปไตย เพื่อพัฒนาประชาชน ให้ทำหน้าที่หรือใช้อำนาจตัดสินใจอย่างได้ผลดีใน ๒ ประการ คือ

๑. ให้เสียงข้างมากที่จะใช้วินิจฉัย เกิดจากการตัดสินใจของคนที่เป็นบัณฑิต คือคนดีมีปัญญา ที่เข้าถึงความจริง และอยู่กับความดีงามถูกต้อง

๒. ให้การตัดสินใจของคน เกิดจากความต้องการที่มาประสานกับปัญญาที่รู้ และให้เลือกเอาสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม จริงแท้ และเป็นประโยชน์แท้จริง

ถึงตรงนี้ ก็มองเห็นแล้วถึงเหตุผลที่ประชาธิปไตยต้องเอาการศึกษามาพัฒนาคน

วางได้อีกหลักหนึ่งว่า: เสียงข้างมากตัดสินความจริงไม่ได้ แต่เสียงข้างมากนั้น เราใช้ตัดสินใจเลือกเอาความต้องการที่ดีงามฉลาดถูกต้องตรงตามความจริง *

หนึ่งบัณฑิต ดีกว่าพันพาล

แต่ประชาธิปไตยต้องการให้ทั้งพันเป็นบัณฑิต

มีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งบอกว่า คนเขลาอ่อนปัญญา มาประชุมกันมากมายเกินพัน พวกเขาได้แต่คร่ำครวญรำพันตัดพ้อต่อกัน ปัญหาก็ไม่ได้แก้ แต่บัณฑิตเพียงผู้เดียวเข้ามา เขารู้จักใช้ปัญญา พาคนทั้งพันผ่านพ้นปัญหาไปได้ (ดู ขุ.ชา.

๒๗/๙๙/๓๒)

ที่ว่านี้ไม่ได้หมายความว่า จะให้หันไปนิยมการปกครองแบบบุคคลเดียว เพราะถ้าบัณฑิตผู้เดียว เปลี่ยนมาเป็นคนพาลผู้เดียวละ ก็จะกลายเป็นว่า คนพาลผู้เดียวมาตัดสินใจ ก็จะยิ่งยุ่งกันใหญ่

ตัวปัญหาอยู่ที่ว่า เมื่อคนตั้งพันที่อ่อนปัญญา ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เราจะทำอย่างไร

* อีกสำนวนหนึ่งว่า “ที่เป็นธรรม และเป็นธรรม” คือ ทั้งเป็นประโยชน์ตรงจุดหมาย และถูกต้องดีงามชอบธรรม

เรายอมรับว่า บัณฑิตคนเดียว ดีกว่าคนพาลตั้งพัน แต่ใครๆ ก็ต้องยอมรับว่า มีบัณฑิตพันคน ดีกว่ามีบัณฑิตคนเดียว ประชาธิปไตยต้องการให้คนทั้งพันเป็นบัณฑิต

๑. จะได้ไม่ต้องเสี่ยงต่อการที่จะได้คนเดียวที่เป็นพาล แทนที่จะได้คนเดียวที่เป็นบัณฑิต

๒. มีบัณฑิตพันคน จะตัดสินใจได้ผลดีกว่ามีบัณฑิตคนเดียว

ดังนั้น เมื่อเราปกครองด้วยระบบประชาธิปไตย เราก็จึงมีภาระที่จะต้องทำให้คนทั้งพันหรือส่วนใหญ่ของพันนั้น เป็นบัณฑิต ผู้มีสติปัญญา

อันนี้คือสาระที่การศึกษาจะมาช่วยประชาธิปไตย คือพัฒนาคนทั้งพันที่มาประชุมกันไม่ได้เรื่องนั้น ให้กลายเป็นบัณฑิตขึ้นมา

โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ มีข่าวสารมากมาย และรวดเร็ว จนกระทั่งเราบอกว่า มันล้น เราตามไม่ทัน

ในเมื่อข้อมูลข่าวสารมีมากมาย และมีเทคโนโลยีที่ทำให้เผยแพร่ได้ง่ายดายรวดเร็ว คนก็มีความโน้มเอียงที่จะตกอยู่ใต้อิทธิพลของผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ มีความเชี่ยวชาญ

อย่างน้อยเริ่มต้น ผู้ที่เชี่ยวชาญด้านการข่าว คือสื่อมวลชน อาจจะชักนำผู้คนให้หันเหไปตามต้องการ และอย่างร้าย สื่อชวนเชื่อทั้งหลายก็จะได้ออกาสทำลายสังคม

ถ้าคนไม่มีวิจรรณญาณ ไม่มีความสามารถในการคิด แทนที่จะวินิจฉัยตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้ด้วยสติปัญญา ก็กลายเป็นว่า จะถูกอิทธิพลของสื่อครอบงำไม่เฉพาะสื่อชวนเชื่อทั้งหลาย ที่ร้ายอย่างยิ่ง แม้แต่สื่อมวลชนซึ่งทำหน้าที่นำเสนอ ทั้งข่าว ทั้งความคิด แต่ละคนก็ต้องศึกษาพิจารณา

แม้แต่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็กำลังมีปัญหาว่า เมื่อสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น สิ่งที่ต้องเรียนรู้มากขึ้น ตามไม่ไหว ก็เริ่มมีการพึ่งผู้เชี่ยวชาญ ที่นี้ก็กลายเป็นว่า เรื่องอะไรต่อมิอะไร ก็ต้องพึ่งพาอาศัยผู้เชี่ยวชาญให้เป็นผู้ตัดสินใจ

ดีไม่ดี เราอาจจะมีคนบางพวกบางประเภทมาครองอำนาจแทนผู้ปกครองโดยไม่รู้ตัว

แล้วเรื่องก็จะกลายเป็นว่า เราอุตสาหกรรมเพื่อพยายามเปลี่ยนผู้ปกครองจากผู้มีอำนาจคนเดียว มาเป็นผู้ปกครองคือประชาชนทั้งหมด แต่เสร็จแล้ว โดยไม่รู้ตัว ไม่ได้ตั้งใจ ประชาชนนั้นกลับไปตกอยู่ใต้อิทธิพลของบุคคลบางพวก

ดังนั้น จึงจะ **ต้องทำให้ประชาชนไม่สูญเสียอำนาจการตัดสินใจ และไม่สูญเสียศักยภาพในการที่จะตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วย**

จะให้เป็นอย่างนั้นได้ ก็ต้องเอาธรรมาธิปไตย มาเป็นแกนของประชาธิปไตย

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ*

ที่นี้ “ธรรมาธิปไตย” คืออะไร มันก็คือ หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลที่อยู่หรือร่วมอยู่ในระบบการปกครองนั้น...

ลองมองดูปฏิบัติการในกิจกรรมของระบบประชาธิปไตยสิ แค่ **เลือกตั้ง** นี้ ชาวบ้านแต่ละคนก็มีเกณฑ์ในการตัดสินใจของตัวเอง

ชาวบ้านที่มาเลือกตั้งนั้น ถ้าคนไหนตัดสินใจโดยเอาผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ตัดสินใจลงคะแนนโดยเอาเงินซื้อเสียงที่ตัวเองจะได้เป็นหลัก นี่ถือเป็น **ชัฏตาธิปไตย***

ถ้าชาวบ้านคนไหนได้แต่คอยฟังเสียงนิยม เรียกว่าไปตามกระแส ไม่มีหลักของตัวเอง ตัดสินใจลงคะแนนแบบเฮไปตามพวก ก็เป็น **โลกาธิปไตย**

ที่นี้ ถ้าชาวบ้านแต่ละคนที่จะเลือกตั้งนั้น ตัดสินใจโดยตรวจสอบเรื่องราว สืบค้นความจริง หาข้อมูลให้ชัดเจนก่อนแท้ ใช้ปัญญาพิจารณาว่า ผู้สมัครคนไหนเป็นคนดี ประพฤติถูกต้องสุจริตชอบธรรม มีปัญญา มีความสามารถ มุ่งหน้าทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่สังคมประเทศชาติ ก็ตัดสินใจลงคะแนนไปตามเกณฑ์ของความดีงาม ความถูกต้องนั้น นี่ก็คือเป็น **ธรรมาธิปไตย**

แต่ละคนที่มาช่วยในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อย่างเช่นชาวบ้านทุกคนที่มาเลือกตั้ง พอตัดสินใจถูกต้อง แต่ละคนนั้นก็ป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ถ้าแต่ละคนเป็นธรรมาธิปไตยอย่างนี้ละก็ ประชาธิปไตยก็ดีได้แน่

...ประชาธิปไตย ก็คือ ประชาชน ที่มาจากแต่ละคนๆ นั้นแหละ มีอำนาจที่จะทำการตัดสินใจ...

* หัวข้อที่ ๗-๑๓ **คัดตัดปรับจาก** หนังสือ **ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ** ซึ่งเป็นการตอบคำถามของคณะบุคคลในเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนา ที่เร่งรุดไปนมัสการถามที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อตอนค่ำ วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙

* **ชัฏตาธิปไตย** ใช้ในความหมายที่ดีก็ได้ คือตัดสินใจในทางดีด้วยเคารพตน หรือถือเกียรติถือศักดิ์ศรีของตน, เช่นเดียวกับโลกาธิปไตย ที่ในแง่ดี หมายถึงตัดสินใจในทางดีด้วยคำนึงถึงผู้รู้ เกรงคำตำหนิติฉิน เป็นต้น แต่ไม่ดีแท้เท่าธรรมาธิปไตย

ผู้ช่วยเสนาบดี : สมมติว่า ถ้าผมเลือก ส.ส. โดยเพราะ ส.ส.คนนี้เคยเอาเงินมาให้ผม อันนี้เป็น *อัตตาธิปไตย* แต่ถ้าผมเลือกเพราะได้ยินว่าคนส่วนใหญ่ชอบเขา อันนี้เป็น *โลกาธิปไตย* แต่ถ้าคิดว่า เอ... เขาเป็นคนดีไหม เขาเหมาะสมที่จะเป็นหรือไม่ อันนี้เป็น *ธรรมาธิปไตย* อย่างนั้นหรือครับ

จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา

พรหม : ถูกแล้ว *ธรรมาธิปไตย* ก็คือ ต้องมีปัญญาว่าอะไรคือความจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม แล้วจึงตัดสินใจลงคะแนนอย่างจริงใจไปตามมติของปัญญานั้น

นี่แหละ พอถึงตรงนี้ มันก็เป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาทันที คือต้องศึกษา จึงจะมีปัญญาให้รู้ได้

ทำไมการศึกษาจึงสำคัญนักสำหรับระบอบประชาธิปไตย ก็เพราะว่า คนจะตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยได้ จะต้องมีการศึกษา ให้เกิดความรู้เข้าใจ ตั้งแต่รู้ข้อมูล รู้ความจริงความถูกต้องในเรื่องนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร เริ่มตั้งแต่ต้องศึกษาคนที่มาสมัครรับเลือกตั้ง ว่าบุคคลนี้เป็นอย่างไร มีประวัติอย่างไร เป็นคนดี เป็นคนที่เชื่อถือไว้วางใจได้ไหม เป็นคนมีอุดมคติ มุ่งจะทำงานเพื่อส่วนรวม จริงหรือเปล่า

แล้วก็ดูตัวเองด้วยว่า ที่เรามาเลือกตั้งนี้ ที่เรามาทำกิจกรรมนี้ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวนะ การปกครองนี้ เพื่อประเทศชาติ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความถูกต้องดีงาม เพื่อความเป็นธรรมในสังคม เป็นต้น เมื่อพิจารณาธรรมทั้งหมดแล้ว ตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมนั้น เรียกว่า *ธรรมาธิปไตย*

ฉะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในเรื่องใดก็ตาม เราต้องตัดสินใจบนเกณฑ์ของ *ธรรมาธิปไตย* เมื่อมาเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ในการตัดสินใจทุกกรณี เกณฑ์นี้ใช้ได้ในทุกกิจกรรม ทุกกรณีเลย

เป็นอันว่า *ธรรมาธิปไตย* นี้ ไม่ใช่เป็นระบบ แต่มันเป็นเกณฑ์การตัดสินใจของแต่ละบุคคล มันอยู่กับตัวของทุกคนเลยที่เดียว

อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง

ผู้ทรงอำนาจการณ: **ธรรมาธิปไตย** นี้เป็นคุณสมบัติของคน ไซ้ใหม่ครับ?

พร: จะว่าเป็นคุณสมบัติ ก็ยังเขาไป มันไม่หนักแน่น มันไม่จำเพาะเจาะชัดเท่ากับ บอกว่า “เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในทุกกรณี”

จะต้องพูดกันให้ชัดว่า ในเรื่องการปกครองนี้ คำที่สำคัญอย่างยิ่ง คือคำว่า “**อำนาจตัดสินใจ**”

การใช้**อำนาจตัดสินใจ**นี้แหละ เป็นตัวทำการ ที่ทำให้การปกครองสำเร็จผล เป็นความจริงขึ้นมา

ธรรมาธิปไตย ทำไม่จึงสำคัญ ก็เพราะมันเป็นเรื่องของการใช้**อำนาจตัดสินใจ**

อำนาจตัดสินใจ เป็นหัวใจของระบบการปกครองนั้นๆ ใครมี**อำนาจตัดสินใจ** สูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

เวลาให้ความหมายเป็นทางการ เราพูดกันว่า **ประชาธิปไตย** คือ **อำนาจอธิปไตย** (sovereignty) เป็นของประชาชน

จะพูดว่า **อำนาจอธิปไตย**เป็นของประชาชน หรือ**อำนาจอธิปไตย**เป็นของปวงชน หรือจะว่า “ประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน” ก็ถูกทั้งนั้น

ชาวบ้านฟังแล้วก็รู้สึกภูมิใจว่า ที่นี่พวกเราเป็นใหญ่ละนะ อาจจะมีผู้ถือไว้ แต่ก็ดูเหมือนจะลอยๆ อยู่ มันไม่โยง ไม่บ่งชี้ถึงการปฏิบัติ

ที่บอกว่า ประชาชนเป็นใหญ่ละ เป็นใหญ่อย่างไร แค่นี้ก็ยุ่งละ มันไม่ใช่แค่เป็นใหญ่อยู่ใ้ๆ ถ้ามันไว้กับความใหญ่ จะไปไม่ถึง**ประชาธิปไตย**สักที

ถ้าพูดกันแบบชาวบ้าน เขาตรงที่ว่านี่ดีกว่า คือที่ **อำนาจตัดสินใจ** (decision-making power) อันนี้จะเห็นทางปฏิบัติทันที

อย่างที่ว่าเมื่อ **อำนาจตัดสินใจ** เป็นหัวใจของระบบการปกครอง ใครมี**อำนาจตัดสินใจ**สูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

ถ้าเป็นระบบ “เผด็จการ” ก็คือบุคคลเดียว ที่เรียกว่าผู้เผด็จการ หรือผู้นำ มี**อำนาจ** ในการตัดสินใจ

ถ้าเป็น “**คณาธิปไตย**” ก็คือหมู่คณะหรือกลุ่มบุคคล เป็นผู้ที่มี**อำนาจ** ในการตัดสินใจ

ถ้าเป็น “ประชาธิปไตย” ก็คือ ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ หรือว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

ทีนี้ ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้คนนั้นตัดสินใจบนฐานของ *ธรรมาธิปไตย* คือตัดสินใจด้วยเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย

ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย

เมื่อเป็นประชาธิปไตย หลักบอกว่า อำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน

เมื่ออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็ต้องให้ประชาชนตัดสินใจอย่างถูกต้อง คือ ต้องมีธรรมาธิปไตย

ก็จึงต้องมีการพัฒนาคุณภาพของประชาชน เพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของ อำนาจในการตัดสินใจนั้น ทำการตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาที่เป็นธรรม และ ตรงนี้แหละคือ *ธรรมาธิปไตย*

ตรงนี้คือหัวใจเลยนะ อย่าไปนึกว่าไม่สำคัญ เพราะว่าอำนาจตัดสินใจ คือหัวใจ ของการปกครองและเป็นตัวกำหนดระบบการปกครอง ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้อง ให้ตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

แต่ไม่จบแค่นี้ เมื่อก็ได้บอกว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็คืออำนาจ ตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน แต่ระบอบประชาธิปไตยของเราไม่ใช่เป็นประเภทประชาธิปไตย แบบตรง ที่ประชาชนใช้อำนาจเองโดยตรง เรามีประชาธิปไตยแบบตัวแทน

เรื่องจึงมีต่อไปอีกว่า มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจแทนประชาชน หรือในนามของ ประชาชน

คนผู้นี้จะต้องใช้อำนาจตัดสินใจ โดยสามารถพูดได้เต็มปากว่า “เพื่อประชาชน ในนามของประชาชน หรือแทนประชาชน” โดยที่ว่ามันเป็นการตัดสินใจที่เป็นธรรม ก็ คือตัดสินใจเป็นธรรมาธิปไตย

ที่พูดนี้หมายความว่า มันไม่ใช่จบแค่ว่าประชาชนใช้อำนาจตัดสินใจ แต่มีคนที่ใช้ อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน และตรงนี้ก็คือเรามีผู้นำ ผู้ปกครอง โดยเฉพาะ นายกรัฐมนตรี

นายกรัฐมนตรีนี่เขาตัดสินใจในนามของประชาชน หรือแทนประชาชนทั้งหมด เพราะว่าตัวแทนของประชาชน คือผู้แทนราษฎร ที่มีอำนาจตัดสินใจ ได้เอาอำนาจ ตัดสินใจไปมอบไว้ที่นายกรัฐมนตรี...

พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง

ผู้ห่วงสถานการณ์... ผู้แทนฯ หรือ ส.ส. ที่ชาวบ้านเลือกไปเข้าสภานั้น ก็ไปออกกฎหมายมาจัดการบ้านเมือง แล้วก็ชาวบ้านนั้นแหละต้องทำตามกฎหมาย แต่กฎหมายมันไม่มีที่ จะ perfect มันออกมาอย่างนี้ๆ มันก็มีช่องโหว่ แต่ช่องโหว่ ก็ยังพอว่า บางทีร้ายกว่า นั้น มันซ่อนหรือซ่อนช่องทางอะไรๆ ที่ไม่ตรงตามออกมาด้วย ก็มี

พรธ: จึงต้องมีการปรับแก้กฎหมายกันเรื่อย ถ้าแค่ช่องโหว่ อันนี้ก็เป็นธรรมดา ไม่ต้องห่วงหรอก แต่ถ้ามีเรื่องซ่อนเร้น หรือซ่อนแฝง ก็เป็นเรื่องน่ากลัว ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ขอให้ผู้ออกกฎหมายและผู้ใช้กฎหมายมีใจเป็นธรรมก่อน คือ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ถ้าทำไม่ถูก มันก็กลายเป็นว่า มามุ่งหวังอำนาจ เพื่อจะใช้สนองการหาประโยชน์ตน ซึ่งผิดธรรมชาติของนักปกครองโดยตรง

นี่แหละจึงว่า ทุกคนที่อยู่ในระบบประชาธิปไตย จะต้องเป็นธรรมาธิปไตย โดยเฉพาะคนที่ไปเป็นผู้แทนฯ อยู่ในสภา จะออกกฎหมายมาบังคับประชาชนและกิจการหมดทั้งประเทศ จะต้องใช้อำนาจตัดสินใจให้เป็นธรรม

แต่ผู้แทนฯ หรือ ส.ส. ในสภานั้น ก็ประชาชนชาวบ้านนี่แหละเลือกส่งเขาไป ชาวบ้านจึงตัดความรับผิดชอบไม่ได้ ถึงจะตัด ก็ไม่พ้น

ตอนนี้เรากำลังมองธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ปกครอง คือ ทุกคนที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตย ก็มีความรับผิดชอบที่จะรักษาธรรม อย่างน้อยก็เห็นแก่ประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ที่จะรักษาสังคมที่ดีงามไว้ แต่ระดับของความรับผิดชอบ ที่เป็นธรรมของแต่ละบุคคล จะแค่ไหน ก็ต้องว่ากันไปเป็นขั้นตอน ตามสถานะและบทบาท เป็นต้น

แต่อย่างน้อย ทุกคนก็มีธรรมที่จะต้องรับผิดชอบในฐานะที่เป็นราษฎรของสังคมประชาธิปไตย

เราก็ต้องจับให้ได้ว่า ธรรมของราษฎรที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมหรือประเทศประชาธิปไตยนี่คืออะไร และต้องให้ประชาชนทุกคนมีธรรมนี้ให้ได้ แล้วก็ให้เขาเอาธรรมนี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ แค่นี้เขาก็เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้ามีธรรมาธิปไตยตัวเดียวก็อยู่เลย พอถึงตอนเลือกตั้ง *แค่ราษฎรตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยเท่านั้นแหละ แผ่นดินก็พลิกเลย* ใช่ไหม ประชาธิปไตยตัวจริงก็เผยโฉม โผล่หน้าขึ้นมาเลย

แต่เนี่ย จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ก็ยังทำไม่ได้แม้แต่ขั้นพื้นฐาน แค่การเลือกตั้ง ก็วนเวียนกันอยู่ที่อัตราิปไตย กับโลกาธิปไตย แล้วจะเจอหน้าประชาธิปไตยได้อย่างไร

นี่นะ ธรรมาธิปไตยมันสำคัญตรงนี้ มันสำคัญที่เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในกิจกรรมทุกอย่างของประชาธิปไตย เป็นตัวกำหนดการใช้อำนาจตัดสินใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงมีความสำคัญในขั้นรากฐานที่สุด เป็นตัวแกน เป็นตัวยัน เป็นตัวสำเร็จเด็ดขาด

ผู้ห่วงสถานการณ์: เพราะฉะนั้น ในการนำเสนอความคิดครั้งนี้ ก็ควรเสนอในแง่ที่ให้ทุกคนมีธรรมาธิปไตยในตัวเอง

พระ: ใช่ ต้องแยกให้ชัดว่า ธรรมาธิปไตยนี้ เป็นเรื่องปฏิบัติการของตัวบุคคล ซึ่งแน่นอนว่า ในที่สุด ทุกคน แม้แต่คนที่ไม่เป็นตัวของตัวเอง ก็ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง

แม้แต่อย่างง่ายที่สุด คนที่เชื่อคนอื่น ก็ต้องตัดสินใจเองที่จะเชื่อ และในการตัดสินใจนั้น ถ้าจะให้ได้ประชาธิปไตย ก็ต้องให้ทุกคนตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตยที่ว่านี้ หมายถึงประชาธิปไตยที่ดี หรือที่พึงปรารถนา ไม่ว่าจะคุณจะเป็นราษฎร เป็น ส.ส. หรือเป็นผู้ปกครอง ถ้าจะให้ประเทศมีประชาธิปไตย ตัวคุณเองต้องมีธรรมาธิปไตย

โดยเฉพาะ ถ้าเป็นผู้ปกครอง คุณต้องมีธรรมของนักปกครอง ต้องทำหน้าที่ของผู้ปกครอง

คุณก็สำรวจตรวจสอบตัวเองสิว่า คุณมิได้ตัดสินใจเพียงบนฐานแห่งอำนาจ แต่คุณได้ใช้อำนาจตัดสินใจบนฐานแห่งธรรมของผู้ปกครอง ใช่หรือไม่ นี่มันต้องวัดกันเลยที่เกณฑ์การตัดสินใจ ...

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี

ตรงนี้ คุยให้ชัดนะว่า ในการปกครองทุกระบบ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ *อำนาจตัดสินใจ* อันนี้เป็นตัวกำหนดเด็ดขาด

การปกครองระบอบต่างๆ ทั้งหลายนั้น เมื่อมองไปให้ถึงที่สุด ตัวกำหนดก็อยู่ที่อำนาจตัดสินใจ หมายความว่า อำนาจตัดสินใจสูงสุดอยู่ที่ไหน การปกครองก็ต่อระบอบนั้น จะเป็นระบอบการปกครองไหน ก็ดูว่าอำนาจตัดสินใจสูงสุดอยู่ที่ใด

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่บุคคลผู้เดียว ก็เป็น **เผด็จการ**
ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่คณะบุคคล ก็เป็น **คณาธิปไตย**
ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็เป็น **ประชาธิปไตย**

ตอนนี้ บ้านเมืองของเรานี้ ตกกลงกันทำให้เป็นประชาธิปไตย อำนาจตัดสินใจก็จึงมาอยู่ที่ประชาชน

ทีนี้ ปัจจุบัน เรามีระบอบประชาธิปไตยที่มีตัวแทน ประชาชนก็มอบอำนาจตัดสินใจนี้ให้แก่ตัวแทนของตน ด้วยการไปเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ที่เรียกกันสั้นๆ ว่า **ส.ส.** (คือ “สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร”)

แล้วตัวแทน หรือ ผู้แทน (ส.ส.) เหล่านี้ ก็ไปประชุมกันที่ **สภา** ให้ความเห็นชอบว่าจะให้ ส.ส. คนไหนขึ้นมาเป็นผู้นำ หรือเป็นหัวหน้าผู้บริหาร ที่เรียกว่าเป็น **นายกรัฐมนตรี**

ก็เลยเท่ากับไปมอบอำนาจตัดสินใจ ให้กับคนที่เป็น **นายกรัฐมนตรี** นั้น

ดังนั้น **นายกรัฐมนตรี** ก็จึงเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ และทำการตัดสินใจในนามของประชาชน

ถึงแม้จะได้จัดวางกระบวนการในการตัดสินใจ และมีระบบตรวจสอบถ่วงดุลคานอำนาจ เป็นต้น (ไม่ให้นายกรัฐมนตรีกลายเป็นผู้เผด็จการ) แต่นายกรัฐมนตรีก็เป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลางของกระบวนการตัดสินใจนั้นแหละ

ทีนี้ ในเมื่ออำนาจตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญ เรียกได้ว่าเป็นหัวใจของการปกครองนั้น มันก็เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งว่า บุคคลผู้ตัดสินใจ จะใช้อำนาจตัดสินใจนั้น ด้วยเอาอะไรเป็นตัวกำหนด หรือเอาอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

นี่เราดูตรงนั้นะ ไม่ว่าจะระบอบไหน จะเป็นเผด็จการ หรือเป็นคณาธิปไตย หรือเป็นประชาธิปไตย ในเวลาที่ใช้อำนาจตัดสินใจ จะเอาอะไรเป็นเกณฑ์

☞ ถ้าเอาตัวเอง เอาความยิ่งใหญ่ของตน เอาความทะนงตัว เอาที่ฐิฐิความเห็น ความเชื่อยึดถือส่วนตัว เอาผลประโยชน์ของตน เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ก็เป็น **อัตตาธิปไตย**

☞ ถ้าตัดสินใจไปตามกระแสความนิยม เสียงเล่าลือ หรือแม้แต่มิใช่เป็นตัวของตัวเอง คอยฟังว่าใครจะว่าอย่างไร อย่างที่ว่าแล้วแต่พวกมากลากไป หรือตามแรงกดดัน จะเอาใจเขา จะหาคะแนน หรือตอบแทนการเอื้อประโยชน์ ก็เป็น **โลกาธิปไตย**

➡ ถ้าเอาความจริงความถูกต้องดีงาม หลักการ กฎ กติกา เหตุผล ประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิตและสังคม เป็นเกณฑ์ตัดสิน โดยใช้ปัญญาหาข้อมูลตรวจสอบข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง ให้ถ่องแท้ ชัดเจน และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ก็เป็น **ธรรมาธิปไตย**

ฉะนั้น ผู้เผด็จการ ก็เป็นได้ทั้งอรรถาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย

คณาธิปไตย ก็เป็นได้ทั้งอรรถาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตย ก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นได้ทั้งอรรถาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย

แต่ที่เราต้องการ ซึ่งดีที่สุด คือให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าผู้เผด็จการใช้เกณฑ์ตัดสินแบบธรรมาธิปไตย ก็เป็นเผด็จการที่ดี แต่เรากลัวว่าเขาจะตัดสินใจไม่รอบคอบ เพราะรู้ข้อมูลไม่ทั่วถึง หรือปัญญาอาจจะไม่พอ เป็นต้น

ถ้าคณาธิปไตยที่ไหน เป็นธรรมาธิปไตย มันก็ยังมีดี คือเป็นอย่างดีที่สุดของคณาธิปไตย แต่เราเห็นว่ายังมีจุดอ่อนอยู่มาก

ที่นี้เราหวังว่า ถ้าระบอบเป็นประชาธิปไตย และคนใช้อำนาจตัดสินใจด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย ก็จะเป็นดีที่สุด

จะเป็นอย่างนี้ได้ ก็ต้องให้ประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย เพราะประชาชนทุกคนมีอำนาจตัดสินใจ ตั้งแต่เลือกตั้งเลยทีเดียว ทุกคนต้องตัดสินใจเลือกด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญในวันเลือกตั้ง

พอถึงวันเลือกตั้ง เราตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เลือกใครล่ะ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาตรวจตราไล่ดูให้ชัดที่สุด ใคร พรรคไหนเป็นคนดีมีธรรม มีปัญญา ซื่อสัตย์สุจริต มุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนรวมแน่นอน ก็ได้ตัวเลข บอกว่าคนนี้เป็น “ผู้แทน” ของเราได้

ผู้แทนเป็นอย่างไร ก็แสดงว่า ผู้เลือกคงเป็นอย่างนั้น

ถ้าผู้เลือกเป็นคนดี ก็คงได้ผู้แทนที่เป็นคนดี

ถ้าผู้แทนชั่ว ก็ต้องสงสัยไว้ก่อนว่า ผู้เลือกก็คงจะชั่ว หรือมีคุณภาพต่ำ

มองไปได้ถึงทั้งประเทศ คนชาติอื่นมองดูที่ ส.ส. ไทย แล้วบอกว่า คนไทยก็คือ
อย่างนี้

พูดสั้นๆ ว่า **ธรรมาธิปไตย** จะต้องเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจของทุกกิจกรรมใน
ระบอบประชาธิปไตย

เริ่มตั้งแต่การ **“เลือกตั้ง”** ซึ่งเป็นบททดสอบการใช้อำนาจตัดสินใจครั้งสำคัญ
ยิ่งใหญ่ สำหรับประชาชนในระบอบประชาธิปไตย

ที่นี้ พอชาวบ้านเลือกผู้แทนไปแล้ว การเลือกนั้นก็ส่งผลต่อขึ้นไป จนได้คนที่เป็น
เป็นนายกรัฐมนตรี อย่างที่ว่าแล้ว

คนที่มีอำนาจตัดสินใจใหญ่ที่สุด คือผู้บริหารสูงสุด ในกรณีนี้ก็คือนายกรัฐมนตรี
เพราะได้รับมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจนี้แทนประชาชน ในนามของ
ประชาชน หรือในนามของประเทศชาติทั้งหมด

เพราะฉะนั้น การใช้อำนาจตัดสินใจของนายกรัฐมนตรีจึงสำคัญที่สุด ...

เอาละ ระบอบ **“ประชาธิปไตยจะดีได้ คนต้องเป็นธรรมาธิปไตย”**

ระดับชี้ชะตาของประเทศ: ประชาชน ผู้เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ แต่ละคนต้องทำ
การตัดสินใจในการเลือกตั้ง ที่จะ **เลือกผู้แทนมารับมอบอำนาจตัดสินใจของตนไป โดยใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย**

ระดับตัดสินใจชะตากรรมของชาติ: นายกรัฐมนตรี และผู้ร่วมขบวนการปกครอง ซึ่งใช้
อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน **จะต้องทำการตัดสินใจในการบริหารประเทศชาติ
โดยใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย**

นี่แหละ ประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตย มาบรรจบกันที่นี้ ถ้าอย่างนี้จะไม่สับสน
ไม่เช่นนั้นก็ยุ่งอยู่ที่ว่า จะทำประชาธิปไตย ให้เป็นธรรมาธิปไตยได้อย่างไรดี

จำไว้เลย **ธรรมาธิปไตย** มิใช่เป็นระบอบที่มาแข่งกับประชาธิปไตย แต่
ธรรมาธิปไตย เป็นแกนกลาง อยู่ที่ตรงหัวใจของประชาธิปไตย ...

~ ผนวก ~

วิสาขทัศน์

เพื่อ

วัดและพุทธบริษัท*

ขอเจริญพร ญาติโยมสาธุชนทุกท่าน

บัดนี้ เราได้มาถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง คือวันวิสาขบูชา อันถือได้ว่าเป็นวันสำคัญที่สุดทางพระพุทธศาสนา

วันวิสาขบูชาเป็นวันที่พุทธศาสนิกชนรู้จักกันดี และมีชื่อเสียงเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่รู้จักกันทั่วโลก ดังที่เวลานี้ ที่สหประชาชาติก็ได้จัดพิธีบูชากันอยู่ แต่วันเวลาไม่ตรงกัน ตอนนี้อยู่ในหน้คงมีไม่ได้ เพราะเป็นเวลาประมาณตี ๕ ที่นิวยอร์ก หมายความว่าอยู่ในช่วงวันสองวันที่มีพิธีวิสาขบูชา แล้วทางไหนก็ช้ากว่าเรา คือรอเมื่อวันของเรามีมืดลง ของเขาเริ่มเช้า ก็จะขึ้นวันวิสาขบูชา

เมื่อวันวิสาขบูชามาถึง ญาติโยมสาธุชนก็มีจิตใจสดชื่นเบิกบานผ่องใส พวกกันทำบุญทำทาน ด้วยความมีศรัทธาในพระรัตนตรัย และมีจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกัน พร้อมทั้งต่อพระศาสนา และต่อพระสงฆ์ คือพุทธบริษัทพร้อมใจกันทั้งหมด จึงมาทำกิจกรรมต่างๆ

* ธรรมเนียม ของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ในวันวิสาขบูชา ๒ มิถุนายน ๒๕๔๗ ณ อุโบสถวัดญาณเวศกวัน พิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ใน พ.ศ. ๒๕๔๗ นั้น (ฉบับที่นำมาลงพิมพ์นี้ บันทึกไว้ว่า “ปิด file เติร์ยมให้ส่ง ร.พ. วันพุธที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๑๑.๑๐ น.”) โดยตั้งชื่อว่า **รัฐศาสตร์เพื่อชาติ vs. รัฐศาสตร์เพื่อโลก** มี ๒ ภาค คือ “ภาค ๑ วิสาขทัศน์ เพื่อวัดและพุทธบริษัท” และ “ภาค ๒ วิสาขทัศน์ เพื่อรัฐและเพื่อโลก”

ในการพิมพ์ครั้งนี้ เมื่อนำเนื้อหามารวมเล่มกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ได้แยกเอาภาค ๑ ออกมาต่อท้ายเป็น “ผนวก” คงไว้ในส่วนที่รวมเล่มเฉพาะ “ภาค ๒ วิสาขทัศน์ เพื่อรัฐและเพื่อโลก” โดยตัดคำว่า “ภาค ๒” ออกไป

ชาวพุทธที่ดีแท้ ไม่คิดดีอยู่แค่ตัว แต่ต้องเดินหน้าสามัคคี หนุนการทำให้ไปด้วยกัน

การมาในทีนี้ ถ้าใช้คำทางพระศาสนา ก็เรียกว่าเป็นการให้ทั้ง *กายสามัคคี* และ *จิตสามัคคี*

กายสามัคคี คือร่วมกาย โดยมานั่งประชุมกัน มาช่วยกันทำโน่นทำนี่ ตลอดจนมาร่วมกิจกรรมในการเวียนเทียน

จิตสามัคคี คือร่วมใจ ซึ่งอยู่ข้างใน ร่วมใจนี้สำคัญนัก เมื่อใจร่วมกัน จึงทำให้มาประชุมในที่เดียวกันได้

ร่วมใจนี้ลึกซึ้ง มีหลายระดับ ร่วมใจจริงๆ ก็ต้องมีศรัทธาร่วมกัน รักกัน มีเมตตา หรือไมตรีจิตต่อกัน หวังดีต่อกัน มีใจสมัครสมานกลมเกลียว คิดร่วมใจกันในการประพฤติปฏิบัติสร้างสรรคสิ่งที่ดีงาม เพื่อทำชีวิต ครอบครั้ว และสังคมให้ร่มเย็นเป็นสุข เป็นต้น อันนี้จึงจะเป็นการร่วมใจที่แท้จริง เรียกว่าเป็น *จิตสามัคคี*

ถ้ามีครบ ๒ อย่าง ทั้ง *กายสามัคคี* และ *จิตสามัคคี* ก็จะสมบูรณ์ เราต้องการให้ได้ถึงขั้นนี้

การที่มีพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนานั้น ก็เพราะมุ่งให้เราได้แสดงออกซึ่ง *กายสามัคคี* และ *จิตสามัคคี* นี้แหละ คือ มิใช่มีพิธีเฉพาะลำพังตนเอง ซึ่งแต่ละท่านก็คงมีอยู่แล้ว แต่จะให้สมบูรณ์เกิดผลเป็นประโยชน์บริบูรณ์แท้จริง ก็ต้องมาแสดงออก ร่วมกันอย่างนี้ พระศาสนา สังคม และเรื่องที่เป็นของส่วนรวม เช่นวัฒนธรรม จึงจะอยู่ได้ และสามารถดำเนินไปด้วยดี

การที่จิตใจโยมมีศรัทธา มีเมตตา มีสามัคคีกันอย่างนี้ ก็เป็นที่น่าอนุโมทนา แต่ที่ปรากฏอยู่นี้เป็นเพียงการแสดงออก ในเหตุการณ์สำคัญ ที่เป็นจุดกำหนด

ที่จริงนั้น ตามปกติ ญาติโยมสาธุชนจำนวนมากก็มีศรัทธาและมีเมตตาธรรม เป็นต้น ได้มาวัดวาอาราม มาทำกิจกรรม มาถวายทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนากันอยู่แล้ว ซึ่งเป็นบรรยากาศสำคัญ ที่มาประสานกัน ช่วยให้วันวิสาขบูชามีความหมายมากขึ้น

หมายความว่า เรามีใจมาเฉพาะวันวิสาขบูชา หรือเฉพาะวันสำคัญเท่านั้น แต่เราได้เอาใจใส่ในเรื่องบุญกุศล ในการสร้างควมดี ในการร่วมกิจกรรมทางพระศาสนา มาโดยตลอด ซึ่งถ้าทำได้สม่ำเสมอตลอดทั้งปี ก็จะเป็นการมาช่วยกันทำให้วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา ตลอดจนวันอาสาฬหบูชา มีความหมายที่แท้จริงได้อย่างสมบูรณ์

อย่างนี้ ก็ต้องขออนุโมทนาญาติโยมจำนวนมาก ที่ได้มาช่วยเหลือเกื้อกูลวัดตลอดมา มิใช่เฉพาะถวายทานบำรุงเลี้ยงพระสงฆ์เท่านั้น แต่ได้มาช่วยในเรื่องการจัดบริเวณวัดวาอารามให้เป็นสถานที่อันสมที่จะเรียกว่าเป็นรมณียสถาน คือเป็นสถานที่ดีงาม ร่มรื่น ที่ชวนให้จิตใจสดชื่นร่าเริงเบิกบาน เรียกสั้นๆ ว่า “รมณียะ” หรือ “**รมณีย**” ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของสถานที่ที่ดี

วัดที่ดี ทั้งเป็นทัศนีย์ และรื่นรมรมณีย

เรามีคำคู่กัน อันหนึ่งเรียกว่า “ทัศนียะ” หรือพูดง่ายๆ เรียกเป็นไทยว่า “**ทัศนีย์**” และอีกคำหนึ่งว่า “รมณียะ” เรียกเป็นไทยว่า “**รมณีย**”

รมณีย แปลว่า น่ารื่นรมย์ เป็นที่ยินดี ทำให้จิตใจสบาย ส่วน **ทัศนีย์** เป็นด้านรูปธรรม เป็นสภาพทางวัตถุที่มองเห็นด้วยตา

ตอนแรก เรามองเห็นสถานที่ที่สะอาด มีต้นไม้ มีธรรมชาติต่างๆ ที่สดชื่นสวยงาม น่าดูน่าชม ก็เป็น**ทัศนีย์** แต่จะให้ผลจริงๆ ที่ลึกซึ้งลงไป ก็ต้องเข้าไปถึงจิตใจให้เกิดความรู้สึกรื่นรมย์ คือเป็น**รมณีย** อันนี้เป็นลักษณะทั่วไป และวัดวาอารามก็ควรจะเป็นสถานที่ซึ่งเป็นทั้ง**ทัศนียะ** และ**รมณีย**

สังเขปนียสถาน ๔ คือ สถานที่พระพุทธรูปประดิษฐาน ตรีศูรี ปรินิพพาน และทรงแสดงปฐมเทศนา ในชมพูทวีป ที่ชาวพุทธไปนมัสการกันนั้น ที่จริงท่านไม่ได้เรียกว่าสังเขปนียสถานอย่างเดียว ในพระไตรปิฎกเอง พระพุทธรูปเจ้าตรีศูรีเรียกว่า เป็น**ทัศนียสถาน** และ สังเขปนียสถาน คือเป็น ๒ อย่าง แต่เราจับเอามาคำเดียว เรียกว่า “สังเขปนียสถาน”

โดยทั่วไป ที่อื่นซึ่งไม่ได้เป็นสังเขปนียสถาน อย่างนั้น ก็ต้องให้เป็น**ทัศนียสถาน** แล้วก็**รมณียสถาน** ดังจะเห็นว่า คำบรรยายลักษณะวัดทั่วไปในพุทธกาล เป็นอย่างนี้

ทัศนีย์ รมณีย นี้เป็นเรื่องของสถานที่ ญาติโยมมาในที่ที่ว่าเป็นวัดวาอาราม ถ้ามีลักษณะอย่างนี้ ก็เป็นที่โน้มนำจิตใจไปสู่ความสงบ ความสดชื่นเบิกบานใจ แล้วก็โน้มนำต่อไปสู่ธรรมะ ถ้ามีการสดับตรับฟัง และฝึกศึกษาปฏิบัติธรรมต่อไป ก็ทำให้ได้ผลดีด้วย เพราะบรรยากาศเกื้อกูล เรียกว่าเป็น “**สัพปาเย**” อันนี้เป็นด้านหนึ่ง

พระสงฆ์ที่ดี เป็นมโนภาวนีย์

หรืออย่างน้อย ต้องเป็นปสาทนีย์

ที่นี้อีกด้านหนึ่ง ก็คือตัวบุคคล ในสถานที่นั้น ก็ต้องมีตัวบุคคล ตัวบุคคลที่เหมาะสมที่ดีก็มีลักษณะแบบเดียวกัน มีคำเรียกเป็นชุดต่อกันไปเลย คือ

บุคคลก็เริ่มต้นด้วยเป็น *ทัศนียะ* คือน่าดู ซึ่งเป็นลักษณะอาการทางรูปกาย หรือเป็นรูปธรรมภายนอก จากนั้นก็มีศัพท์ที่ลึกลงไป ต่อจาก*ทัศนียะ* ก็ต้องเป็น “*ปสาทนียะ*”

ปสาทนียะ แปลว่า น่าเลื่อมใส น่าชื่นชม น่าเชื่อถือ หมายความว่า มีคุณสมบัติดีงามต่างๆ เช่น มีความรู้ มีความสามารถ มีการประพฤติปฏิบัติดี เป็นต้น เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ชวนให้เชื่อถือ

ทัศนียะ เป็นการมองเห็นด้วยตาในเบื้องต้นก่อน แต่พอถึง*ปสาทนียะ* ก็เป็นการมองลึกเข้าไปข้างใน เรียกว่า เห็นรูปพรรณภายนอกเป็น *ทัศนีย* ต่อจากนั้นมีคุณสมบัติข้างในลึกเข้าไปก็เป็น *ปสาทนีย์*

ยิ่งกว่านั้น ถ้าจะให้ดียอดเยี่ยม ขอให้ดูอย่างในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ มีผู้คนไปกราบไปเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น เหตุผลที่เขาไปอย่างหนึ่งก็คือ ต้องการไปพบไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระมหาสาวกทั้งหลาย ที่เขาเรียกว่าเป็น “*มโนภาวนียะ*” หรือเรียกสั้นๆ ก็เป็น *มโนภาวนีย์* แปลว่า เป็นที่เจริญใจ

เป็นอันว่ามี ๓ ชั้นด้วยกัน

๑. *ทัศนียะ/ทัศนีย* เห็นรูปร่างและอาการทั่วไปภายนอก ก็น่าดูน่าชม

๒. *ปสาทนียะ/ปสาทนีย์* พอใกล้เข้าไป เห็นถึงข้างใน ก็ซึ่งใจ รู้สึกชื่นชม ชวนให้เลื่อมใส มีใช้งานแคะรูปร่างท่าทาง แต่ข้างในมีคุณสมบัติทางธรรมทางปัญญา มีความรู้ความสามารถน่าเชื่อถือ น่าศรัทธา ต่อจากนั้นก็

๓. *มโนภาวนียะ/มโนภาวนีย์* ลึกซึ่งยิ่งขึ้นไปอีก เห็นท่านเมื่อใด ก็ใจโปร่งใจโล่ง ไม่มีอะไรที่จะให้เคลือบแคลงขุ่นมัวในส่วนของตัวเองที่คิดเอาจากใครหรือคิดร้ายต่อใคร มีแต่คุณความดีเป็นหลักที่ยึดถือได้ และน้ำใจที่มุ่งจะให้ ทำให้ซาบซึ่งใจ พอได้มาพบเห็น ก็มีผลเกิดขึ้นแก่ตัวผู้ดู ผู้มา ผู้ชม ผู้ชิดใกล้ ทำให้ผู้ที่มาเห็นมาชื่นมาชม มาดูนั้น จิตใจสบายผ่องใสเบิกบานร่าเริงใจ เป็นที่เจริญใจ ด้วยทำให้ผู้นั้นๆ มีใจที่จะพัฒนาก้าวหน้าไปในธรรมในปัญญายิ่งขึ้นไป

เพราะเหตุนี้แหละ ตอนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน หลายคนจึงได้แสดงความเสียอกเสียใจบอกว่า เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว มิใช่เฉพาะเขาจะไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่เขาจะไม่ได้เห็นพระมหาสาวก พระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เป็นมโนภาวนีเย ผู้เป็นที่เจริญใจ ที่ว่าพอเห็นแล้ว ได้พบได้พูดคุยสนทนา ก็ทำให้ได้ความรู้ ได้ธรรม ได้บุญกุศล ได้ความดีงาม ได้ปัญญา อะไรต่างๆ อย่างนี้ เรียกว่ามโนภาวนีเย เป็นที่เจริญใจ คือทำให้จิตใจของเขาพัฒนาขึ้นมา

รวมความว่า ควรและขอให้ได้ทั้ง ๓ ชั้น

อันนี้ก็เป็นเรื่องคุณสมบัติต่างๆ ของสถานที่และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่ผู้ที่มาในวัดวาอาราม มาทำบุญทำกุศล ทำให้ได้ผลดีจากพระศาสนาอย่างแท้จริง แม้ถึงญาติโยมทั้งหลายเอง ก็คงจะเป็นที่ศรัทธาและเป็นปสาทนีเยแก่กันและกัน

สำหรับมโนภาวนีเยนี้ ตามปกติท่านใช้น้อย มักจะใช้กับท่านที่เป็นพระอรหันต์ ก็เอาละ ขอให้เป็นปสาทนีเยก็ยิ่งดี ก็พอแล้วที่จะทำให้สังคมของเราอยู่ร่มเย็นเป็นสุข อยู่กันด้วยความรู้สึกเป็นมิตร มีไมตรี มีคุณค่าต่อกัน และรู้สึกในคุณค่าของกันและกัน ขึ้นชมต่อกัน หวังว่าบรรยากาศของวัดจะได้ช่วยให้มีความรู้สึกที่ดีงามเหล่านี้

ญาติโยมที่มาวัดก็อย่างทีกล่าวแล้ว ไม่ใช่เฉพาะมาทำบุญทำกุศลถวายทาน เลี้ยงพระอย่างเดียว แต่ได้มาช่วยกันจัดดูแลวัด ทำให้สถานที่วัดร่มรื่น ช่วยปลูกต้นไม้บ้าง ทำความสะอาดบ้าง จัดตกแต่งต่างๆ ต้องขออนุโมทนาไว้ในที่นี้

ท่านที่มาช่วยจัดเตรียมงานต่างๆ นั้น ทุกคนย่อมมีความคิดหวังอย่างเดียวกัน คือมีความมุ่งมาดปรารถนาดีต่อผู้ที่จะมาร่วมงาน โดยตั้งใจว่า ขอให้สาธุชนทั้งหลาย มาวัดแล้ว จงได้ความสดชื่นเบิกบานใจ ร่าเริงผ่องใส ได้ความสุขสงบกลับไป ได้ประโยชน์ทางศีล ทางจิตใจ แล้วก็ได้รับปัญญา ได้ความรู้ความเข้าใจ ต้องตั้งความหวังต่อกันอย่างนี้

ถ้าเราตั้งความหวังต่อกันอย่างนี้ ว่าขอให้ผู้ที่มาแล้ว ได้ประโยชน์มีความสุข โดยทั่วกัน ก็เป็นจิตใจที่ดี เป็นกุศลในตัว พระก็ต้องตั้งจิตอย่างนี้ต่อญาติโยม เป็นหลักของพระพุทธศาสนา

เรามาในวันนี้ ก็เป็นอันว่าได้กายสามัคคี และจิตสามัคคีแล้ว โดยมีความหวังดีปรารถนาดีต่อกัน เปี่ยมด้วยศรัทธาและเมตตาเป็นพื้นฐานที่ดีงาม มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศลทั่วกัน อาตมภาพก็ขออนุโมทนา

ลำดับชั้นความสำคัญ ของวันสำคัญ

วันนี้ ที่จะต้องกล่าวเป็นพิเศษก็คือเรื่องวันวิสาขบูชา ส่วนที่พูดเกริ่นนั้นเป็นเรื่องทั่วไป

ก่อนจะพูดเรื่องวันวิสาขบูชา ก็ต้องขอภัยนิดหน่อย ที่จะพูดเรื่องตัวเอง คือ โยมหลายท่านจะแปลกใจว่า วันนี้อาตมาลงมาได้อย่างไร เมื่อก็ แ่ให้ศีลก็ไม่ค่อยตลอด เหนื่อย แล้วก็ใจสั้น ความจริงสภาพร่างกายไม่ได้ดีกว่าก่อนนี้ที่ไม่ได้ลง แต่เหตุผลที่คราวนี้ลงมา นั้น เกี่ยวกับเรื่อง

ของวันสำคัญ ก็เลยขอถือโอกาสพูดเสียหน่อย คือวันสำคัญที่บอกตอนต้นว่าเป็นวันสำคัญที่สุด ทำให้จึงว่าวัน**วิสาขบูชา**สำคัญที่สุด เรามีวันสำคัญต่างๆ ซึ่งบางทีก็ไม่สำคัญ แต่เป็นวันที่วัดมีงาน เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม ก็มีงานที่โยมมาทำบุญทำกุศลโดยปรารภวันเกิดของอาตมาภาพ แล้วตอนนี้ก็เลยขยายเป็นวันเด็กไปด้วย

วันเกิดนั้น ในแง่ตัวงานไม่ถือว่าสำคัญ เพราะฉะนั้น ถ้าเจ็บป่วยบ้างเล็กน้อย ก็เป็นอันว่าไม่ต้องลง เพราะถือว่าโยมมาทำบุญ ก็เป็นเรื่องที่โยมมีความปรารถนาดี เมื่อโยมทำบุญแล้ว ตัวไม่ได้ลง โยมก็อุทิศส่วนกุศลไปให้ได้ ไม่มีปัญหา นี่เป็นวันแบบที่หนึ่ง เป็นเรื่องของวันคล้ายวันเกิดเท่านั้น ไม่ใช่วันสำคัญจริง

ต่อมา วันสำคัญอีกประเภทหนึ่ง คือวันสำคัญตามวัฒนธรรมประเพณี อย่าง**วันสงกรานต์** เป็นวันที่สำคัญสำหรับประเทศชาติ หรือสำหรับสังคมทั้งหมด เป็นวันที่ญาติโยมมาประชุม แสดงความรักความปรารถนาดีต่อกัน ทั้งต่อผู้อยู่และผู้ล่วงลับไปแล้ว เรียกว่ามาทำบุญรวมญาติ อุทิศส่วนกุศลแก่ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น

ในโอกาสอย่างนี้ โยมมาแสดงความปรารถนาดี พร้อมเพรียงสามัคคี พระก็มาแสดงน้ำใจ โดยมาร่วมอนุโมทนา มาช่วยอำนวยความสะดวกในการที่ญาติโยมบำเพ็ญกุศล พระองค์ไหนจะมาได้ก็ดี แต่ถ้าเจ็บป่วย ก็ไม่ต้องมา อยู่ในชั้นที่สำคัญขึ้นมาอีก แต่ยังไม่สำคัญที่สุด

จากนั้นก็มาถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ซึ่งมีหลายวัน แ่ก็ยังไม่แยกช่อยออกไปได้เป็น ๒ กลุ่ม

กลุ่มแรก ก็คือ **วันเข้าพรรษา** **วันออกพรรษา*** เป็นวันสำคัญสำหรับพระสงฆ์ โดยมีกิจที่ท่านต้องทำตามข้อกำหนดทางพระวินัย และในการปฏิบัติกิจของท่านตามพระพุทธรูปบัญญัตินั้น ญาติโยมไม่เข้าไปร่วมทำด้วย

* ถ้าพูดอย่างเคร่งครัด ก็เป็นวันสุดท้ายของพรรษา หรือวันสิ้นสุดพรรษา แต่ทางพระสงฆ์มีคำเฉพาะ เรียกว่า **วันปวารณา**

แต่เพื่อแสดงความอุปถัมภ์สนับสนุน ญาตีโยมก็มาถวายกำลังและอำนวยความสะดวก ด้วยการเลี้ยงภัตตาหารและถวายวัตถุปัจจัยที่ท่านจะต้องอาศัย จนเกิดเป็นประเพณีทำบุญ ได้แก่การ ถวายเทียนพรรษาและ ถวายผ้าอาบน้ำฝน ในตอนเช้าพรรษา และ ตักบาตรเทโว ตอนออกพรรษา

ในพิธีทำบุญอย่างนี้ พระสงฆ์ออกมาฉลองศรัทธาสนองน้ำใจของญาตีโยม ซึ่งควรยิ่งที่จะมา แต่ถ้ารูปใดมีเหตุขัดข้องอันควร ก็ยกเว้นไป

ที่นี้ก็มาถึง **กลุ่มที่สอง** ได้แก่วันอย่าง **วิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา** กลุ่มนี้เป็นวันที่พุทธบริษัททั้ง ๔ ไม่ว่าจะเป็นภิกษุ-ภิกษุณี หรืออุบาสก-อุบาสิกา จะต้องแสดงน้ำใจของตนต่อพระพุทธเจ้า ต่อพระธรรม ต่อพระสงฆ์ พูดสั้นๆว่า ต่อพระรัตนตรัย จึงเป็นหน้าที่ของแต่ละบุคคลนั้นเลยทีเดียว อย่างพระแต่ละองค์ก็มีหน้าที่ต่อพระรัตนตรัย ต้องมาแสดงน้ำใจ แบบนี้ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ไม่ควรขาด เป็นเครื่องวัดความสำคัญขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง

ที่นี้ ในบรรดาวันสำคัญแบบนี้ ที่เรียกว่า “บูชา” ที่เราจัดกันตามปกติ ซึ่งมี ๓ วัน คือ **วิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา** นั้น ถือว่า **วันวิสาขบูชา** สำคัญที่สุด เพราะเป็นวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เพราะมีวันนี้ วันอื่นจึงมีได้

เพราะพระพุทธเจ้าตรัสรู้ เกิดมีพระพุทธเจ้าขึ้นมา จึงมีวัน**อาสาฬหบูชา**ที่พระสงฆ์มาประชุมกัน ถ้าไม่มีวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชาก็มีไม่ได้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสรู้แล้ว ใครจะไปสั่งสอน **วันมาฆบูชา**ก็เช่นเดียวกัน เป็นวันที่สืบเนื่องมาจากวันที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรมเผยแผ่พระศาสนา เพราะฉะนั้น ถ้าจำเป็นจริงๆ ลงไม่ได้ ก็ตัดไปอีก ๒ วัน ก็เหลือวันวิสาขบูชา

เป็นอันว่า วันวิสาขบูชาต้องพยายามลงให้ได้ เป็นเรื่องของวันสำคัญซึ่งมีความสำคัญตามที่กล่าวมา ก็ขอโอกาสเล่าเหตุผลไว้

เมื่อพูดแล้วว่า วันนี้คือวิสาขบูชา เป็นวันสำคัญที่สุด เราก็มาพูดถึงความหมายของวันวิสาขบูชากันอีก

อย่างไรก็ตาม เราก็รู้กันอยู่แล้วว่า วันวิสาขบูชามีความหมายและความสำคัญอย่างไร โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนที่มีศรัทธา ได้ศึกษามาก แล้วก็มีาร่วมกิจกรรมกันไม่ที่นี้ก็ที่โน่น เรียกว่าทุกปี ก็ย่อมมีความแม่นยำในเรื่องเหล่านี้ เพราะฉะนั้น ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมาทบทวนกันอีกว่า วันนี้มีความหมายอย่างนั้น อย่างนี้ แม้กระทั่งว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร วันนี้ก็จะไม่ทบทวน

แต่เราสามารถยกความหมายแง่มุมแง่คิดเกี่ยวกับวันสำคัญเหล่านี้มาพูดกันในแต่ละครั้ง แต่ละโอกาส ยักย้ายเปลี่ยนแปลงไป เรียกว่าเป็นปริยายเทศนา (ปริยาย นี้แหละมาเป็นไทยว่า “บรรยาย”)

วันวิสาขบูชาสำคัญ ที่เป็นวันเกิด ๓ อย่าง

สำหรับ **วันวิสาขบูชา** นี้ แม้แต่ความหมายเบื้องต้น หรือความหมายพื้นฐาน ที่เราบอกกันว่า เป็นวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า เราก็ยังสามารถพูดแนวใหม่ไปอีกได้ แล้วแต่จับแง่ความหมาย

วันนี้ ขอให้ความหมายของวันวิสาขบูชาอีกแบบหนึ่งว่า เป็นวันเกิดทั้งหมด คือ เป็นวันเกิด ทั้งวันประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรินิพพาน

ทำไมจึงว่าเป็นวันเกิด?

ในความหมายแรก แน่นนอนว่าชัดเจนอยู่แล้ว วิสาขบูชาเป็นวันที่เจ้าชายสิทธัตถะ ประสูติ เรียกง่ายๆ ก็คือเกิด ได้แก่ “เจ้าชายสิทธัตถะเกิด”

สอง ที่ว่าเป็นวันตรัสรู้ ก็คือเป็นวันที่เจ้าชายสิทธัตถะ “เกิดเป็นพระพุทธเจ้า” พระพุทธเจ้าเกิดจริงในวันตรัสรู้

ต่อมา *สาม* ปรีนิพพาน เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ก็ “เกิดพุทธศักราช” พุทธศักราชนั้นกำหนดจากการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า และเพราะมีการเกิดของพุทธศักราชนี้แหละ เราจึงมีเครื่องกำหนดหมายว่า พระพุทธศาสนาดำรงอยู่สืบต่อกันมานานเท่าไร เป็นเครื่องกำหนดย้อนลงไปถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้า และเหตุการณ์ทั้งหมดทุกอย่าง

เรียกง่ายๆ ว่า เป็นเครื่องบอกอายุของพระพุทธศาสนา

พุทธศักราชนี้เป็นตัวเชื่อมที่สำคัญ และเป็นสายโยงที่ยั่งยืนอยู่จนถึงปัจจุบัน ต่อเนื่องโยงตัวเรากับพระพุทธเจ้า และทั้งพระพุทธเจ้ากับเจ้าชายสิทธัตถะนั้น

ในที่นี่ ก็จึงบอกว่า วันวิสาขบูชาเป็น **วันเกิด ๓** อย่าง คือ เกิดเจ้าชายสิทธัตถะ เกิดพระพุทธเจ้า แล้วก็ เกิดพุทธศักราช

สำหรับในประเทศลังกา (รวมถึงอินเดีย) และพม่า นั้น เขานับต่างจากเรา คือ พอพระพุทธเจ้าปรินิพพาน เขาก็นับทันที เพราะฉะนั้น ปีนั้นจึงเป็นพุทธศักราชที่ ๑

แต่ตามแบบของเจ้านั้น ยังไม่เริ่มนับ แต่หลังจากพระพุทธรูปเจ้าปรีนิพพานผ่านไป แล้ว ๑ วัน ๒ วัน ๓ วัน ... ๑ เดือน ๒ เดือน ๕ เดือน ๑๐ เดือน ๑๒ เดือน

พอครบ ๑๒ เดือน คือครบ ๑ ปี เราจึงพูดว่า พระพุทธรูปเจ้าปรีนิพพานล่วงแล้ว ๑ ปี เริ่มพุทธศักราช ๑ ของเรานับเวลาที่ล่วงแล้ว คือนับจำนวนปีที่พระพุทธรูปเจ้าปรีนิพพานล่วงแล้ว แต่ของพม่า ลังกา นับลำดับปีที่พระพุทธรูปเจ้าปรีนิพพานผ่านไป

ด้วยเหตุนี้ พุทธศักราชในประเทศไทย ซึ่งรวมไปถึง ลาว และเขมรด้วย จึงช้ากว่าในพม่า และลังกา ๑ ปี ญาติโยมต้องทราบด้วย เวลานี้ ในลังกาและพม่า เป็นพุทธศักราช ๒๕๔๘ แล้ว ขณะที่ของเรายังเป็น ๒๕๔๗ นับต่างกันอย่างนี้

นี่เป็นเรื่องที่ควรจะทราบเหมือนกัน เป็นเรื่องความหมายง่ายๆ เอามาพูดพอเป็นเรื่องหักทาย

โพธิญาณที่เป็นแกนของวิสาขบูชา

สอนใจมิให้ระย่อต่อความยากแห่งการลุถึงความสำเร็จ

ที่นี่เราควรพูดให้ลึกลงไปอีก สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะต้องพูดเกี่ยวกับวันวิสาขบูชา ก็อย่างที่บอกแล้วเมื่อกี้ว่า ตัวจริงที่สำคัญที่สุดก็คือ การตรัสรู้ การประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะมีความหมายขึ้นมา ก็เพราะว่า จากเจ้าชายสิทธัตถะ จึงมีพระพุทธรูปเจ้าได้ การที่เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ ก็เลยพลอยมีความสำคัญไปด้วย

การปรีนิพพานก็เหมือนกัน มีความสำคัญก็เพราะเป็นการล่วงลับจากไปของพระพุทธรูปเจ้า ผู้ที่ได้ตรัสรู้

การตรัสรู้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้น เราก็จะมาพิจารณาความหมายของวันวิสาขบูชา ในแง่ของการ “ตรัสรู้” แต่เรื่องตรัสรู้ในแง่อะไร จะยังไม่พูดในที่นี้

ส่วนที่จะพูดก็คือ มีแง่คิดอย่างหนึ่งว่า การตรัสรู้ ก็คือการสำเร็จเป็นพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งเป็นความสำเร็จที่สำคัญอย่างยิ่ง การสำเร็จเป็นพระพุทธรูปเจ้านี้ เราเห็นได้ชัดตามพุทธประวัติว่า เป็นสิ่งที่มีใ้ได้มาโดยง่าย เป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นยากนักหนา

พระพุทธรูปเจ้าเองก็ตรัสบ่อยๆ ตั้งแต่เมื่อเริ่มจะเสด็จไปประกาศธรรม ก็ทรงปรารภว่า ธรรมที่ตรัสรู้นี้ พระองค์ได้บรรลุโดยยาก (“กิจเขน เม อธิคต” แปลว่า ธรรมนี้เราบรรลุแล้วโดยยาก)

แล้วก็ตรัสต่อไปว่า หมูสัตว์ทั้งหลายมีมูลมรดก พะลิดเพลิน มีวเมาอยู่ในสิ่งติดข้องทั้งหลายมากมาย ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้น ละเอียดอ่อน เข้าใจได้ยาก คนเหล่านี้จะไม่สามารถเข้าใจตามได้ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงโน้มพระทัยไปในทางที่จะไม่ทรงแสดงธรรม

แต่ตามเรื่องที่บอกว่าพรหมอาราธนา เมื่อพระองค์ได้ทรงพิจารณาว่า สัตว์ที่มีคุณในดวงตาน้อยก็มีอยู่ เพราะฉะนั้น ก็จะมีผู้ที่สามารถเข้าใจธรรมที่ทรงแสดงได้ โดยทรงพิจารณา ดังนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงตัดสินพระทัยที่จะออกไปประกาศธรรม

นี่เป็นเรื่องตอนที่ตรัสรู้แล้ว แต่ก่อนตรัสรู้อย่างชัดกว่านั้นอีก คือตอนที่พระพุทธเจ้าจะประทับนั่งที่โคนโพธิ ในราตรีก่อนตรัสรู้ พระองค์ตรัสว่า สิ่งที่จะลูถึงได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของบุรุษ (คำว่าเรี่ยวแรงของบุรุษนี้เป็นคำนวนหมายถึงความว่าของคนนั่นเอง) ถ้าเรายังไม่บรรลุลูก เราจะไม่ลุกขึ้น แม้ว่าเลือดเนื้อจะแห้งเหือดไป

นี่ก็แสดงว่า ธรรมที่ตรัสรู้ไม่ใช่่ง่ายๆ พระองค์ต้องอธิษฐานพระทัย คือตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวว่า ถ้ายังไม่ตรัสรู้ ยังไม่บรรลุลูกจุดหมายแล้ว จะไม่เสด็จลุกขึ้นเลย อันนี้ก็แสดงว่าเป็นเรื่องที่ยาก

ยิ่งย่อนดูต่อไป การที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ต้องบำเพ็ญบารมีมากมาย

บารมี ก็คือบุญอย่างเยี่ยมยอด บุญคือความดี บารมี ก็คือความดีของคนที่ยอดเยี่ยม หมายถึงความดี เป็นความดีซึ่งคนที่ไม่มี ความเข้มแข็งเพียรพยายามจริงๆ ทำไม่ได้ แปลงง่าย ๆ ว่า คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยวดยิ่ง เช่นว่า จะบำเพ็ญทาน ก็บำเพ็ญอย่างชนิดว่าสละชีวิตให้ได้ จะบำเพ็ญศีล ก็ยอมสละชีวิตเพื่อศีลได้ เป็นต้น จึงจะเป็นบารมี

กว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ ต้องบำเพ็ญบารมีถึง ๑๐ ชาติ และครบ ๓ ชาติ เพราะฉะนั้น ความสำเร็จนี้จึงเป็นสิ่งที่ได้มาโดยยาก คือต้องเข้มแข็ง มีความเพียรพยายามยิ่งยวดที่สุด